

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KADINLIK DURUMU

juliet mitchell

Cevirenler:

GÜNSELİ • GÜLNUR • ŞİRİN
FERAYE • ŞULE • YAPRAK

kadın çevresi yayınları

KADINLIK DURUMU

JULIET MITCHELL

Çevirenler : Gülseli İnal
Gölnur Savran
Şirin Tekeli
Feraye Tınç
Şule Torun
Yaprak Zihnioğlu

Kadın çevireli yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Juliet Mitchell 1940'da Yeni Zelanda'da doğdu. 1944'de İngiltere'ye geldi ve Londra'da King Alfred School'da eğitim gördü. Daha sonra doktora öğrenimi yapacağı Oxford'da St. Anne's College'de burslu olarak İngilizce okudu. 1962 ile 1970 arasında, önce Leeds'de daha sonra Reading University'de İngiliz Edebiyatı dersleri verdi. Juliet Mitchell New Left Review dergisinin yayıncılarından ve 1970'lerden 1983 ortasına kadar bu derginin yayın kurulunda çalışmıştır. Ayrıca Londra Kadın Kurtuluşu Araştırma Grubu'nun üyesidir. Edebiyat üstüne yazılarının yanı sıra İngiltere'de, İskandinavya'da, Kanada'da ve Birleşik Devletler'de kadınlar ve Kadın Kurtuluşu üzerine yazılar yazmış ve dersler vermiştir.

Yazarın Diğer Eserleri :

- 1 — Woman's Estate, 1971 Penguin
- 2 — Pschoanalysis and Feminism, 1974 Penguin
- 3 — The Rights and Wrongs of Women
(Ann Oakley'le birlikte) 1976 Penguin
- 4 — Women: The Longest Revolution. Essays on Feminism Literature and Pschoanalysis, 1984

JULIET MITCHELL

KADINLIK DURUMU

«Eğer İnsanın (Erkeklerin) Ülkesine ulaşmayı başarırsam,
Tanrım, bana kadın'ın yazgısını bağışla!
Ki, büyük, küçük herkesi yöneteyim ,
Son sözü söyleyip bir köşeye çekileyim.»

William Blake

KADIN SÖZÜ DİZİSİ : 2

KADIN ÇEVRESİ YAYINLARI

Yeni Hamam Sokak, Öztel İş Hanı 13/7

Beşiktaş - İstanbul Tel. : 160 70 84

Kapak baskı : Mas Matbaacılık

Dizgi - baskı : Gözlem Matbaacılık Koll. Şti, Nisan 1985

Tel. : 526 28 71

Otti için...

Özgün Ad : Woman's Estate Penguin Books 1971 Londra

ÇEVİRENLERİN ÖNSÖZÜ

Bu Önsöz, *Woman's Estate*'in Türkçeye çevriliş öyküsünü anlatmayı amaçlıyor. Bu tarihçeyi yeniden kurabilmek için, üç yıl önce-sine dönmeyi ve o dönemde oluşturduğumuz çeviri grubuyla ilgili düşüncelerimizi, duygularımızı, hem birbirimize, hem sizlere aktarmayı denedik. Başlangıçta altı kadından oluşan grubun bir üyesi şu anda Türkiye dışında. Geri kalan beş kadın amaçla yeniden bir araya geldik. O dönemde neler amaçladığımızı, bu çabanın bizim için ne anlam taşıdığını ve aradan geçen süre içinde neler yaşadığımızı konuştuk. Burada, konuştuklarımızı sizinle paylaşacağız.

O günden bu yana *Kadın Çevresi* kuruldu. Şu anda kimimiz *Kadın Çevresi*'nin tümüyle dışındayız, kimimizin gevşek denebilecek bağları var, kimimiz ise içindeyiz, Ama *Woman's Estate*'in çevirisi, *Kadın Çevresi*'nin oluşmasına yol açan gelişmelerin bir halkası. Bu yüzden de yayınlanması hepimiz için özel bir anlam taşıyor.

GÜLNUR: Hatırlıyor musunuz neden bu kitabı seçmiştik?

GÜNSELİ: Uzun süre tartışmıştık özgün eserler mi vermeye girelim, çeviri mi yapalım diye. Anımsadığım kadarıyla Şule ile ben kendimiz araştırma yapalım, özgün eser verelim diyorduk. Sizler çeviride ısrar etmiştiniz. İki gün tartıştık; sonunda çeviriye karar verdik. Hatırlamıyor musunuz! Aramızda hemen çeviri kararı alıp paylaşmıştık. Tarihi çok iyi anımsıyorum 1982'nin Şubatı'ydı.

FERAYE: Birbirimize hayatlarımızı anlatmıştık sonra. Nasıl yapmamız gerektiğini düşünüyorduk ayrıca. Kitaplar basmaya karar verdik.

GÜLNUR: Peki, ama zaten Yazko bağlantısı yok muydu? Ben şimdi onu karıştırdım birden.

ŞİRİN: Daha önceye dönmekte yarar var. Çeviri düşüncesi baştan vardı. Yazko bir kadın dizisi çıkarmak istiyordu. Mustafa Kemal Ağaoğlu bana yönetmemi önerdi. Aslında öneren Stella'ydı. İlk tepkim şeydi, yapamam dedim. Tek başına yapılacak iş değildi.

İlgilenen insanlara başvurulum dedim. Gülnur'u eskiden tanıyordum. Gülnur, Şule'yi Londra'dan tanıyordu. Şule'yi önerdi. Ben, Yaprak yaz sonu galiba fakülteye gelmiştin, hamileydin ve bir takım araştırmalar yapmak istiyordun. Ben daha o sıralar üniversiteden ayrılmamıştım. Sanıyorum ayrıca Stella'nın bir bağlantısı vardı seninle.

YAPRAK: O yaz gözükmeyen bir mimar gibi hepimizi toplayıp Paris'e gitmişti Stella.

GÜLSELİ: Toplanmadan önce Yazko'da Zeynep beni aramıştı, biz de gidelim demişti. Ben de apar topar kendimi sizin içinize attım.

ŞİRİN: M. Kemal'e verdiğimiz teklife göre kitaplar üretilcekti, çeviriler yapılacaktı, tartışma toplantıları düzenlenecekti. Kendi içinde sistemleştirilmişti. Teorik çalışmalar, tarihli ortaya çıkaracak çalışmalar, önemli feministlerden kitaplar. O arada Zeynep'le konuşuluyordu. Stella'yla bir kaç kez kitaplar bizim evde ortaya döküldü. Başlangıçta çeviri olacaktı, kitap yazacak halimiz yoktu. Zaten Yazko yazarlar ve çevirmenler kooperatifi olduğu için profesyonel çevirmenden yararlanılabilirdi. Ama orada benim hemen itirazlarım ortaya çıkıyordu: Bu çevirileri bir grubun yapması gerektiğine inanıyordum. Rasgele bir çevirmene verilemezdi. Benim hatırladığım, grupta İngilizce ve Fransızca bilenler vardı ama bu arada İtalyanca bilen gerekiyordu. İtalya'da çok ilginç şeyler oluyordu. Hemen Feraye'ye haber verildi. Böylelikle Yazko'da ilk toplantı yapıldı; sanıyorum on kişi kadardık. Benim anımsadığım ilk izlenimler bunlar.

YAPRAK: Yine geriye dönersek Şirin sen bir teklif almıştın, bir kadın dizisini yönetmek için. Hem kitapların çıkması hem de belli periodlarla bir dergi vardı gündemde o sıralar.

ŞİRİN: YAZKO, Yazko Edebiyat'ı çıkarıyordu, ve M. Kemal A. Cemaletle bağlantı halindeydi, bir çeviri dergisi çıkartmak için. Bu arada kadın dizisi de gündeme geldi. O sırada piyasada kadın sorununa ilgi vardı. Yazko bir panel düzenlemişti. Aysel Özakin'ın kitabı üzerine. Fakat süreli yayın çıkarmak son derecede zordu. Onun üzerine dosya fikri ortaya çıktı. Proje, belli periodlarla, her biri belli bir konuya ayrılmış dosyalar çıkarmaya dönüştü. İçinde hem çeviri olacak hem röportaj olacak hem de gerçekten yaşanmış olayların kendisi olacaktı, tanıklıklarla gerçek hayat yansıtılacaktı.

GÜLNUR: M. Kemal, Stella, Zeynep dosyalar çıksın diye bastırıyorlardı. Biz ise çok çekingen davranıyorduk. Uzun süre, bir çeviri

grubu oluşsun, birbirini tanısin, dosyalar gibi daha uzun soluklu projeleri süreç içinde oluştursun, bir yandan da kendi kendini geliştirsın, diyorduk. Ve galiba o noktada işi biz belirlemiş olduk.

YAPRAK: Önce çeviriyle başladık.

(Sesler, İtirazlar)

ŞİRİN: Şunu hatırlıyorum, bence çok önemli bir ayırım. Kadınlara yönelik bir yığın yayın vardı ortalıkta, biz onlardan yapmayacaktık. Örneğin *Kadınca* ya da benzeri dergiler gibi olmayacaktı bizim çıkaracağımız dergi ya da dosyalar. Kadın eziliyordu ve bu tür yayınlar da kadının ezilişini sürdürmeye yarıyordu. Bizimki farklı olacaktı. Adı konmuştu onun: Feminist bir perspektif. Ama ondan sonra biz kendimize sorduk: Feminist ama ne? Ben kendi adıma şöyle konuşabilirim. Bir kitap yazmıştım kadın üzerine, ama orada feminist perspektif yoktu, belki gizli olarak vardı. Ben o kitapta çok az sayıda feminist kaynak kullanmıştım. Feminizm hakkında kesin bir fikrim de yoktu.

YAPRAK: Benim vardı, geçmişte belirli bir bağlamda feminizmi savunmak ve suçlanmak durumunda kaldığım için, daha o aşamada, sizlerle buluşma aşamasında, bundan sonra ne olursa olsun feminizm kendisi olarak açıklanmalıdır, diyordum.

GÜLNUR: «Ama ne» sorusuna, Şirin'in sorusuna çok net bir cevabımız yoktu. Feminizm diyorduk, kadın açısından diyorduk, feminizmden ne anladığımızı tam bilmiyorduk. M. Kemal, Stella ve Zeynep Avcı'ya karşı argümanlarımızda da, biz önce kafamızı bir temizleyelim diyorduk. Onlar denize atlamadan yüzme öğrenilemezden yanaydılar. Biz önce «teorik» yüzme dersleri almak istedik.

(Gülüşmeler.)

ŞİRİN: Juliet Mitchell de oradan çıktı. Almaşıklar ne olabilirdi? Bende üç beş kitap arasında iyi bir tarih olan Sheila Rowbothom vardı. Başta ev emeği tartışmaları da gündeme geldi; ama o da feminizmin salt iktisadi yönüyle ilgiliydi. Juliet Mitchell çok cazipti. Yeni-feminist hareketin oluşumunun tarihini veriyordu, nedenlerini kısmen açıklıyordu. Sonunda da kendisine göre bir feminizm tanımına varıyordu.

GÜLNUR: Çok haklısın, kitap hem teorik hem tarihseldi. Tarihle mi başlayalım teoriyle mi başlayalım tartışmasına iyi bir çözüm sağlıyordu.

ŞİRİN: Şu çok ilginç değil mi? Bir araya geldikten sonra ne yapacağımız tartışılıyor, çeviri mi, yoksa özgün yapıt mı? İlk kitap

saptanıyor. Az sonra da grup, bilinç yükseltmeyi yaşamaya başlıyor. Onu bir yerlerden mi öğrendik kendi aramızda mı keşfettik, nereden çıkardığımızı hiç hatırlamıyorum.

(Araya tartışmalar girer)

FERAYE: Onu istedik; bir araya gelme nedenimizden daha da ağır basıyordu sanki bilinç yükseltme.

ŞİRİN: Ben şunu çok iyi hatırlıyorum. Feminizm diyorsak, kendimize feminist diyorsak, biz bu noktaya nasıl gelmiştik! Herkes kendini bu noktaya getiren neyse onu anlatsın dedik. Örneğin çoğumuzun hayatında güçlü bir anne motifi vardı. Bu ortaya çıktıkça da anneler üzerine kitap çevirmek gerekliliği de doğal olarak gündeme geliyordu. Nancy Friday gelmişti gündeme o sıralar.

GÜLNUR: Geçenlerde Tülâ ve Ayşe Annem ve Ben'i anlattılar Kadın Çevresi'nde. Aslında üç yıl öncesiyle bugün arasında bir süreklilik bir bakıma var. Kopukluklarla dolu bir süreklilik, tabii.

GÜLSELİ: O zamanlar hepimiz aynı çizgideydik, hepimiz ayrı ayrı, gerek yaşamda gerek masa başında kadının durumunu düşünerek bugüne kadar gelmiştik. 1982 başlarında belli bir çekimle bir araya geldiğimizde pek de birbirimizden farklı değildik, kadına bakışımızda.

YAPRAK: İlk konuşmalarda bir serzeniş vardı. Ben geçmişte nasıl feminist olarak suçlandığımı dile getirmiştım. Hatırlıyorum büyük bir heyecanla konuşuyorduk. Herkes anlattıklarını paylaşmıştı. Şule bana bazı zayıflıklarımı, geri dönüşlerimi hatırlatmıştı. Birbirimizi bir bakıma yargılayıp tartmıştık... Aynı şekilde Şule de özel yaşamını anlatırken, hepimiz kendimize soruyorduk, geri dönüyorduk, soruşturuyorduk.

GÜLSELİ: Ama birbirimize nasıl bu kadar yakınlık hissederek her şeyimizi anlatmaya başladık?

FERAYE: Bende kalan izlenim şuydu, hepimiz benzer şeyler yaşamıştı, şöyle ya da böyle.

GÜLSELİ: Birbirimize açılmanın gizli çözemişiyim şimdi.

FERAYE: Aslında militanca bir yaklaşımdı.

GÜLNUR: Çok politik bir yaklaşımdı, daha doğrusu feminizmin politikasına ilişkin. O güveni varsaydık ve varmış gibi davrandık. Böyle bir güven duyulabilir mi duyulamaz mı diye sorgulamadık bile.

GÜLSELİ: İlk konuşan Feray'eydi, itiraflar seninle başladı..

FERAYE: İlk ben miydim?

GÜLSELİ: Senin evindeydik, Feray konuşurken hepinizi gözlemiş

ve izlemiştim: Yargısız, yumuşak ve doğmasız bir biçimde ona yaklaşıyordunuz. O zaman içimden ben bu arkadaşlara bir şeyler anlatabilirim dedim. Belli bir rahatlık vardı.

YAPRAK: Paylaştık...

GÜLSELİ: Düşünsene Yaprak, senden başka kim bilir hayatımı? Ya da içinizde anlatan var mı, bilmiyorum. Feraye ilk anlatıcıydı. Gerek zihinsel, gerek duygusal olarak herkes onun anlattıklarına canı yürekten katılmıştı. Ondan sonra gelen rahat etti. Ben sonradan neden kısa anlattım diye üzül müştüm, çünkü Şule bir başladı saatlerce anlattı.

(Araya küçük tartışmalar girer)

ŞİRİN: Şu çok ilginçti. Gülnur sen birden fazla sırdaşım vardı hep diyorsun, ama bunlar senin hayatının çeşitli aşamalarında kurduğun yakınlıklarla artık sırdaş olmaya geldiğin noktada konuştuğun insanlardı. Şimdi burada gerçekten bambaşka bir şey var. Biz kendimizi olabildiğince açık bir biçimde ortaya koymaya çalışıyor; şu feminizim dediğimiz şeyi haklı çıkartacak bir şey var mı yok mu ona bakıyorduk. Sanıyorum bir ayıklama süreciydi bu. Bunu yüksek sesle yapıyorduk. Bir bakıma militanca bir şeydi ve karşımdaki benim söylediklerimi anlayabilir varsayımına dayanıyordu. Bir dayanışma varsayımı vardı.

GÜLSELİ: Güven de vardı.

YAPRAK: O dayanışma kurulmuştu.

FERAYE: Biz bunları anlatarak buralardan bir şeyler çıkartacağız, bir şeyler yapacağız inancı da vardı. Kendimiz değildik; yakından tanıdığımız kadınlar olarak kendimizi anlatıyorduk.

GÜLNUR: Politik yanı da buydu. Feraye, çok anlamlı bir ayrım bu. O anda rahatlamıyorduk, aksine bir şey oluşturuyorduk.

ŞİRİN: Bütün bunları ne için yapıyorduk, önce birbirimizi tanıyalım ve feminist bir yayının gerekçelerini ortaya koyalım falan diydük. Yaptığımız bir bakıma bilinç yükseltme toplantısıydı. Onun ilk örneklerinden biriydi, biz farkında olsak da olmasak da.

FERAYE: Onu biraz farketmiş miydık?

ŞİRİN: Belki yarı yolda keşfettik.

GÜLSELİ: Birbirimizden ürkmüyorduk, bu çok ilginçti.

GÜLNUR: Ben kendi adıma feministler bilinç yükseltme adı altında ne yaparlardı bilmiyordum, okumamıştım. Benim kafamda politika çok soyut bir şeydi ve benim için politika içinde somut kişilere ulaşmak diye bir sorun vardı. Feministlerin bilinç yükseltme adı altında yaptıkları bu muydu bilmiyordum?

YAPRAK: Bu kavramların çoğu Şule'den geldi. İngiltere'de feministlerle birlikte çok bulunduğu için bizim yaşadığımız şeylerin kavramlarını bulup çıkarıyordu. Küçük grup, lidersizlik, bilinç yükseltme ve öteki kavramlar ondan geliyordu hep.

GÜLNUR: Ama biz feminist olduğumuz için bilinç yükseltmeye girelim diye yapmacık bir tavır içinde değildik.

YAPRAK: Biz yapıyorduk, uyguluyorduk; o adını koyuyordu.

ŞİRİN: Yaptığımız şeyin bir aşamada bilinç yüksetme olduğunu fark edebilme, bana bu çok ilginç geliyordu. Feminizm nasıl yayılıyor, bir bulaşma etkisi var mı?

YAPRAK: Bana feminizm İngiliz bir arkadaşımın bulaşmıştı. Clarissa diye bir arkadaşım, İngiltere'de Feministler arasında çok bulunmuştu.

ŞİRİN: Geriye baktığımda bana şu ilginç geliyor: Feminist kadınlar değişik ülkelerde çok bağımsız olarak bu deneyimleri yaşıyor ve birbirlerine daha sonra aktarıyorlar. İlk önce Amerika'da patlıyor olay, belli İngilizler onlardan öğreniyorlar ama aynı anda da olay Fransa'da patlıyor, İtalya'da, Almanya'da, yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Bu bir bakıma, değişik yerlerde kadınların benzer koşullarda yaşadıklarına duydukları tepkileri ifade ediş biçimleri. Onların politikayı yaşama tarzlarının getirdiği bir şey. «Özel olan siyasî»lerin çıkması... Gülnur senin söylediğin şey o bakımdan önemli. Daha önce biz politikayı çok soyut, çok uzak bir bağlamda yaşamıştık. Kendi politikamızı oluşturmak doğrudan yaşayarak oluyor.

FERAYE: Uğradığımız çeşitli hüsrana karşı içimizde bir şeyler yapma isteği sürüyordu. Kişiliklerimizin getirdiği nitelik sürüyordu. Buna da doğal olarak sarıldık.

GÜLSELİ: Sanıyorum ki, bizler örgütlü insana inanıyorduk, en azından benim inandığım insan örgütlü olmalı, tersi düşünülürse o insan bitmiştir.

FERAYE: Ama bizim örgütlenmeden anladığımız şey farklıydı. Daha insani bir örgütlenme arıyorduk. Lidersiz, uzmanlaşmanın olmadığı, herkesin her zaman özgürleşmesine olanak sağlayacak bir birliktelik.

YAPRAK: Bazı şeyler anımsıyorum, o kadar güzeldi ki. İlk kez duyduğum şeyler vardı orada. Tam çeviriye başlamıştık, bazı işleri bölüştük, aramızda iş bölümü yaptık. Birisi çevirip diğeri redaksiyonunu yapacaktı. Şule hemen itiraz etti; bu feministlerin en karşı olduğu şeydir, dedi. İş bölümü olmaz dedi. Rotasyon olur, ya da herkes aynı işi yapar ortaya koyar demişti. İş bölümüne

karşı olmak beni çok etkilemişti. Hele gerekçesi: Kadınlar kendilerini geliştirmeliler, kişiliklerini, becerilerini kullanmalılar, yeteneklerini ortaya koymalılar, onun için iş bölümüyle sınırlanamalıyız. Şimdi anımsıyorum, çoğu kavramda, kavramların oturmasında Şule'nin emeği vardır. Deneyiminden gelen bir tavırla adlandırıyordu, önemli yerlerde uyarılarda bulunuyordu.

GÜLNUR: Tabii ama, sonra şu çelişkiye çarptık; bir ürünü çıkaracak mıyız, yoksa hiç o ürünün gerektirdiği örgütlenmeye gitmeyip herkesin kendiliğindenciliği bir biçimde gelişmesini mi hedefleyeceğiz? Bence hâlâ çözülmüş bir şey değil bu çelişki. Bir ürün çıkarmanın önemi tümüyle bir kenara bırakılamıyor. O zaman iş bölümü, peki nasıl bir iş bölümü! Olsun mu, olmasın mı! Bunlara kadar geliyorduk galiba. Bunlar, bugün de Kadın Çevresi'nde hâlâ yaşanan şeyler.

GÜLSELİ: Bir de lidersizlik vardı hep gündemde, tartışmalarımızda.

ŞİRİN: Şimdi, bu baskıyı grubun ötesinde çok çeşitli yerlerde yaşadık: Üretime yöneldik çalışma için yapılacak şeylerle, kendi kendimizi dinleme, dönüştürme, sorunlarımızı aşma çelişkisi. Çünkü, bir süre sonra şu geldi gündeme: Bizim burada yaptığımız çalışmalara ilgi duyan, katılmak isteyen başka kadınlar gruba alınacak mı, alınmayacak mı?

GÜLNUR: Büyümek mi, büyümemek mi?

YAPRAK: Zaten o da sonumuz oldu.

ŞİRİN: Kendi içine kapalı bir grup olmalı mıyız olmamalı mıyız? Herkesin temasta olduğu insanlar vardır ve onlar da bizlere katılmak istediklerini söylüyorlardı. İkinci aşamada da bu gerçekleşti. Biz grubu yine Yazko'yla ilişkili olarak, yayına ilişkin olarak büyütme kararı vermiştik.

YAPRAK: Biz yaptıklarımızı çevremize anlatıyorduk, çoğu da heves içindeydiler, bazı erkekler de vardı destekleyen. Biz de gelelim demeye başladılar. Peki onlara ne diyecektik? Gelmeyin diyebilir miydik? Kim bunu saptayacaktı? Biz bir otorite miydik ki bu konuda? O zaman, çözüm olarak büyük bir toplantı yapmaya karar verdik. Oraya bütün isteyenler, gruba ve çalışmalara katılmak isteyenler gelecekti. 24 Ocak mıydı, 24'lü bir tarihi vardı, yoksa 24 kişi miydik?

(Gülüşmeler, şakalaşmalar)

GÜLNUR: Belki yıl 1924'dü.

(Yeniden kahkahalar)

GÜLNUR: Umudumuz, o büyük gruptan, kimi dosya üstlenecek kimli çeviri yapacak küçük grupların çıkmasıydı. Biz de hatta

kendimizi çeviri gruplarından biri ve ilki olarak görüyorduk. Ama biz özel bir gruptuk. Grubun içine yeni insan almamaya karar vermiştik. Bu grubu bozmayalım diyorduk, başka gruplar oluşsun ama bize dokunulmasın.

YAPRAK: «Şövenist» bir şekilde.

GÜLSELİ: Büyüme başlayınca küçük grup da dağılmaya mahkûm oldu ne yazık ki!

FERAYE: Ama ayrıca toplanıyorduk, sempozyumu* hazırlayan bir grup olarak resmileştirdik kendimizi. Sonra büyük grup dışında da bir araya gelmiştik bir kaç kez.

ŞİRİN: Bununla birlikte orada ilk kez bir takım küçük gruplar oluşmadı mı? Çeviriye talip olan, araştırma gruplarına talip olanlar. Hukuk grubu, iktisat grubu, ideoloji-aile grubu ve başkaları.

YAPRAK: Dosyaya yönelik araştırma grupları.

GÜLNUR: Pekli bu aşamada Juliet Mitchell çevirisi nerelerdeydi?

YAPRAK: Çalışma artık ikili sürüyordu, redaksiyon ve son düzeltme aşamasına gelinmişti.

ŞİRİN: Benim bölümün redaksiyonunu hep birlikte yapmıştık. Sonradan da sanıyorum bu tip çalışmanın çok verimsiz olduğuna, ikili çalışmanın daha doğru olacağına karar vermiştik.

YAPRAK: Unutuyorsunuz, çevirinin başlangıcında terimleri belirlemiştik.

GÜLSELİ: Belli bir terminoloji belirlemeye, kavramların Türkçe karşılıklarını bulmaya çalışıyorduk. Ama, işin tuhafı hiç birimiz nasıl bir Türkçe kullanacağımızı belirlememiştik. Oysa çeviri her şeyden önce bir dil meselesiydi. Hepimizin Türkçesi çok ayrıydı, aramızda bu meseleyi hiç konuşmadan altı kişi altı ayrı Türkçe, altı ayrı üslup kullanarak çeviriye girişmiştik.

ŞİRİN: Bu ortak çalışmadan ben büyük bir haz duydum. O sıralarda üniversiteden yeni ayrılmıştım; bizim dört beş aylık toplanmalarımız, küçük gruplar, büyük gruplar, sempozyum falan benim için muazzam bir kurtuluş oldu. Hatta, ne iyi etmişim de üniversiteden ayrılmışım diyordum. Bundan daha zenginleştirici bir şey olamazdı. Münzevi biryken, birden bire telefon numaraları defterime sığmamaya başladı.

(*) 1982 Nisan'ında YAZKO'nun İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Lokali'nde düzenlediği 3 günlük «Kadın Sorunları» Sempozyumu.

FERAYE: Ö dört aylık dönem benim hayatımda da çok belirleyici oldu. Hayatımın ikinci aşamasının başlangıcıydı benim için.

GÜLNUR: Bir araya gelişimiz çok iyiydi, çok coşkuluydu; fakat bir yandan iş yapmak bir yandan iletişimi sürdürmek acaba daha ne kadar sürerdi? Hâlâ feminizm içinde çok iyi çözüldüğüne ikna olamadım bu sorunun. Politikayı biz soyut bir biçimde yapmayacağız, kişiliklerimizi buraya getirerek yapacağız, bunun bir uzantısı olarak da dayanışma içinde yapacağız diyor. Ama feminizm için bir araya gelen her kadın grupta bunu sürdürebiliyor mu? İlk coşku iyiydi ama o hep sürecek miydi? Bir takım dayanışma eksiklikleri bizi kırınlıklara götürmeyecek miydi? Çok şey mi bekliyorduk? Feministler olarak bir araya gelip bir iş yapmanın niteliğini çok mu abartıyorduk?

ŞİRİN: Her ne kadar Gülsel, toplanmasak da grup sürüyor dıyorsa da ben katılmıyorum; grup çözüldü. Şimdi bir şey anımsıyorum sempozyum sonrasında aslında biz özür dilemeyi yaşadık. Yazko'yla ilişkiler bitmişti ve yaşadığımız bazı olaylar nedeniyle biz küçük grubun da yürüyemeyeceğine karar vermiştik. Çok dramatik bir şey yaşandı sempozyum sırasında: Gülsel'in yapacağı konuşma etrafındaki tartışmalar, Gülsel o nedenle gruba kırıldı; sen Feraye, küçük grubun özelliğini yitirmeye başladığını söylemiştin; ben ise bir yayınevi adına bir iş kotaracaktım, ama iflas etti. Bir aşamada şunu sorduğumu hatırlıyorum: Ben çekiliyorum, grup adına ya da kendi adına dizinin yönetimini üstlenecek var mı? Cevap çıkmamıştı. Ama büyük grup yine dağılmayalım dedi.

FERAYE: Büyük grubun dağılmayalım demesi ayrı hikâye.

GÜLSELİ: Büyük grup küçük grubu sardı ve bir anlamda yuttu. Burada biraz acı konuşacağım. Sempozyum konuşmamda, edebiyatçıların, yazarların kadını şöyle ya da böyle sömürdüğünü, şunu-bunu yaptığını öne sürseydim siz hepiniz beni alkışlayacaktınız; ama benim gerçeğim o değildi. Benden ne beklediğinizi aslında çok iyi biliyordum, ama ben de öyle koyamazdım. Me-sele ben değilim kuşkusuz, birinin konuşmasına müdahale ediliyordu. Ben bunları söyleyemezsin, değiştir deniliyordu. Şöyle ya da böyle söylemelisin denildi mi, denilmedi mi? Bu bizim yapı-mızdaki bir bozukluğu gösteriyor, ona çok takılmıştım o sıralarda. Hepimiz gerçek demokrat olsaydık bu çeviri grubu dağılmazdı ve çok şevler yapabiliirdik.

ŞİRİN: Senin söylediğin şeyi ciddi bir nokta olarak görüyorum; o sırada biz hem yeterince feminist, hem de aynı zamanda yeterince

demokrat insanlar değildik. Feminizm nerede ortaya çıkıyor? Biraz gelişmiş toplumlarda, eğitim düzeyi çok yüksek çevrelerde, solda ve solu kendi içinden eleştiren çevrelerde ortaya çıkıyor—şu ya da bu şekilde demokratik tartışmanın çok olduğu yerde, bireylerin gelişebildiği toplumlarda. Biz ise bunların hepsini birden aynı anda yapmaya çalışıyorduk. Hem feminist oluyorduk, hem demokrat oluyorduk, hem de soldan kopmuyorduk. Ama bütün bunları yapmaya verilerimiz müsait değildi.

GÜLNUR: Bu noktada ben size belki biraz ters gelecek şeyler söyleyeceğim. Demokrasiyi, bireyin özgürlüğünü sonsuz bir belirsizlikten ayırmak gerektiği kanısındayım. Feminizm adına çıkıyorsa bu sorumluluğu üstlenmek gerekir. Gül'e yaptığımız türden «sansürlere» yol açmamak için başka bir düzeye gelmeyi beklemeliydik: Orada farklılıklar ortaya çıkacaktı, o farklılıklara sonuna kadar özgürlük tanıyacaktık, ama onları bir yerlere yerleştirecektik; adlarını koyacak, ne olduklarını bilecektik. Daha önceden bir edebiyat tartışmamızın olmamış olması, bir feminist çerçevenin ne olduğunu tartışmamış olmamız, aslında, demokrat olmamızı olanaksız kılıyordu bence.

GÜSELİ: Pekî, demokrasi derken, kendi kafanın içindeki beklentilerin karşı tarafta somutlaşmasını mı anlıyorsun? Açsan iyi olacak.

GÜLNUR: Farklılıkların, değişik eğilimlerin birbirleriyle bir iletişim içinde olabilmelerini. Bunların yalnızca varolmaları bana çok bir belirsizlik gibi geliyor; yeterli değil. Bu özel bağlamda: Tam kavrayamadığımız, yerleştiremediğimiz bir edebiyat yorumu feminizm adına ortaya çıkıyor. Biz de bu yorumu nereye yerleştireceğimizi bilemediğimiz için savunmaya geçiyoruz.

GÜSELİ: Ben bir takım şeyleri dolaylı yoldan söylüyordum. Edebiyat çok yumuşak bir konu; hatta aldatıcı gelmiş olabilir; ben bir anlamda güzelden, estetikten söz ediyordum, konum oydu. Sizse keskin oklar istiyordunuz benden.

ŞİRİN: Belki şu denebilir. O bağlamın konuşması değildi bu. Bunu sezdik biz, ama sana neden gösteremezdik; bilemiyorduk; daha önceden tartışılmamıştı bunlar. Şimdi, üç sene sonra bayağı bir tartışma ortamı var; konu, her yönüyle daha bir yaklaşılabılır hale geldi. Dolayısıyla bugün artık feministler, anti-feminist olduklarını bildikleriyle tartışma havasına girebiliyorlar. Bu bir demokrat açıklık.

YAPRAK: Bence çeviri grubunun dağılmasına bir başka neden de, herkesin kendi yetersizliğini görmesiydi. Hepimiz birden kendi açımızdan yetersizliklerimizi, zayıflıklarımızı yaşadık. Birlikte olmanın getirdiği bir güç vardı ama; topluluk karşısında hiç de güçlü olmadığımız ortaya çıktı.

ŞİRİN: Yaprak, orada başka bir sorun var: Yetersizliklerimiz vardı kuşkusuz ama çeviri grubunun dağılmasında şunun da etkisi yok muydu? Şu ya da bu şekilde kendini solla farklı biçimlerde özdeşleştirmiş insanlardık hepimiz. Aramızda reformist, radikal, sosyalist feministler vardı: Altı kişi içinde üçten fazla feminist görüş vardı! Geriye dönük olarak düşünüyorum: Aramızda ,radikal feminizme sahip çıkıp, kadın-erkek ilişkisini başat çelişki diye ortaya koyanımız vardı; feminizmi solla bütünleştirenler, kadının kurtuluşunun sosyalizmden kopmadan olacağı görüşünde olanlar, öte yandan, daha estetik boyutta bir feminizm yaklaşımına sahip olanlar vardı. Ben kendimi nereye yerleştireceğimi bilmiyorum ama hepsinin karması karması bir şey. Ne tam sosyalizmden vazgeçiyorum, ne ona teslim oluyorum. Radikallerin ilginç saptamaları var, ama çözüm yanlış gibi geliyor bana; başat çelişki tahlilli son derecede yanlış geliyor. Simone de Beauvoir'da güzel şeyler var, cazip yönleri var. Öte yandan yasal eşitlik çerçevesi içinde tıkalıp kalmak istemiyorum; böyle bir görüş benimkisi. Tam oluşmamış diyelim.

FERAYE: Şirin, ben de senin durumundaydım aslında. Çeviri grubu dağılmasaydı, biz sözünü ettiğimiz şeyleri konuşacak ve bugün bir yerlere gelecektik. O gün el yordamıyla yeni bir şeylerin arayışı içindeydik. Birdenbire kendimizi «sahnedeyi bulmamış olsaydık bir yerlere gelecektik»

ŞİRİN: Ama o bir yerlere gelme başka türlü de olabilirdi, ideolojik ayrışmaya da giderdi.

FERAYE: Hiç olmazsa ne düşündüğümüzü tartışmış olacaktık.

ŞİRİN: Bu grupta görüş ayrılığına gidecek tohumlar vardı bana kalırsa. Ama demokrasiyi savunanların bir araya gelmesi olduğu için çok önemliydi.

FERAYE: Demokrasi adına ve demokrasi mücadelesi için önemliydi...

Nedenleri ne olursa olsun bu çeviri grubu Mitchell'i bitirince dağıldı. Kuşkusuz feminizm sürüyor. Grup üyelerinin her biri, farklı biçimlerde de olsa kadın sorunları üzerinde düşünüyorlar, aralarında bu deneyle kurulan dostluk da dostluk olarak sürüyor. Kitabı basmak da en başta belirttiğimiz gibi Kadın Ceyresi'ne düştü.

İÇİNDEKİLER

Çevirenlerin Önsözü	7
Teşekkür	21
Önsöz	22
BİRİNCİ BÖLÜM : Kadın Kurtuluş Hareketi	
1 — Altmışlı Yılların Arkaplanı	31
2 — Kadın Kurtuluş Hareketi	59
3 — Kadın Kurtuluşu'nun Siyasetleri : 1	99
4 — Kadın Kurtuluşu'nun Siyasetleri : 2	109
İKİNCİ BÖLÜM : Kadınların Ezilmesi	
5 — Kadınların Durumu : 1	141
6 — Kadınların Durumu : 2	171
7 — Kadınların Durumu : 3	201
8 — Aile İdeolojisi	211
9 — Psikanaliz ve Aile	219
10 — Ezilmişlikten Çıkmaya Doğru	237

Herkesten çok teşekkürü Kadın Kurtuluşu Hareketi'ne borçluyum; gelecekte tüm kadınlara sağlayacakları ve şimdiden, aramızdan pek çoğuna sağladıkları şeyler için.

Ayrıca, 1966 yazdığım bir makaleyi : «Kadınlar : En Uzun Devrim» (NLR-No 40) (biraz değişik bir biçim de de olsa) burada yayınlamama izin verdiği için New Left Review'a, Kate Millet'in Cinsel Politika'sı üzerine yazdığım eleştiriden; («The Sexual Revolution», Modern Occasions, Kış, 1970) aktardığım bölüm için Modern Occasions'a ve Margaret Walter'in Hollanda üzerine makalesi ile benim «Neden Freud?» yazımdan yaptığım alıntılar için Shrew'a (Kasım Aralık 1970) teşekkürü borç bilirim.

Andre Schiffrin'e önerisi için, Florence Homson'a daktiloları için ve Marjorie, Eric, Daphne, Margareth, Anna ile Jim'e teşekkürler.

1970'lerde, gelişmiş kapitalist dünyanın demokratik-liberal üç ülkesi dışında hemen her yerde, şu ya da bu biçimde bir Kadın Kurtuluşu Hareketi⁽¹⁾ vardı. Bu üç istisna, sözde-eşitlikçi kapitalizmin dünyadan yalıtılmış adası İzlanda ile toplumsal bakımdan belki de Avrupa'nın en geleneklerine bağlı ve hiyerarşinin en köklü olduğu iki ülkesi olan Avusturya ve İsviçre'dir. Kadın Kurtuluşu, örgütlenme açısından olmasa da, kendi kendisini tanımlaması ve paylaşılan hedefler bakımından uluslararası bir harekettir. Bu yönü, Hareketi tarihsel öncülerinden, ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarının oy hakkı mücadelelerinden kısmen ayırmaktadır⁽²⁾. Ve yine bu yönü, günümüzde kitle haberleşme araçlarının yaydığı gibi Hareketin esas ola-

(1) Japonya, Güney Afrika, Avustralya, Türkiye ve Afganistanda da etkin guruplar var; ama bunlar bizim incelememizin sınırları dışında kalmaktadır.

(2) İngiltere ve Birleşik Devletler'deki eski feministlerin de uluslararası ilişkileri vardı ve birbirlerini etkilemişlerdi. Aynı biçimde İsveç ve Norveç gibi başka ülkelerde de önemli mücadeleler verilmişti. Ama bunlar, harekete uluslararası bir nitelik kazandırmamıştı. Bugün bir çok ülkede ortaya çıkan Kadın Kurtuluşu grupları açıkça, Öğrenci Hareketinin uluslararası niteliğiyle benzerlik gösteriyor.

larak bir Anglosakson ve daha çok da Amerikan hakimiyetinde olmadığını da gösterir. Bu dar görüşlü yorum, Hareketi İngiltere’de, halk arasında bilinen biçimiyle eski feminizmle özdeşleştirme ve böylece yaratabileceği etkiyi daraltma işlevini görüyor: Kadınlar daha önce de çıldırmışlardı. İşte yine aynı şeyi yapıyorlar. Bu bir saman alevinden başka bir şey olamaz!...

Hareket içindeki farklı grupların çoğu kendilerini farklı biçimlerle de olsa devrimci olarak tanıtıyorlar⁽³⁾. Ama ender olarak böyle anlaşılıyorlar. Neden?

Birleşik Devletler’de ve İngiltere’de, her gün, basında ve televizyonda, hareket hakkında yorumlar yapılıyor ve sözcülerinin görüşleri yayınlanıyor. Kadınlar, toplumun tüm yapısını değiştirmek istediklerini öne sürüp, sistemin baskıcı olduğunu ve her düzeyde karşı çıkılması gerektiği görüşünü savundukça, onlarla konuşmayı yapanların yüzünde anlayışlı (ya da alaycı) bir gülümseme beliriyor; herhalde «sistemin değişmesi gereğinden» kocalara daha fazla çamaşır yıkama ve çocuk bakımı işinin düşeceği sonucunu çıkarıyorlar. Hareket’in, şu sıralarda moda olduğu doğru ve gülüşmeler batan iğnenin acısını azaltıyor. Ancak sözlü saldırılar şiddet eylemlerine doğru tırmanacak olursa sufragetler(*) zamanında olduğu gibi, devletin baskıcı ve zor uygulayan güçlerinin devreye girecekleri de apaçıktır. Şimdiden, Amerika’da militan kadınların işlerini kaybettikleri veya iş bulamadıkları öne sürülüyor. Şiddet ve kar-

(3) Ulusal kadın Örgütü (National Organisation of Woman-NOW), Amerika’daki grupların en büyüğü olan reformist bir harekettir. Bu hareket şimdi kendisini Kadın Kurtuluşu’nun bir parçası olarak görmüyor. Öteki grupların çoğunluğu da bu görüşe katılıyorlar. Bununla birlikte devrimci olmayan reformist grupların önemli yadsınamaz. Bu konuda bkz. s. 72-74

* Kadınlara oy hakkı savunucuları. (ç.n.)

şı-şiddetin yeniden, İngiltere'de yüzyılın ilk çeyreğindeki ulaştığı uç noktalara varmaması için bir neden yok. O dönemde sufrajetler, evleri ateşe vermiş, dükkan camlarını kırmış, Parlamento üyelerine saldırmış, bombalar patlatmış, bir kaç ay içinde yüzden fazla yapıyı yerle bir etmiş ve mektup kutularını havaya uçurarak, telgraf tellerini keserek haberleşmeyi aksatmışlardı. Genel olarak oy hakkı talepleriyle İngiltere'nin kırsal yörelerinde korku salmışlardı. Bütün bunların karşılığında tutuklanmışlar, dayak yemişler ve açlık grevine girenlere zorla beslenme uygulanmıştı. Parlamento'da kabul edilen özel bir yasayla, sabıkalıların sürekli hapsi sağlanmıştı. Ama bütün bunlar olup biterken en militan grubun (Kadınların Toplumsal ve Siyasal Birliği-Women's Social and Political Union-WSPU) dernek merkezine hiç dokunulmadı: Derneğin oy hakkı kampanyasında kullandığı mali kaynaklar 90.000 sterline vardı, yüz on profesyonel memur çalıştırdığı, bin kadar üyesi olduğu ve 40.000 tirajlı bir gazete çıkardığı halde. Doğallıkla, önderlerden kimileri ayaklanma çıkarmakla suçlanmış ve Christabel Pankhurst sürgüne gitmek zorunda bırakılmıştı; ama bu örgütleri dağıtmaya gerek duyulmamıştı. Kimi zaman kadınları bir yere kapatmak gerekebilir ama, siyasal örgütleri hiç bir zaman ciddiye alınmamalı...

Bugün de buna benzer bir durum var. Kitle haberleşme araçlarının Kadın Kurtuluşu'nu renkli röportajlar yoluyla özümsemesinin anlamı, hangi kılığa bürtünürse bürünsün, cinsel nesneler konusunda doymak bilmeyen açlıktan öte bir şeyler olmalı. Tek tek ele alındığında pek çok erkek, kadınların iddialarını korkuyla veya tam tersine şaşkın ve dengeleyici bir hoşgörüyü karşılama eğiliminde. Ancak hızla gelişmesine karşın, örgütlü hareket henüz bir başbelası gibi görülmekten

başka bir yankı uyandırmıyor. Geçmişte tüm devrimci hareketlerin, hiç değilse yöneticilerinin, kritik dönemlerde yeraltına girmeleri gerekmişti. Oysa Kadın Kurtuluşu yalnızca kitle haberleşme araçlarında reklam edilmekle kalmıyor, anlayış ve örgütlenme biçimi olarak tarihin en açık devrimci hareketi olma özelliğini taşıyor. Ve yine, açıktan açığa en devrimci önerileri dile getirdiği halde bundan kimse rahatsız olmuyormuş gibi görünüyor. Bu tutum, kadınları ciddiyyetten uzak bulan toplum üzerine ve belki de daha önemlisi, yakın geleceği açısından, hareketin kendi yapısı üzerine pek çok soruyu getiriyor. Hareket neden yükseldi? Yeniden doğuşunun altmışlı yılların sonlarına raslanmasını belirleyen koşullar nelerdir? Ne tür bir siyasal harekettir bu? Kadınların durumunu çözümlerken hangi sorunlarla karşılaşılıyor? Ve... Buradan nereye gidiyoruz?

Hareketin ortaya çıktığı tarihsel dönemi tartışırken, birlikte olduğu ya da içerisinde koparak ayrıldığı, çağdaş radikal ve devrimci hareketleri dikkate almamız gerekiyor: Bunlar öğrenci hareketi, Siyah İktidar, silah altına alınmaya karşı direniş, o sıralarda ortaya çıkan mezhep gurupları ve reformcu kadın grupları ve Üçüncü Dünya mücadeleleri gibi hareketlerdi. Kadınların, o yıllardaki hangi özgül konumları başkaldırmalarına neden oldu: Bunu da dikkate almamız gerekiyor.

Hareketin niteliklerini betimlerken, gözönüne alınması gereken özellikleri tabanının genişliği, sınıfsal yapısı ve katılanların etkinliği, örgütleniş biçimi, yürüttüğü kampanyalar ve siyasal bir hareket olma sürecinde geliştirdiği kavramlardır: Bilinç yükseltme, erkek şovenizmi, cinsiyetçilik, feminizm, kurtuluşçuluk ve önderliği yadsıyan yapılar gibi. Aynı biçimde, hareketin dayandığı devrimci ve radikal gelenekler de gözden ge-

çirilmeli: «deneyim siyasetli»⁽⁴⁾, anarko-sendikalizmin ve Situasyonistlerin (Durumcuların) kendiliğindenci yöntemleri, Siyah İktidar'ın ayrılıkçılığı, ezilen halkların mücadeleleri üzerine sosyalist teoriler, ezilenlerin kendilerini tabandan yükselen bir hareket olarak kavrayışları ve bir kitle hareketine dönüşebilme yeteneği gibi.. Ve yine şimdiye dek geliştirilmeye çalışılan ve en kaba çizgileriyle: «Kadınlar ezilen bir halktır, bu ezilmişliği «deneyim siyaseti»ni uygulayarak kavrayabiliriz, ezilmeye karşı iktidarın kurumlarına ve uygulayıcılarına (erkek toplumu ve/veya erkek-egemen toplum) karşı saldırıya geçerek «eşitliği», «özgür ben'i» ve «tüm insanlığın»⁽⁵⁾ kurtuluşunu gerçekleştirebiliriz» biçimindeki çözümlemeleri de irdelemeliyiz.

Kadının toplum içindeki durumunda ezilmişliğini en açık biçimde ortaya koyan özgül nitelikleri de tartışmamız gerekir. Kısacası kadınların durumunu nasıl çözümleyebiliriz? Kadının çağdaş kapitalist toplumdaki

(4) «Deneyim Siyaseti» terimi şimdilerde genel olarak, toplumun, insanın kendisi açısından baktığında yapılan çözümlemesi anlamında kullanılıyor. Kişisel yabancılaşma, çöküş halindeki kapitalist toplumun ürünü olan tüm toplumsal yabancılaşmayı irdelemenin tek yoludur. R.D. Laing'in *The Politics of Experience and the Bird of Paradise* adlı yapıtı belki de bu kavramın odak noktasında yer almakta. «Bugün artık hiç kimse, kendi yabancılaşması açısından bakmaksızın duyumsayamaz düşünemez ve eyleme geçemez... İnsanlık gerçek insani yeteneklerinden kopartılmıştır... Yabancılaşmanın bizi beklediği bir dünyaya gözlerimizi açıyoruz... Bugün yazgımız gibi gözükken yabancılaşmayı yalnızca insanların insanlara karşı kullandığı amansız şiddet gerçekleştiriyor.» (s.11-12) «Deneyim Siyaseti», kişisel olan ile siyasal olanı birleştirmekti.

(5) «Tüm İnsanlık» kavramının tartışması için bkz. Sheila Rowbottom: *Women's Liberation and the New Politics*, Bertrand Russell Vakfı ve The May Day Manifesto tarafından yayınlanmıştır, 1970.

somut konumu nedir? Ezilişini belirleyen evrensel ve genel alan hangisidir? Burada aile ve kadınlığın psikolojisi önemli bir yer tutuyor. Çalışma durumu ne denli eşitsiz olursa olsun (ve her zaman böyledir bu), kadın yalnızca kadınlara özgü olan ezilmişliği, kadınsı ruh halinin gelişmesinde ve anne ve ev kadını olarak yerine getirdiği ideolojik ve sosyo-ekonomik rolde yaşar. Kadınları tanımlayan bu rol olduğuna göre, kadınları kurtaracak olan hareketin bu konumu tahlil etmesi ve değiştirmesi gerekir.

Nereye gidiyoruz? Devrimci olduğunu öne süren Hareket, kendini devrimci bir örgüt olarak oluşturmaya yöneliyor mu? Kadınların en yoğun biçimde ezilen toplum kesimi olduğu ve bu nedenle gizli bir devrimci gücü oluşturduğu yolundaki feminist kavram, işçi sınıfını kapitalizm altında tek devrimci sınıf olarak gören marksist tutuma karşı mı çıkarılacak? Eğer böyleyse sonuçları nelerdir? Sınıf mücadelesi ile ezilenlerin mücadeleleri arasındaki ilişki nedir?

Ezilmenin siyasetleri nelerdir?

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN KURTULUŞU HAREKETİ

ALTMİŞLİ YILLARIN ARKAPLANI**Kadın Kurtuluşu ve Daha Önceki Feminist Mücadeleler**

Kadın Kurtuluşu Hareketinin kökenleri neler? Hareket neden altmışların ikinci yarısında başladı?

Hareketle ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başının eski feminist mücadeleleri arasındaki benzerlik, daha önce de söylediğim gibi, yalnızca dışardan bakılanlarca değil, hareketin kendisince de kuruluyor. Bu ise hareketin yeniliğini gölgelemekte. Doğallıkla eski ve yeni feminist hareketler arasında benzerlik olacak; ama bunların, kökenlerinden çok taşıdıkları özelliklerde olması çok önemli. Ondokuzuncu yüzyılda Birleşik Devletler'deki Esaretin Kaldırılması Hareketi (Abolitionist), Sivil Haklar Hareketi ve Siyah İktidar'dan nasıl farklı idiyse, feminist mücadeleler de kısmen içerisinden doğduğu bu eski hareketlerden farklıdır. Bu ayrımın yalnızca kavgayı kızıştırmanın ötesinde bir anlamı var: Kadınlar arasında olsun, siyah kurtarıcılar (veya siyah savaşçılar) arasında olsun, niteliksel bakımdan farklı ilişkiler geliştirdi. Bu söylediğim salt belirtisel bir düzeyde bile doğru. Ondokuzuncu yüzyıl feministleri, kendi egemen beyaz erkeklerinin ve onların devletinin önyargılarını (ve daha da fazlasını) keşfediyorlardı; 1960'ların kadınları, Stokely Carmichael'ın ünlü söylevinde kadınları, devrimci hareketin «altında boylu boyunca yatar» bir konuma koy-

masıyla, ezenin tutumunu, ezilenin kafasında buldular. Başka etmenlerin yanı sıra bu, radikal feministlerce yapılan çözümlemelere zemin hazırladı. Buna göre, erkek-egemen toplum (cinsiyetçilik) yıkılmalıydı ve kadın kurtuluşu ilk gerçekleştirilmesi gereken devrimdi. Irkçılık bile, cinsiyetçiliğin ancak bir yan ürünüdür(¹).

İsveç'teki farklı bir deneyim, yani eski feminist mücadelenin, hükümetçe onaylanan sürekli bir özgürlükçü harekete dönüşmesi, kanımca militan hareketin gelişmesini kesintiye uğratmıştır. Demek ki, mücadelenin ilk ve son aşamaları birbirlerinden çok farklı olacaktır.

İngiltere'de «ilk» ve «ikinci» feminist «devreler»e yol açan benzer koşullardan söz edilebilir: Yüzyılın ilk çeyreğindeki Liberal İngiltere'nin gerileyişinin bir paralelini, İşçi Partisi'nin ölüm döşeginde can çekişmesinde bulmak olası; her iki döneme de, keskin bir sağ kanat başkaldırısı (Enoch Powell gibi..), en yakın sömürge İrlanda'nın şiddetle başkaldırışı ve güçlü kadın hareketi damgasını vurmakta. Ancak, gerek militan sufrajetler, gerekse daha ılımlı oy hakkı savunucuları, varoluşlarında onları birleştiren ortak bir sorun bulmuşlardı: Oy sorunu. Bugün feministlerin savundukları sloganlar, geçmişin sözcüleri olan kadınlarınkinden hiç de daha radikal değilmiş gibi görünebilir; ama söylendikleri bağlam, anlamlarını değiştiriyor.

Bu nedenle bu bağlamı daha yakından incelemek gerekiyor: Yani, 1960'ların kendine özgü siyasal arkaplanını.

(1) Bkz. Shulamith Firestone'un *The Dialectic of Sex*, Jonathan Cape, 1971. Yazarın tezinin kimi sonuçlarını ileride s. 87-96 da tartışma konusu yapacağım. (Türkçe basımı: *Cinselliğin Diyalektiği*, Payel 1976, İstanbul).

Kaba çizgilerine bakarsak, gelişmiş kapitalist dünyada altmışlı yılların ortalarına damgasını vuran, birbiriyle bağlantılı ama aynı zamanda da ayrı olan üç grubun mücadelesi olmuştur: Bunlar Siyahlar, Öğrenciler (ve liseliler) ve Gençlik (tüm çeşitliliğiyle Hipiler, Amerikan Uluslararası Gençlik Partisi, Yippiler ve silah altına alınmaya direnenler)dir. Kuşkusuz bu hareketlerin hepsi her ülkede yoktu. Bunlar dünya barışı isteği ve Üçüncü Dünyanın mücadelelerinden (Cezayir, Küba, Vietnam) yola çıkmış, her biri kendi ülkesinde kök salan ve ülkelerinin yöneticilerine yönelen mücadelelerdi ama, kökenlerinde yatan esin kaynağının getirdiği enternasyonalizme olan inançlarını hiç yitirmediler. Bu enternasyonalizm iki yönde gelişti: Genel ve soyut nitelikteki «bomba son» düşüncesi, zamandışı ruh huzuru arayışında yuvalandı —meditasyon da insanlığı birleştirir.— Bu akım dünyayı büyük bir köy olarak görme basitliğine hapsoldü. Kaşmir'e göçeden —ve geri gelen— Hipi'lerin adımlarından yankılanmakta. Üçüncü Dünya devrimleri ve gerilla savaşlarıysa, ezilmenin yeni çözümlemelerine ve yeni mücadele biçimlerine yol açtı; «Siyahlar Amerika'nın kendi içindeki Vietnamlılardır», gibi... Kadın Kurtuluşu Hareketi, bir bakıma, bu oluşumlara hâlâ damgasını vurmakta olan çok çeşitli eğilimlerin bir toplamı sayılabilir.

İnsanın kendi ülkesindeki özgül ezilme olayı çevresinde yoğunlaşması, ama bunu yaparken evrensel kötülüklerle bağlantıyı koparmak (bu emperyalizmin kapsamına bir tepki mi?) istememesi, kadınların durumunda en mükemmel ifadesini buluyor. Kadınların gelişmiş toplumlardaki sömürülüşünü belgelemek kolay; bunun, kadınların her yerde ve her zaman ezilmiş olmalarıyla bir-

likte gittiği ise açıktır. Kadınlar, siyasi grupların en «enternasyonal»i oldukları halde, ezilmeyi son derece hassas ve özgül bir alanda evde yaşıyorlar. Kişisel olanla siyasal olan birbirine karışıyor. Bazı kadınların yüksek bir yaşama standardına erişmelerine karşın, büyük çoğunluk, Siyahlar (ve işçi sınıfı) gibi iktisadi ve sosyal yoksulluk içinde yaşıyor; öğrencilerle, ideolojik bakımdan yönlendirilme (manipülasyon) deneyini paylaşıyorlar, Hipilerle birlikte toplumun cinselliği bastırması veya sömürmesini, özgürlüğü yok etmesini protesto edebiliyor ve onların, bireyin olanakları dahilinde bunu arama çabasına katılıyorlar. Ancak, kadınların ezilişinin herşeyi kapsamaması ve bu denli geniş olması, bazı zorluklar da yaratmıyor değil. Siyahlar gibi, kadınların çoğunluğu yoksuldur ama, öğrenci ve gençlik devrimcilerinde olduğu gibi de, harekete katılan kadınların daha çok ortasınıf kökenli oldukları biliniyor. Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin başlangıç yıllarına giderek keşfetmeye çalışmamız gereken de işte bu bileşim ve doğurduğu sonuçlardır.

Kadın Kurtuluşu devrimci gıdasını iki kaynaktan sağlamaktaydı: Dünyanın en zengin ülkesinde kadınların içinde bulundukları iktisadi yoksulluk (tıpkı Siyahlar gibi...) ve yine ülkenin sağladığı en zengin koşullara rağmen kadınların içerisine düştükleri zihinsel ve duygusal aşağılanma (öğrenciler ve gençlik gibi...). İkinci olayın bilincine varmak, birincisinin de farkına varılmasına yol açmıştır.

Çünkü, salt yoksulluk kendi başına, durumunu protesto edemez. Devrimciyi, hiçbir zaman ne denli yoğun olursa olsun, maddi yoksunluk üretemez. William Hanton, Fanshen'de Çin'in Shansi eyaletinde devrim-öncesinde hüküm süren sonsuz derecede düşük yaşam koşullarını anlatıyor; adeta aklın alamayacağı bir vahşet ve aşağılanma söz konusu, burada.

«Yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde bu (toplumsal) ilişkiler ve (doğal) koşullar Güney Şansı (Şansı)yi, açgözlü sömürünün, yapısal çözülmenin, sürekli tedhişin ve zaman zaman başgösteren kıtlığın, tarihte bir benzeri çok zor bulunabilecek uç noktasına getirmişti...»⁽²⁾

Ancak devrimler böyle çukurun dibinden başlamıyor; doruktan değilse de (ütopyacılık...), hiç olmazsa, tırmanılabilir bir tepenin varolduğu beklentisinin bulunduğu yerden yola çıkıyor. Ne Amerikan kadınları, ne de gençler, Şansı köylüleri gibi kuyunun en dibinde (bu hem onların hemde Hinton'un kullandığı bir cümle) değillerdi, kuşkusuz; ama yaşadıkları yoksunlukla yaşadıkları ileri sürülen şanlı durum arasındaki uçurum, her ikisini de sorguya çekmelerine yetecek kadar büyüktü. Nitekim, gelişmiş kapitalist toplumlarda altmışlı yıllarda ortaya çıkan bütün devrimci hareketleri başlatan işte bu, daha iyiye gidebilme umudu olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında, Kadın Kurtuluşu'nun «orta sınıf» tabanına yaslanıyor olması pek de o kadar talihsiz bir olay değil; bir tedirginlik ve sonsuz suçluluk (mea culpas) kaynağı olamaz; tersine feminist bilinçlenmenin yapısı bir ögesi olduğu düşünülebilir. Çünkü, iktisadi ve sosyal bakımdan en zor durumda olan kadın kendi haline, onu «doğal»mış gibi gösteren bir oydaşma nedeniyle çok daha derinden bağlanmış oluyor. Onbeş çocuklu bir Kızıl Derili kadın durumunu «doğal» ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak algılar; «ev ekonomisi»inden doktora hazırlamakta olan, üniversite mezunu bir kız ise hiç değilse, «Peki, ama neden?» diye bir soru sorma durumundadır.

Ezilme durumu, iktisadi bakımdan yoksunluğun en derinini yaşayan ve en eski radikal hareket olan Siyah

(2) William Hanton, Farshen, Vintape Books, 1966 s. 67-68

İktidar hareketinin de gösterdiği gibi, iktisadi sömürünün daha ötesinde bir şeyleri içeriyor.

Siyah Hareketi

Siyah İktidar'ın mücadelesinin ilk ifade biçimleri arasında «Siyah Güzeldir» gibi, hayati bazı kültürel saldırılar vardı; Siyahların değerlerinin böylesine yüceltilmesinin de kuşkusuz, bu gibi çıkışlara sadece psikolojik bir önem atfeden küçümseyici tavırların öngöremediği, siyasi bir anlamı vardır. Belki de bu anlamı değerlendirebilmemizde, günümüzün işçi-sınıfı hareketinde artık, buna uyan hiçbir şeyin bulunmayışı yardımcı olabilir. Ya da buna benzer bir şeyin, Üçüncü Dünyanın bağımsızlık savaşlarında var oluşu, aynı şeyi gözler önüne serebilir. Lenin'in bu konudaki bütün uyarılarına rağmen, Batıdaki işçi-sınıfı mücadelesi gereğinden çok fazla, kendi dar, iktisadi sömürülüştüyle sınırlı olarak gelişti; ya sendikal mücadeleye yahut da reformcu komünist partilerin adım adım ilerleme siyasetine bağlı kaldı. Oysa, sömürülen bir sınıfın veya ezilen bir grubun olgun bir siyasi bilince ulaşabilmesi, toplumdaki bütün sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkilerin (ve egemenlik yapılarının) bilgisine varmasıyla mümkündür; kendi içine kapanarak, bu bilince ulaşamaz. Tıpkı işçi sınıfı gibi, siyahların da mutlaka bu «genel» görüşe ulaştıkları düşünülmemelidir; ancak ezilmeleri, açıkça, iktisadi olduğu kadar kültürel bir yöne de sahip olduğu için, tüm sistem içerisindeki ezilme olayının değişik yönlerini görebilmelerini sağlayan bir neden de var. Bu, başka grup ve sınıfların nasıl sömürüldükleri, ya da ezildiklerinin doğrudan bilincine vardıkları anlamına gelmez, ama bütün öteki ezilen gruplarla dayanışma içinde olma gereğine götürebilecek olan ve kapitalizme «bütüncü» bir şekilde saldırma türünden birşeyi ifade edebilir.

Bu «bütüncülüğün» kökenlerinin neler olduğu apaçık. Niçin gerekli olduğu da. Bu, Üçüncü Dünya ülkelerinin emperyalist baskıya karşı koymalarından esinlenmektedir; bir ulusun ve bir kültürün olabilmek için verdiği toptan bir mücadeledir, burada söz konusu olan. Siyahlar kendi konumlarını, emperyalizmin anavatanı içerisindeki bir Üçüncü Dünya ülkesi gibi görüyorlar. Dolarıyla, mücadelenin ilk aşaması ulus olma hakkını savunmaktadır. Amerika içinde bir Siyah ülkeydi savunulan. Doğallıkla bu yalnızca benzetme düzeyinde geçerli olan bir görüş. Çünkü, Siyahlar, böyle bir mücadeleyi kazanabilmek için, tarihi bakımdan çok geç kalmış durumdalar, coğrafi bakımdan çok dağınık ve nüfus bakımından da çok az sayıdalar. Vietnam'lılar gibi, toptan bir emperyalist saldırının tek hedefi, değil; sadece, kapitalist bir sistem içerisindeki, en yoğun biçimde sömürülen ve ezilen bir azınlık olma durumundalar. Bütün bunların farkına varmak için «bütüncü» bir konumda yer almak bir önkoşuldur; ama bu bilinç kendi içerisinde çeşitlendirilmelidir. Çünkü aksi halde, Siyah Şövenizm çamuruna saplanmak işten bile değildir. Oysa bu, kendi burnunun ötesini görememek demek olan işçi-sınıfı ekonomizminin ırk ve kültür düzeyinde tanımlanan bir eşdeğerinden başka bir şey olamaz. İşçiler için doğru olan, Siyahlar için daha da fazla geçerlidir:

«Eğer, işçiler, hangi sınıfın İnsanları söz konusu olursa olsun, bütün zorbalık, ezilme, tedhiş ve istismar hallerine tepki gösterme bilincine ulaşacak şekilde eğitilmişlerse, işçi-sınıfı bilincinin, gerçek bir slyasal bilinç olması mümkün değildir»⁽³⁾.

Emperyalist-kapitalizm, o kilden ayaklı dev, o kağıttan kaplan, yine de kaplan, yine de devdir ve hiçbir ezilen grup, onunla tek başına başedemez.

(3) V.I. Lenin, *What is to be done?* Moskova, 1964, s. 64.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

«Bütüncülük», bu durumda, bütün ezilme durumlarına başkaldırmayı ifade eder ve kapitalist toplumun toptan bir darbede yıkılarak, mutlak özgürleşmenin sağlanması demektir. «Bütüncülük» dediğimiz durumda, bir grubun ezilişi, tüm ötekilerin ezilişinin yerini tutar. Ezilme halleri arasında ayırım gözetmediğinden, bu siyasetin ancak taktikleri farklı olabilir, stratejisi ise tek- tir. Ancak, genel bir tavır olarak yine de, toplumsal ve kültürel bir baskı şeklinde ortaya çıkan bir ezilme olayı- na karşı örgütlenmeye başlamak, sömürüye karşı örgüt- lenmeye başlamak kadar önemli olabilir. Ve «bütüncü- lük», Siyah hareketi için geçerli olduğu ölçüde, feminist mücadele için de geçerlidir.

Demek ki, Siyah Hareket, ezilmenin çok yönlülüğü- nü gündeme getirmiştir. Ancak, başlangıçta, Siyah mili- tanların pek azı orta-sınıf kökenden geliyorlardı. Bu ne- denle, orta-sınıf yoksunluğunu protesto ederken, kadın- lar, kendilerini daha çok, zaten birçoğunun içerisinde et- kin olduğu öğrenci hareketine yakın hissettiler.

Öğrenciler

Lenin'e göre, otokratik Rusya'nın yoksul öğrencileri, ezi- len gruplardan biriydi. Çağdaş Öğrenci Hareketi de, en azından marksist kesimlerde bu tanımlamayı sahiplen- meye hevesliydi. Onlara göre, öğrenciler hiç de, öğrenci- lere arka çıkmaya hazır bir toplumun, ayrıcalıklı bir ke- simi değildi; aksine, öğrenciler çağdaş toplumun yeni yoksullarıydı, işçi-sınıfının yeni bir parçasıydı. Beni şu aşamada bu savın geçerli olup olmadığı değil, bu noktaya nasıl gelindiği ve bundan ne gibi sonuçlar çıktığı ilgilen- diriyor. Lenin'in öğrencileri yoksuldular ve dolayısıyla radikaldiler: 1960'ların öğrencileriye radikaldiler ve do- layısıyla, kendi yoksulluklarını apaçık görebildiler. Oysa,

bu öğrencilerin büyük çoğunluğu, ister devlet bursu veya kredisi ile, ister, kendi yarım-gün çalışmalarından sağladıkları kazançla yaşasınlar, isterse ailelerinden para alsınlar, (beyaz) orta-sınıf ailelerinden geliyorlardı, ve genellikle dönecekleri yer de orasıydı. Eğer, sözcüğün gerçek anlamıyla yoksulluğu tattılsa bu yalnızca, geçici bir süre içindir. Dolayısıyla başkaldırıların temelinde iktisadi bir sömürü ya da ezilme yoktu. Bu, daha çok, bu kavramların yeni bir tanımlamasında aranmalıdır. İlginç olan şey, gerek öğrenciler gerekse Kadın Kurtuluşu içindeki orta-sınıf kadınlarının varolan servet ve eğitim olanaklarının pek çoğuna erişebilir bir durumda bulunmalarıdır. Ve «yoksulluk» diye reddettikleri de işte, bu olanaklardır. Açıkça görüldüğü gibi, bu epeyce karmaşık bir sav.

Gerçekten de, İkinci Dünya Savaşına kadar, İnsan Bilimleri bölümlerindeki öğrenciler, aydın bir seçkinler grubunu oluşturuyor, eğitimi salt eğitim için görüyordu; yani mezuniyetten sonra yapacakları işler salt, üniversite mezunu olmalarına dayanıyor ama, elde ettikleri diplomanın içeriğiyle bağlı bulunmuyordu. Fen bilimleri ve teknik dallardaki öğrencilerin mezuniyet sonrasındaki uğraşları ise daima, üniversitede gördükleri eğitime çok daha sıkı bir şekilde bağlıydı. Öteki meslek dalları ise, üniversite dışında, kendi ayrı eğitimlerini vermekteydiler; avukatlar, doktorlar, hesap uzmanları, gazeteciler ve başka mesleklerde, durum böyleydi. Savaştan bu yana ise, yavaş yavaş ve özellikle altmışlı yıllarda, İnsan Bilimleri'ndeki öğrenciler giderek fildişi kulelerinden çıkmaya başladılar ve durumları, daha önceleri fen bölümleri ve teknik dallarda okuyan öğrencilerin durumuna benzedi. Bu dalların mezunları, giderek, hızlı bir gelişme halindeki kitle iletişim sanayinde, haberleşme alanına veya reklam metni yazarlığına yönelmek zorunda kaldılar. Üni-

versite, tüketim toplumunun ajanlarını yetiştiren bir yer haline gelmişti. Öğrenciler de artık, klasik anlamıyla öğrenci olmaktan çıkmışlardı. Öğrenciler bir yandan, üniversitelerin boşuna sürdürmeye çalıştıkları, çağdaş gereklere uymayan bir geleneğin tutucu içeriğine karşı çıkarken öte yandan da onları gelecekte uygulayacakları mesleklere hazırlasın diye programa konulan yeni derslerin doyuruculuktan uzak ilkelliğine tepki gösteriyorlardı. Bu ilkelik hem dersleri hem de sözkonusu iş alanlarını damgalıyordu. İşte, Öğrenci Hareketinin başını çekenler de, çoğunluğunu oluşturanlar da bu İnsan Bilimleri öğrencileriydi. Onlara «yeni» işçiler denilemezse de, yeni bir işkolunun çıraqları oldukları hiç kuşkusuz doğrudur.

Öğrencilerin bu konumunun Kadın Kurtuluşu üzerinde iki açıdan etkisi vardır. En basitinden, Kadın Kurtuluşu Hareketine ilk katılanların büyük bölümü, İnsan Bilimleri Fakültelerinde öğrenciydiler ve halen de, bu eğilim sürüyor. Ama bundan daha ilginç fakat gözden kaçan önemli nokta, sözünü ettiğimiz bu koşulları üreten sosyo-ekonomik arkaplanın değişimidir. Bu arkaplan, öğrencilerin bilincini değiştirirken, orta-sınıf kadınlarının da hem konumlarını hem de bilinçlerini etkiledi ve bu yoldan, tıpkı öğrenciler için olduğu gibi, onların da, hiç değilse kısmen sınıf kökenlerini değiştirmelerine yol açtı. Her iki grup da, özellikle bolluk içinde oldukları içindir ki, bu koşulların reddini önerme noktasına gelebildiler. «İşçi» olduklarını iddia eden öğrenciler yalnızca, nesnel yoksunluklarına değil, aslında içinde yaşadıkları bolluk koşullarının yoksulluğuna, o çok göklere çıkartılmış «seçme» zorunluluğuna atıfta bulunmaktaydılar. Orta-sınıf kadınları da buna benzer bir konumdaydılar: Onlara da eşit oldukları, kurtuluşun onlara herşeyi verdiği söylenmiş, evkadını olduğunuz için «zama-

nınız sizin» kadın olmak ne şans! çalışmak zorunda değilsiniz, derdiniz ve sorumluluğunuz yok! denmiştir... ama... Gerek öğrencilerin gerekse kadınların konumu, bunlardan hiçbirisi olmayanların gözünde aynıdır: Boş ve sorumsuz!

Demek ki bu hareketler yalnızca uğranılan bir düş kırıklığının ürünü değildir; ne öğrenciler, ne de kadınlar, bize kültür verdiniz, bize boş zaman verdiniz, bakın şimdi durumumuza, bunlar ne anlama geliyor! demiyorlar. Burada söz konusu olan daha çok fiilen yaşanan iş koşulları ile bu durumu yadsıyan ideoloji arasındaki derin gelişkidir.

Öğrenciler, özgürlüklerini güvence altına alması beklenen bir ortam —üniversite— içerisinde zihinsel ve entelektüel açıdan yönlendirilmelerine karşı çıkıyorlar.

Hipiler ve Gençlik Siyaseti

Hipiler toplumsal yönlendirilmeye ve duyguların baskı altına alınmasına karşı çıkıyorlar. Otomasyon ve yabancılaşmanın egemen olduğu bir dünyada, ne hissedilirse hissedilsin, hissetmenin önemli bir şey olduğunu savlıyorlar. Zaten onlara da hep bu söylendiğine göre, bu tür kutsal inançları denemeden geçirmek gerekmez mi? Hipi yeraltı dünyası başlangıçta, özgürlük değerlerini, duygusallığı ve bireyin haklarını sahiplenmişti ve bunları ciddiye aldığı için de, ilk kez geçerliliklerini doğruladı. Ancak, hipiler, bu değerleri yüceltmek amacıyla gözlerini ileriye ya da geriye-geçmiş ya da gelecek bir «altın çağa» çevirirken, bu değerlerin gerçekte, kaçınılmaz olarak, gelişmiş kapitalist toplumların ideolojilerinin, aynadan yansıyan çarpıtılmış görüntüleri olduğunu gözden kaçırdılar. Bugün de, Hipi topluluğunun kolaylıkla, dini grupçuklar halinde toplumla bütünleşebildiği görülüyor; çünkü, Hipiler zaten hiçbir zaman ne kendi dinseliliklerinden ne de toplumunkinden tam anlamıyla

kopmuş değillerdi. Kendilerine sunulan değerleri yenisinden üretirken bu değerlerin sınırlarını genişletmeye çalışan bu tür ilkel hareketlerin toplumca özümsemesi her zaman çok kolay olmaktadır. Bu bakımdan, işi «suç» sınırına kadar vardırıan uyuşturucu kültürünün kullandığı radikal dil bile, varolan kültürün zavallı bir taklidinden başka birşey değildi; onlar «uyuşturucunun insan bilincini genişlettiğini» iddia ediyorlar. Oysa, tüketim toplumunun yapmak istediği de biraz değişik bir biçimde, sayıları inanılmaz ölçüde artmış olan mallar için, satışları o ölçüde arttırabilmek üzere ihtiyaç bilincinin genişletilmesi değil mi ki? Bu tür bir muğlak ideolojik radikalizmin tehlikesi, salt bir ideoloji olarak kalmasında yatıyor. Çoğu Hipi grupları da kapitalist sosyo-ekonomik düzeni ancak, o düzenin en ruhsal, en zamandışı alanlarına yerleşerek ve nihayet, aldatmacaya en elverişli hücrelerini —dini— keşfetmeye çalışarak aşılıyorlar. Onların dini uyuşturucudur. Kuşkusuz, herhangi bir şeyi, mantıken varabileceği uç noktalara kadar götürmek, radikal bir takım sonuçlar doğurur. Nitekim, başlangıçta, burjuva ideologlarının pek azı, Hipi çocuklarına sahip çıktılar. Öte yandan, bilincin özgürleşmiş bölgelerini keşfetme sürecinde, birçok Hipi grubu da devrimci boyutları olan sezgilere ve olanaklara varabildiler.

Kültüre-karşıt Yippi parodisi, daha da radikal olanaklar sağlamaktaydı. Kitle İletişim araçlarını teşhir etme ve kullanma yolunu (özellikle televizyonu) deneyen Yippiler, hiç değilse, bu mücadelenin verilmesi gereken ideolojik alanlardan biri üzerinde yoğunlaştırmışlardı, ilgilerini. Ama şimdiye dek bu, plansız programsız bir mücadele olarak kaldı ve böyle giderse, bu karşı çıkışlar zaman zaman başgösteren raslantısal taşkınlıklar olmanın ötesine gidemez. TV programlarını gırgıra alma ile, gençliğin eğlenip, oyun oynarken, koluna zorun-

lu olarak iğne vurma (eroin...) gereğini duyması arasın-
da çizilmesi gereken çizgi, hiç de kolay çizilmiyor!

Bu hareketlerin benimsedikleri ve yaymaya çalış-
tıkları örgütlenmemiş siyaset, lider ve yapı yokluğu çer-
çevesinde, etkinlik sonunda bireylerin siyasal olarak ken-
dilerini ne kadar adadıklarına kalmış birşey... Yine de,
en kötü halde, bunlar, çökmekte olan bir düzenin az-çok
eğlenceli belirtileri, en iyi halde de, yeni bir düzenin
ajanları ya da kışkırtıcıları olarak kabul edilebilirler.

Değişik Hareketlerin Paylaştığı Ortak Arkaplan Eğitim :

Bu hareketlerin paylaştığı ortak bağlamın, bana ka-
lırsa en önemli ve hâkim yanı, yüksek eğitimin altmışlı
yıllarda kaydettiği büyük gelişmedir. Bu kısmen, demog-
rafik baskılara verilen bir yanıttı —İkinci Dünya Sava-
şı'ndan sonra gerçekleşen nüfus patlamasının çocukları,
1964'de üniversite yaşına eriştiler— kısmen de değişen
iktisadi taleplerin bir sonucuydu. Amerika'da, Siyahlar
için yüksek okulların kent ve eyalet okullarının sayısı
çoğaldı. İngiltere'de, ülkenin hızla çoğalan gençliğine say-
gıdeğer bir yuva sağlamak üzere benimsenen kucak açma
siyaseti sonucunda, pek çok teknik okula, öğretmen oku-
lu ve sanat okullarına üniversite statüsü verildi. Altmış-
ların bütün siyasi hareketlerinin kitlesi gençtir ve bu kit-
lenin «eğitilmişlik» derecesi yüksektir —bu, örneğin Si-
yahlar için olduğu gibi ortalama düzeyin altında kalan
bir eğitim olsa bile... Yeni devrimcilerin sınıf-niteliği so-
rununu açıklayabilen olay, eğitim ve doğurduğu sonuç-
lardır. Çünkü şimdilerde, orta sınıfların epey kalabalık-
laşan aydın kesiminde, kendi namına devrimci bir atılım
yapmaya büyük bir yatkınlık görülür. Başka bir deyiş-
le bu kesimler artık, işçi-sınıfı mücadelesi içerisinde yer

alan veya ona öncülük eden (aydınların devrimci görevi...) gruplar olmaktan çıkarak, o mücadelenin organik bir parçası gibi davranmaya başlıyorlar. Bu, işçi-sınıfının burjuvalaştığı yolundaki ideolojik önermenin tam karşısı bir önerme oluyor. Oysa, gerçekte olan şey, daha çok, geleneksel işçi sınıfı içindeki, örneğin vasıflı teknisyenler gibi gruplarla geleneksel orta sınıflara mensup kimi grupların sınıf konumları açısından birbirlerine yakınlaşmalarıdır. Bunun ise, bireylerin, sosyal piramitte aşağı ya da yukarı doğru hareket etmesiyle hiçbir ilgisi yok; bu doğrudan doğruya kapitalizmin gelişmesinin bir belirtisi, o kadar.

Amerika gibi bir ülkede, kolej ve üniversitelerde okumakta olan öğrencilerin sadece sayıları bile, ileri bir kapitalist durumun çok önemli bir yanını gösteriyor. Bu, eski kapitalist toplumlarda görülen durumdan çok farklı bir olgu. Ondokuzuncu yüzyılda, makinaların artan karmaşıklığı başlangıçta sadece okur yazarlığı hedef alan, sonradan da zorunlu bir eğitim sistemini davet eden bir talep yaratmıştı. Ne var ki, altmışlı yılların başlarından itibaren, tanık olduğumuz, yüksek öğrenimin yaygınlaşması, bu daha eski gelişmenin doğrusal bir devamı olarak görülmemelidir. Bu, gerek nicel, gerekse nitel bakımdan bir farklılık yaratıyor. Artık insanlar (eskiden olduğu gibi) yalnızca teknik üretimin artan karmaşıklığının gerektirdiği becerileri kazanmak için değil, aynı zamanda, zihin evrenini genişletmek için eğitiliyorlar. Oysa, bu evrenin, ilksel üretim etrafında örgütlenmiş bir topluma bakarak, tüketime yönelen bir toplumda çok daha geniş olması gerektiği, açıktır⁽⁴⁾.

(4) Bkz. Tom Nairn: *The Beginning of the End*, Panther Books, 1968 de bu tez geliştiriliyor. Nairn'in çözümlemesinin çok yararlı olduğunu belirtmeliyim.

Tüketim kapitalizmi, satma gücünün ve satış yollarının çok çeşitlenmesini gerektirir. Her yeni ürün için yeni bir reklam, yeni bir metin-yazarı, yeni bir tanıtıcı-kız ve bütün bunların tüketicide yarattığı yeni bir ihtiyaç gerekir... Kuşkusuz maddi «nesne» hâlâ son derece önemlidir ama, herşey artık çok daha «ağır işler» hale gelmiştir. Bu da aslında bolluğun bir göstergesidir. Sermayenin gelişmesi ilerledikçe, onu sürdürebilmek için gereken yeniden üretim oranı da yükselmektedir. Yüksek okul ve Üniversiteyi bitirenler de giderek, bu işi yapmaya çağılmakta; geleneksel aydın işi olan «serbest mesleklere» girme eğilimi azalmaktadır. Bunlar, artık, tüketim kapitalizminin ajanıdır ve bizzat, kapitalizmin, giderek ilksel üretimden uzaklaşmakta, sürekli yeniden üretim doğrultusunda ilerlemekte olduğunun ve kapitalizmin tüketim kapitalizmine dönüşmesi sürecinin belirtisidirler.

«Büyük ölçekli sanayi geliştikçe, servetin yaratılışında, emek zamanı ve o emek zamanı içerisinde harekete geçirilen ajanlara göre kullanılmış olan birim başına emek-güçü oranı giderek daha az etkili olmakta, aynı zamanda da bu ajanların, güçlü etkinliği de üretimlerinin asgari maliyeti ile bağlı olmak yerine daha çok, bilimin genel gelişme düzeyine ve teknolojinin ilerlemesine, ya da bilimin üretime uygulanma eğilimine bağlı duruma gelmektedir... Emek gitgide, üretim sürecine dahil olmayan bir öge imiş gibi görünmekte, çünkü insan bu üretim sürecinin denetçisi ve bekçisi haline gelerek o süreçten kopmaktadır (makinalara ilişkin olarak söylenenler, insanların etkinliklerinin bileşimi ve insanlararası ticaretin gelişmesi açısından da geçerlidir)»⁽⁵⁾.

(5) Karl Marx: Foundations for a Critique of Political Economy 1857-58. Bu bölümün alındığı kısımlar, Ben Brewster tarafından çevrilmiş ve «Marx'ın Makinalar üzerine notları» başlığı altında Sublation, 1966, s. 14-15 de yayınlanmıştır.

Bugün vardığımız noktada, bir makinanın insanın işini gördüğü ve insanın da sadece makinaya bekçilik ettiği durumun en açık ifadesini bilgisayarda görüyoruz. Ama bu durumda, kaçınılmaz olarak insana da birşeyler olmaktadır. Artık, daha eski kapitalizm biçiminde olduğu gibi, emekçi emeğine, sermayedarın, onun ürettiği nesneye el koyması yüzünden yabancılaştırmakla kalmıyor; kendisi, bizzat, birey olarak bir üretici olmaktan çıkıyor: Artık hiç birşey üretmiyor, sadece makinanın ürettiğini denetlemekle yetiniyor. Servetin artan bir biçimde büyümesi ve yeniden üretilmesini artık doğrudan doğruya bilimsel gelişme düzenliyor ve bireyin gücü, makinaninkinin yanında cüce kalıyor: Bu sürecin işler halde kalmasını ise ancak, insan emeğinin her geçen gün daha da kollektifleşme gücü sağlıyor. Bu durumda, bu iş için yetiştirilmiş personelin de kendi adına devreye girmesi mümkün oluyor. Üretken sanayideki teknisyenler, tüketim endüstrisinin teknisyenleri ve kitle iletişimdeki teknisyenler gibi... İngiltere ve Amerika'da üniversitelerin böylesine gelişmesinin nedeni, üretim sürecine bekçilik edecek alanlara üretimin yeniden üretimini gözetecek olanlara giderek artan gereksinimdir.

Fakat aynı zamanda da bu sürecin içerisinde, gizil bir çelişki yatmakta. Bilinci ve giderek pazarı geliştirmekle yükümlü ajanları yetiştirmek üzere eğitimi yaygınlaştırmak gereğini duyan çağdaş kapitalist toplum, bunu abartıyor da. Bu sadece varolan iş olanaklarına göre çok fazla öğrenci olduğu (veya çok sayıda, eğitimi yarı yolda bırakma olayı olduğu) anlamına gelmiyor; daha önemlisi, bu tür eğitim ve bu gibi işlerin insana benimsettiği değerler, bir noktada tamamen sisteme göre, geri tepebiliyor.

Tüketici Bilincinin Çelişkileri

Bilindiği gibi bir insanın fiziksel enerji sonuna dek, kullanılıp, sömürülebilir, zihinsel enerjiyi satın almak daha zor bir iştir. Doğrudan doğruya, bir «insanın düşüncelerinin kendisine ait» ve herşeyin özgür seçme konusu olduğunu (öyle ya, bir ürünü ya da binlerce başkasını seçebilirsiniz...) savunan ideoloji, insanı korumaya da yarıyor. Zaman zaman hiç beklenmedik bir geri dönüşle yaymaya çalıştığımız zihinsel değerler bu değerlerin sömürülmesinin sonuna işaret edebiliyor. Çok sayıda insanın bilincini —tüketiciliği yaymak için bile olsa— geliştirdiğinizde, onların bilincidir gelişen. Ve bu gelişmiş bilincin ürünleri de fabrikalardaki üretim kayışlarının ürünlerine göre denetlenmesi çok daha güç şeylerdir. Pazarı nihai kontrol altına almak üzere oluşturulan ideolojiler de (bireyin, kişiliğine en fazla uyan araba markasını seçme özgürlüğü gibi...) yeri geldiğinde pekâlâ kendi nam ve hesaplarına başkaldırabilirler. Birey tapınması sistemin onu içinde tutmak istediği çerre değerlendirmeye başladığınızda, yüreğinizin garip bir radikal başkaldırı haline dönüşebilir. «Duygularına karşı dürüst ol» temasının yüceltilmesi de, bu duygular toplumun duyulmasını istemediği türden duygular oldu mu tehlikeli hale gelir. Dünyayı kendi nabzınızın atışına göre değerlendirmeye başladığınız da, yüreğinizin garip bir şekilde attığını farkedebilirsiniz. Kitle İletişim aygıtları, tüm evrenin duygularını yaşamanıza olanak verirken, Viet-Kong'lu gerillayı ve onun nasıl «temizlendiğini» de oturma odanıza getirmektedir. Bu genişlemiş bilinci «yönlendirmekle» görevlendirilenlerse, aslında, bu yönlendirmenin ajanlarından başka birşey değildirler; o yüzden de onların da içeriden başkaldırmaları işten bile değildir.

İleri kapitalizm altında bilincin gelişmesi olgusu —ki en açık şekilde haberleşme sanayilerinin büyümesinde ortaya çıkıyor...— 1960'ların hemen tüm radikal siyasetlerinin almış olduğu biçimi belirleyen başlıca bağlamdı. Ve bu biçim de o bağlamı yankılatıyor. İdeolojik devrim, başlangıçta, tahmin edilebileceği gibi, eski toplumun yücelttiğini iddia ettiği değerlerin gerçekliğini savunmak biçimini almıştı: Bireycilik, öznellik, kişisel özgürlük ve seçiş ruh vb. gibi.

İdeolojik Kurumların Kendi İçindeki Çelişkiler

Adamakıllı gelişkin ve karmaşık bir ideolojik evrenin olmadığı yerde tüketim toplumu da var olamaz. Ve eğer eğitim kurumları kendi içinde çelişkileri bulunan bir ideoloji üretiyorlarsa, bu kurumların içerisinde de çelişkiler var demektir. İdeolojinin gelişmesi, onu üreten kurumlara bağlıdır: Eğitim ve toplumsallaşma kurumları bunların başında gelir. Okullarda, üniversitelerde ailede, yani evde ve okulda, çocuklar dünyaya inancak şekilde yetiştirilirler. Ama bu inanış, inançla aynı şey değildir. İnanıştan kastedilen, dünya hakkında edindiğimiz düşünceler ve beklentiler (veya her ikisinin de yokluğu) olup, bu düşünce ve beklentiler de o dünyanın bir parçasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan, hatta daha belirgin şekilde, soğuk savaşın gerilemeye yüz tutmasından bu yana, aile ve okulun, ideoloji üreten merkezler olduğu giderek daha çok vurgulanıyor. Bir savaş ve hatta bir «soğuk savaş» sırasında zor ve baskı çok daha açık şekilde uygulanır: «Oydaşmanın» oluşması ise, yetiştirilmenin yaygınlaşması, boyun eğmenin «içselleştirilmesi» demektir; hoşgörünün yüreklendirilmesi bizim «sezgisel» yoldan ortak normlara uyum gösterme eğilimine sahip olmamızı gerektirir. İşte bu bağlamda,

okullar ve aileler kendilerine düşeni çok iyi yerine getirmişlerdir.

Ancak, ortak normlara gösterilen uyumda bir gerileme ortaya çıktı mı, bunları yaratan kurumların da sorguya çekilmeleri gündeme gelir. Nitekim, kadınlar, Hipiler, gençlik grupları ve (hatta) okul yaşındaki çocuklar, hepsi birden, onları biçimlendiren kurumları sorguya çekiyor ve onların yerine tam karşıtlarını geliştirmeye çalışıyorlar: Burjuva ailesinin yerini almak üzere ortaya çıkan ortak komün; «özgür» iletişim ve karşı-medya (kitle iletişimi), anti-üniversite, bunların hepsi, içinde yaşadığımız toplum belli başlı ideolojik kurumlarına bir saldırı yöneltiyorlar. Saldırıları, özgül, yerel ve anlamlıdır. Kurumların içindeki çelişkileri gün ışığına çıkarmaktadırlar. Bu yüzden de, hareketlerin, son zamanlarda uğradıkları gerilemelere rağmen kalıcı olmalarını sağlayacak güçleri vardır. Örneğin öğrenciler, oydaşmayı yaydıkları için kurumları, —çoğu zaman da şiddete başvurarak— eleştirerek, baskıcı devletin, her zaman bu kurumların ardında bir arkaplan destek gücü olarak yer alan şiddet aygıtlarını harekete geçmeye zorladılar. Oydaşmanın sakinliği ile, baskının kabalığı arasındaki bu kaçınılmaz ilişki (öldürmeler, dövmeler, tutuklamalar...) aydın takımını ürküttü ve liberalleri, üniversiteyi, kendi sosyal işlevinden uzaklaşması pahasına, toplumdan yalıtılmış bir fildişi kule halinde koruma görüşü arkasında toplanmaya sürükledi. Üniversitenin içindeki çatışma, üniversitenin kendi içinde üzerk ve «özgür-düşünceye» bağlı olduğu yolundaki ideolojisi ile, gitgide açık hale gelen kamusal işlevleri arasındaki ilişkide ortaya çıkıyor; çünkü artık üniversite ekonominin gerek duyduğu emekçileri yetiştirmekle yükümlü değil; asıl, doğrudan doğruya ideolojik yapının korunmasını üstlenecek insanları yetiştirmesi gerekiyor. Oysa, radikal öğren-

cilerin yadsıdığı da tam tamına işte bu ideolojik yapıdır.

Sınıf ve Kültür

Altmışların karşı-kültür protestoları, bunun gençlik hareketleri içerisindeki en açık sözcüleri —Hipiler, Yip-piler, öğrenciler ve okullar— ideolojik devrimciler yelpazesinin değişik kanatlarında yer almaktaydılar. En alt düzeyde, siyasetten en uzak konumda, başkaldırı, varolan kapitalist rejimlerin benimsediklerini iddia ettikleri ama gerçekte ise kötüye kullandıkları ideolojik nitelikleri yüceltmekle yetiniyor: Kişisel ve özgür birey, gibi. Kapitalist toplumun, gönül alma kabilinden insanların önüne attığı bazı özendirici yemlere inanmak, kısa sürede gericiliğe kayabilecek olan, gözleri geçmişe çevrili bir Ütopyacılıktan başka birşey değildir. Yelpazenin öteki ve en siyasallaşmış ucunda ideolojiye açılan savaş onu cisimleştiren kurumlara, aileye, eğitime ve kitle iletişim araçlarına saldırmayı birlikte getiriyor. Ancak, görüldüğü gibi, ortaya çıktığı bütün durumlarda, bu ideolojik ya da «üstyapısal» devrimin orta-sınıf kökenli insanlarca başlatılması bir zorunluluk. Çünkü genellikle yüksek öğretime girebilen (veya onbeş yaş ötesinde eğitimi sürdürebilen)ler orta-sınıftan çocuklar veya bu yoldan orta-sınıflara katılanlar; kitle iletişiminde çalışmak, çalışma koşulları, ücretler ve ilerleme umutları bakımından, daha çok bir orta-sınıf işi yapmak oluyor; okul ya da işi «terkederek» yeni yaşam tarzlarını denemeyi göze alabilecek olanlar, ancak orta-sınıftan çocuklar; küçük çekirdek ailenin ne gibi sorunlar doğurduğunu düşünebilme olanağını ancak orta-sınıf anneleri bulabiliyor, v.b. Ama bütün bunlar da olgusal biçimler: Bundan da daha önemlisi, kapitalist bir toplumun egemen ideolojisinin, burjuva ideolojisi olması.

İktisadi temelde ortaya çıkan sınıf ayrımları, üstyapılar düzeyinde de etkilidir; ama bunun salt yansıma şeklinde olduğu da sanılmamalı. Her sınıf, kendi kültüründen kimi şeyleri yaşatır ve bunlar görece özerktirler. Bu olguyu, «işçi-sınıfı kültürü», «getto-kültürü», «göçmen-kültürü» vb. gibi deyimlerin varlığına karşılık «orta sınıf kültürü» deyiminin hiç kullanılmayışı kanıtlıyor. Orta sınıflar söz konusu olduğunda, daha çok, örflerden, alışkanlıklardan, davranış biçimlerinden söz ediyoruz ama bütün bir «kültür»e bağlamıyoruz bunları. «Orta-sınıf kültürünün» ayrı birşey olduğunu düşünmüyoruz da ondan; onu, genelgeçer kültür olarak anlıyoruz ve ondan ayrılabilen öteki kültürlerin de onun içerisine yerleştiğini kabul ediyoruz. Ne var ki, burjuva düşüncesinin bu egemen durumu, sermayedar sınıfın ekonomideki hakimiyeti ile aynı düzlemde yer almamaktadır. Bir «kültürün» yükselip, ona hakim olmuş olan kültürü altetmesi diye bir şey saçmadır. Çünkü, ideolojik hakimiyet tarzının özgüllüğü, bu hakimiyetin gözle görülür bir biçimde sağlanmamasından geçer (ve tabii bu arada, kendi sınıfının iktisadi hakimiyetini gözardı ettirmek gibi bir rolü de yerine getirir). Amacı —ve de başarısı— tam tamına, aksi takdirde biribirlerine karşı duracak olan grupları birarada tutmak uzlaşmaz sınıf çelişkilerini çeşitli ama bütünüyle anlamsız olan bir almasıklar karmaşası ardında gizlemek, (eğer, liberal bir demokrasiyle karşı karşıyaysak, «özgür düşüncenin» hoşgörüsü adı altında, binlerce tarikatın, dini veya siyasi mezhebin varlığı, tek bir sınıfın varlığını az çok yok edecektir...) ya da türdeşleştirici bir hedef birliği içinde eritmek (örneğin, faşizmin, milliyetçiliği ve ırkçılığı gibi...)tir. Toplumda kültürel bir çatışma yoktur, çünkü gruplar biribirlerinden kopuk olarak yaşarlar; gerçekte bütün altkültürlerin yapmayı başarabildikleri

şey de aralarında iletişimi önleyen duvarlar kurmaktır. Yani bu, bir sınıfın, bir başka sınıf adına, onun makinalarını işletmesine pek benzemez; burada olan, daha çok, bir sınıfa, kendi kültürel alışkanlıklarını başka bir sınıfın genel atmosferi içinde geliştirebilmesi için nefes alma alanı açmaya benzer.

Başka nedenlerin yanı sıra, bu nedenle de işçi sınıfının yükselerek, kendi kültürel değerlerini, orta sınıf değerlerine karşı ortaya koyması ve onlara egemen kılması olasılığı yoktur. Devrimin ideolojik boyutlarının, hiç değilse başlangıçta doğrudan doğruya, **ideolojik bakımdan hakim olan sınıfın içinden çıkma olasılığı** yüksektir. Kuşkusuz, yalnızca bu alanda kalırsa fazla birşey yapmak da mümkün değildir: İktisadi temel dönüştürülmeden hiç bir şey, hatta ideolojik düzeyde bile herhangi birşey, yapılamaz. Bugüne kadar, bütün devrimler kapitalizmin yeni yeni oluştuğu veya feodal-kapitalist toplumlarda patlak verdiği gibi, klasik marksist çözümlemelerin hepsi de bu gibi toplumlarla ilgili olarak yapılmıştır. İdeoloji, bütün toplumların, süregelen bir ögesi olmakla birlikte, ideoloji ile ekonomi arasındaki dengeler, toplumdan topluma değişir. Baskının ve kötü iktisadi kıtlık koşullarının geçerli olduğu durumlarda, insanları ezmek için kullanılan ideolojik silahların daha az kullanıldığı söylenemezse de, tabanın sömürülmesi daha göze çarpıcı bir nitelik kazanır. Bir tüketim toplumunda ise, ideolojinin rolü o denli önemlidir ki, insanların, tüm sistemce ezilmesi kendisini en açık olarak ideoloji alanında gösterir. Orta-sınıf radikalizmi de işte burada yerini almaktadır.

Bu bizi, üstyapının kurum ve ajanlarına karşı savaş açmanın orta-sınıfa düşen bir iş olduğu ve bu nedenle, diyelim öğrencilerin, sınıf mücadelesini iktisadi planda sürdürecektir olan işçilerle ittifak kurması gerektiği ya-

nılıgısına götürmemelidir. Böyle bir anlayış, bize kapitalizmin önerdiği işbölümünün gülünç bir taklidi olabilir ancak. İleri kapitalizmin yapısı, gerek gelişmiş kapitalist toplumlarda, gerekse emperyalizmin eylemleri kanalından kapitalizm-öncesi toplumlarda, ezilen grupların, yani ezilişlerini iktisadi olduğu kadar kültürel planda yaşayan grupların rolünün gittikçe daha büyük bir önem kazandığını ortaya koyuyor. Kadınlarsa, nüfusun ezilen yarısını oluşturmaktalar.

Kadın Kurtuluşu Hareketinin Arkaplanı

Çağdaş Kadın Kurtuluş Hareketi, bir dizi tepkinin ürünü olarak ortaya çıktı: ABD'deki Sivil Haklar Hareketinden kopan beyazlar, öğrenci iktidarı ve silah altına alınmaya direnme hareketlerine çekildiler; bu gruplar içerisinden bir kez daha itilen kadınlar, Kadın Kurtuluşu'na çekildiler. Her ayrılma kopan kesimi güçlendirdiği gibi, bu kesimin içinden koptuğu hareket de elde edilen başarılar sonucunda çözülmediği için (ondokuzuncu yüzyılda Esaretin Kaldırılması Hareketi veya yirminci yüzyıl başında, oy hakkı için olduğu gibi...) öteki radikal gruplarla ittifaklar kurmak, ya da onları içeriden etiklemek olanak kazandı. Dolayısıyla, bu grupların yaratabilecekleri devrimci sonuçlar, eskiye göre daha büyüktür. Sisteme yöneltilecek karmaşık bir saldırı (eylem planından çok, siyasi anlamda...), herhangi bir siyasi hareketin, yokolan bir öncekinin küllerinden canlanmaya çalışmasıyla karşılaştırıldığında daha güçlü olacaktır.

Yakın dönemin kronolojik gelişmesi, Siyahlar, öğrenciler, Hipiler ve Kadınlar sıralamasını izlemekle birlikte, az önce anlattığım ortak arkaplan, bana kalırsa, hepsini birden üretmekteydi; bu durumda her ülkede,

bu hareketlerden birinin değilse bir başkasının güçlenmesini mümkün kılmıştır. Kadın Kurtuluşu'nun oluşumunda, bu ortak bağlam hayati bir öneme sahiptir. Kurtuluş Hareketini, eski feminizmden ayıran ve ezilmişliğe karşı verilen mücadeleyi devrimci kılan da işte bu bağlamdır— çünkü bu bağlam içinde mücadele sonunda bütün ezilen grupların ittifakını sağlayabilir.

Eğer, İngiltere'deki tüm sufragetler kendi mücadelelerini, ezilen İrlandalıların mücadelesinden ayrı ama ona benzer nitelikte görmüş olsalardı (pek azı bunu görmüştü...) (başka bir deyişle, aynı zamanda sömürgeciliğe de başkaldırmış olsalardı) ne, o kadar kolaylıkla teslim bayrağını çeker ne de, gazetelerine **Britannia** adını verirlerdi! Önde gelenlerin hiçbiri, kendi sınıf çıkarları ile feminist mücadelelerini içiçe görmemişlerdir. Oysa bugün, tam tamına bunu yapacak koşullar var.

Daha eski feminist hareketlerin tabanını esas olarak orta-sınıftan kadınların oluşturması, onları sınırlandırmıştı: Başka şeylerin yanı sıra bu köken onları (aralarından bazılarının işçi-sınıfı ve/veya Siyah sorunlarının derinden bilincinde olmalarına rağmen...) genellikle burjuva sorunları üzerinde yoğunlaşmaya götürmüştü. Öyle ki, Christabel Pankhurst, oy hakkı, belirli bir statüden «kızıl saçlı» kadınlara bile tanınacak olsa, kendilerini amaçlarına ulaşmış sayacaklarını açıklamaya kadar vardırılmıştı işi. Nitekim, 1918'de İngiltere'de, oy hakkı otuz yaşını aşmış ve mülk sahibi kadınlara tanınınca, hareketin en güçlü kesimi tatmin edilmiş oldu ve mücadelenin hızı kesildi. Bugün, davanın sınırları ne o kadar kesin çizgilerle çizilmiş, ne de farklı mücadele konularını, simgesel bir anlam taşıyan, salt hukuksal bir kazanım içinde eritmek olanaklı. Bunda, kısmen, bu tür orta-sınıf hareketlerinin niteliklerinin değişmiş olması da etkili olmuştur.

Ayrıntıları gözardı ederek, Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin bir orta-sınıf hareketi olduğunu söylemek fazla kabaca bir hüküm vermek olur, ama hep yapılan da bu. Üyelerinin en geniş kesimi, «eğitim görmüş» orta sınıf kadınlardır; hareket, eğitimin en önemli hedeflerden biri olduğu, eğitim olanaklarının çok geniş ve daha önceki dönemlere göre çok daha yaygın olduğu, kadınların da yükseköğrenim öğrencilerinin yüzde kırk ikisinin oluşturduğu ender bir ülkede, ABD'de ortaya çıkmıştır, ilk kez. Eğitim sisteminin değişen kapsamının ve eleman yetiştirmeyi amaçladığı yeni mesleklerin kadınlar üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Öğretmenlik dışında, kadınlar hiç bir zaman geleneksel aydınlar (idareciler, Parlamento Üyeleri, avukatlar, din adamları vb. gibi) arasında yer almamışlardır. Şimdi ise, eğitim görmüş, aileleri fazla geniş olmayan, görüldüğü kadarıyla ev dışında teknokratlaşan bu kadınlar, tüketim toplumunun yeni sanayi işlerine talip oluyorlar. Aslında belki de, Amerikan üniversitelerinde kadınlara eskisinden daha geniş bir yer açılmasını zorlayan, bu sanayilerin gelişmesi olmuştur: Kadınların özellikle, kitle iletişimi sanayinin parlak alt-kademe işlerine uygun oldukları anlaşıyor; tıpkı, görüldüğü kadarıyla, bilgi-işlem programcılığı ve benzeri, daha az «saf» bilim dallarının da onlar için biçilmiş kaftan oluşu gibi... (6)

Yüksek öğrenimin ideolojik yönlendirmeleri ve yabancılaşma daha önce tartıştığımız bütün gruplar gibi

(6) Sanki bu noktayı doğrularmış gibi, kadınlar için en eşit iş koşullarının da bu dallarda, kitle iletişimi, bilgi-işlem programcılığı, reklamcılık, (hiç değilse niyetlere bakılırsa) gibi dallarda var olduğu-eski serbest mesleklerde ise, en açık eşitsizliğin sürüp gittiği görülüyor.

kadınları da etkilemektedir. Bu, tüketici-bilincinin geliştirilmesini üstlenen reklamcılık ve kitle iletişimi gibi sanayiler için de doğrudur. Üstelik burada kadınların, genellikle erkek öğrencilerin karşı karşıya kalmadığı ek bir çelişkiyle daha yüzyüze geldikleri görülüyor. Yönelindikleri meslekler, kadınları, son bir ayak oyunuyla bu mesleklerin yeniden üretim aracı olarak kullanıyorlar (aslında bunlar, üretimden o kadar uzak meslekler ki!). Kitle iletişiminde çalışan kadınlar, iletişim aygıtlarının faaliyetlerini denetliyorlar; ama, kadınları çoğu kez bir araç olarak kullanarak ürünü yeniden üreten de bu aygıtların kendileri. Bu Frankeştayn'vari karabasanı anlatmak hiç de kolay değil. Makina üretimi insanın elinden almış durumda ve kendi yeniden-üretimini de kendisi sağlıyor. Bunun yolu da sürekli bir pazar (tüketici pazarı) üretmesinden geçiyor. Bunun yolu bir malı satmaktan, bunu yapmak ise seksi bir kadın kullanmaktan geçiyor. Bu yabancılaşma sürecinin çarpıtmaları bu işin «bekçiliğini» yapanları gerçek anlamda «nesneleştiriyor». Bunun içindir ki Kadın Kurtuluşu Hareketinin ilk karşı çıktığı şeylerden birisi kadınların, kitle iletişimi sanayinde «cinsel nesne» olarak kullanılması olmuştur.

Kadın Kurtuluşu ve Deneyim Siyaseti

İdeolojik devrimin, «duyguları» siyasi eylem düzeyine yükselten yönü, yani herkesten çok Hipilerin benimseydiği ve yaydığı «deneyim siyaseti» mutlaka özgürleştirici bir etki yaratmıştır. Aynı biçimde, bu, halkın yepyeni kesimlerine siyasi mücadele kapılarını açmıştır. Ne var ki, Kadın Kurtuluşu Hareketini de başlatan hayati bir faktör olduğu halde, bu siyasetin zaman zaman geri teptiği ve hareketin gelişmesine ciddi bir sekte vurduğu da doğrudur. Kapitalist toplumun ideolojisine göre, duy-

guların asıl taşıyıcısı her zaman **kadınlar** olmuştur. Dolayısıyla, duygusallığın, kapitalist ideolojiden «sökülüp» alınarak siyasi protesto hareketlerine kazandırılmasından ilk kazançlı çıkacak olanlar da kadınlardır. Ancak bu niteliğin yüceltilişi sırasında, bizim toplumumuzdaki gerçek baskıcı yanı gözden kaçırılmaktadır. Duygular, herkes kendi köşesine çekilmişken ne «özgür» ne de «gerçek» olabilir. Oysa bugün, duygular, onları tutuklayan ve belirleyen bir toplumsal tabana dayanıyorlar. Duygusallığın kurtarılmasından, eğer kendi başına gerçekleşen yalnızca üstyapısal kertede...) bir dönüşüm anlaşılıyorsa, bu olanaksızdır. Nitekim bunun olabilirliğine inanmak da ironik bir kendi-kendini alaya alma-dan başka bir şey değildir. Olgun kapitalist ideoloji de tam tamına bunu istiyor: İnsanların inançlarında özgür, duygularında kişisel ve bireysel olmalarını savunuyor ve bütün bunların sosyo-ekonomik bir dönüşüm geçirilmeden de elde edilebileceğine inanılabilmesini talep ediyor. Hipi ideolojisi de büyük ölçüde bunu yapmakla yetinmiştir.

Kadınlar, başlangıçta katıldıkları bütün öteki radikal hareketlerde de olduğu gibi burada da hem bir esin kaynağı buldular hem de düş kırıklığına uğradılar. Siyahların Hakları için mücadele etmek, başlangıçta cinsiyete dayalı ayrımları aşma olanağı veriyormuş gibi göründü; öğrenciler hem kadın hem de erkekti; Hipi toplulukları kadınlara yeni keşfettikleri şanlı duygusallık ve yaratıcılık rolünü vardiler... Ancak, cinsiyet ayrımı öylesine derinlere kök salmış ki! Ve ezilme olgusu, bütün bu radikal çözüm önerilerinin toplamını bile aşacak şekilde öyle bir büyümüş ki! Kadın Kurtuluşu Hareketinin ortaya çıkmasını, yeni «eğitilmiş» genç orta-sınıfı devrimci hareketin ön saflarına getiren iktisadi değişiklikler ve bu değişikliklerin dürtüsüyle ideolojik

kurumlara yöneltilen saldırılar belirlemiştir. Fakat, Hareket bir kez oluştuktan sonra, tıpkı öncüsü olan Siyah İktidar Hareketi gibi, görevlerinin kökenlerinden daha kapsamlı olduğunu gördü: Çünkü, kadınların ezilişi kendini hem iktisadi hem de kültürel yoksunluk biçiminde ortaya koymaktadır; çünkü ezilen kadınlara bütün ezilen azınlıklar içerisinde rastlanılmaktadır; çünkü, ezilen kadınları bütün sınıflarda ve de radikal hareketlerde bulmak mümkündür. Çünkü, sıra kadınların konumu sorununa geldiğinde, dostlarımız düşmanımız haline gelmektedir. Kadın Kurtuluşu, işte bütün bunları bileerek kuramını ve eylemini oluşturmak zorundadır.

KADIN KURTULUŞU HAREKETİ

Kadınlara Karşı Ayrımcılık: Hareketin Önkoşulları

Kadın Kurtuluşu Hareketlerinin ortaya çıktığı bütün toplumlarda kadınlar benzer koşullar altında yaşamakta ve onlara karşı benzer ayrımcı tutumlar uygulanmaktadır. Kadınların konumlarındaki bu benzerlik, Kurtuluş Hareketlerinin bu ülkelerde ortaya çıkmasını açıklayabilir; ya da bu hareketlerin bir önkoşulu olarak görülebilir. Bu toplumların hepsi sanayi toplumlarıdır. Kadın Kurtuluşu tarım toplumlarında, çiftçiler ya da köylüler arasında gelişmemiştir. Örneğin, İtalya'da, hareket, Kuzey kentlerinde gelişme göstermiştir.

Sosyalist ülkeleri bir yana bırakırsak, bu toplumlar, dünyada eşitlikçi programların benimsendiği başlıca ülkelerdir: Hemen hepsi görünüşte oydaşma siyasetleri çevresinde örgütlenen liberal demokrasilerdir. Oysa bu eşitlikçi ideolojiler içerisinde, açıkça gözetilen ayrımcı uygulamalar tam bir şok etkisi yaratmaktadır⁽¹⁾. Eşitlikçi ideoloji, var olan «gerçeklik» ve onun «görün-

(1) Ya da, böyle bir etki yaratmakta mıdır, diye de sorulabilir. Belki de, ileri kapitalist dünyada ezilen azınlıkların mücadeleleri ve uğradıkları kötü muameleler karşısında sürekli olarak dile getirdikleri şikayetler, sistem içinde belirli bir dengeye varılmasına hizmet ediyor! Kapitalist sistem içinde ortaya çıkan yapısal haksızlık ve eşitsizlikler, bunların var olmaması gerektiği yolundaki her varsayımınla birlikte daha az göze batar duruma geliyor. Burada, acaba bunlar, devrimci taleplerle de, reformcu talepler söz konusu olduğu zamanki kadar iyi şekilde saklanılabılır mı sorusunu sormak gerekiyor.

tüsü» arasındaki uzaklığı maskeleyememekte, tam tersine hem cinsiyet ayrımını hem de ona karşı çıkışın yaşanış biçimini belirlemektedir: Kadınların da benimsemiş oldukları, eşitliğin doğru ve olanaklı bir şey olduğu inancı, onların kendilerini «aldatılmış» hissetmelerine yol açmış ve dolayısıyla ilk başkaldırılarının bir önkoşulunu oluşturmuştur. Aslında kadınların karşılaştığı bu genel haksızlığın kapitalizm içinde işlerliği vardır ve kapitalizmin sosyo-ekonomik sisteminin zorunlu bir sonucudur. Kadınların aşağılanması, sistemin işleyebilmesi için gereklidir. Yine de, uyutucu bir özgürleşme yaşandığında ve eşitlikçi bir ideolojiden pay alındığında yürümeyen bir şeylerin olduğu duygusu, açıktan açığa egemenlik yapılarının hüküm sürdüğü feodal, yarı-feodal veya kapitalizmin henüz yeni gelişmekte olduğu toplumlarda olduğundan çok daha net bir şekilde duyulmaktadır. Kadın Kurtuluşu Hareketinin varolduğu bütün toplumlarda cinsiyet ayrımının az çok aynı alanlarda ve aynı şiddetle ortaya çıktığı görülmüyor. Bütün bu ülkelerde, kadınlar ancak işgücünün yaklaşık üçte birini oluşturmaktadırlar (Amerika'ya ilişkin %42 oranı, bu alandaki en yüksek düzeydir). Aldıkları ücretler eşdeğerdeki erkek ücretlerinin yarısı ile dörtte üçü arasında değişmektedir. Her ülkede, kadın işçilerin en büyük bölümü, niteliksiz işlerde toplanmaktadır. Oysa bu ülkelerin hepsi, Roma Antlaşmasını imzalamakla, Uluslararası Çalışma Örgütü antlaşmasını onaylamakla ve kendi Eşit İşe Eşit Ücret yasalarını çıkarmakla, (az çok farklı ifadelerle de olsa) aynı işi yapan bütün işçilerin aynı ücrete hak kazanması gerektiği ilkesini benimsetmişlerdir. İngiltere'de bu sorun, 1888'den beri İşçi Sendikalarının gündemindedir*.

(*) 1975 yılında, Mrs. Shirley Williams'ın İşçi Hükümetinin Çalışma Bakanlığını yaptığı dönemde Sexual Discrimination Act (Cinsiyet Ayrımı Yasası) kabul edilmiştir. (ç.n.)

Kızlar, üniversite öğrencilerinin en az dörtte biriy-le, en çok üçte biri arasında bir orana erişmektedirler. Amerika'ya ilişkin sayılar bu açıdan istisnadır. Başka hiç bir ülkede, oranları yüzde yirmialtının üzerine çık-mamakta. Hemen bütün ülkelerde, orta öğretimde, er-keklerle aynı nitelikleri elde etmiş oldukları halde, yük-sek öğrenime devam etme mesleki beceri kazanma (çı-raklık-staj gibi) veya bir yandan çalışarak okuma (ya-rım-gün-veya gece eğitimi...) olanakları erkeklerin sa-hip olduklarının yarısından bile daha azdır. Oysa bu ül-kelerin çoğunluğu, son yüzyılın önemli bir bölümünde, herkese eşit okuma fırsatı yaratmayı resmi politika ola-rak benimsemiş bulunmaktadır.

Hukuk alanındaki cinsiyet ayrımı ise kendisini «ko-ruyucu» yasalar ardına gizlemektedir. Bütün ülkelerde kadınların ve yetişkin olmayanların (çocukların) ça-lışma tipi, yeri ve saatleri konusunda bazı hukuki ya-saklar vardır. Evli kadının çıkarları, resmen, evli ol-duğu süre boyunca ve sonrasında, «iaşe ve ibadesinin» sağlanmasıyla korunmaktadır. Genellikle, geliri kocası-nın gelirinin bir parçası olarak kabul edilmekte ve er-kek «iaşe ve ibade»yi sağlamakla yükümlü olan kişi ola-rak varsayıldığından, çocuğun yasal velayeti de ona ve-rilmektedir. Bütün bu yasalar kadının erkeğe bağımlı olduğu yolundaki varsayımın sonucudurlar -ama ger-çekte, tabii ki bu varsayımı yaratmakta ve güvence altı-na almaktadırlar. Ve bütün bunlar kadınları, en yıpra-tıcı işler olarak kabul edilen işlere mahkum eden ül-kelerde, analığı yalnızca en yüksek mertebeye çıkarmak-la da yetinmeyerek, ana-sevgisi ve şefkatinin ne denli önemli sonuçlar doğurduğunu, her fırsatta vurgulamak-tan bıkmayan usanmayan ülkelerde olmaktadır: Böy-lece kadına görevler, erkeğe de haklar verilmektedir.

Doğum kontrolü ve çocuk düşürme olanaklarından yararlanabilme derecesi ülkeden ülkeye değişmektedir. Ama hiç bir ülkede, bütün kadınların doğrudan yararlanabilecekleri bir hak olarak tanınmamıştır. Bütün ülkelerde zenginlerin (burjuvazi-orta sınıflar) ayrıcalığı, yoksulların ise kötüye kullanıldığı (örneğin, Porto-Ricolu kadınların, doğum kontrolü aygıtlarını denemek üzere birer kobay gibi kullanılmaları...) bir alandır, bu. Kürtaj yasalarının en özgür olduğu, İskandinavya ülkeleri, İngiltere ve New York gibi yerlerde bile, kadınların kürtajı haklı kılmak için «nedenlerini» göstermeleri gerekmektedir; fizikî ya da mali zorluklar ender olarak haklı bir gerekçe olarak kabul edildiğinden, kadınların psikolojik bakımdan yeterli olmadıklarını itiraf etmeleri gerekmektedir; yani kadınlar bir anlamda kendi kendilerini yadsımak zorunda bırakılmaktadırlar. Ve bütün bunlar, (dünyanın geri kalanı için) aile plalaması ve nüfus kontrolü uygulanması gereğini savunan ve yine bireyciliği göklere çıkaran ve bunun bir uzantısı olarak küçük çocuğa karşı büyük bir kişisel dikkat gösterilmesi gereğini savunan sanayileşmiş ülkelerde olmaktadır.

Bütün bu ülkelerde, üretim ve tüketim arasında önemli bir dengesizlik göze çarpmaktadır. Kadınlarsa, evkadını kimlikleriyle başlıca tüketim ajanlarıdır. Tüketim ahlakı (para harcama), kocanın alanına giren üretim ahlakının (değer yaratma) karşısına çıkarılmakta ve kadın ile erkek bir kez daha bölünmektedir. Kadınlara tüketici olarak seslenildiği gibi, bu seslenmenin başlıca ajanı da yine kadınlardır: Estetik de cinsel açıdan kullanılmakta ve sonuç olarak, kendilerini, kendilerine satmaktadırlar. Reklamlara konu olan kadınlar, ayrıca erkekleri de «lüks» harcamaya kışkırtma işiyle görevlendirilmişlerdir. Bu durumda kadının yiyecek,

sağlık ve refah sağlamak olan asıl işi, bir tür, saçıp savurma, tutumsuzluk gibi görünmekte kadının kendisi bu süreç içinde bir trü fanteziye dönüşmektedir. İnsanların en temel ihtiyaçlarını karşılamadaki sorumluluğu, bir boş-zaman etkinliği gibi gösterilmekte, kadının kendisi de (eğer yeterince gençse) bu işe eşlik eden bir oyuncak durumuna gelmektedir. Gerek ona, gerekse gördüğü işe biçilen değer de böylece belirlenmekte, çalıştığı halde kadın, eğlenceyi ve cinselliği temsil etmektedir. Ve bunlar, en azından Germen, Anglo Sakson ve İskandinav ülkeleri gibi püritenliğin ve çok çalışma ah-lâkının ağırlıklı olduğu sanayi toplumlarında olmaktadır.

Hareketin Örgütlenmesi

Değişik ülkelerde kadınlar benzer bir ezilme deneyimini yaşamakta, Kadın Kurtuluşu Hareketleri de benzer amaçlara yönelmektedirler; ancak örgütsel açıdan ve dolayısıyla benimsedikleri kuramlar bakımından birbirlerinden epey farklı olabilmektedirler. Bu çeşitlilik büyük ölçüde, kökenlerinin farklılığına bağlanabilir: İngiltere’de, sendikalarda örgütlenmiş işçi-sınıfı mücadelesinin köklülüğü ve güçlülüğü belirleyici olurken, İtalya’da Marksist öğrenciler, Amerika’da ise, Siyah İktidar mücadelesidir önemli olan. Ben, (bu çeşitliliği gösterebilmek için) her biri farklı problemlere sahip olan ve farklı örgütlenme yöntemleri geliştiren beş ülke seçtim. Böylelikle, aynı hedef için yani Kadın Kurtuluşu için, farklı çözümlerin olabileceğini göstermeyi umuyorum.

İngiltere

Kadınların Kurtuluşu Hareketi’nin ilk fısıltıları İngiltere’de 1967’nin sonlarına doğru duyulmaya başlandı.

1968'de ise, adı sanı belli ve örgütlenmiş bir hareketti. ilk başlangıçta, Hareket, üç farklı kaynaktan yola çıkarak kendini ortaya koydu: Amerikan radikal siyasetleri, psiko-kültürel siyasi gruplar ve 1968'den itibaren de işçi hareketi. Daha ayrıntıya inerek söylemek gerekirse bunlar, Londra'da yaşayan ve Viet-nam savaşına karşı olup askere gitmeyi reddedenler (asker kaçakları) için mücadele veren (örneğin, «Stoppit»-Savaşı Durdurun Komitesi gibi) Amerikalı kadınlar kitle tabanından kaynaklanan ajitprop politikası (ajitasyon propaganda) ile Kurtuluş Diyalektiği Kongresi ve Anti-Üniversite gibi hareketler içinde oluşan psiko-politik gruplarla, Ford fabrikalarında çalışan kadın işçilerin, eşit işe eşit ücret için başlattıkları grevdi. Daha sonra bu çekirdek gruplara Devrimci Sosyalist Öğrenciler Federasyonu içindeki rollerinden hayal kırıklığına uğrayan kadınlar katıldı; bunu ilk tartışma toplantıları ve geleneksel sol sektler içerisinde oluşan ilk ayrı gruplar izledi. O sırada zaten var olan eşit-hak (kadın hakları) örgütleri kısa sürede bu yeni oluşumla kendilerini, özdeşleştirdiler veya üye tabanlarını (ki bunlar, yer yer öteki hareketlerin tabanlarıyla da kesişiyordu...) getirdiler. (Örneğin, Açık Kapı Enternasyonal ve Eyleme Geçmiş Anneler, gibi örgütler...) 1969'un sonlarına doğru, belli başlı kentlerin hepsinde Kadın Kurtuluşu grupları oluşmuştu ve özellikle Londra'da çok sayıda farklı örgüt faaliyete geçmişti. Örgütlenmenin temel ilkesi küçük gruptu. (bkz. kitapta. 59-60) 1970 Martında, ilk ulusal konferans toplandı. Başlangıçta, bir kadın tarihçiler grubu tarafından, küçük bir araştırma grubu oluşturmak üzere düzenlenmesi düşünülen konferans, birbirlerinden kopuk olan grupların ve tek tek kadınların biraraya gelme konusunda duydukları acil gereksinimi karşılama kaygısıyla 600 kişinin katıldığı bir hafta sonu konferansı ha-

line dönüştü. Bugün Britanya'da var olan Kadın Kurtuluşu Hareketi, işte bu konferansın aldığı kararlar doğrultusunda örgütlenmiştir.

Bu konferans, her gruptan iki temsilcinin katılmasıyla oluşan (ki bu bileşim, ciddi şekilde tartışma konusu olan sorunlar hakkındaki oylamalar dışında, hiç de bu denli katı değildi...) bir Ulusal Koordinasyon Komitesi (National Co-ordinating Comitee- N.C.C.) kurdu, Bu, karar alma yetkisine sahip olmayan ve belirli bir programı bulunmayan bir şemsiye örgüttür. Buna dahil olan bütün gruplar, yürüttükleri eylem ve kampanyalar için öteki grupların desteğini istemekte ve ancak, üye gruplar oybirliğiyle bir eylemi kararlaştırırlarsa, bunun sorumluluğu N.C.C.'ye ait olmaktadır: Örneğin, 1971 de yapılan Uluslararası Kadın Günü (6-8 Mart) gösterilerinde olduğu gibi. N.C.C.'ye, yılda üç veya dört kez, farklı bölgelerde, ulusal konferanslar toplama yetkisi verilmiştir. (Bugüne kadar, Oxford, Scheffield, ve Liverpool'da bu tür toplantılar düzenlenmiştir.) Doğaldır ki, yeni bir kuram arayışı içerisinde olan yeni bir harekette, çok çeşitli siyasi görüşler yer alacaktır. Nitekim, burada da liberal-radikallerden devrimci sosyalist ve anarşistlere kadar herkes herbirisinin kendi içerisinde ki değişik eğilimler de olmak üzere temsil edilmiştir. Aralarında sekterce mücadeleler de vardır ve bu, hareketi gülünçleştirmek isteyen düşmanların başlıca eğlence kaynağıdır. Kitle Haberleşme Araçları Kadın Kurtuluşuna kancayı ilk taktıklarında, bölücü bir taktik olarak, Özgürlükçü kadınlarla (feministler) Harekete muhalif olan kadınları karşı karşıya getiriyorlardı. Şimdi ise, ticari sezgileri onları 1971'i feministlerin yılı yapma noktasına getirdiğinden bölücü stratejileri çok daha dalkavukça bir kılığa büründü; çünkü artık Kadın Kurtuluşu Hareketinin değişik gruplarını karşı karşıya ge-

tiriyor ve nerede ayrıldıklarını anlattırıyorlar, onlara. Bu tür kötü deneyimlerin bir sonucu olarak N.C.C., genel bir ilke olarak her grubun kendi görüşünü basına v.b. açıklayabileceği ama başka grupların görüşleri hakkında görüş belirtmeyeceği esasını benimsedi. Böylece anlaşmazlıkları hareket içerisinde verimli tartışmalara dönüştürmek ve daha önce pek çok devrimci hareketi paramparça eden sektör mücadelelerin önünü almak umudu doğdu. Çünkü, farklı ve özerk grupların çoğalmasıyla, bölücü parçalanma arasında dünya kadar fark vardır.

Gruplar özerk oldukları için, tek bir ortak siyasi hedeften söz etmek mümkün değildir; ancak, salt, ulusal bir örgütün varoluşu bile, paylaşılan bazı varsayımlar bulunduğunu kanıtlar. İngilterede Kadın Kurtuluşu geniş bir tabana yaslanan bir harekettir. Bu yüzden de siyasi deney ve görüşleri ne olursa olsun, birincil olarak, tüm kadınların sorunlarını sahiplenmektedir. Kimilerine göre, kitle örgütü en doğru örgütlenme biçimidir; başkaları ise, doğru ortodoks marksist, küçük bir devrimci kadro yetiştirme anlayışını benimsiyor-ancak kadınların ezilmesi üzerine marksist bir teorinin bulunmadığı bir durumda pek kolaylıkla anlaşılabilir gibi, bu kadronun oluşumu da sürekli erteleniyor... Tümü olmasa bile, İngiltere'deki grupların çoğunluğu, erkeklere kapalı gruplardır.

Hollanda (2)

Hollanda birçok açıdan, İngiltere'ye benzeyen bir ülke. Görünüşte, son derece «demokratik», ve hoşgörülü

(2) Bkz. Margaret Walter'ın Shrew (Kasım-Aralık 1970) dergisindeki betimlemesi. Herşeye karşın onun yazısından bir 'alıntı' olmanın ötesine geçmeyen bu bölüm için kendisine müteşekkirim.

bir toplum... Herşeyden önce protestan ve çok-mezhepli. İngiltere'de Kadın Kurtuluşu Hareketinin gelişmesini etkileyen, altmışların siyasi hayatına özgü akımlardan biri, Hollanda'da daha da belirleyici oldu: Anarşist-kültürcü protesto hareketi. «Oydaşma» demokrasisinin kadife eldivenli devlet yumruğunu harekete geçiren gösteriler düzenleyen Provos (Provo'lar) hareketi altmışların sonlarına doğru, yıkmak istedikleri kurumları alaya alan, onlarla gırgır geçen bir dizi grup ortaya çıkardı. Hollanda'daki iki önemli Kadın Kurtuluşu Grubundan biri. -Dolle Minas, bu geleneğe mensup. Eylemleri «şaka» ile karışık saldırı biçiminde: Bu yoldan kadınların karşılaştıkları «normal» davranışın gerisinde yatan aşağılayıcı tutumları gün ışığına çıkarıyorlar: Erkeklerin arkasından ısıklık çalıyor ve popolarını çimdikliyor, ördeklere* pembe kordellalar bağlıyor, ve doğal olarak, namuslu Hollandalı kentliyi iyice tedirgin ediyorlar. Kadınların pek çoğu, harekete, öğrenci hareketi veya başka radikal gruplar içinde yaşadıkları «kadınca» rollerden duydukları düş kırıklığı sonunda katılmışlar. İlginç olanı, Dolle Minas içinde epey marksist bulunduğu halde, genel eğilimlerinin (yukarıda değinilen tarihi mirasla bağlantılı olarak...) daha çok kültürel olması ve kadınlara karşı uygulanan cinsiyet ayrımına başkaldırmaları! Öteki grup, MVM-Toplumda Kadın ve Erkekler- daha eski, daha yaygın ve daha «ciddi». Kendisini, var olan koşullar altında kadınların içinde yaşadıkları koşulların düzeltilmesinden sorumlu tutuyor; hukuk reformu, çocuk-bakımevleri kolaylıkları, toplumsal ve iktisadi cinsiyet ayrımı vb. başlıca mücadele alanı... Amaçları ve nitelikleri bakımından daha çok Amerikan Ulusal Kadınlar Örgütüne (NOW) benzediği söylenebilir.

(*) Lazımlık (ç.n.)

İlk bakışta bu iki grup birbirinden çok farklı görünüyor. Ama, bu ilk izlenime birbirinden çok farklı kökenlere sahip olmalarına karşın, olumsuz bir bakış açısından bakıldığında birbirlerine çok benziyorlar. Onları birleştiren şey de siyaset yokluğu. İlk grup daha çok kültürcü, ikincisi ise daha çok reformcu ekonomist! Ve de gerek kültürel gerekse iktisadi sorunların siyasi mücadele bakımından taşıdığı hayati öneme rağmen, ikisinin de sözkonusu olaylar arasındaki ilişki konusunda fazla duyarlı olduğu söylenemez. Belki de bu durumu yansıtan ilginç bir özellikleri de, -ki her durumda aralarında görünüşte varolan farkların altında yatan benzerliğin bir göstergesidir, bu...- her iki grubun da hem erkeklere hem de kadınlara açık olması ve gruplarda genellikle erkeklerin egemen durumda olmaları...

İsveç

İsveç'te kadınların son birkaç onyıll boyunca yaşadıkları deneyler başka ileri kapitalist toplumların kadınlarınınkinden biraz farklıdır. İsveç, cinsel eşitliği her zaman hükümet programlarında baş sıralara koymuş olan bir ülkedir. Kendini kapitalist ülkelerin en demokratığı, hatta «sosyalisti» diye tanıtan İsveç'te, kadınların özgürlüğü toplumun ulaştığı insancıl hakkaniyetin kanıtı olarak reklam edilegelmiştir. Nitekim, İsveç hiçbir zaman İngiltere'nin içine düştüğü, kadını gerektiğinde ekonomik çıkarlar uğruna kullanma ve bir dönem cephane fabrikalarını «doldurmaya» çağırıp bir dönem eve bağlı bir bebek ve ana olarak yüceltme tuzaklarının iğrençliğine düşmemiştir. İsveç'te otuzlarda, doğum oranlarının düşmesini araştırmak üzere kurulan ve başında Alva Myrdal'ın bulunduğu bir komisyon, kadınların, çocuk doğurmak ve büyütme üzere eve geri gön-

derilmeleri yerine, devletin çocuk-bakımını kolaylaştıracak önlemler almasını, kadınlar için esnek çalışma saatlerinin kabul edilmesini ve aile lokantaları, çamaşırhaneler, ortak yaşam için elverişli konutlar gibi sosyal yaşamı rahatlatacak çözümelere gidilmesini sağlık vermişti. İsveç'li kadınlar ortalama olarak erkeklerin ücretlerinin %70'inin biraz üzerinde bir kazanç elde edebiliyorlar; resmen bütün işler kadınlara da açık ve eğitim her iki cins için eşit, erkekler de ev işi ve çocuk bakımı dersleri görmekteler. Doğum kontrolü, kürtaj ve boşanma oldukça kolay elde edilir haklar durumunda ve evli olmayan anneler arasında bir ayırım yapılmıyor. Böyle bir eşitlikçilikle başedemeyen ülkeler, İsveç'te varolan hoşgörüyü, hemencecik nevroza indirgemekte, bu ülke için olağanüstü denilen intihar yüzdeleri uydurmakta ve serbest ilişkilerin ise ahlaksızlık düzeyine vardığını iddia etmekteler.

Yine de. kadının konumu konusunda gösterilen bu tutarlı duyarlılığın yükseliş ve gerileyiş dönemleri olmuştur. Feministlerin haklı olarak işaret ettikleri gibi, kadınların konumunun tartışma gündemine geldiği dönemler, bazı önemli iktisadi ayarlamaları yapmanın gerekli olduğu dönemlerdir: Örneğin şimdilerde olduğu gibi, «emek-gücü»nde bir yetersizlik ortaya çıktığı, daha çok bilim adamı ve teknisyene gerek duyulduğu zaman, kadınlar yeniden gündeme geliyor! Kuşkusuz diğer ülkelerde de kadınların gerçek konumu değişik iktisadi taleplerden birinci derecede etkileniyor: Örneğin, İngilterede altmışların başlarında daha çok öğretmene ihtiyaç duyulmuş ve birdenbire, evli kadınların aslında «iki yaşamları» olduğu ve çocuklarını yetiştirdikten sonra pekala bu gibi işlere geri dönebilecekleri keşfedilmişti. Bugün, daha çok mühendise ihtiyaç duyuluyor ve hop, hemen kadınlar akla geliyor! Ancak İsveç'

te bu gibi değişiklikler olurken, bir yandan da kadınların rolleri üzerine enine boyuna tartışılmaya (tarafsız olduğu savlanan tartışmalar bunlar...) başlanıyor. Bu tür açık tartışmalarsa, aslında çözümü aranan sorunu gözden uzaklaştırıyor, yani bir başka deyişle, iktisadi zorunluluk, toplumsal bir soruna dönüştürülerek göze çarpmayan bir hale getiriliyor. Bu aslında ilk bakışta görüldüğünden de daha genel bir olay. İsveç toplumunun cinsiyet eşitliği üzerinde bu kadar ısrarla durması yüzünden, kadınların ezilişini farketmek adamakıllı zorlaşıyor. Çok yakın bir zamana kadar, bu olayın, İsveç'te Kadınların Kurtuluşu Hareketinin gelişmesini yavaşlatıcı bir etki yaptığı söylenebilir. Feministlerin öne sürdükleri her istek kısa sürede benimsenebiliyordu: Belediyelerin mali güçleri (özel kaynaklarından ve hükümet desteğinden sağlanmakta...) genişti, böylece kadın ve erkekler için haftada otuz saat çalışma önerisi, o sırada açıktan açığa işsizlik yaratmadan emek-gücünü daraltmak isteyen büyüklük sanayicilere kabul ediliyordu (tabii böyle bir ilkenin ulus çapında yürürlüğe konulabilmesi ayrı bir konu...); ev kadınlarına ücret ödenmesi yolundaki bir öneri, muhafazakarlarca benimsenebiliyordu (ne de olsa, kadını evde tutabilmenin bir yolu vardı, bu...). Kadın Kurtuluşu Hareketinin ortaya çıktığı bütün toplumlarda, hareketlerinin amacının kadın ve erkekleri birlikte kurtarmak olduğunu söyleyen gruplar da var olmuştur («tüm-insanlık» diye adlandırılan şeyi yaratmak amacıyla olanlar...). Ancak, bu anlayışın kurumlaştığı tek ülke İsveç'tir. Altmışların ortalarında, «kadın sorunu» yerine «cinsiyet-rolleri tartışması» adı kullanılmaya başlanmıştı ki bu, eşitlik ideolojisinin, bu eşitliğin var olmadığını kanıtlamak üzere oluşturulan bir hareketi bile etkileyebildiğini göstermektedir. Hareket içerisinde erkekler de kadınlar kadar et-

kindi; çünkü sorun hareketi içinde bir grubun ezilmesi olmaktan çıkmış, cinsler arası ilişki (bireysel ve genel anlamda...) sorunu durumuna getirilmişti.

Ne var ki, altmışların sonlarına doğru, sorunlara bu denli kolay çözüm getirilmesi bile bir sorun haline gelmeye başladı ve dar hedefleri kadınların kurtuluşu olan grupların Lund ve Stokholm'da yeşerdiği görüldü. Bunların büyük bölümünün açıkça marksist gruplar olup, marksist örgütlenme modelini benimsedikleri anlaşıyor. Şimdilik, geniş bir kitle hareketi oluşturmak değil ilgilerini çeken, (ve zaten başarının ölçüsü olarak büyük sayıları ve kitlenin hızla artmasını almak ne denli doğru?); daha çok, sayısal gelişmenin, kuramsal ve siyasi çalışmayı izlemesi gerektiğini düşünüyorlar. Bir hareketin başını çekebilecek türden «siyaset» oluşturmak için de iki yol öneriyorlar: Marksist araştırma grupları kurmak ve ücret düzeyi düşük fabrikalarda çalışan kadın işçiler arasında örgütlenme çalışması yapmak. Demek ki İsveç'teki gelişmenin yönü, daha çok, geniş ve kapsamlı «cinsiyet rolleri» tartışmasından, kadınlar üzerine araştırma yapan ve onlar etrafında örgütlenen daha dar marksist gruplaşmalara doğru olmuştur.

Fransa

Fransa bir bakıma İsveç olayının tam karşıtıdır. Kadın Kurtuluşu burada 1968'lerin sonunda Paris'te kurulan küçük bir marksist grupla başlamıştır. Grup üyelerinin bir kısmı amerikalıydı, diğerleri de esas olarak Mayıs Devrimine katılan öğrencilerdi. Bir yılı aşkın bir süre, sayılarını arttırmayı hiç düşünmeden marksist teori üzerinde yoğunlaştırdılar, çalışmalarını. Ardından ilk eylemlerine «kızıl geto» denilen Vincennes Üniversitesinde düzenledikleri bir gösteri ile giriştiler.

Orada, erkek devrimci yoldaşlarından gördükleri tepki (siyasi ve cinsel açılardan...) ise akıl almaz derecede bayağı oldu (Bkz. ilerde s. 86). Bu gösteriden kısa bir süre önce bir kaç temsilcileri ilk İngiliz Ulusal Konferansına (Oxford, Mart, 1970) katılmıştı. Bu iki olay, yani erkek «yoldaşların» tutumu bir yandan, İngiliz hareketinin kitle tabanına yaslanıyor olması öte yandan, Paris grubunun dışa açılma kararı almasına yol açtı. Bugün çok sayıda «mahde» grubunun gerek Paris'te gerekse kimi taşra kentlerinde etkin olduğu ve bunların yanısıra siyasal çizgiler doğrultusunda örgütlenmiş Kadın Kurtuluşu gruplarının olduğu görülüyor. Bütün bu grupların eylemleri militanca ve tavırları da açıkça anti-kapitalist. Aileye ve onu korumayı amaçlayan bütün yasalara (örneğin kürtağı yasaklayan yasalar...) saldırıyor, çocuk yetiştirme konusunda radikal kavramlar geliştirmeye çalışıyor, kitle iletişim araçlarında kadınların ticari amaçla kullanılmasına karşı çıkıyor ve özellikle işçi-sınıfı kadınlarının ezilme ve sömürüsü üzerinde duruyorlar. İngiliz ve Fransız Kadın Kurtuluşu Hareketleri arasında her zaman yakın ilişkiler kurulmuştur; başlangıç noktalarının çok farklı olması, iki ülkede kadınların oldukça farklı iktisadi ve kültürel tutumlarla karşılaşmaları, bu iki hareketin giderek daha çok benzeşmelerini engellememektedir. Fransa'daki gruplar her zaman daha açıkça sosyalist, çoğu zaman da marksist bir eğilim taşımakla birlikte, giderek, başlangıçta benimsedikleri marksist kadro oluşturma anlayışından uzaklaşarak, bugün daha geniş bir tabana yaslanan bir hareket haline gelmişlerdir. İngiltere'de ise başlangıçta yaygın bir kitle tabanına dayanan ve içinde çok çeşitli eğilimler barındıran hareket, sanıyorum giderek daha açık sosyalist (kesinlikle daha devrimci...) bir konuma gelmiştir; çünkü, yaptıkları çözüm-

lemeler gelip, kapitalist toplumda ezilme kayasına çarpmıştır. Ancak, bu sola kaymanın hareket içinde eleştirilere yol açtığı da bir gerçek.

A.B.D.

Amerikan hareketi hakkında yazmayı çok zor bulduğumu söylemeliyim. Amerika'nın kendisi gibi, bu iş de tutarlı bir çözümlemeyi nerdeyse olanaksız kılıyor. Hareketin her yerde karşınıza çıktığı gibi bir izlenime kapılıyor, ama öte yandan da hiç bir yerde tam olarak yakalayamıyorsunuz, onu. O kadar çok grup ve o kadar farklı konum var ki, burada bir listesini vermek bile boşuna. Bu yüzden ileride, bu değişik grupların paylaştıkları birkaç temel kavramı ele alıp incelemekle yetineceğim.

Amerika söz konusu olduğunda bir başka zorluk daha var. Öteki ülkeler üzerine yazdığım kısa bölümlerde, kısmen bu ülkeler ve kadın hareketleri hakkında edindiğim kendi gözlemlerimden kısmen de bu kadın hareketlerinde etkin olan kadınların yaptıkları çözümlemelerden yararlandım. Amerikan hareketi için aynı şeyi yapmak olanaksız. İnsan kendini, bir birey ve bir yabancı olarak, gerek ülkenin gerekse hareketin dev gibi boyutları karşısında küçülmüş hissediyor. Bense Amerikanın ancak Doğu ve Orta-Batı yakalarında bulundum, ama ne Güneyi, ne de Batı'yı biliyorum. Pek çok insan ve grupla tartıştım da, ama bundan, hareketin bütünü hakkında bir sonuç çıkartmak mümkün değil. Amerika'da insanlarla konuştuğunuz zaman, gruplarının görüşlerini, ne yaptıklarını, başka gruplardan ayrıldıkları yerleri nasıl gördüklerini vb. anlamaya çalışıyorsunuz. Ama bu, diyelim İngiltere'de karşılaştığınız siyasal mezhep ayrılıklarından çok farklı bir şey.

İngiltere’de, bu siyasal tahlil farkları, Kadın Kurtuluşu Hareketinden önce vardı, Amerika’da ise bunlar, doğrudan doğruya Kadın Kurtuluşu ile birlikte ortaya çıkmış ve bir anlamda ona özgü. Birbirlerinden değişik siyasal çözümlemeler yapan grupların oluşumu, gerek hareketin, gerekse kadınların ezilişi hakkındaki çözümlemelerin gelişme biçimi. Ve bu eğilim yalnızca Amerika’ya özgü... o kadar ki, benzer bir eğilimi komşu Kanada’da bile bulamıyorsunuz. İlginç olanı aynı biçimde; bu eğilim ne öğrenci ne de Barış (Vietnam) hareketi için geçerli. Siyah Hareketi’nde bir ölçüde, ama değişik bir biçimde, buna benzer bir gelişmeden söz etmek olası.

Amerika’da Siyah Hareketi, Kadın Kurtuluşu’nun en önemli esin kaynağı. Altmışların başlarında bu hareket, oldukça ılımlı Sivil Haklar protestosuyla başlamış, düşman ırkçı toplumla her yüzleşmesinden sonra da daha militanlaşmıştır. Siyah, İktidar Hareketi’nin gelişmesi, açık ve geniş bir muhalefet hareketinin adım adım daralarak sonunda devrimci bir kadro örgütlenmesine varması şeklinde özetlenebilir. Bu devrimci yoğunlaşma süreci içerisinde bir dizi militan grup oluşmuştur ki Siyah Panterler, bu grupların en ünlülerinden biriydi. Kadınların Kurtuluşu da kaba çizgileriyle buna benzer bir gelişme izlemiştir; geniş tabanlı, eşitlikçi bir muhalefet mücadelesinden yola çıkan hareket (ki şimdi o dönemli reformcu-hatta Martin Luther King’in siyahlar arasında görüldüğünden bile daha reformcu olarak niteliyor, hareket) örgütsel açıdan daha sıkı ve hem çözümleme açısından hem eylem açısından daha devrimci gruplar haline gelmiş -bir başka deyişle, siyasal bir tutum olarak, radikal feminizme varmıştır:

«Radikal feminizm, kadınların ezilmesini esas olarak, siyasal bir ezilme olayı olarak görmektedir; buna göre kadınlar, cinsiyetleri nedeniyle aşağı bir sınıfa konulmaktadırlar. Radikal feminizmin amacı, bu cinsiyete dayalı sınıf sistemini yıkmak için siyasal bir örgütlenmeye gitmektir. Radikal feministler olarak biz kendimizi, erkeklerle bir iktidar mücadelesi içinde görüyoruz; bize göre, ezilmemizi sağlayan etmen, erkek rolünün üstünlük ayrıcalıklarını benimsediği ve bize karşı kullandığı ölçüde, erkektir. Kadınların kurtuluşunun, son kertede, yıkıcı ezme rolünden kurtarılabildikleri ölçüde erkeklerin de kurtuluşu demek olacağını kabul etmekle birlikte, onların bu kurtuluşu, mücadelesiz benimseyecekleri konusunda hiçbir hayale kapılmıyoruz... Radikal feminizm siyasal bir harekettir; çünkü, bir grup insanın (erkekler), iktidarlarını korumak için bir dizi toplumsal kurum kurduğunu düşünmektedir.»⁸

Nasıl ki, en kaba çizgilerine indirgediğimizde, Siyah Hareketi'nin esas mirası, Sivil Haklar mücadelesinden başlayıp, Siyah Müslümanlar'dan geçerek, Siyah Panterler'e varmışsa, aynı biçimde, Kadın Kurtuluşu Hareketi de, reformculuktan (NOW) yola çıkmış, özgürlükçülükten (liberationists) geçmiş ve radikal feminizme (feministlere) varmıştır. Hareketin her evresi, bir önceki konuma göre daha ilerici bir kopuş gerektirmiş olmakla birlikte, kadın hareketi açısından önemli olan bir özellik de eski hareketlerin Kadın Kurtuluşu Hareketi içerisinde birarada yaşamayı sürdürmeleridir. Önde gelen reformcu grup NOW, (National Organisation of Women-Ulusal Kadın Örgütü) -ki mücadeleyi, 1967 de onlar başlatmışlardı- bunca yıldan sonra hâlâ, en geniş

(8) 'New York Radikal Feminist Manifestosu', aktaran, Cella Stone Ware, *Women Power*, Tower Public Affairs Books, 1970, s. 58.

üye tabanına sahip olan gruptur, ileri derecede örgütlüdür ve çok etkindir. Özgürlükçüler ile Radikal feministler ayrımı, Avrupada görülmeyen (hatta Amerikanın da bir çok yerinde bulunmayan) bir ayrım; ne anlama geldiğini ileride tartışacağım (s. 65-6) ancak şimdiden, bu kitapta «feminist» ve «özgürlükçü» terimlerini eşanlamlı olarak kullandığımı ve bu hareketlerin bütününe Kadın Kurtuluşu Hareketi demeyi yeğlediğimi belirtiyim. Kısaca değinmek gerekirse, özgürlükçüler kadınların ezilişini, sosyalizm-öncesi toplumlarda farklı insan kümelerinin yaşadıkları çok çeşitli ezilme biçimlerinden yalnızca birisi (belli başlılarından birisi olduğunu da kabul ediyorlar, doğallıkla..) olarak görürken, radikal feministler, bunun, tüm toplumlarda karşılaşılan başlıca ve en birincil ezilme biçimi olduğunu savunuyorlar.

Özgürlükçülerle, radikal feministler arasındaki bu ayrım ilk anlatımını, feministlerle, o sırada «political» diye adlandırılan bir grup arasındaki tartışmalarda buldu. Bu ikinci grup, başka devrimci faaliyetlerle ittifakı sürdürüyordu -Vietnam savaşına karşı mücadele, askere gitmeyi reddedenlere yardım, v.b. gibi...- ve çözümlemelerinde, kapitalizme karşı verilecek devrimci mücadelede kadınların çok önemli bir rol oynayabileceğini düşünen kadınları biraraya getirmekteydi. Radikal feministlere göre ise kadının ezilişi, üretim tarzı ne olursa olsun, bütün toplumlarda birincil ezilme biçimi olduğundan, bu konuda girilecek devrime de öncelik verilmeliydi; öteki değişikliklerin hepsi, bunu izleyecekti. Ne var ki bugün artık, bu ayrım önemini az çok yitirmiş görünüyor. Bunda belki de, Amerika'daki, enevi gü-rültü koparan öteki radikal hareketlerin uğradıkları gerilemeler (Panterlerin dağıtılması, «Weathermen»in geri çekilmesi, Yippilerin yaşlanması, Vietnam Barış Ha-

rekentin içine düştüğü belirsizlik vb.) ve bu bağlamda Kadın Kurtuluşu'nun devrimci eylemin öncülüğünde başa geçmesi bir rol oynamış olabilir.

Eğer hareket için bir esin kaynağına değinmek gerekirse bu, 1963'de yayınlanan, Betty Friedan'ın **Kadınlığın Gizemi** (Feminine Mystique)⁽⁴⁾ adlı kitabı ve ardından 1966'da yine onun tarafından NOW'un kurulması olmalıdır. Ancak, hareketin kaynağındaki siyasal etkiler daha ilginçtir. Bunların üç farklı yönden birden geldiği biliniyor. Birincisi, durumundan hoşnut olmayan orta-sınıftır: Çoğu orta yaşa gelmiş olan bu sınıf kadınları, kendilerine sık sık anaerkil bir toplumda yaşadıkları söylendiği halde (çocuklarına «ana(cı)lık»la egemen olmuş, servetin büyük kısmını ellerinde tutan, kocalarını mutfığa şokup, çocuk bezi yıkatmış kadınlar!...) bir meslek aramaya çıktıklarında ya da kariyerde ilerlemek gibi bir kaygıya kapıldıklarında, pek de başarılı olamadıklarını görmüşlerdir. İkinci bir düşün kırıklığı kaynağı, beyaz militan kadınların, Sivil Haklar Hareketi ya da Demokratik Toplum İçin Öğrenci Hareketi içinde edindikleri deneylerdi; her ikisinde de kadınlar, «daktilo, çaycı ya da cinsel nesne» olmanın pek ötesine gidememişlerdi. Üçüncü kaynaksa, karşıt-kültür, «deneyim siyaseti» ve altmışların ortalarında çok sayıda grup üreten yeni siyasal duyarlılıkta.

Amerika'daki Kadın Kurtuluşu Hareketinin, başka ülkelerde daha ileri tarihlerde ortaya çıkacak olan hareketlerden en önemli farkları başlangıçta ve daha sonra, işçi hareketine yaslanmış olmamaları ve devrimci bir sınıf olarak işçi sınıfının önemini vurgulamamış olmalarıdır. Hareketteki sosyalist kadınlar esas olarak öğ-

(4) Betty Friedan: **The Feminine Mystique**, New York 1963. (Türkçe basımı: **Kadınlığın Gizemi**, Tahire Merdol çevirisi, İst. 1982)

rencilerdir... Çünkü, ülke, sınıf çizgisinden çok etnik çizgide bölünmüş kabul edilmektedir... Burada da hareket, başka yerlerde olduğu gibi esas olarak orta-sınıf ve beyazdır-ki bu, başka ülkelerde tek bir kaygıya yol açarken, burada ikili bir kaygı kaynağı oluşturmıştır: 1968'de, siyah kadınların harekette yer almamaları, 1969'da da işçi-sınıfı kadınlarının yokluğu tedirginliğe yol açmıştır.

Siyah kadınların yokluğu daha önce farkedilmeyen bir olayı bilinç düzeyine yükseltmiştir. Başlangıçta, Siyah İktidar kavramı kadınların durumunun çözümlenebilmesi için öyle hayati bir önemde görülmüştür ki Siyah kadınların harekete katılması veya hiç değilse hareketi desteklemesi yönünde çaba harcanmıştır. Ne de olsa, Siyahların kendi kendilerini, emperyalist -kapitalizmin anavatanındaki ezilen bir grup olarak tanımlamaları, kadınların da benzer bir tahsil yapımlarına zemin hazırlamıştı. Her iki hareket de «Birinci Dünyadaki» ezilme olayına karşıydı. Ancak iki hareket arasındaki önemli bir fark, yeni tanımların geliştirilmesini gerektirdi. Siyah Amerikalıların kitlesel olarak, iktisadi açıdan sömürülen sınıflardan olmalarına ve bu nedenle kendi küçük burjuvazilerini rahatlıkla ihmal etmelerine karşın, kadınların ezilmesi söz konusu olduğunda, ezilenleri aşağı sınıflarla özdeşleştirmek pek o kadar kolay olmayabiliyor: Yine de yalnızca kadın oldukları için tüm kadınlar, içinde oldukları sınıf hangisi olursa olsun, ezilen kadınlardır. Ne var ki Siyah Kadınların, Kadın Kurtuluşu Hareketi'ne katılmamaları, değişik ezilen gruplar arasında ittifaka yol açmak yerine rekabet doğurdu. Bu sıralarda yapılan çözümler, Amerika'da ücret yapısının şöyle bir sıralanma izlediğini gösterdi: Beyaz erkekler, siyah erkekler, beyaz kadınlar, siyah kadınlar... Çalışma alanında, siyah erkeklerin beyaz ka-

dınlardan daha iyi bir durumda oldukları anlaşıyor. Siyah kadınlarsa, tüm toplumun en ezilen ve en fazla sömürülen kesimini oluşturdıkları gibi, buna ek olarak, kendi siyah İktidar Hareketleri içinde de çoğunlukla eziliyorlar: Siyah erkekler güçlü olacak, siyah kadınlar- sa gebe... Ancak kadınların, her yerde ezildiği çözümle- mesi, her iki hareket içindeki en devrimci kadınlar ta- rafından yapıldığında (Kadın Kurtuluşu ve Siyah İkti- dar), eski bölünmeleri aşmak doğrultusunda bir yakın- laşma kurulabilmektedir. Bugün artık, siyah kadınlar hem kendi gruplarını oluşturuyor, hem de daha ön- cedен kurulmuş olan Kadın Kurtuluşu gruplarına katı- lıyorlar; öte yandan, hareket fabrikalara doğru yayıldık- ça, işçi-sınıfı kadınlarının da artan sayılarda, harekete katıldıkları görülüyor.

Kimi Kadın Kurtuluşu grupları çok iyi örgütlenmiş durumdadır; üyelik durumları, sürekli yayınları, düzenli kampanyaları ve sürekli geliştirilen çözümlemeleri bu örgütlülüğün belirtileri. Bazıları ise daha çok gayri-res- mi, «bilinç yükseltme» grupları niteliği taşıyor. (bkz. kitapta s. 61-63) Kentlerin bir çoğunda, 'değişik gruplar biraraya gelerek, hareket üzerinde bilgi veren doğum kontrolü, kürtaj, çocuk-bakımı gibi konularda önerilerde bulunan kadınların konumları hakkında yayın yapan ve siyasal bir odak noktası oluşturan merkezler kurmuş- lardır.

Böylelikle, heterojen bir hareketin de pek çok başa- rı sağlayabileceği görülüyor. Kadın konusunda hızla ar- tan incelemeler, şimdiden insanların kadınlara olan du- yarlılık ve tutumlarında gözle görülür kimi değişmele- rin sağlanması ve herşeyden 'daha göz kamaştıran bir başarı belirtisi olarak, hareketin boyutları ve büyüme eğilimi, kayda değer. Kadınlar birleşiyor!

Kampanyalar, Kadın Kurtuluşu Hareketinin Örgütlenme Biçimi ve Temel Kavramları - Bugüne değin gelişmeler

Kadın Kurtuluşu Hareketi çevresinde ve ardında almışların bütün gençlik kültürü ve siyasal gruplaşmaların - Hipileri, Yippileri ötekilerini bulmak mümkün. Kadın Kurtuluşu adına, pıtrak gibi yeniden açılan her tür hareketi görüyoruz: Sivil Haklar ve Siyah İktidar Hareketini, örgütlü öğrenci militanlığını, anarşizmi, anarkoterorizm ve sol terorizmi, sekte grupları ve reformist, «Hak Eşitliği» isteyen grupları... Aynı şekilde, «deneyim psikosiyasetleri», Yeni Sol gruplaşmalar ve en azından, İngiltere’de Sendikal mücadelede görülen belirli bir dinamizm yükselişi, bunların tümü, Kadın Kurtuluşu’nun oluşumunu etkilemiş ve ondan etkilenmişlerdir.

Bu siyasal hareketlerin pek çoğu gibi, Kadın Kurtuluşu da, topluma ve toplumu eleştirdiklerini öne süren radikal gruplara karşı bir dizi yakınmayı dile getirerek ortaya çıkmıştır. Hareket kendisini biçimlendirirken ilk iş olarak bu yakınmaları bir yandan (a) toplumsal kurumlara siyasal bir karşı çıkışa dönüştürmesi, öte yandan da (b) daha önceki radikal hareketlerin yanlışlarını yinelenemeyecek bir örgütlenmeye gidebilmesi gerekiyordu.

Kampanyalar ve Sonuçları

Ele aldığımız ülkelerin tümünde Kadın Kurtuluşu Hareketi, kadınların ezilişinin belli başlı bütün boyutlarını gündeme getiren kampanyalar düzenlendi: Bunlar, iktisadi, hukuki, cinsel, boyutları ve kadının yeniden üretim ve çocukların toplumsallaştırılmasındaki rolü gibi alanları kapsamaktaydı. İngiltere’de yürütülen ulusal kampanyalar

bu, «tüm cephelerde birden» anlayışını doğrudan yansıtır. Gerçekten de burada, aynı anda hem eşit işe eşit ücret, eşit iş ve fırsat eşitliği için, doğum kontrolünün serbest hale getirilmesi ve talep üzerine kürtaj hakkı için, hem de bütün eğitim düzeninin yeniden gözden geçirilmesi ve okul çağındaki çocuklar için okul sonrası merkezlerinin oluşturulması herkesin kolaylıkla yararlanabileceği parasız kreş ve yuvalar kurulması için ulus-çapında kampanyalar yürütülmektedir. Belirli gruplar kadınların, kitle haberleşme araçlarında ve kadının cinsel açıdan sömürüsü üzerine kurulmuş olan Playboy Klübü ya da Mecca'nın «Dünya Güzeli» seçimi gibi sanayilerde, kadının «cinsel nesne» haline getirilip ideolojik yönden sömürülmesine karşı çıkıyorlar. Yürütülen bu ulusal kampanyalar da çok yönlü. Örneğin, doğum-kontrolünün yaygınlaştırılması kampanyasında, bir yandan doktorların ve kadınların doğum-kontrolüne karşı tutumları inceleme konusu yapılırken, öte yandan da kimya ve plastik sanayicilerinin bu alanda kurdukları keyfi (capricious) ve kâr amacı güden denetim ve yine bu alan ve bununla ilişkili jinekolojik alanlarda yürütülen bilimsel araştırmaların keyfiliği, hükümetin bu konuya gösterdiği ilgisizlik, buna karşılık basının gösterdiği yanlış aşırı-ilgi eleştirilmektedir. Aynı biçimde, yuva açılması sorunu ele alındığında, buna hem psikolojik açıdan anne-çocuk ilişkilerini, hem de doğrudan doğruya söz konusu kadınların psikolojisini göz önünde bulunduran tartışmalar ve tahlillerle yaklaşılmaktadır. Kadınların cinsel yönden sömürülmeleri ve kendini-işine geldiği zaman-doğurganlık rolünün «doğallığını» savunmaya adanmış bir toplumun kurallarına boyun eğmek zorunda bırakılışları, Hareketi, «İnsanın kendi bedenine sahip olması» kavramını geliştirmeye götürmüştür. Bu sloganın anlamı, «İnsanın kendi düşünceleri-

ni denetlemesi» (yani, düşünce özgürlüğü) ile, «işçi-deneti» (işçilerin fabrikada yönetime katılmaları) kavramları arasında bir yerde, yer alıyor. Gerçekten de kadınlar, kelimenin gerçek anlamıyla, bedenlerini satıyorlar. Fahişe olarak olmasa da reklam endüstrisinde, modelikte vb., tıpkı, kadın ve erkeklerin başka üretim dallarında, emek-güçlerini sattıkları gibi.. Ve emekçinin ürettiği ürüne yabancılaşması gibi, böyle bir kadın da ticari bir meta haline getirilmiş olan kendi bedenine yabancılaşacaktır (kabaca...) Reklamda kullanılan kadın bedeni, kişisel olarak benim bedenim olmayabilir; ama bu bir şeyi değiştirmez. Çünkü, o beden, benim bedenimi temsil etmektedir. Üstelik emekçi kitleleri yabancılaşmalarını birey olarak yaşarlar; kadınlarsa bunu cinsiyet olarak yaşamaktadırlar. İşte, «insanın kendi bedenine sahip olması» sloganı, kadınların doğum kontrolunun keyfiliğine boyun eğmelerini eleştirdiği kadar, bunu da protesto etmektedir.

Bunlar, Hareketin açık amaçlarının gerisinde yatan ve örneğin İngiltere’de ulaşılmaya çalışılan hedeflerin bellibaşlıları Kadınların ezilişi söz konusu olduğu zaman, «reform»ların ne denli geniş uzantıları olabildiğini gösteriyorlar, hiç değilse. Amerika’da yürütülen kampanyalar çok daha kapsamlı: Orada, kadınların tarih içerisindeki rolleri yeniden ele alınıyor (ve gerçek yerine oturtulmaya çalışılıyor), yasalardan, basından ve ders kitaplarından cinsiyetçilik ayıklanmaya çalışılıyor (bu yönde çalışmalar Avrupa ülkelerinde de yapılmaktadır-hatta ilk kez İsveç’te gündeme getirilmiştir...) Bütün ülkelerde, kadınlar kendi feminist tiyatrolarını, popüler müzik gruplarını, kendi sinemalarını kurmaya çalışıyorlar.

Örgütlenme İlkeleri

1) Neden yalnızca kadınlar?

Hareketin içinde ya da dışında olsun, pek çok kimse kadınların kurtuluşunun, erkeklerin de kurtarılmasını gerektirdiğini ileri sürüyor. Ve yine birçok kişi, erkekler kazanılmadan, ya da hiç değilse hareketin önemi onlara anlatılmadan, hiçbir yere varılamayacağı kanısını taşıyor. Öteki cins'de özgürleşmeden, bir cins nasıl özgür olabilir? deniyor. Aslında kalıplaşmış cinsiyet rollerinin baskısı altında, her iki cinsten aynı ölçüde ezilmiyor mu? ...Erkeklerin de evlerinde oturup, çocuklarıyla daha fazla uğraşmak istediğini sanmıyor musunuz?... Maden ocaklarına inmekten ve evin ekmeğini kazanmak zorunda olmaktan pek mi memnunlar sanki?... feminist kadınlar, kadın yüreklerinizi unutmayın ve sizi ezenlerin de acıları olduğunu düşünün!... sosyalist kurtuluştan yana kadınlar! kapitalizm altında, burjuvazi dışında herkesin ama herkesin, saldırgan servetin oklarının ve yaylarının acısını çekmekte olduğunu sakın unutmayın!... Dünya kadınları birleşin! erkeklerin arkasında değil, tersine onların önüne geçin! Öncümüz olun, yumruğunuzu sıkın, yolu açın, bize devrimimizi kazandırın!...

Kadın Kurtuluşunun başlangıç günlerinde yaşanan rezilce gülünçlükleri unutturmak istercesine (bkz. ss 84-86), hareketi destekleyen radikal erkekler değişik tutumlar alıyorlar; kimisi boynu bükük, yarı yalvaran bir tavırla «bizi de alın» diyor, kimisi de geriye çekilip, «yürüyün, bize yolu siz gösterin, siz yeni devrimci umudu, mumsunuz... sizi destekliyoruz» tavrında. (Daha doğrusu tutumları bu ikisi arasında değişiyor).

Bu aşamada yalnızca kadınlardan oluşan bir hareketi «haklı göstermeye» çalışmanın insanı tedirgin eden

bir yanı yok değil-ama, hâlâ bu durumdan rahatsız olan çok kişi olduğu için, öte yandan da erkek üyeleri bulunan kimi Kadın Kurtuluşu Hareketleri de varolduğu için, üzerinde kafa yormaya değer bir düşünce gibi görünüyor, bu bana. İlk günlerde, bunu haklı kılmak için ileri sürdüğümüz nedenlerin hepsini duyduğumuz korku ve çekingenlikleri anımsamak zor. Ben, kişisel olarak, yalnızca kadınlara hitap etmenin «pekala yapılabilir» bir şey olduğunu farketdiğimde uğradığım şaşkınlığı hâlâ hatırlıyorum. Pek çoğumuz, ağırlığını erkeklerin oluşturduğu siyasal hareketlerden geliyorduk, kız-arkadaşlarımız çocukluğumuzda kalmıştı, kadınların «günleri» ise bize göre değildi... ve de ciddiyet ile erkeklik özdeşti... Bir anımı aktarayım: Bir gün erkek bir yoldaşım, öğle yemeğinde kiminle birlikte olduğumu sormuştu. Bir kadının adını verince, tuttu bana, «Arkadaşları kadınlar olan kadınlardan nefret ederim», dedi. Başka şeyleri de anımsıyorum... İşimde birlikte çalıştığım erkekler, siyasette birlikte mücadele ettiğim erkekler; hepsi de çok anlarmış gibi «O mu? Aramızdaki tek kadın olmak bayağı hoşuna gidiyor» derlerdi. Herhalde, aramızda daha fazla sayıda kadın olması gerektiği yolundaki ısrarlarımı, bir blöf gibi görüyorlardı... Bu durumumu nasıl bir iltifat olarak görmezdim? Nitekim, gurur duyuyordum da, sanıyorum. Başka nasıl olabilirdi ki? Biz kadınlar, kendimizi önemsizleştirmeden, biribirimizi sevmeyi nasıl göze alabilirdik ki? Bu nedenledir ki, Kadın Kurtuluşunun yalnızca kadınlara açık bir hareket olarak başladığı İngiltere’de en azından, dedik ki: «Siz de biliyorsunuz ki, kadınlar erkeklerin önünde utangaçlaşıyor; o zaman da konuşanlar hep erkekler oluyor, egemen rolleri yine onlar üstleniyorlar. Kadınlar da etkin olmayı, kendilerine güven duymayı öğrenebilmeliler... andan sonra belki siz erkekleri de aramıza almamızda bir sakınca kal-

maz...» Şimdi düşünüyorum da, böyle savunmaya dönük bir tutumu, o sıralarda, olsa olsa taktik nedenlerle benimsemiş olabileceğimiz sonucuna varıyorum: Böylece, Harekete hiç mi hiç yakınlığı olmayan kişileri, işin bu yönünü, (koruyucu) bir sempatiyle görmeleri için zorlamış ve erkek (ya da daha önemlisi, kadın) olan o kişiyi hareketin başka boyutlarını görmeye çağırmış oluyorduk. Bu, bugün artık, o zaman bize gerekli gözüken taktiklerin önemini yitirdiği anlamına gelmez. (Nitekim hâlâ ister entellektüel ister duygusal nedenlerle olsun yine hep erkeklere gideriz...) Ama, bugün artık, erkeklerden ayrı örgütlenmenin gereği öyle açık seçik ki, o eski gerekçeleri bir kenara bırakıyoruz. İşin özü şu: Biz (bu durumda) ezilen halkız ve bu olgu çevresinde örgütleniyoruz.

Amerikan Kadın Hareketi, ta başından itibaren, Siyah İktidar'ın ayrılıkçılığını kendine örnek almıştı. Onların, hiçbir zaman bizim olduğumuz gibi nazık olmaları da gerekmemiştir. Amerikan kadınları, kadınları yücelterek yapılan ayrımcılığı bizler kadar yaşamadıkları gibi, Avrupalı kadınların karşılaştığı, eski dünyaya özgü nezaket kurallarının iki yanı keskin bıçak gibi etkisini de daha az duyuyorlar.

Kadın Kurtuluşu Hareketinin ayrılıkçı siyaseti, kadınların ezilişlerinin başlıca ortaya çıkış biçimlerinden birinin, çekingenliklerinin, kendine güvensizliklerinin bir ürünü olmuş olabilir. Ama daha önemlisi, bunun hareketin temel teorisinin kurulmasındaki etkisidir. Buna göre, kadınlar, bir grup olarak ezilmektedirler ve her ne kadar bütün ezilen grupların belirli bir dayanışma içinde bulunmaları gerekliyse de, kendi durumlarını kendilerinin kavrayabilmeleri için, çözümlemelerini de kendilerinin yapması gerekir. Militan bir kadın örgütü olarak Kadın Kurtuluşu, hem, kadınların, varolan top-

lum içerisindeki ezilmiş-ezik davranışlarıyla mücadele etmekte (kadınlar boyun eğmez, eğmemelidir, incinmez, incinmemelidir, bağımlı olamaz, olmamalıdır vb. gibi) hem de bu ezilme durumunu çözümlenmesi için gereken siyasal temeli sağlamaktadır. Bu tür ayrılıkçı bir hareket, ne kapitalizm altında öteki ezilen grupların da var olduğu bilincinin olmaması, ne de toplumun erkekleri de ezdiği gerçeğinin gözardı edilmesi anlamına gelir. Hareket, büyük ölçüde anti-kapitalisttir ve bugün herkesin yaşamının ve yeteneklerinin çarpıtıldığı gerçeğini kabul eder. Ne var ki böyle genellemeler siyasal değil ahlaksaldır; herkes herkesin (kadınlar ve erkekler) özgürleşmesini istediği halde, bu aşamada özgül ezilmişlik durumları çevresinde örgütlenmedikçe ütopyacılığın ötesine geçemeyiz.

II) Egemenlik mi, Ortak Çalışma mı?

Teorik olarak egemenliğin tüm biçimlerine karşı çıkan ve daha önceki radikal hareketlerde bunun kötü sonuçlarına katlanmak zorunda kalmış olan kadınlar, Kadın Kurtuluşu Hareketlerinde sürekli olarak, ortak çalışma temelini geliştirme siyasetini benimsemekte ve kendi egolarını tatmin peşine düşen önderlerin yükselmesini önlemeye çalışmaktadırlar. Harekete dışardan bakan ve bir grubun siyasetini saptamaya çalışanlar hep bir merkezin yokluğundan yakınmaktadırlar. «Sözcülere», (grup adına bir erkeğin konuşmasına) o kadar alışmışlar ki, bunun yokluğu, onların akıllarını karıştırıyor.

Sürekli edilgen ve uslu olmak üzere yetiştirilen, bu şekilde toplumsallaştırılan kadınlar, bir kez daha kendilerine arka sıralarda bir yerlerin verilmesine çok uygun durumdadır. Birçok grup, bu yüzden, örgütsel mev-

kilerin, basınla, radyo ve televizyonla yapılan görüşmelerin, toplantılarda yapılan konuşmaların vb. grup üyeleri tarafından sırayla üstlenilmesi esasını benimsemektedir; böylelikle, herhangi bir kimsenin belli bir işte çok fazla uzmanlık kazanması, ya da herkesin kendi tutukluklarına hapsolup kalması söz konusu olmayacaktır. Kimi gruplar da, önder yokluğunun yol açabileceği aşırı bir dağınıklığın önünü almak için, gruplarını biçimsel demokrasi temelinde örgütlemekte ve hatta bunu sağlamak için kurumsal yöntemlere bile başvurumaktadırlar. Böylelikle, hiç kimsenin, grup üzerinde egemen olmasına, ya da tersine tartışmalarda söz almaktan kaçınmasına izin vermemeye çalışılmaktadır. Başka kimi gruplarsa, kitap ya da bildirilerini ortaklaşa yazma ilkesini benimsemekte ve kamu oyu önünde bir konuşma yapılması gerektiğinde bunu, grup olarak üstlenmektedirler. Ortak çalışma üzerinde bu kadar durulması, bir yandan, baskıcı toplumun hiyerarşik yapısını kırmak isteği, öte yandan da, kadınların gerek evde gerekse kişisel ilişkilerinde katlanmak zorunda kaldıkları yalıtılmışlık ve/veya başkalarına ayak uydurma gereğine gösterdikleri tepkinin bir sonucudur.

Çocukluklarından itibaren evliliğe yönlendirilen ve «erkeklerin dünyasında» yaşayan kadınlar, ilgilerini birinci derecede onlara yöneltmekte ve bunu yaparken çoğu zaman birbirleriyle yarışmaktadırlar... İster bir erkek için olsun, isterse, çevredeki en temiz mutfak benimkidir diyebilmek için!.. Başka kadınlarla birlikte ve ortak bir dava uğruna çalışmak ise yalıtılmışlığı ve bu rekabeti aşmanın bir yoludur-Görüldüğü gibi ortak çalışma kurtuluş sürecinin bir parçasıdır. Çünkü önderliğin yadsınması, karşı çıkılan toplum düzeninde geçerli olan kadın-erkek veya yarışmacı kadın-kadın ilişkilerinin reddidir.

III) Küçük Grup

Kadın Kurtuluşu Hareketinde temel birim, altı ile iki düzine arasında değişen sayıda kadının üye olduğu, küçük gruptur. Grup daha büyüldüğünde, niteliği de değişmektedir. İlk aşamada, küçük grup, kadınların birbirleriyle sıkı bir dostluk ve dayanışma kurmalarını sağlayan bir araçtır. Son aşamada ise, bu küçük gruplardan birçoğu, kendisini «devrimci bir kolektif» olarak görmekte, görevlerinin de, kadınların ezilmesi olayının çözümlemesini yaparak, bir mücadele stratejisi geliştirmek olduğunu düşünmeye başlamaktadır. Bu, bir uçtan diğere geçiş de aslında, kadınların sorunlarının özel ve kişisel olmadığının, dolayısıyla, çözümlerinin kişisel olmayacağını kavranması sürecini yansıtmakta, başka bir deyişle, kişinin kendi kendisini algılaması (psiko-terapik anlamda...) halinden, grup-bilincine, yani «sınıf-bilincinin», ezilen gruplar açısından eşdeğeri olan hale geçişi göstermektedir. Küçük grup, kişiselden siyasala geçişi mümkün kılmakta ve aynı zamanda da bu ikisini karşılıklı olarak biribiriyle bağlantılandırmaktadır. Çünkü gerçekte kadınlar, iki karşıt tutumdan birini benimsemek üzere toplumsallaştırılmışlar: Ya, «kadın» oldukları için, bitmez tükenmez bir biçimde, kendi kişisel yaşamları hakkında kafa yoruyorlar, ya da, kuşkusuz, erkeklerin egemenliği altında oldukları için, bir siyasal harekete girdikleri zaman, erkeklerin uslubunu taklit ediyor ve bu kez, kendi, kişisel sorunlarını tamamen bir köşeye iterek, «nesnel» denilen durumları çözümlemeye girişiyorlar. Oysa, nesnel denilen durum, en basitine indirgediğimizde, yalnızca, başka bir yerdeki, bir başka kişinin sorunu demektir.

«Kendi özel yaşamlarında baskının aldığı çeşitli biçimlerle başa çıkamayan kadınlar, başka kadınları etki-

leyen baskı biçimlerinden söz etmeye başlayınca epeyce kuşku uyandırırılar. Oysa, ezilmenin aldığı biçim ve yoğunluğu sınıftan sınıfa ırktan ırka değişir; dolayısıyla farklı sınıf ve ırklardan olan kadınların önce, kendi durumlarında, karşılaştıkları özel ezilme biçimleriyle uğraşmalılar. Eğer, kendi sorunlarımızı çözmeyi göğüsleyemiyorsak, başkalarının sorunlarına çözüm getirme sayıyla ortaya çıkmaya hiç hakkımız yoktur.»⁽⁵⁾

Küçük grup, her bireyin kendi yaşamındaki kişisel ezilme deneyimini (gerekirse bağırarak, çağırarak, ağlayarak, yakınlıkla) dile getirdiğinde, grupta varolan dayanışma ve yargılayıcı olmayan tutum nedeniyle yine de kendisini güven içinde hissedebildiği bir ortamdır. Bu temele dayanarak, birey hem başkalarını hem de ezilme denenen olayın nasıl oluştuğunu anlama olanağını bulur.

Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Temel Kavramları

Sadece kadınlara açık, ortak çalışmaya dayanan ve «önderlerin» asgari egemenliğini öngören, Kadın Kurtuluşu Hareketinin siyasal örgütlenmesi bir dizi kavram üretmiştir (ve bir anlamda da bu kavramlarca üretilmiştir). Bu kavramları, bir açıdan bakıldığında, geliştirilmekte olan yeni siyasetin temel taşları, bir başka açıdan bakıldığında da, kadınların ezilişinin kavranışının bir ifadesi olarak görmek olanaklı. İlk kategoriye, «bilinç-yükseltme» ve «önderlere hayır» ya da «seçkinlere hayır»; ikinci kategoriye de, «cinsiyetçilik», «erkek şövenizmi» ve «feminizm» kavramları dahil edilebilir. Bu kavram-

(5) Pamela Allen: «The Small Group Process», San Francisco Kadın Kurtuluşu, s. 15, *The Small Group, Three Articles by Lyna O'connor, Pam Allen, Liz Bunding*, Women's Liberation Basement Press, Berkeley, içinde.

ları başka bir yerden ödünç alırken ya da kendisi üretirken, Kadın Kurtuluşu Hareketi, kendi ilk adımlarını (ilk yakınmalarını) aşmak ve siyasal bir hareket haline dönüşmek çabasını göstermiştir.

1) Bilinç-Yükseltme

Pek çok kurtuluş yandaşı, bilinç-yükseltmeyi, hareketin, yeni bir siyasetin oluşturulmasına yaptığı en önemli katkı olarak görme eğilimindedir. Gerçekten de, Kadın Kurtuluşu'nun ilgilendiği en hayati alan, genellikle kişisel olarak yaşanan siyaset alanıdır. Kadınları harekete geçiren şey, kendi kişisel hayatlarında yaşadıkları, adı tam konulamayan engelleme bunalımlarıdır (frustrasyonlar). Harekete katıldıklarında, kadınlar daha önce, bireysel bir ikilem gibi gördükleri şeyin aslında, toplumsal ve giderek siyasal bir sorun olduğunu farketmektedirler. Kadınların gizli, bireysel korkularını, bunların toplumsal sorunlar olduğu yolunda ortak bir bilince dönüştürmek, öfkeyi, kaygıyı ve acı veren şeyi açığa çıkarma, serbest kılma mücadelesini siyasala dönüştürmek... İşte bu, bilinç-yükseltme sürecidir. Bu sürecin işleyiş modelini göstermek üzere sık sık verilen örnek şu: Kadınların oluşturduğu küçük bir grupta, bir gün, kadınlardan biri, yaşadığı bir kürtaç olayıyla ilgili olarak hissettiklerini anlatmaya karar verir. Başkaları onu izler. Kürtaç olmamış olanlar varsa, onlar da olaya ilişkin korkularını, sosyal ve ahlaki tutumları dile getirirler, vb. Bu yoldan, özel yaşamın derinliklerinde gömülmeye terk edilen bir kişisel olay, kadınların yaşadıkları ezilme koşullarının bir belirtisi olarak ele alınarak incelenmekte, giderek, kişisel olan, siyasal olanın çok hayati bir ögesi olmaktadır.

Harekete karşı çıkanlar, bilinç-yükseltme seanslarını, «grupterapisi» diye göstererek, alaya almaktalar. As-

lunda, bu suçlama, ilk bakışta görüldüğünden çok daha ilginç: Çünkü hem bir bilgisizliği sergiliyor, hem de bir önyargıyı dillendiriyor. Burada, nasıl olup da, Amerika Birleşik Devletleri gibi, orta-sınıf kentli nüfusunun önemli bir bölümünün kendisini, psiko-terapi ve psikiatri ihtiyacına kapıp koyuverdiği bir toplumda (a) «grup terapisi»sine öykünen insanların pek de garipsenecek bir yanırları olmamasına rağmen alaya alındıkları ve (b) neden bu insanların, «grup terapisi»nin ne demek olduğunu bile bilmedikleri pekala sorulabilir. Oysa Kadın Kurtuluşu Hareketinin herhangi bir bilinç-yükseltme grubu toplantısında, en basitinden, «tarafsız» terapist yoktur; herkes işin içindedir ve herkesin yaşamı aynı derecede ortadadır... Ama diyelim ki böyle değil; o zaman «grup terapisi» yapıyor olmak neden kötü olsun ki! Tabii, görünüşte, terapi olayına yönelen alaylar, gerçekte, kadınların aşağılanması gizli bir yinelenmesinden başka bir şey değil: Of! işte yine başladılar, şikayete, dertleşip dedikodu yapmaya, dırdıra... Onları iyi bir terapist (ya da yirminci yüzyılın, ana-babanın yerini alan cezalandırma görevlisi) paklar!

Gerçekte, «bilinç-yükseltme» kavramı, «acıyı-öfkeyi dillendirme» denilen bir Çin devrimci uygulamasına, ortasınıf kadınlarının getirdiği yeni bir yorumudur hem de psiko-terapi uygulamasının kol gezdiği bir ülkede! Şiddet yoluyla bastırılan ve iğrenç bir yoksulluk içinde yaşayan bu köylüler yazgılarını dillendirdiklerinde, bu yazgının doğal olduğu yanılsamasından kurtulma yolunda ciddi bir adım atmış oluyorlardı. Ezilmenin ilk belirtisi sözlerin baskı altına alınmasıdır; çekilen acı o kadar derin ve öylesine içselleştirilmiştir ki, varlığının farkına bile varılmaz! «Acıyı-öfkeyi dillendirme», neredeyse bilinçsiz olarak yaşanan ezilmenin bilinç düzeyine yükseltilmesidir; bir kişinin uğradığı haksızlığın bilin-

cine varması, grubun bütününün, uğranılan haksızlıkların bilincine varmasına yol açmaktadır. Doğal olarak hiç kimse, bu devrimci uygulamanın, olduğu gibi, devrim-öncesi Çin'in köylülerinden, gelişmiş kapitalist toplumların Kadın Kurtuluşu Hareketine aktarılabilceğini düşünmüyor. Ama, Çin köylülerinin acısı karşısında, hakaret edermişçesine bir hafifliğe düşmeden, arada bir benzerlik bulmak olanaklı yine de: Nicedir onlara ayrı bir dünya verildiği, kendi alanlarına hapsedikleri için, kadınların ezilişi, bilinçlerinin çok çok derinlerine gömülmüştür. (Bu ikileme konulan ad, «kadınlar özgür olmayı istemezler»dir.) Ve ilk aşılması gereken de bu, belirli bir durumu «doğal» karşılama, ya da yaşanan sefaletin «kişisel» olduğunu düşünme durumudur. «Bilinç-yükseltme», konuşulmayı konuşmaktır, yani, aslında, ağlaşmanın tam karşıtıdır.

Konuşulmayı konuşmak, tabii ki, ciddi psikanalitik çalışmanın da amaçladığı şeydir. Ne yazık ki, asıl amacının bu olduğu gözden kaçırılıyor. «Bilinç-yükseltme» kavramı ve uygulaması, bayağılaştırılmış psikoterapiye satılmış bir ülkede geliştirilmiş olmasının bedelini ödüyor, ne yazık ki. Esselin yöntemlerinin ve «yüzleşme tedavisinin» yayılması, mutlaka, radikal siyasetlerin pek çok yönünü etkilemiştir. Açıktır ki, konuşulmayı (daha olağan bir deyişle, dar anlamıyla «konuşulamaz» olan demek gerekirdi, belki de) dile getirerek, kutsal olmayı uyararak (duygusal, cinsel ve ruhsal bakımdan, «dokunulmaz» yabancılar arası «ilişkiyi» ...yasaklayan tabuları ayakta tutan kutsallık!) bu tedavi bize bastırılmış yanlarımızın, (iç zincirlerimizin) boyutlarını öğretmiştir: Bu bile yeter! Bizi baskı altında tutan bir toplumda yetiştirilen bizler, bastırılmış bireyler olarak, yüzleşme senaslarına, tıpkı bizim gibi bastırılmış, başka insanlara rastlamak için giriyoruz. Ama, baskıları aşıp,

«başkalarıyla ilişki kurup» da... rahat insanlar haline gelebiliyor muyuz ki? Belki-ama, ne uğruna? Bu yoldan, iç huzurumuzu, gücümüzü, «birliktelik duygusunu» kazanabiliyor muyuz? Ne için? Bastırılmış bireyler, gruptan geçerek, baskılardan kurtulmuş bireyler durumuna geliyor, sonunda. Düşüncenin çemberleri... Oysa devrimci siyaset doğrulsaldır; bireyden başlayıp, gruptan geçerek, tüm topluma varması gerekir.

Kimi Kadın Kurtuluşu «bilinç-yükseltme» grupları kendilerini bir su değirmeninin kısır döngüsüne düşme yazgısından kurtaramamışlardır. Bireyden yola çıkıp gruptan geçerek, yine bireye geri dönmüşlerdir. Yalnız kadınlar evden çıkmış ama sonunda yine eve dönmüşlerdir. Küçük çevreden bir türlü çıkamamak: Çin köylüsünün bu büyük tutkusu, sonunda, Amerikan orta-sınıfı arasında da moda olmuştur. Kadın Kurtuluşu Hareketi, bu tehlikenin farkında; tıpkı dillendirme yeteneğinin de çok kolaylıkla kötüye kullanılabilir bir ayrıcalık olduğunu bildiği gibi... «Gruptaki kadınlar, bilinç-yükseltmenin belirli bir siyaset geliştirmeye yaraması gerektiğini, kendi başına bir amaç olmadığını kavradılar. Aynı şekilde, bilinç-yükseltme sürecinin özellikle, orta ve yukarı sınıf kadınlarına uygun bir yöntem olduğunu ve bu kadınların, grubun bu etkinliğinde sahip oldukları ustalık sayesinde grup üzerinde bir üstünlük elde edebildiklerini de gördüler»⁽⁶⁾.

2) Erkek Şövenliği ve Erkek Üstünlüğü

«Erkek şövenliği», fazlasıyla erkek olmak demek. Erkek şövenist, ya bizim toplumumuz gibi toplumlarda erkeklerin sahip olduğu egemenliği içselleştirmiştir ve bireysel davranış ve tutumlarında bu «üstünlüğü» açığa

(6) Pamela Allen: a.g.e., s. 12.

vurur, ya da, radikal feministlerin düşündüğü gibi, bu tutum, herhangi bir toplumsal biçimlenişe bağlı olmayıp, ondan önce de vardır:

«...Bizim inancımız o ki, erkek şövenizminin amacı esas olarak psikolojik bir ego tatmini sağlamaktır; bu eğilim kendisini ancak ikincil olarak iktisadi ilişkilerde de göstermektedir... Bu nedenledir ki, ne kapitalizmin, ne de bir başka iktisadi sistemin kadınların eziliş nedeni olduğunu kabul etmiyor ve aynı nedenle, kadınların ezilişinin, salt iktisadi bir devrim sonunda ortadan kalkabileceğine inanmıyoruz. Kadınların siyasal yönden karşılaştıkları ezilmenin, ayrı bir sınıfsal dinamiği vardır. Ve bu dinamiği, daha önce «siyaset-dışı» dedeğimiz dinamiğin unsurlarıyla-başka bir deyişle, ego-üstünlüğü siyaseti bağlamında açıklayabilmek gerekiyor... çünkü, erkek egosunun kimliğini bulabilmesi, kadın egosu üzerinde kurabildiği iktidar ölçüsünde olanaklıdır. Erkek, «erkekliğini» kendi egosu kadının egosuna üstün gelebildiği ölçüde oluşturabilmekte ve gücünü olsun, kendine duyduğu saygıyı olsun, bu süreç içinde kazanmaktadır. Bu açıdan, erkeğin duyduğu bu gereksinim ne denli yıkıcı olursa olsun kişiden bağımsızdır. Kadını, onu ezmeğe istediğinden dolayı egemenliği altına alıp, yok etmez; onu, belirli bir iktidar gereksinimini karşılayabilmek için zorunlu olarak kendine bağımlı kılar ve egosunu yerle bir eder...»⁽⁷⁾

Radikal feministler, psikolojinin, erkek şövenizminin temel belirleyicisi olduğunu kabul etmektedirler. Sosyalistler ise, toplumsal biçimlenmenin bireysel davranış ve ruhsal yaşama yön verdiği kanısındalar. Benimsenen çözümler hangisi olursa olsun, söz konusu terim

(7) New York Radikal Feminist Manifestosu, Celestine Ware, a.g.e., s. 58-59.

(erkek şövenliği) çözümleyici değil, betimleyici olduğundan, aynı sonuca varıyor: Bu, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, kadınlar üzerinde ve kadınlara karşı erkeklerin, salt erkek olma konumundan yararlanarak, bir egemenlik (ve egotizm) konumunu seçmeleri demektir.

3) Cinsiyetçilik ve «Ataerki»

«Cinsiyetçilik» terimi, «erkek şövenliği» zamanla geçerliliğinden birşeyler yitirdikçe tutulur oldu. Kavram «ırkçılık»la açık bir benzerlik üzerine kurulmuş ve bir cinsin (tutumları açısından ve fiili olarak) öteki cins tarafından aşağılanması anlamına geliyor. Bir toplumun bölücü bir anlayışla cinsiyet temeli üzerinde bölünmesini ifade ediyor. Erkek şövenizminin, daha çok bireylerle ilgili olarak kullanılmasına karşın, cinsiyetçilik, bütün bir toplumu ve bir toplumsal kültürü betimliyor. Bu kavramın en geniş şekilde irdelendiği eser, Kate Millet'in «cinsel politika kuramı» ya da yakın dönemde çıkan kitabı **Cinsel Politika** da yer alan, «ataerki kuramı üzerine notlar» olmalı.⁽⁸⁾ Burada, «ataerki» -biraz gevşek bir biçimde- baba yönetimi anlamında değil, daha genel anlamda erkeklerin yönetimi anlamında kullanılıyor. Kate Millet, kitabında, «ataerki»nin «evrensel» (coğrafi ve tarihi anlamlarda) bir iktidar ilişkisi ve egemenlik biçimi olduğunu ortaya koyuyor. Aynı biçimde, «ataerki» içerisinde erkeğin mutlak üstünlüğü ve kadının ona tâbi kılınış sisteminin, toplumsallaşma yoluyla kurulduğunu, ideolojik araçlarla sürdürüldüğünü ve kurumsal yöntemlerle korunduğunu ortaya çıkarıyor. Erkekler, alışkanlıklar yoluyla (psikolojinin, toplumsallaş-

(8) Kate Millet, **Cinsel Politika** (Türkçe basımı: Payel, 1975). Millet'in tezlerinin biraz daha enine boyuna tartışıldığı bölüme bkz: s. 82-84.

ma ve ideolojinin etkisi) ve gerektiğinde de güce dayanarak (ekonomiyi kontrolleri altında tutanlar onlardır, tıpkı devleti ve organlarını, örneğin orduyu, da denetledikleri gibi; nihayet, cinsel şiddet yönünden de bir tekel kurmuş durumdadır...) egemenliklerini kurmaktadırlar. Bu teze göre, «ataerki» her tarafa sızmıştır: Farklı sınıflarda, değişik toplumlarda ve tarihi dönemlerde etkilerini sürdürür. Yaslandığı başlıca kurum ailedir: Biyolojik temelleri sağlam olmadığından «ataerki»nin «miras alınan» kültüre ve gençlerin yetiştirilmesine dayanması gerekmektedir. Bir iktidar sistemi olarak sürekliliği, çok derinlere gömülü olmasına ve dolayısıyla fazla göze çarpmamasına bağlanabilir; her zaman «doğal» olanı çağrıştırdığı için de değiştirilemezlik iddiasındadır. Farklı toplumların hiçbirisi, ataerkiye karşı gerçek bir almasıık önermemiştir: «Belki de ataerkinin en sağlam psikolojik silahı salt bu evrenselliği ve uzun ömürlülüğü olmuştur. Karşısına çıkartılabilecek ve yanlışlığını kanıtlamada delil olarak gösterilebilecek, hemen hiçbir ilişki kalıbı yok elimizde.»⁽⁹⁾ Ataerki sürüp gidiyorsa bu, salt sürüp gittiği içindir.

Öyleyse, «ataerki», erkeklerin kendi iktidarlarını kurup, denetimi ellerinde bulundurdukları cinsel politikanın adıdır. Ataerkinin hüküm sürdüğü bütün toplumlar ve bütün gruplar «cinsiyetçi»dir. Üstelik bu, «bütün toplumların ırkçı» olduğunu savunmaya da pek benzer; çünkü cinsiyetçilik çok daha köklü bir biçimde, toplumların, her düzeydeki tüm örgütlenmelerinde karşımıza çıkan ve bir cinsin ötekine egemen olduğu bir ilişki biçimi üzerine kurulmuştur. Ve bu alanda göze çarpan ufak tefek farklılıkların, genel geçere göre pek anlamı yoktur.

(9) Kate Millet: a.g.e., s. 58.

4) Feminizm

Feminizm farklı şekillerde tanımlanmış olup bugün de kadınların haklarını özgürleşme, kurtuluş veya eşitlik yönünde bütün gücüyle destekleyen birini anlatmak üzere, oldukça gevşek bir anlamda kullanılıyor. Daha katı bir tanımını, Simone de Beauvoir, otobiyografisinde, **Koşulların Gücü** (Force of Circumstances) adlı yapıtında, neyin feminizm olmadığını olumsuzlama yoluyla ortaya koyarak vermekte. «Kadınların durumunu değiştirmek gibi bir yanılsamaya hiçbir zaman kaptırmadım kendimi; bunun olabilmesi, dünya çapında emeğin gelecekte kazanacağı etkinliğe bağlıdır; bu durumun önemli ölçüde değişebilmesi, ancak, üretimde gerçekleşecek bir devrim pahasına mümkündür. İşte bu yüzden, «feminizm» tuzağına düşmekten alakoydum kendimi.» (10)

Bugün, öyle sanıyorum ki, toplumsal eşitliğin, demokratik kapitalist bir toplumda ve bir devrim yapılmaksızın elde edilebileceğine yalnızca «liberal feministler» inanıyorlar; «radikal feministler» ise, feminist devrime öncelik tanınmazsa, hiçbir yerde bunun başarılabileceğine inanmıyorlar. Ancak, liberal feminizmle radikal feminizmin ortaklaşa olarak benimsedikleri bir görüş, kadınların ezilmelerine karşı, öteki baskılara karşı yürütülen mücadelelerden ayrı, bağımsız bir mücadele verilebileceğidir. Buna karşılık, Kadın Kurtuluşçuları, Simone de Beauvoir'ın da yaptığı gibi, maddeci bir çözümleme yapmakta ve buradan giderek, feminizmin, egemen üretim biçimini, kapitalizmden sosyalizme dönüştürecek olan daha geniş kapsamlı bir devrimci mücadele-

(10) Simone de Beauvoir: **Force of Circumstance**, André Deutsch, 1965, s. 192.

lenin içerisinde merkezi bir yer tuttuğunu, ancak, böyle bir mücadelenin bir parçası olduğuna inanmaktadırlar. Radikal feministler de bugün artık, teorilerini kurarken bu ayrımı benimsemektedirler. Buna göre, «feminizm»in, kadınların ezilişinin, her özgül tarihsel bağlamdan ayrılacak, ilk ve en önemli ezilme biçimi olduğu yolundaki inanç olduğu söylenebilir.

Kadın Kurtuluşu'nun Siyasetleri : 1

Geçmiş ve Bugün...

Birinci Ayrım'da gördüğümüz gibi Gençlik Hareketleri ile Kadın Kurtuluşunun arasında önemli bağlar var: Her iki grupta ideolojik düzlemde savaşıyorlar. Bir yandan tüketimci «satış»ın aracıları ve nesneleri olarak, öte yandan gerekli toplumsal oydaşmanın gelecekteki üreticileri olarak bu gruplar bu düzlemin anlamını en iyi bilecek durumdadırlar. Ancak, bu ilk benzerliğin ötesinde kadınların içinde bulundukları alan çok farklıdır. Mücadeleleri yalnızca ideolojik düzeyde kalamaz (buna öncelik bile veremez); ezilmenin tüm sonuçlarına karşı, genişletilmiş bir saldırıyı da kapsamalıdır. Kadınlar, hem ekonomik olarak en çok sömürülen, hem de ruhsal bakımdan en çok aşağılanan gruptur. Kuşkusuz bu, kadınların farklı ırk ve sınıflar içindeki durumudur. Ama ulusal, ırksal ya da sınıfsal farklılıkların ötesinde, bir cins olarak tümü bütünsel bir aşağılanmayı yaşar.

Bu noktada vurgulanması gereken en önemli nokta, böylesine kapsamlı bir sorun karşısında benimsenecek siyasal tutum ve eylemlerin karmaşıklığıdır. Her alanda baskının sözkonusu olduğu bir durumda, başlangıçta, her türden siyasal grup ve yaklaşımın bu mücadeleye katılması olanaklıdır. Her ne kadar kendi kurtuluş si-

yasetlerini ve feminizmi geliştiriyorsa da, kadın kurtuluşu, bir anlamda belirsiz olan çerçevesi içinde 60'larda ve daha önce geliştirilen siyasal yaklaşımların çoğunu barındırıyor.

Anarşizm

«Deneyim siyaseti» bir yandan kendi özel değerlerini yaratırken, öte yandan da daha önce varolan siyasal biçimlerin yeniden-canlanmasına yol açtı. Örneğin, anarşizm 60'larda yeniden parlak bir dönemini yaşadı.

Anarşizm, her bireyin, (hiyerarşik olsun «demokratik» olsun) her tür örgütten bağımsız olması için verdiği kavgada, farklılıkları önemsemeyen bir hareket olarak, kadınlara her zaman cömertçe yer vermiştir. Bireye, herşeyin ötesinde duyduğu inanç buna izin veriyordu. Kadın olsun erkek olsun her anarşist, kendi devrimci siyasetini kendi özel eylemlerinde ve özel yaşamının her alanında gerçekleştirir. İnsanlar anarşizmi kargaşalık olarak bilirler. Bu, çok kaba bir yaklaşımdır; ama anarşizmin bireysel kurtuluşa ve bireyin özgürlüğüne verdiği önem, kaçınılmaz olarak rastgeleliği getirir: Önüne çıkan her engeli yıkmaya eğilimini doğurur bu anlayış. Hiçbir siyasal sistem bir diğerinden daha iyi değildir, çünkü hepsi bir diğerinden daha iyi değildir, çünkü hepsi birer «sistem»dir; yanlış olan da budur... Bu inancın kadınlar için büyük bir çekiciliği var: Yalıtılmış aile yaşamları içinde özelleşmiş kadınlar için bireysel özgürlük doğal bir hedef gibi görünür; ufukları bununla sınırlıdır. Anarşistlerin kurtuluş anlayışı, ifadesini, insanın ket vurulmuş tüm ruhsal enerjisinin serbest bırakılmasında bulur: Herhalde bu gereksinimi de kimse kadınlar kadar çok duyamaz. Anarşizmin kapsayıcı ve rastlantısal niteliği sisteme karşı olan herkese yetki verir, sis-

tem karşıtı herşeyi meşru kılar: Kadınların eşilmişliğini bir bütün olarak araştırmaya gerek yoktur; örgütlenmeye de... Tek tek kişiler ve Kadın Kurtuluşu Hareketi'ndeki bir kaç küçük grup bu siyasetlerin olanaklarını deniyorlar. Bu, tabii ki onları kişiler olarak burjuva toplumunun kültürel baskılarından kurtarıyor: Bunlar yürekli ve güçlü insanlar; başkalarının ne düşündüğüne hiç aldırıyorlar; kısacası, iyi (huylu) «gerçek» kadınların tam karşıtı bu kadınlar.⁽¹⁾

Terörizm

Anarşist grupların eylemleri, kimi bakımlardan, sıkı örgütlenmiş «terörist» grupların eylemleriyle çakışır. Bu gruplar, simgesel anlamı olan şiddet eylemlerini (başka bağlamlarda, adam kaçırma ve tek tek bombalamalar biçiminde ortaya çıkan eylem biçimini) amaçlayan, birbirine sıkıca kenetlenmiş militanlardan oluşur. Kimi feminist grupların temelinde de benzer bir anlayış yatmaktadır: Her fırsatta erkek şövenizminin çeşitli ifadelerine ve kurumlarına bir darbe indirmek gibi.

Kendiliğindencilik

«Deneyim Siyaseti»nin öznelciliğinden başlayıp, anarşistlerin öznel «terörizm»inden geçen ve «teröristlerin» nes-

(1) Bkz. örneğin, Germaine Greer: **The Female Eunuch**, 1970. Bu kitap bireycl anarşizm bakış açısıyla yazılmıştır ve Hipler'in «Benim yaşamım senin yaşamının gerçeğidir» anlayışları doğrultusundadır. Herkes toplumsal ve siyasal bir hareket içinde bir araya gelirken tek başına kalmayı seçmiş bir anlayışın ürünüdür. Bu nedenle, içindeki birçok anlamlı sezgiye karşın, çıktığı an eskimiştir bile: Parlak başarısına karşın, döneminin ne «ilerisinde» ne de «gerisinde»dir; yalnızca zaman-dışıdır (ya da konuşma diliyle söyleyecek olursak, «anlık»tır.)

nel terörizmine dek uzayan bir çizgi var. Bu çizgi, kendiliğindencilığe olan inançtır; ister «duyguların» kendiliğindenliği olsun, isterse şiddetin kendiliğindenliği. Kendiliğindencilik, özellikle kadınların geliştirmeye yatkın oldukları bir tarz. Bir yanda, burjuva toplumu, kadınlara «doğal» ve «uygun» duyguların (ya da ne derseniz deyin) bekçileri olarak, tam da kendisi olma iznini vermiştir. Bu doğal oluş, güzel dişiliğin kendini ortaya koymasıdır (gerekli gereksiz) gözyaşlarına garkolmak, hiçbir zaman içten pazarlıklı olmayarak duygularını olduğu gibi belirtmek, erkeklerin anladığı yerde sezgi ile bilmek...

Öte yandan, kendiliğindencilik (siyasal bir kavram olarak) tüm bunların, yine aynı terimlerle yıkılmasını olanaklı kılar. Gelişigüzel şiddet olayları ya da kültürel tabuların yıkılması gibi uç noktalara gidildiğinde, feministler dişiliği başasağı ederler. İkinci kez yazı tura atıldığında insanın yine yola çıktığı yüzle karşılaşma riski vardır tabii.

Kendiliğindenci-teröristler kendilerini burjuva toplumunun duvarlarına atılacak birer kaya gibi görürler. Eylemleri, kadınların kendilerini ve gizilgüçlerini küçümsemelerine izin veremedikleri oranda iyidir; ama duvarların gücünü küçümstedikleri ölçüde kötüdür.

Üstelik, hareketin sınıfsal niteliğinde hâlâ varolan tehlikeler tam da kendiliğindencilikte ortaya çıkar. Bu biçime bürünen özel, bireysel kurtuluş çılgınlığına kapılanlar hemen her zaman kendi yaşadıkları bastırılmış ve yüceltilmiş yaşamın çekici karşıtını bu tür şiddet patlamalarında ve «saldırganlık»da bulan orta sınıf aydınlarıdır. Bunu şundan da anlamak olanaklı: Kadın Kurtuluşu'nun, solcu aydınların içini ençok gıdıklayan ve onları çeken yanı, çoğu kez hareketin bu «tuhaf» özellikleridir.

Bugün bu tutkulu çılgınlığın çeşitli biçimlere büründüğü görülüyor. New York'daki Kadın Kurtuluşu gruplarından bazıları, gözaltındaki kadın sanıklar için kefalet parası toplarken, kurtuluşçu bir arkadaşım, alayla, «Bu yıl mahkûmlar yılı olmalı» dedi. Birçok feminist, toplum kadınları ezdiğine göre, kadın «suçluların» siyasi mahkûm olduğunu iddia ediyor. Bu kadınların kesinlikle kendilerini siyasi olarak görmediklerini söylemek, mahkûmların durumlarını küçümsemek anlamına gelmez. Ne de olsa siyaset, kısmen, bir siyasal bilinç meselesidir. Kadınların neden tutuklevlerinde oldukları ve oradaki koşullar, kuşkusuz Kadın Kurtuluşu'nun meselesidir; ne var ki, buradan kadınları siyasal tutuklu konumuna yerleştiren maksimalist analize varılamaz. Aydınların öfkeli olana tutkusu (adi suçlu ya da terörist), onların her türlü kuraldışılığı çekici bulmalarında da gözlenebilir. Cinsel arayış ve cinsel özgürlüğün, özellikle de yasaklandığı alanlarda vurgulanması, mutlaka, genel baskının cinsel boyutunda kurtuluşun herhangi bir ifadesi için ciddi önem taşır. Toplumsal ahlak eşcinsellere karşı kesinlikle ayırım güderken, bu ayırım büyük ölçüde yasal olarak da yapılır. Eşcinsellerin Kurtuluşu (Gay Liberation) son derecede önemli bir harekettir. Kadınlar olarak ve ezilen bir grup olarak kapitalizmin çok çeşitli grupları nasıl baskı altına aldığını anlamamız çok önemlidir. Eşcinsellerin Kurtuluşu, eşcinsel kadın ve erkek kardeşlerimizle dayanışmamız çok önemlidir; onların bizimle dayanışmaları da. Ne var ki, bir yandan dayanışma ve hepimizin içindeki eşcinsel ve çiftcinsel (bi-Seksüel) olanakları serbest bırakma talebi ile, öte yandan bunun pitoresk «kuraldışılığıyla» çekingen bir flört arasında bir ayırım yapılmalıdır. Ezilen bir grup olmak, ya da kendisine karşı ayırım yapılıyor olmak hiç de keyiflendirici bir şey değil aslında. Genet'nin oyun ve

romanlarında, eşcinselliğin yasaklandığı bir toplumda eşcinsel bir yaşamın karabasanları açıkça anlatılır. Mahkûmlar ya da eşcinselle «havasını bulmak» acılı bir durumu yüceltmektir olsa olsa ve bir Kurtuluş Hareketi'nin işlevlerini de gözden kaçırır.

Sekreterlik

Ne var ki, tüm bunlar «kendiliğindenciliğin» kimi sakıncalarını gösteriyor olsa da, katı tutumun yol açtığı tuzakların örneklerini de bulmak pek zor değil. Kadın Kurtuluşu, soldaki tüm yeni hareketler gibi sekterliğin zihinsel kelepçelerine açık. Geçenlerde Chicago'da herkese açık bir Kadın Kurtuluşu toplantısında genç bir adam, bizim, İngiltere'de «kadınların durumu hakkında her zaman iyi bir çizgi izlemiş olan belirli sol örgütlerin desteği» ne karşı tutumumuzun ne olduğunu sordu. Bu Troçkistler «her zaman», «böyle» bir yerededirler, çünkü hiçbir zaman ortalıkta olmadılar. Tutumlarında, başka bir fraksiyondan ya da gerçek bir devrimden başka herşeye karşı geniş bir hoşgörü vardır. «İşçi sınıfına gitmek» (henüz farkına vardıkları gibi o sınıfın içinde kadınlar da var) üzerinde önemle durmaları, onları tipik bir ekonomist çizgiye götürüyor. Troçkist örgütlerdeki kadın kolları (ya da bağımsız Troçkist Kadın Kurtuluşu grupları), en azından İngiltere'de, herşeyin üstünde eşit ücret için mücadelenin önemini vurguluyorlar. Bu konu kuşkusuz önemlidir; gerçekten de şu an için belki de üzerinde durulması gereken en önemli «hak» budur. Ancak, bunun bir taktik olarak öteki konulara göre üstünlük kazanması, kuramsal olarak yalıtılıp, yüceltilmesine varmamalı.

Troçkistlerin kartları ne kadar açıksa Maocularınki (en azından İngiltere'de) o kadar kapalıdır. Maocuların

taktiği şu galiba: Herhangi bir anda önderliği ele geçirmek için gerekli olan siyasi mücadele ne ise, tüm hareketi toptan o yöne çevirmek. Buradan giderek, «doğru tavrın» kutsal barınağını sıkılmış yumruklarıyla korumak. Geçenlerde, Kadın Kurtuluşu Cephesi'nin bir genel toplantısında, Bay Manchandri (nam-ı diğer, İngiltere'nin Başkan Mao'su ve yoldaşları tarafından adı hoş bir biçimde «Man»* diye kısaltılan önder) ayağa kalkıp kendisini Kadın Kurtuluşu Cephesi'nin öncü üyesi olarak ilan etti. Bugün Maocu grubun tümü Kadın Kurtuluşçusudur, tıpkı dün «devrimci öğrenciler» oldukları gibi. Troçkizmin bulanık sonsuzluğu ancak Batı Maoizminin ezeli bukalemunluğu ile eşdeğerleştirilebilir.

Her iki grubun da Kadın Kurtuluşu konusundaki politikalarında alaya alınacak bir şey yok. Beraberlerinde, önceden geliştirdikleri siyasi enerjilerini de getiriyorlar; ve yeni yeni önemli görevlere gelmiş üyeleri -kadınlar- yepyeni bir soruna -kadınların ezilmesi- yepyeni sezgiler getiriyorlar. Ne var ki, birer fraksiyon olarak tanımları gereği, kuramları her zaman önceden hazırlanmıştır ve bu yüzden, ikisinde de her öksüz devrimcinin, onların önerdiği giysileri denemesini beklemek gibi bir eğilim vardır.

Reformizm

Konu Kadın Kurtuluşu olunca «reformizm» güç bir kavram. Kadınların ezilmişliği ve kurtuluşu konusuna ayrı bir yer veren devrimci bir kuram ya da strateji yok. Solda, geleneksel olarak, kadınların «eşit haklar» alabileceği ve bunun kapitalizm içinde bir burjuva devrimi ile gerçekleşebileceği söylenmiştir; öte yandan nasılsa,

(*) «Man» sözcüğü, İngilizce'de «adam» anlamına gelmektedir. (ç.n.)

kimse bu eşitlik kavramının sosyalizm kuruluna dek dönüşebileceğini ummadığı için, kadınların getirdiği siyasi taleplerin varolan sistem içinde kendilerine yer bulabileceği ve bu nedenle de «reformist» olduğu görüşü savunulmuştur. Başka bir deyişle, «kadınlar devrim sonrasına dek beklemelidir» düşüncesinin ilk bakışta görüldüğünden de kötü bir yanı var: Şimdi için istediklerimiz yalnızca reformlardır; onları da kolaylıkla elde edebilirsiniz. Bu görüş, kadınların sorunlarının bizzat burjuva toplumu tarafından nasıl algılandığının tam bir yansımasıdır, yani gerçek olmayan bir sorun gibi. Nixon, ana okullarındaki muazzam artışı büyük bir hoşgörü ile karşılayabilir; kürtaj yasaları fazla sıkıntı çekmeden çıkarılabilir... Ne var ki, solun böyle bir bol keseden vericiliği (tokenizm) sistemin gücünün bir anlatımı olarak değil de, taleplerin güçsüzlüğünün kanıtı olarak görmesi büyük bir yanılgıdır. Kadınların talepleri her zaman reformlar olarak görüldü; öyle olup olmadığı (ya da kimilerinin öyle olup olmadığı) ne soyut bir biçimde ne de geçmişteki bağlamında tartışılmaz. Bu talepleri feminizmin oluşturduğu yeni bağlam içinde ele almak gerekir. Solun bu talepleri hiç sorgulanmadan reformist olarak nitelendirmesi, burjuva toplumunun yaklaşımını taklid etmenin de ötesinde, reformizmin devrimci politikadaki rolünü çok ciddi olarak azımsamaktır:

«Devrimci Sosyal-Demokrasi, reformlar için mücadeleyle, her zaman, eylemlerinin bir parçası olarak almıştır. Ancak «ekonomik» ajitasyonu, hükümete, yalnızca hertürlü önlemleri alması için değil, aynı zamanda (ve en başta) otokrasiden vazgeçmesi için de çeşitli talepler sunmak amacıyla kullanır. Ayrıca bu taleplerin hükümete iletilmesini yalnız ekonomik mücadele temelinde değil, toplumsal ve siyasal yaşamın tüm alanlarındaki mücadelesi temelinde bir görev sayar. Kısacası, reformlar

için mücadeleleyi, bir bütünün parçası olarak, özgürlük ve sosyalizm için mücadeleye tâbi kılar.»⁽²⁾

Hangi meselenin reform olduğuna karar verebilmek ve sonra onu özgürlük ve sosyalizm için mücadeleye tabi kılmak için, ilkin, kadınların ezilmişliği konusunda başımızdaki «demokratik» hükümetlere meydan okuyan devrimci bir kuram ve strateji geliştirmemiz gerekir. Böyle bir stratejinin olmadığı bir durumda ise, bu «reformlar» pekala mücadelenin ilk basamakları olabilirler.

Kuşkusuz her ülkede, kadınlara bu reformların sağlanmasının ve eşit haklar verilmesinin, onları, sosyo-ekonomik yapıda bir değişikliğe gerek kalmadan kurtaracağını ileri süren çeşitli gruplar vardır. Bunların büyük çoğunluğu, gerçek anlamda radikal Kadın Kurtuluşu Hareketi'nden önce vardı ve gerçekte bu hareketin kaynaklarından birini oluşturmuşlardı. Kadın Kurtuluşu'nun önemli görüşleri «eşit haklar» kampanyalarından ve ona karşı gelişen muhalefetten doğmuştur-tıpkı Siyah İktidar Hareketi'nin Medeni Haklar Hareketi'nin içinden ve ona karşı geliştiği gibi. Bu tür reformist gruplar, esas olarak dikkatlerini çalışan orta-sınıf kadınlarının sorunlarına ya da kadınlara karşı ayrımcılığın hukuksal boyutlarına yöneltse de hareket içinde bir yerleri vardır. Bütün kadınlar ezilmektedir ve herkesin bu bilince varmasını sağlamak önemli bir görevdir. Sadece bu anlamda, bu aşamada önemli olan sınıf farkları değil, kadınların bir bütün olarak nasıl tabi duruma getirildiklerinin görülmesidir. Reformist gruplar bu bağımlılığı belgeliyorlar ve bu bağımlılığa karşı çıkıyorlar.

(2) V. I. Lenin: *What is To Be Done?* Moskova, 1964, s. 59-60.

Kadın Kurtuluşu'nun Siyasetleri : 2

Bugün ve Gelecek...

Geçtiğimiz bölümde belli başlı eski kuramların Kadın Kurtuluşu üzerindeki etkilerini ve bu kuramların Hareket içinde nasıl yeniden kullanıldıklarını anlattım. Ancak, kadınların ezilmişliği üzerine özgül bir kurama kesinlikle ihtiyaç duyulmakta. Şu anda harekette bu hedefe yönelmiş iki eğilim var: Cinsiyetçi toplum üzerine yeni bir kuram geliştirmekte olan Radikal Feministler ve geçmişteki biçimiyle sosyalist kuramın, kadınların durumuna ilişkin görüşlerinin yetersiz olduğunun bilincinde olan sosyalistler. Bu ikinci grup, sosyalist kuramın yön-teminin, kadınların durumunu çözümlemeyi sağlamak açısından geçerli olduğunu düşünüyor; onların gözünde, sınıf tahliline dayalı toplum kuramı ve (bu kuramı temel alan, ama kadınların ezilmişliğine daha önce veril-meyen önemi veren) bir devrim talebi herşeyden önce gelir.

Sosyalist kuramda ve eylemde kadınların «yokluğu» akıl almaz boyutlardadır. Kadınların durumunun tahlili olduğu kadarıyla da açıkça yetersizdir; çünkü bu kurama dayanan pratik ona ayak uydurmakta ciddi başarısızlığa uğramıştır. 1966'da marksist bir dergiye yazdığım bir yazıda, sosyalist yazının başlıca klasik metinlerindeki kimi eksiklikleri anlatmaya çalışmıştım. O yazıda-

ki görüşlerimin hâlâ geçerli olduğunu ve Kadın Kurtuluşu içinde bizlerin, daha önce yapılmış çözümlemelere hiçbir şekilde güvenemeyeceğimizi düşündüğüm için (olsa olsa değiştirmek ve geliştirmek üzere kullanabiliriz bunları), burada aynı açıklamayı yeniden sunuyorum.⁽¹⁾

Sosyalist Kuramda Kadınlar

Kadınların tâbiliğinin bir sorun olduğu ve kurtuluşlarının gerekliliği, 19. yüzyılın tüm büyük sosyalist düşünürlerince kabul ediliyordu. Bu, devrimci hareketin klasik mirasının bir bölümünü oluşturur. Yine de, 20. yüzyılın ilk yarısının büyük bir bölümünde, bu sorun, sosyalistlerin uğraştığı sorunlar arasında ikincil bir konuma itildi, hatta neredeyse tümüyle yok oldu. Belki de, başka hiçbir temel sorun bu kadar unutulmamıştır. İngiltere’de, Püritenliğin kültürel mirasının sol üzerinde her zaman güçlü bir etkisi olmuştur; bu yüzden de, özünde tutucu olan inançlar, başka bakımlardan kendilerini «ilerici» olarak gören insanlar arasında enine boyuna yayılabilmiştir. Bu tür tutumların en klasik örneğini Peter Townsend’in olağanüstü saptamasında görmek olanaklı:

«Sosyalistler, geleneksel olarak, aileyi ya görmezlikten gelmiş, ya da açıktan açığa zayıflatmaya çalışmışlardır; bunu yaparken akraba kayırma olgusunu ve aile bağlarının kişisel başarılar üzerine getirdiği kısıtlamaları gerekçe olarak kullanmışlardır. Toplumu, aile dışında bir temele oturtmaya çalışan aşırılıklar acı bir şekilde

(1) Bu bölümde, s. 100-122 ve s. 144-51’de, «Women: The Longest Revolution», *New Left Review*, sayı 40, Aralık 1966, adlı yazımı yeniden kullanıyorum. Burada, ufak-tefek kısaltmalar ve sözcük değişiklikleri yaptım.

başarısızlığa uğramıştır. Bir sosyalistin arkadaşlarına «kardeş», bir homünistin de «yoldaş» diye hitap etmeleri anlamlıdır. Yaşamdan duyulacak en temel doyum, bir ailenin üyesi olmanın ve onu yeniden-üretmenin verdiği doyumdur. Bu gerçeği gizlemekle hiçbir şey elde edilmez.⁽²⁾

Bu yüzden, Kadın Kurtuluşu Hareketi ilk yükseldiğinde, böyle bir hareketin gerekliliğinden tümüyle habersiz (bilgisiz) bir sosyalist bilincin üzerine geldi. Bu cahil karşı-devrim nasıl ortaya çıkmıştı? Nasıl olmuştu da kadınların durumu sorunu çağdaş sosyalizmin suskun kaldığı bir alan haline gelmişti? Bu yüzyılın ilk yıllarında, *Woman in the Past, Present and Future*(*) adlı yapıtı, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde en çok okutulan kitaplardan biri olan August Bebel şöyle der:

«Her sosyalist, emekçinin kapitaliste bağımlı olduğunun farkındadır ve başkalarının, özellikle de kapitalistlerin kendilerinin, bunu görememelerini anlayamaz; ama aynı sosyalist, çoğu kez, kadınların erkeklere bağımlı olduğunu göremez, çünkü bu sorun, az ya da çok yakından, kendi sevgili benliğini ilgilendirmektedir.»⁽³⁾

Ne var ki, bu psikolojist ve ahlakçı açıklama tarzı, doğru olmakla birlikte, kesinlikle yetersizdir. Gerçek nedenler, çok daha derinde yatan yapısal nedenlerdir. Bunları ele almak, benim burada yapmaya çalıştığım şeyin dışında kalan geniş boyutlu bir tarihsel araştırmayı gerektirir. Ancak şu kesinlikle söylenebilir. Bu konunun,

(*) Bu yapıt Türkçe'de *Kadın ve Sosyalizm* olarak yayımlandı. Toplum Yayınevi, Ankara, 1974. (ç.n.)

(2) Peter Townsend: «A Society for People», *Conviction*, der. Norman Mackenzie, 1958, içinde, s. 119-20.

(3) August Bebel: *Die Frau und der Sozialismus*, 1883, (İngilizce çevirisi: H. B. Adams Walter: *Woman in the Past, Present and Future*, 1885, s. 113).

sosyalist tartışmalarda giderek daha az yer almasının (Kadın Kurtuluşu'nun yükselişini kısmen bu azalma tahrik etmiş olabilir) açıklaması yalnızca gerçek tarihsel süreçte aranmamalı; aynı zamanda bu konunun sosyalist klasiklerde geleneksel tartışılış biçiminin baştan beri taşıdığı zaafı da gözönüne almak gerekli. Çünkü, geçen yüzyılın bütün yapıtlarında sorunun önemi vurgulanmakla birlikte, kuramsal bir **çözüm** getirilmektedir. Bu yaklaşımların sınırları sonradan da aşılmamıştır.

Fourier, ilk sosyalistler arasında kadın kurtuluşunun ve cinsel özgürlüğün en ateşli ve en verimli savunucusuydu. Şöyle diyordu:

«Bir tarihsel çağ içinde değişim, her zaman, kadınların özgürlüğe doğru ilerleme derecesiyle saptanabilir; çünkü kadınla erkeğin, zayıfla güçlünün arasındaki ilişki, insan doğasının vahşete karşı zaferinin en belirgin olduğu yerdir. Kadınların özgürlük derecesi, genel özgürleşmenin doğal ölçüsüdür.» (4)

Marx bu ifadeyi, onaylayarak, **Kutsal Aile**'de aktarır. Ancak burada, erken yazılarının özelliğine uygun bir biçimde bu ifadeye daha evrensel ve felsefi bir anlam verir. Marx'a göre, kadınların özgürlüğü, yalnızca cinsel özgürlüğe büyük bir önem atfeden Fourier'nin düşündüğü anlamda bir insanlaşmanın ölçüsü olmayacaktı. Başka bir deyişle, kadınların özgürlüğü, insancılığın kabalığı yenmesi anlamına gelen ve uygarlık çerçevesi içinde tanımlanmış bir insanlaşmanın ötesinde, insanın hayvan karşısında, kültürün doğa karşısında ilerlemesi anlamındaki daha temel bir insanlaşmanın ölçüsü olacaktı:

(4) Charles Fourier: **Théorie des Quatre Mouvements, Oeuvres Complètes** (1841), I, içinde, s. 195; Aktaran: **Karl Marx: The Holy Family**, 1845, İngilizce çevirisi: 1956, s. 259.

«Erkeğin kadınla ilişkisi, insanın bir başka insanla kurduğu ilişkilerin en doğal olanıdır. Bu yüzden, bir ilişki, insanın doğal davranışının ne ölçüde insanileştiğini ve kendi insan özünün kendisi için ne ölçüde doğal bir öz haline geldiğini, kendi insan doğasının onun için ne ölçüde doğa haline geldiğini gösterir.» (5)

Bu tema, Marx'ın ilk dönem yazılarının çok tipik bir temasıdır.

Fourier'nin düşünceleri, ütopyacı ve ahlakçı uyarılar olmanın ötesine geçmiyordu. Marx bu düşünceleri kullandı ve insanlık tarihinin felsefi bir eleştirisiyle bütünleştirerek, dönüştürdü. Yine de, Fourier'nin, kadınların durumunu genel toplumsal ilerlemenin bir ölçüsü olarak gören anlayışını, bir soyutlama olarak korudu. Bu, gerçekte, sözkonusu anlayışı salt bir simge haline getirmektir: Özgül içeriğini boşaltmak pahasına, soruna evrensel bir önem atfetmek anlamına gelir. Simgeler, ya kendi dışlarında birşeye gönderirler, ya da ondan türetilirler. Marx'ın ilk dönem yazılarında «kadın» antropolojik bir kendindelik (entity), oldukça soyut bir ontolojik kategoridir. Buna karşılık daha sonraki yapıtında, asıl kaygısı aileyi betimlemek olan Marx, onu zamana ve mekana göre farklılaşan bir olgu olarak görür:

«Doğal olarak, Cermen-Hristiyan aile biçiminin mutlak ve son biçim olduğunu savunmak, Eski Roma, Eski Yunan, ya da Doğu aile biçimlerine bu özelliği atfetmek kadar saçmadır; kaldı ki, bunların hepsi bir arada alındığında tarihsel gelişme içinde bir dizi oluştururlar.»(6)

Marx'ın, aile konusunda daha sonraki yapıtlarında söylediklerinde en çarpıcı yön, kadın sorununun aile

(5) Karl Marx: *Private Property and Communism*, 1844, *Early Writings*, İngilizceye çeviren: T. B. Boltonmore, 1963, içinde, s. 154.

(6) Karl Marx: *Capital*, I, 1867, 1961 baskısı, s. 490.

çözümlemesi içinde kaybolmasıdır: Salt kadın olarak kadın sözkonusu bile edilmez! Dolayısıyla, Marx, ilk döneminin kadınlar konusundaki genel felsefi anlatım biçimlerinden, daha geç döneminin aile üzerine özgül tarihsel gözlemlerine doğru bir gelişme göstermiştir. Bu ikisi arasında ciddi bir kopukluk vardır. Her ikisinde de ortak çerçeveyi, ekonominin ve mülkiyetin evriminin tahlili oluşturmaktadır.

Engels

Marx'ın ölümünden sonra, Allenin, **Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**'nde bu tezleri sistemleştirmek Engels'e kalmıştı. Engels cinsiyetler-arası eşitsizliğin, belki de, insan türünün ilk uzlaşmaz çelişkisi (antagonism) olduğunu iddia etti. Engels'e göre, ilk sınıf çelişkisi, «tekeşli evlilikte kadın ile erkek arasındaki çelişkinin gelişmesiyle aynı ana rastlar; ilk sınıf baskısı da, kadın cinsinin erkek cinsi tarafından baskı altına alınmasıyla aynı ana.» (7) Kuramının büyük bir bölümünü Morgan'ın büyüleyici ama yanlış antropolojik araştırmalarına dayandıran Engels'in bu konuda birçok değerli sezgisi vardı. Ekonomist açıklamalarının anahtarını oluşturan miras, yazara göre, önceleri anasoyuna dayalıydı, ama servetin artmasıyla babasoyuna dayalı oldu. Bu, kadınları gerileten en büyük darbeydi. Böylece, kadının bağlılığı hayati bir önem kazanırken, tekeşlilik de geri döndürülemez bir biçimde yerleşti. Evli kadın, ortaklaşmacı ataerkil ailede bir kamu hizmetçisi iken, tekeşli aile ile birlikte özel hizmetçi oldu. Gerçekte, Engels'in yaptığı, kadın sorununu kadının çalışma yeteneğine indirgemektir. Bu yüz-

(7) Friedrich Engels: «The Origin of the Family, Private Property and the State», 1884, Marx-Engels: **Selected Works**, II, 1962 baskısı, içinde, s. 225.

den de, kadının ezilmesinde birincil etken olarak onun fiziksel zayıflığını gösterir. Kadının sömürülmesini ise, ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçiş anına yerleştirir. Çalışmamamak kadının aşağı konumunun nedeni olduğuna göre, çalışmak da onun kurtuluşunu getirecektir:

«... kadınlar toplumsal olarak üretken çalışmanın dışında bırakıldığı ve evişine hapsediği sürece, kadınların kurtuluşu ve erkeklerle eşitliği olanaksızdır ve öyle de kalmak zorundadır. Kadınların kurtuluşu ancak, üretimde, geniş ölçüde ve toplumsal boyutlarda yer alabilmeleri sağlandığında ve evişi onları çok az uğraştırmaya başladığı zaman mümkün olur.»⁽⁸⁾

Ya da:

«Kadınların kurtuluşunun birinci öncülü, tüm kadın cinsinin yeniden toplumsal sanayi alanına getirilmesi... bu ise... tek tek ailelerin, toplumun ekonomik birimleri olma özelliklerinin yok edilmesini gerektirir.»⁽⁹⁾

Engels, böylece, kadınların ezilmesinin kökeni konusundaki tahliline şematik olarak uyan bir çözüm bulmuştur. Dolayısıyla, Marx'ın ve Engels'in yapıtlarında, kadınların durumu, aile üzerine tartışmalardan kopuk, ya da ona göre ikincildir. Aile konusunun kendisi de zaten, yalnızca özel mülkiyetin bir önkoşulu olarak ikincil bir konuma itilmiştir. Marx ve Engels'in çözümleri, ya bu açıkça ekonomist vurguyu taşır, ya da altüst edilmiş bir spekülasyon alanına girer.

Engels'in izleyicisi Bebel, kadınların ezilmişliğini bir program çerçevesi içinde açıklamaya çalıştı. Bu ezilmişliği, salt, ailenin ve özel mülkiyetin evriminin bir yan ürünü olarak almak yerine, ezilmişlik olgusunun kendisini ele aldı: «Başlangıçtan bu yana baskı, kadın-

(8) Aynı yerde, II, s. 311.

(9) Aynı yerde, II, s. 233.

ların ve emekçilerin ortak yazgısıydı... Kadın köleliği yaşayan ilk insandır, henüz köleler varolmadan o bir köleydi.»⁽¹⁰⁾ Marx ve Engels ile birlikte, Bebel kadının bağımlılığını açıklamada fiziksel eksikliğin önemini kabul ediyordu. Ancak bir yandan miras olgusunu vurgularken, öte yandan da bir başka biyolojik ögenin, yani kadının annelik işlevinin, onu iktisadi olarak erkeğe bağımlı kılan temel nedenlerden biri olduğunu savunuyordu. Bu çok önemlidir; ancak Bebel de cinsiyetler-arası eşitliğin sosyalizm olmadan gerçekleşemeyeceğini belirtmekten öteye gidemedi. Bebel'in geleceğe ilişkin görüşü, geçmişi betimleyişinden oldukça kopuk, belirsiz bir düşüştü. Stratejik bir kaygısının olmayışı, onu gerçeklikten kopuk, voluntarist bir iyimserliğe itti. Lenin'in kendisi birkaç somut öneri getirmiştir, ama o da kadın kurtuluşu ile sosyalizmin apriori eş olduğunu belirtmekle yetinen ve bunun kadının durumunu nasıl dönüştüreceğini somut olarak göstermeyen bir düşünce geleneğini miras almıştır: «Kadınlar yalnızca genel olarak siyasal yaşamda değil, günlük ve evrensel kamu hizmetlerinde de bağımsız bir yer almadıkça, bırakın sosyalizmi, tam ve yerleşik bir demokrasiden bile sözemenin anlamı yoktur.»⁽¹¹⁾ Şimdiye dek, kadınların kurtuluşu kural koyucu bir ideal olmanın ötesine geçememiş, sosyalist kuralı yapısal olarak bütünleştirilmemiş bir yama gibi kalmıştır.

İkinci Cins

De Beauvoir'ın kapsamlı çalışması (*The Second Sex*(*)) için bunun tam tersi geçerlidir. Bu yapıt, bu konuda

(10) August Bebel: a.g.e., s. 7.

(11) V. I. Lenin: *The Tasks of the Proletariat in Our Revolution*, 1917, *Collected Works*, XXIV içinde, s. 70.

(*) Bu yapıt Türkçe'de *Kadın* adıyla üç cilt olarak yayınlandı. 1. ve 2. ciltler: 1970, 3. cilt: 1969, Payel, İstanbul. (ç.n.)

şimdiye kadarki en büyük (bağımsız) katkıdır. Burada, odak noktasını çağlar boyunca kadının durumu oluşturur. Ancak ilginç bir nokta vardır bu yapıtta: Sosyalizm, yapının sonunda, kısık sesli sonsözde tuhaf bir biçimde olumsal bir çözüm olarak belirir. De Beavoir'ın getirdiği en önemli kuramsal yenilik, kadınların tâbiliğinin «iktisadi» ve «yeniden-üretime dayalı» açıklamalarını, her ikisinin de bir psikolojik yorumunu yaparak birleştirmektir. Erkek, öteki bilinçlere karşı çıkarak kendisini bir özne ve özgür bir varlık olarak ortaya koyar. Hayvanlardan farklıdır: (Kendisini yeniden-ürettiği için değil), tam da, yarattığı ve icat ettiği için. Ancak, kendisine, çocuklarında somutlaşan düzmece bir «ölümsüzlük» atfederek özgürlüğünün yükünden kurtulmaya çalışır. Hem kendi bilincini yansıtan bir başka bilinci tutuklamak, hem de güven içinde kendisinin diyebileceği (gayrı meşruluk korkusu) çocuklar edinebilmek için kadını egemenliği altına alır. Bu kavramların hiç kuşkusuz, oldukça önemli bir ağırlığı var; ancak çok zaman-dışı kavramlar bunlar: De Beauvoir, özgürlük gibi birşeye duyulan temel «ontolojik» isteği, ya mülkiyet sistemi içindeki miras saplantısının, ya da kadının, bundan doğan köleliğinin ardındaki itici güç olarak görür; şimdi, bu tür bir isteği sosyalizmin neden değiştireceği hiç açık değildir, burada. Gerçekten de, sonradan kendisi kitabının bu yönünü idealizm olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir:

«İlk ciltte bugün daha maddeci bir yaklaşımı benimsemeliyim. Kadının öteki olduğu anlayışını ve bundan doğan ikilikçi (Manichean) tezi, arz ve talep olgularına dayandırmalıyım, idealist ve apriori bir bilinçlerarası mücadeleye değil. Bu düzeltme, sonradan tezimin geliştirilmesinde hiçbir değişikliği gerektirmeyecek.»⁽¹²⁾

(12) Simone de Beauvoir: *Force of Circumstance*, a.g.e., s. 192.

Ancak, De Beauvoir bu idealist psikolojik açıklamanın yanısıra ortodoks bir ekonomist yaklaşıma da başvurmuştur. Bu, I. Cilt'te, yazarın konuyu ele alışı da kesin bir evrimciliğe yol açar: Açıklama, kadının durumunun, zaman içinde farklı toplumlarda aldığı değişik biçimlerin geriye dönerek anlatılmasına dönüşür. Yazar bu değişik biçimleri temel olarak mülkiyet sistemi ve onun kadınlar üzerindeki etkileri açısından ele almaktadır. Ayrıca, bu anlatıma De Beauvoir çeşitli tarih-üstü temaları ekler; ezeli ve ebedi kadın üzerine söylenceleri, çağlar boyunca kadın tipleri, edebiyatta kadınların ele alınış biçimleri... Bunlar, De Beauvoir'ın tezinin temel yapısını değiştirmez. Sonunda da, kadının kurtuluşuna ilişkin beklentiler herhangi bir tarihsel gelişmeden oldukça kopuk kalır.

O halde, kadınların durumu sorunuyla ilgili klasik sosyalist yazın esas olarak ekonomist bir vurgu taşır: Önemle üzerinde durduğu şey, kadının yalnızca özel mülkiyet kurumuna bağımlılığıdır. Biyolojik konumu, kadının hem çalışma ilişkilerinde bir üretici olarak güçsüz oluşunun hem de yeniden-üretim ilişkilerinde bir mülk olarak taşıdığı önemin temelidir. De Beauvoir'ın yorumu, her iki etkene de psikolojik bir görünüm vermektedir; ama tartışma çerçevesi evrimci bir çerçevedir ve herşeye karşın, gelecek için inandırıcı bir tablo sunmakta açıkça başarısız kalmaktadır; sosyalizmin, kendisini oluşturan «anlar»dan biri olarak kadınların kurtuluşunu içereceğini söylemenin ötesine geçememektedir.

Kate Millett'in yakınlarda çıkan *Sexual Politics*(*) adlı kitabı da sosyalist bir görüş açısından yazılmış. Millett, kitabının en önemli bölümünün, ataerki kuramını geliştirdiği birinci bölüm olduğunu söylüyor: Ataerki,

(*) Türkçe'de *Cinsel Politika* adıyla yayınlandı; Payel, 1973. (ç.n.)

erkeklerin iktidarlarını kurmalarını ve denetimi sürdürmelerini sağlayan cinsel politikadır. Kitabın geri kalan bölümü, 1830'dan 1960'lara değin cinsel ilişkiler tarihini, psikolojinin kadınlık kavramına katkılarını, çağdaş «toplumbilimleri»nin bakış açılarını, ailenin devletçe yönlendirilmesinin iki en önemli tipik örneğini (Nazi Almanyası ve SSCB) ve ötekilerin her birinden daha uzun olan bir ayrımında da 19. ve 20. yüzyıl edebiyatında ortaya çıkan kadın ve cinsellik kavramlarını ele almakta. Böyle sunulunca rastgeleymiş gibi gözlükse de, kimi zaman tüm açıklığıyla ortaya çıkan bir bağlantı, bu sayılanların, yalnızca, «ataerki kuramı»nın çeşitli uygulama örnekleri olmadıklarını, aynı zamanda kuramın geliştirilmesinde öze ilişkin katkılar olduğunu göstermekte.

Millett, ataerki toplumun her yanını sarmış olan, erkeğin egemenliği kadının tâbiliği sisteminin toplumsallaşma aracılığıyla kurulduğunu, ideolojik araçlarla sürdürüldüğünü ve kurumsal yöntemlerle korunduğunu ortaya koyuyor. Yazar, bize ataerkinin belirtilerini ve başarı sağlamada kullandığı kimi araçları veriyor; gücün hak olmadığını gösteriyor; ama bence kendi başına güç siyaset de değildir. Ataerkinin nasıl olup ta işlerlik taşıdığı sorusu, bu işlerliği sağlayan yöntemlerin birbirlerine ekleniş biçimlerini sözkonusu eden, ataerkinin nasıl işlediği sorusundan farklıdır. Başka bir deyişle, erkek egemenliği yaşamımızın her alanına öylesine sızmıştır ki, kendi işlerliğini sağlayan değişik yöntemleri gözlerden saklar. Bu yöntemlerden kimilerini ayırmakla Millett değeri biçilemeyecek bir iş yapmıştır; ancak hâlâ, bu sezgileri bir «kuram»da bütün haline getirmek için hepimizin çalışması gerekiyor. Deneyimlerimizin oluşturduğu, görünüşte ayrılaşmamış olan yığından (ya da karışıklıktan), onu böyle gösteren mekanizmaları çekip çıkarmamız gerekiyor; ve sonra da, bu karmaşık bütü-

nü oluşturan karmaşık mekanizmaların (ya da çelişkilerin) karmaşık iç-bağlantılarını çözmemiz... Bence, Millett'in çalışmasının zayıflıklarından biri, değişik mekanizmaları birbirinden ayırmış olmasına karşın, aralarındaki ilişkileri ele almamış olmasıdır; böyle yapmakla, yazar, ataerkinin sürdürülmesinde her ögenin gelişigüzel, karmakarışık ve eşit oranda katkısı olduğu duygusunu veriyor. Millett'in listesine başka şeyler de eklenebilir, listede sayılanların sırası da değiştirilebilir. Çalışma da belli bir yapı yoktur. Bu bana kaza ile olmuş gibi gelmiyor: Ataerki kavramını kendi başına bir siyasal sistem olarak almanın özünde yatan bir sorun bu. Herşeyden önce, genel bir sistem diye birşey olamaz. Ataerki evrenselmiş gibi görünebilir; ancak, ilkin bu evrensellik ataerkiyi ayakta tutan ideolojinin bir parçasıdır; ayrıca, ataerki, birbirinden farklı siyasal sistemlerde ortak özellikler gösterse de, bu ortak öğeler her özgül örnekle değişik bir bireşim içinde bulunurlar. Her siyasal sistem, her zaman özgül bir toplamdır. Bu, sistemin bize, sistem üzerine yaptığımız bilimsel araştırmaların temeli olarak sunduğu ideolojik anlatım biçimleri (bu özel durumda «evrensellik») karşısında kuşkucu davranmamızı gerektirir. Bir başka sorunda şu: Belli bir siyasal sistem, özgül bir üretim tarzına (ya da onun bir bölümüne) bağımlıdır: Ataerki, üretim tarzının sürekli bir parçası olmasına karşın, kendi başına bir üretim tarzı değildir; her ekonominin gerekli bir yönüdür, ama ekonomiyi belirlemez. Ataerkini bir sınıf sistemiyle özdeş görerek Millett, sosyalist bir çözümlemeden uzaklaşıp feminist bir çözümlemeye yaklaşıyor. Kitap, Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin ortaya çıkışından sonra yazıldığına göre bu özdeşleştirme kendi başına ilgi çekicidir.

Çünkü, hem radikal feministlerin hem hareket içindeki sosyalist kadınların tepki gösterdikleri şey klasik

sosyalist kuramın yetersizliğidir. Kadın Kurtuluşu Hareketi de, çağdaş sosyalist grupların kuramlarından da kaba olan pratikleri bağlamında kurulmuştur.

Sosyalist Pratik ve Kadın Kurtuluşu

Amerika'da, bundan önceki ve hatta günümüzdeki solcu (siyahlar olsun beyazlar olsun) erkekler, bizim için, korkunç bir deneyimdi. Bu, daha önce de belirtildiği gibi, Paris grubu için de geçerliydi; İngiltere ve Hollanda'da durum biraz daha iyiydi; İskandinav ülkelerinde ise, yararı kuşkulu olmakla birlikte, oldukça daha iyiydi. Sosyalist gruplar kadınların durumuna «saygı» ile yaklaştıkları zaman da, bu «saygı», sözcüğün kapitalist toplumda yüklenmiş olduğu baba tavrı (paternalism) ve mistifikasyon boyutlarının tüm sonuçlarını da içeriyordu. Öte yandan, yine çağdaş toplumda olduğu gibi, «saygı»nın olmadığı durumlarda ise onun yerini canilik almıştır: Eş (karı) ve orospu ikilemi gibi birşeydir bu.

Ellen Willis, Washington'da 1969'da, Yeni-Soldan ilk kopuşta beyaz kadınlarla beyaz erkekler arasında geçen çatışmayı anlatır. O zaman Kadın Kurtuluşu Hareketi artık doğmuştu-ama başka devrimci gruplarla huzursuz (yoksa kutsal-olmayan mı?) bir ittifak içindeydi. Bu çatışma radikal feminizmin kurulmasına yol açtı. Radikal feministler, hareketin, öteki radikal örgütlerin «ödüncülüğü» ve cinsiyetçi politikalarının tümüyle dışında kalmak isteyen bir koluydu. Çatışmanın çıkmasına fırsat hazırlayan olay, Başkan Nixon'un başkanlık törenine karşı düzenlenen gösteriydi. Bir grup kadın, oy kullanmanın, Amerika'da, kadınların ezilmişliğinin herhangi bir yönünü değiştirmede etkili olamayacağını vurgulamak için seçmen kartlarını yakmaya hazırlanıyordu.

Ellen Willis izlenimlerini şöyle anlatıyor: «Mobe'nin Guardian'daki ilanında, savaşa son verilmesi ve Siyahlarla-İspanyol kökenli Amerikalı'lara özgürlüklerinin sağlanması için çağrı var: Kadınların kurtuluşundan hiç söz yok. Bir başka gruptaki kadınlar, erkeklerden de seçmen kartlarını yok etmelerini istememizi öneriyor. Anlaşılan, onlar bizim eylemimizi seçimlere dayalı siyasete karşı basit bir hareket olarak yorumladılar, oyla yatıştırılmanın özel olarak feministlerce reddi olarak değil.

Emilip yutuluyoruz gibi garip bir duygu var içimde. Mesajımızı iletme fırsatını bulacak mıyız, yoksa sadece Sol'un önemli (yani erkek-yönelimli) bölümlerine desteğimizi vermek için mi geldik? Grubumuz, hareketteki erkek şövenliğine saldıran bir konuşma yaparak bu sorunla yüzleşmeye karar veriyor.

Dave Dellinger, savaşı ve ırkçılığı sarsıcı bir biçimde yeren bir konuşmayla toplantıyı açıyor.

«Kadınlardan ne haber, sersem!» diye bağıryorum.

«Ve... (geveleyerek) Kadın Kurtuluşu Hareketi'nden özel bir mesaj» diye ekliyor. Sıramız geliyor. Washington grubundan M. konuşmak üzere ayağa kalkıyor. Bu konuşma, siyaset içindeki erkeklere karşı yapılacak olan konuşma değil; o gündemdeki ikinci konuşma; bu, sadece kadınlar hakkında zararsız bir radikal söylev. Ama bir tek şey var: Güzel bir kadın kadınlar hakkında konuşuyor. Çıldııyorlar erkekler. «Çıkar!» «Onu sahnedен indirin ve s...!» Farkında olmadan «Sokaklara dökülmeliyiz» gibi, çift anlama çekilebilecek sözler söylendiğinde bağıryorlar, yuhalıyorlar, alaylı kahkahalar savuruyorlar. New York grubunun temsilcisi S. (Shulamith Firestone) mikrofona gelip, kadınların artık erkek ayrıcalıklarını ortadan kaldırmayı içermeyen bir sözde-devrime katılmayacaklarını söyleyince bu, (Kadın Kur-

tuluşu'nun bilinçli bir siyasetinin açıklanmasından çok) kendiliğinden bir öfkenin patlaması gibi duruyor. Seçmen kartı meselesine geldiğimizde, artık tir tir titriyorum. Radikal erkekler bile «redneck»ler(*) gibi davranmaya itilebiliyorlarsa (kuzey Carolina Üniversitesi'ndeki bir gösteride erkek bozguncular bir Kadın Kurtuluşu grubunun üzerine işlemişlerdi), başkalarından ne beklebilir? Kendimizi neyin içine atmışız? Bu arada, Delinger bize sahneden inmemiz için yalvarıyor: «Kendi iyiliğiniz için.» Neden onlara seslerini kesmelerini söylemiyor?(13)

Ve Paris'ten, Mayıs devrimcilerinin barınağı olan Vincennes'den bir sahne:

«Ortalıkta dolaşırken bir yandan da özellikle kadınlara bildiri dağıtıyorduk. Yaklaşık 100 kişilik bir topluluk bizi sürekli izliyordu; çoğunun düşmanca bir tavırdı. Kendimizi erkeklerden gelecek önemli tepkilere karşı hazırlamıştık, hatta korkuyorduk bundan; ama yine de şiddetin bu kadar yaygınını ve yoğununu beklemiyorduk. Siyasete katılmış erkekler karşımıza geçmiş, hakaretler yağıdırıyorlardı: «Lezbiyenler», «Soyun», «Senin iyi bir s...'e ihtiyacın var...»(14)

İster işçi sınıfı hareketi olsun, ister Siyah ya da öğrenci hareketi, hiçbir sol hareket bu deneyimle karşılaşacak bir örnek veremez(15). Radikal feminizm, yani ka-

(*) A.B.D.'de Güney'de zenci aleyhtarı olan yoksul çiftçilere verilen ad. (ç.n.)

(13) US, New York, Ekim 1969, s. 113-15. Celestine Ware, a.g.e., s. 35-7'de de aktarılmış.

(14) Black Dwarf, cilt XIV, sayı 37, 5 Eylül 1970, s. 15.

(15) Sosyalist ülkelerdeki kadınların durumu da pek umut verici değil Bkz. Millelt a.g.e., (SSCB konusunda); ve Chris Camarano: Leviathan, cilt II, sayı 1 (Küba konusunda). Bunlar Kadın Kurtuluşu Hareketinin eleştirisine iki örnek.

dınların ezilmesinin ilk ve en önemli ezilme olduğu inancı, bu tür bir sosyalizmin küllerinden anka kuşu gibi doğdu. Sosyalizmin (kapitalist toplumun bilimsel tahlilini sunmanın ötesinde) tek devrimci siyaset olma konumunu yeniden (eniden kazanması için, kadınlara karşı pratikte işlediği günahları da, kuramında onlara yer vermeyerek işlediği koskoca günahı da affettirecek birşeyler yapması gerekir. Birçok Kadın Kurtuluşu grubu marksist sosyalizme bağlılıklarını koruyorlar. Bu kadınların amacı, kapitalizm tahlilindeki ustalığı emperyalistleşmiş feodal ülkelerdeki devrim koşullarını açıklayacak kadar gelişmiş olan bu kuramı tamamlamak. Bu kadar gelişmiş bir kuramın, üretim tarzındaki tüm değişimlere karşın şimdiye dek olan kadın ezilmişliği de dahil olmak üzere tüm baskı biçimlerini kavramamızı sağlayabileceğini umuyorlar. Tahlillerindeki çok önemli farklılıklara karşın, Radikal feminist ve sosyalist kadın kurtuluşu grupları devrimci bir siyaseti paylaşıyorlar; bu ortaklık, kullandıkları birçok temel kavramda da ortaya çıkıyor.

Feminizm

Feminizm tüm kadınları bütünsel bir ezilmişlikte birleştirir -her kadını kapsar feminizm (bkz. Siyah İktidar ve «bütüncülük»). Siyaseti de buna uygun olarak bütünsel bir saldırdır. Kuramı bunu destekler: İlk İş bölümü aynı zamanda ilk kez ezenlerin ve ezilenlerin ortaya çıkmasıdır; öte yandan, ilk işbölümü kadınla erkek arasındaki işbölümüdür. İlk gemenlik biçimine öncelik tanınması gerekir; ilk ortadan kalkacak egemenlik biçimi o olmalıdır. Bu, şiirsel bir adalet anlayışı; pekiyi bunun siyasal yönsemeleri (**implication**) nelerdir?

Shulamith Firestone'un, **Cinselliğin Diyalektiği** adlı uyarıcı kitabı, bugüne dek feminist kuramın en çok geliştirildiği yapıttır. Radikal feministler, (marksist kadınların tersine), marksist çözümlemelerde kadınların ezilmişliğini anlama konusundaki yetersizliğin, bu kuramın bu alandaki az gelişmişliğinden değil, kuramın kendi sınırlarından kaynaklandığına inanırlar. Sorun, dikkatlerin bu konuya yöneltilmemesinde değil, kuramın kuşatıldığı alanın sınırlı oluşunda yatmaktadır.

«... tarihsel maddeciliği, dar anlamda marksist olan kuramı da içerecek biçimde genişletmeliyiz; tıpkı görelilik fiziğinin Newton fiziğini geçersiz kılmayıp, çevresine bir daire çizerek uygulama alanını (görece) daralttığı gibi. Çünkü üretim araçlarının, hatta yeniden-üretim araçlarının mülkiyetine kadar uzanan bir ekonomik tanı herşeyi açıklayamaz. Gerçekliğin, doğrudan ekonomiden kaynaklanmayan bir düzeyi vardır... Cinsiyetin kendisine dayanan maddeci bir tarih anlayışı geliştirmeye çaba gösterebiliriz.»⁽¹⁶⁾

Bir amib gibi radikal feminizm Marksizmi midesine indirecek. Tarihsel temel, sınıfa dayalı ekonomik belirlenimler değil, ondan da önceye giden, cinsiyetler-arası doğal bölünmedir. Bir maddeci olarak Firestone nesnel fizyolojik-cinsel farklılıklara tüm ağırlıklarını tanıyor. Savı şu: İnsan türünün dişisiyle erkeğinin birbirinden farklı olduğu kuşku götürmez; ama önemli olan farklılık, çocuk doğurma yetisidir. Bu, yalnızca, bu yeti kadınları ezmek için toplumsal olarak sömürüldüğünden böyle değildir; çocuk doğurmanın önemi, ayrıca, bunun **kendi başına** gaddar ve acılı bir deneyim olmasında yatar. Dolayısıyla, devrim yalnızca özgül, tarihsel bir toplum biçimine (örneğin kapitalizme) karşı değil, Doğaya (ve

(16) Shulamith Firestone: a.g.e., s. 6.

onun tüm insanlık kültüründeki aşılammış beliriş biçimlerine) karşı bir devrimdir:

«Feministler, yalnızca Batı kültürünün tümünü değil, kültürün kendisinin örgütlenme biçimini ve bunun da ötesinde doğadaki düzeni sorgulamak zorundadırlar... Marx-Engels'in sınıf çelişkisi tahlili ekonomik devrim açısından ne kadar kapsayıcı idiye, feminist devrim açısından da cinsiyetler-arası savaşın dinamiği üzerine o kadar kapsayıcı bir tahlile gereksinimimiz olacak. Hatta daha da kapsamlı. Çünkü biz daha geniş bir sorunla, yazılı tarihin berisinde, hayvanlar alemine kadar uzanan bir baskı ile karşı karşıyayız.»⁽¹⁷⁾

Tıpkı, ekonomik sınıfların ortadan kaldırılmasının ekonomik «altsınıfın» (proletaryanın) başkaldırmasını gerektirdiği gibi, cinsiyete dayalı sınıfların yok olması için de buradaki altsınıfın (kadınların) başkaldırması gerekir. Her iki durumda da devrim bir ayrıcalığı elde etmek için değil ayrımları ortadan kaldırmak içindir. Bu, hem maddeci tahlilin genişletilmesidir, hem de devrimin taşıdığı anlamın:

«Sınıf çözümlemesini bir adım öteye, cinslerin biyolojik olarak bölünmesinde yatan köklerine götürmeye çalıştık. Sosyalistlerin görüşlerini bir kenara atmış değiliz; tersine, radikal feminizm onların tahlilini genişletir, bu tahlile nesnel koşullarda daha da derinde yatan bir temel sunar ve böylece onun taşıdığı çözümsüzlüklerin birçoğuna açıklama getirir.»⁽¹⁸⁾

Cinsiyetler-arası bölünmenin maddi temeli üreme sistemi olduğuna göre, bu bölünmenin yok edilmesinin devrimci aracı da, insanın bunu aşabilmesini sağlayan bilimsel yeteneğidir. Bilim doğayı fetheder. Ekolojik dev-

(17) Aynı yerde, s. 2.

(18) Aynı yerde, s. 13.

rim, en sonunda, biyolojik temeli ortadan kaldıracaktır. Her ikisi de, sonsuz teknolojik ilerlemelerin olanaklı olduğu bir bağlamda, insanlığın ilkel, baskıcı ve hayvanca koşullarda yaşamasının çelişkilerinden doğmuş olan feminizm ve yeni ekolojik teknoloji, birlikte yükselmektedir. Her ikisi de, insanın cenneti dünyaya biraz daha yaklaştırmak için yapabileceklerini yapmamış olmasını protesto etmek için ortaya çıkmıştır. Ve şayet engellenirlerse, bu, şundan başka bir anlama gelmeyecektir: İnsanlık, onulmaz bir tutuculukla, cehennemi, yani kronik bir nüfus fazlasını, açtığı, rezilce ağır işleri, acıyı, gebeliği, hastalığı yeğlemektedir. Feminist ve ekolojik devrimi kucaklamak ise, sibernetiğin ve başka teknolojik ilerlemelerin, coşku vermeyen her tür çalışmaya, yani fabrikada ve çocuk yatağının başında harcanan emeğe son verecektir.

«Feminist bir devrim, yeni bir ekolojik dengenin kurulmasında en belirleyici etken olabilir: Nüfus patlamasına dikkat çekilmesi, ağırlığın üremeden doğum kontroluna kaydırılması ve yapay üreme yöntemlerinin sonuna dek geliştirilmesi yolundaki talepler, biyolojik ailenin baskılarına bir almaşık oluşturacaktır; insanın çalışma ve ücretle ilişkisini değiştirerek, insan faaliyetini «iş» olmaktan çıkarıp «oyun»a (faaliyet için faaliyete) dönüştürerek sibernetik, ekonomik işleviyle aile birimi de dahil olmak üzere ekonominin tümüyle yeniden tanımlanmasına izin verecektir. Teknoloji, erkek toprağı alınının teri ile işleyecek, kadın da acı ve zahmet içinde doğuracak diyen çifte lâneti kaldıracak ve ilk kez, insanca bir yaşamı olanaklı kılacaktır.»⁽¹⁹⁾

Dünyanın ezilmiş çoğunluğunu serbest bırakacak devrim olan radikal feminizm, tüp bebeklerini, bebek yetiştirme çiftliklerini, «Büyük Birader»in denetimini,

(19) Aynı yerde, s. 228-9.

«Yeni Dünya»nın* ve «1984»ün dehşetinin dışına çıkarak; bunların insanca uygulamalarıyla nihayet insanlığın acılı biyolojinin tuzağından kurtulması sağlanacaktır. Böylece, kültür sonunda doğayı alt edecek ve «nihai devrim» gerçekleşmiş olacaktır.

Bu çözümleme bazı çok anlamlı kavrayışlara yol açmaktadır; örneğin, kadınlarla çocukların birlikte ezildikleri, temel bir aile ilişkileri düzeninin tüm kültürlerle sızmış olduğu ve baskı psikolojisi gibi. Firestone'un, kadın, gebelik, «aşık olma» gibi kavramların çevresindeki mistifikasyonları sorguya çekmesi çok kutlanacak bir çabadır. Ama temel öncül nerede kaldı? Cinselliğin Diyalektiği'ne ne oldu? Tarihsel maddeciliğin genişletilmesine? Marksist sınıf tahlilini, cinsiyetler-arası bölünmeyi de içine alacak bir biçimde genişletmenin maddecilik olduğu açıktır; ancak bu, tahlili ne tarihsel yapar, ne de diyalektik. Aslında, bu yaklaşım bizi tam da diyalektik maddeciliğin öncesindeki ikilikçi anlayışa götürür. Geleceğin teknolojik-ekolojik devriminin, biyolojik ve kültürel ikilikleri -örneğin erkek/dişi- aşacağını ve uyumlu hale getireceğini söylemek, hiçbir biçimde, bu devrimin diyalektik bir an (moment) olduğu anlamına gelmez. Diyalektik maddecilik, içindeki bütün öğelerin birbirleriyle çelişki içinde oldukları karmaşık (ikilikçi olmayan) bir yapıdan hareket eder; bu çelişkiler, bir noktada birleşebilir, patlayabilir ve aşılabılır; ama yeni bileşim bu kez de başka bir şeyle çelişkiye girecektir. İnsan toplumu çelişkilerle doludur ve hep böyle olacaktır. Karmaşık yapı, hiçbir zaman, Firestone'un öne sürdüğü gibi basit bir bütün olamaz:

«Bundan sonraki kültürel devrim Eril (Teknolojik Biçim) ile Dişil (Estetik Biçim)in yeniden bütünleşme-

(*) Aldous Huxley'nin Brave New World adlı yapıtı, Türkçe'de bu adla çıktı: Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 1946. (ç.n.)

si olacaktır. Bunun sonucunda, bu iki kültürel akımın her birinin doruk noktalarını, hatta bir araya gelerek oluşturdukları doruk noktalarını da aşan bir çifte cinsiyetli kültür yaratılacaktır. Evlilikten öte bir şeydir bu: Daha çok, kültürel kategorilerin kendilerinin ortadan kaldırılması, bir karşılıklı yok etme, madde ile madde-olmayanın yarattığı ve 'poff' diye kültürün kendisine son veren bir patlamadır. Kültürü aramayacağız. Artık ona gereksinim duymayacağız: O noktaya gelindiğinde insanlık artık doğaya tümüyle egemen olmuş olacak, düşlerini gerçek dünyada gerçekleştirmiş olacak.»⁽²⁰⁾.

Bu kuram, diyalektik olmadığı gibi tarihsel de değildir. Cinsel ikilikçiliğin baskıların ilki olduğu ve bunun tüm baskıların temelinde yattığı doğru olabilir; ancak bu, genel, özgül-olmayan bir doğrudur; bu anlayış basite indirgeyici bir maddeciliktir, o kadar. Sonuç olarak, her zaman bir efendiler sınıfının, bir de köleler sınıfının var olduğunu söyleyebiliriz, ama bunların ilişkilerinin özelliği de çok önemlidir (örneğin, feodal toprak beyleri ve köylüler mi, kapitalistler ve işçi sınıfı da, ya da başka sınıflar mı olduğu), Cinsiyetler olduğu gibi her zaman sınıflar da olmuştur; ama bunlar belirli, özgül bir toplumda nasıl işlerler? Bu bilgi (tarihsel maddecilik) olmadan elimizde onları aşmanın araçları da yoktur. Teknolojinin yazgısının özgürlük mü 1984 mü olacağını, bu bilgiden ve ona dayanan devrimci eylemden başka hiçbir şey belirlemez.

Marksizm yeni bilimsel buluşları özümleyecek biçimde yeterince geliştirilmemiştir (örneğin, Firestone'un haklı olarak çok önemli bulduğu Freud'un buluşları gibi). Kadınların ezilmişliğini açıklayan bir kuram bulmak, büyük bir olasılıkla, Marx'ın ve Marksistlerin bazı

(20) Aynı yerde, s. 214.

önergelerini reddetmemizi getirecek; Marksist diyalektik maddeciliğin yöntemlerini kullandığımız için reddedeceğiz bunları. Lenin'in de dediği gibi, «Engels'in yöntemini Engels'i harfi harfine benimsemek uğruna feda» etmemeliyiz.

«Engels, açıkça, çığır açan her buluşla maddeciliğin biçim değiştirmek zorunda olduğunu, («bırakınız insanlık tarihini») doğa bilimi alanında bile bunun böyle olması gerektiğini söyler. (Engels: Ludwig Feuerbach). Dolayısıyla, Engels'in maddeciliğinin biçimini, doğal-felsefi önermelerini yeniden gözden geçirmek, sözcüğün yaygın anlamıyla «revizyon» olmadığı gibi, tersine, Marksizmin bir gereğidir.»⁽²¹⁾

Marksist yöntem gerçekten de yeni bilimsel buluşları ve feminizm gibi yeni toplumsal güçleri özümleyebilecek biçimde kullanılmalıdır; ama aynı zamanda da tarihsel ve diyalektik olarak. Firestone, ikilikçi bir tabana ve onun tekçi çözümüne dönüş yaparken bunların ikisini de bir kenara atmıştır. Bunun, «altı maddecilik, üstü idealizm»dir.

Nereye Gidiyoruz?

Belki de gelecekte en büyük kuramsal savaşı sosyalist bir tahlili benimsemiş kurtuluşçularla «radikal feminist» bir tahlili benimsemiş feministler arasında olacaktır. Ama o gelecek çok çabuk geldi. Çatışma erken doğmuş bir çatışma, çünkü grupların ikisi de henüz bir «kuram» geliştirmediler. Bu kuramın üretilmesinin koşulu olan «pratik» daha yeni başladı. Bununla, «dizginlere asıla-

(21) V. I. Lenin; «The Recent Revolution in Natural Sciences and Philosophical Idealism», *Collected Works*, cilt XIV, s. 251.

lın» türünden çekingenlikleri savunmuyorum; bir hareketin «olgunlaşmamış» olması, hiçbir zaman ileriye gitmemek için bu gerekçe olmamalı: Tam da ilerlemeyi reddettiğimiz sürece «olgunlaşmaz» hareket. Ancak, bununla şunu savunuyorum: Radikal feminist bilinçle kadınların ezilmişliğinin sosyalist bir tahlilin geliştirilmesi bir arada gereklidir.

Savaşın erken başlamış olmasının ana nedeni, Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin tarih-öncesine dayanır. Bunun sorumluluğu, büyük ölçüde, «60»larda Batı Dünya-sındaki sosyalist grupların niteliğinde yatar. Bunların yeni devrimci grupları -Siyahları, öğrencileri ve gençliği- tahlil ederken gösterdikleri ve geçmiştekinin çok ötesine geçen esneklik, çoğunlukla, bir ikileme yol açıyordu: Ya çok aceleci ve kaba bir biçimde bu grupları sosyalist yaklaşımların içinde eritiyorlardı, ya da tahlillerini tümüyle sosyalist kuramın dışında geliştiriyorlardı. Bu açıdan, aynı ikilik Kadın Hareketi'ne de damgasını vurmuştur. Radikal feministlerin sosyalizmi yadsıması ile solcu kızkardeşlerin aşırı bir acelecilikle devrimci sosyalizme **koşması** aynı madalyonun iki yüzüdür. Bu solcu kızkardeşlerimiz, şimdiye kadar, devrimci sosyalizmin içinde ne kuramsal ne de pratik düşlemde bir «yer» edinmemiş, çevresinde dolanıp durmuşlardı. «Anlamamız gereken şeyin Kadın Kurtuluşu ile sosyalizm arasındaki ilişki olduğu» görüşü ile «sosyalizmin bize sunacağı bir şey olmadığı» görüşü ikiz kızkardeşlerdir. Mesele, hiçbir zaman, «sosyalizmle aramızdaki ilişki» olmamalıdır; önemli olan, ezilmişliğimizin özgül niteliğini ve dolayısıyla devrimci gücümüzü tahlil etme yöntemi olarak bilimsel sosyalizmi kullanmaktır. Kanımca, böyle bir yöntem, daha önce geliştirilmiş sosyalist kuramların anlaşılmasını gerektirdiği kadar radikal feminizmin de anlaşılmasını gerektirir.

Şayet bir feminist politika geliştirecekse bu, feminist bilinci bir malzeme olarak alıp işlemekle olacaktır. Kadın Kurtuluşu Hareketi, kadın olarak ezildiğimiz «içgüdü»nü, bu içgüdü»nün taşıdığı anlamın bilincine dönüştürme aşamasındadır. Biz, bu ezilmişliği belirleyen nesnel koşulları anladıkça, bu bilinç ussal bir bilinç haline gelecektir. Şimdilik, bu gerekli «içgüdü», onu ussal bir bilince dönüştürecek olanaklarla bir arada bulunmaktadır. Bu «içgüdü», ifadesini, ezilmişliğimizin her bir beliriş biçimine karşı çıkışlarımızda bulur. İşte, kendiliğinden gelişmiş sütyen yakma eylemi, Dünya Güzellik Kraliçeliği Yarışmaları'na sis bombası atılması, evişinin ıstırap verici niteliğinin ve kadın işlerinin aşağılanması'nın uzun tasvirleri bu bağlamda anlam kazanır; tıpkı, makina kırma eylemlerinin ve işçilerin 19. yüzyıldaki «gerçek yaşamını» sergilemenin işçi sınıfı bilincinin oluşumunda yeri olduğu gibi. Sanki birdenbire mavimsis perdeleri arasından bize neler yapıldığını artık görüyoruz. Feminist içgüdüylü yenmek isteyen sosyalist kadınlar şunu unutuyorlar: Gelecekte sözde kendi ellerine geçecek olan silahlara karşı şimdi ellerinde hiçbir silah olmadan saldırmış olacaklar. Kendi ezilmişliğimizin sonuçlarını yaşamak zorundayız.⁽²²⁾

(22) Shulamith Firestone'ın (a.g.e., s. 40-41) eleştirilerinde bir doğruluk payı var: «Politik kadınlar gerçek bir siyaset geliştiremiyorlar, çünkü, hiçbir zaman, kadın olarak ezilmişlikleriyle çıplak bir biçimde, gerçekten yüzleşmemişlerdir. Kendilerine özgü, sol bir feminist tahlil üretememiş olmaları, kendi sorunlarını merkezi ve hatta kendi içinde devrimci bir dava olarak görmeyip bunu hep bir «birincil mücadele»nin peşine takmaları, doğrudan doğruya, kadın olarak kendilerini aşağı hissetmelerinden türüyor. Kendi gereksinimlerini en başa koyamamaları, siyasal olarak meşrulaşmak için erkeklerin onayına duydukları gereksinim, gerektiğinde başka hareketlerden kopamamalarına yol açıyor; bu da onları basit bir sol reformizme, özgünlükten yoksun olmaya ve son tahlilde, siyasal olarak kısır kalmaya mahkûm ediyor.

Ancak, sosyalistler daha önceki sosyalist tahlillere uyacak bir kuramın (ki bu, kaçınılmaz olarak idealist bir kuramdır) üzerine atlayabilmek için ezilmişliği araştırmayı boşlarken, radikal feministler de feminist içgüdüden hareketle fazla katı bir kuram oluşturmaktalar. En eskilerden en çağdaş dönemlere kadar uzanan, ayırmlaşmamış bir erkek egemenliği anlayışı, ezilmişliğin genellikle yaşanış biçimine kuramsal bir biçim vermekten öteye geçemez. Ayrıca, bu, bir anlamda, kendi patronu kendi sömürücüsünün doğrudan sorumlusu gibi görüldüğü için, işçinin patronu tek düşman olarak görmesine benzer. Bu, ezilmenin, ya da sömürünün bir yönüdür ve görmezlikten gelinmemelidir, ama durum bütünüyle buna indirgenmemelidir de. Öte yandan, radikal feministlerin erkekleri ezenler olarak tahlil etmelerine karşı çıkanlar, «erkekler değil, sistem» dediklerinde, ezilmenin çok önemli bir yönünden sıyırtmış olurlar. Bu iki yön açıkça birbiriyle bağlantılıdır; feminist içgüdü de, erkeklerin, ezilmenin bütününde oynadıkları üstün rolü algılamak için hiç yanılmıyor.

Dolayısıyla, hem feminist bilincimizi sonuna kadar geliştirmemiz gerektiğini, hem de, aynı zamanda, ezilmişliğimizin bilimsel sosyalist bir tahliline girilerek bu bilinci dönüştürmemiz gerektiğini düşünüyorum. Bu iki süreç bir arada gitmeli; feminist bilinç «doğal olarak» sosyalistliğe doğru gelişmez; böyle olması da gerekmez zaten: İkisinin de kapsamı eşittir ve birlikte geliştirilmeleri gerekir. Radikal feministlerin savundukları gibi sadece bir feminist bilinç geliştirirsek, siyasal bilince değil, Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen ulus şovenliğine, ya da işçi sınıfı örgütlerinde görülen ekonomizme benzer bir şeye varırız; yalnızca kendine yönelmiş, tek bir bölümün iç-işleyişinden ve çıkarlarından başka bir şey görmeyen bir bakıştır bu. Siyasal bilinç ise tüm baskı biçimlerine yönelik bir tepkidir.

Öte yandan, sosyalist «kuramlarımız» feminist bilincimizi görmezlikten gelirse, kadın olarak ezilmişliğimizin özgül niteliğini anlayamazlar. Bu alanda çalışmamış olduğu için, her kuram, burada, hemen idealist burjuva ideolojisinin peşine takılır; çünkü kapitalizmde bu ideoloji egemendir ve bu özel durumda ezilmişlik deneyimi ve tahlili dışlandığı içinde, bu ideolojinin etkisini ortadan kaldıracak bir güç yoktur.

Radikal feministler ve hareket içindeki, feminist bilincin önemini yadsıyan sosyalistler konumlarını karşıt kutuplar olarak sunuyorlar; ancak, kendilerini yalıtıktıklarında, her ikisi de aynı noktaya varıyorlar: Burjuva düşüncesinin temel öğretileri olan ampirizm ve idealizmde buluşuyor bu iki yaklaşım. Radikal feminizm ezilmişliğin somut deneyimini bir kuram haline getiriyor; «soyut sosyalistler» olarak adlandırabileceğimiz grup ise, kadınların özgül ezilmişliğini görmezlikten gelerek ezilenlerin rolünü idealleştiriyorlar.

Sunduğum biçimiyle bu tartışma, herhalde, birçoklarının hareket içindeki anlaşmazlıkları yaşayış biçiminden çok uzak gibi görünecektir; belki de, her iki tarafın da bazı savlarını bir tabloda göstermek gereken somutluğu sağlayabilir.

Radikal Feministler
Ezenler erkeklerdir.

Bütün toplumlar
erkek üstünlüğü
üzerine kurulmuştur.

Herşey psikolojik bir
güç mücadelesiyle
başlar ve erkekler
bu mücadeleyi kazanır.

Soyut Sosyalistler

Ezen, erkekler değil,
düzendir.

Kapitalizm kadınları ezer.

Herşey özel mülkiyetle
başlar.

Radikal Feministler

Sosyalizmin bize verebileceği hiçbir şey yoktur.

Sosyalist ülkelerde kadınlar ezilmektedirler

İsteğimiz, bütün kadınların erkeklere ve erkek-egemen topluma karşı birleşmesidir.

Kadınları erkek baskısından kurtarmak istiyoruz.

Soyut Sosyalistler

Sosyalizmle «aramızdaki ilişkinin» ne olduğunu bulmamız gerekir.

Sosyalist ülkelerde durum kadınlar için pek iç açıcı değildir; ancak bu, kadın kurtuluşu buralarda devrimci mücadelenin bir parçası olmadığından böyledir.

Erkekleri mücadelemizin önemine inandırmak çok önemlidir. Onlar da kendi rolleri altında eziliyorlar.

Kapitalizmde bütün insanlar yabancılaşmıştır; herkesi «bütün insan» olması için kurtarmak istiyoruz.

Bir arada alındıklarında her iki konumun da doğru olması mümkün; ancak ayrı ayrı ikisi de kesinlikle yanlıştır. Dolayısıyla da, savaş erken doğmuş bir savaştır. Ezilmişlik deneyimini kavramakla, «radikal feminizm» kadınların ideolojik ve psikolojik olarak ezilmişliğiyle yüzleşmeye başlamıştır. «Soyut sosyalizm» ekonomik olarak ezilmeye işaret eder ve, basmakalıplarla, farklı gruplar arasındaki ilişkilerin önemini ve özgül bir toplumun karmaşıklıklarını gösterir.

Bilimsel sosyalizmin yöntemlerini, ezilmişliğimizin, en gelişmiş ifadesini feminizmde bulan malzemesi üzerinde kullanmaya başlayabilsek, o zaman, gerçekten de pratiğimizden bir «kuram» oluşabilir.

Sosyalist ülkelerin hâlâ kadınlara karşı ayırım yapmaya eğilimli oldukları doğrudur; tarihöncelerinin uzunluğu ve niteliği gözönüne alındığında, bunda pek şaşılacak birşey de yoktur. Ama daha da önemli olan, kadınların ezilmesinin kapitalist sisteme içkin olmasıdır; sosyalist sistem için doğru değildir bu. Ezilmişliğimizin, günümüzde, neden ve nasıl yapısal olarak gerekli olduğunu görmemiz gerekli ki, onu ortadan kaldırmak üzere savaşılabilelim. Bu ezilmişlik yapısal olarak gerekli olduğuna göre, ona karşı verilecek mücadele, benzer ve kaçınılmaz bir biçimde ezilen başka insanların mücadelesiyle bağlantılı olarak gelişecek, onun bir parçası olacaktır. Bu, «kapitalizmde bütün insanlar (ya da bütün erkekler ve kadınlar) yabancılaştırmıştır» genellemesiyle aynı şey değildir; benim sözünü ettiğim ezilen insanlar özgül gruplar içindeki insanlardır. Bunların arasındaki ilişkiler, kendimizi anlayabilmemiz için hayati önem taşır; kendi ezilmişliğimizi, yalıtılmış bir biçimde ele alırsak anlayamayız.

O halde, feminizm, sosyalist bir tahlilin üzerinde çalıştığı alanı oluşturur. Tanım gereği, sınıf konumları ya da geçmişteki siyasal tavırları ne olursa olsun bütün kadınlara açıktır: **Feminizm kadın olmak hakkındadır.** Kendi başına hiçbir devrimci ideoloji üretemez, tıpkı işçilerin bilincinin de tek başına böyle bir noktaya varamayacağı gibi:

«Çalışan kitlelerin, kendi hareketleri sürecinde, kendiliklerinden oluşturacakları bağımsız bir ideolojiden söz edilemeyeceğine göre, tek seçim, ya burjuva ideolojisi ya da sosyalist ideoloji. Orta yol yoktur (çünkü insanlık «üçüncü» bir ideoloji yaratmamıştır; bunun da ötesinde, sınıf çelişkileriyle parçalanmış bir toplumda, hiçbir zaman sınıfsal-olmayan ya da sınıflar-üstü bir ideoloji olamaz). Dolayısıyla, sosyalist ideolojiyi her-

hangi bir biçimde küçümsemek, ondan, en ufak derecede de olsa uzaklaşmak burjuva ideolojisini güçlendirmek demektir.»⁽²³⁾

Sorun şurada yatıyor: «Sosyalistler» feministlerden işçi sınıfı «ideolojisine» bağlanmalarını isteyerek, onların «feminist bilince» sahip olmalarını önlemeye çalışıyorlar. Oysa, işçi sınıfı ideolojisi denen şey feminist ideolojiden daha mümkün değildir. İşçiler olsun, kadınlar olsun, sömürge halkları olsun, tüm ezilen gruplar kendi ezilmişlik bilinçlerine sahip olabilirler; ama yayacakları ideoloji, ya onları ezen toplumda egemen olan ideoloji (burjuva ideolojisi) olacaktır, ya da bu toplumu yıkacak olan toplum uğruna bağlanmış oldukları ideoloji (sosyalist ideoloji). Her grubun ezilmişlik bilincinin böyle bir sosyalist ideolojinin niteliğine bir katkısı olacaktır; bu ideolojinin oluşumunda ezilmişlik bilinçlerinden biri eksikse, bu, onun için bir kayıptır. Kadınların ezilmişliğine, şimdiye dek, sosyalist devrimlerde yeterince karşı çıkılmadığı gibi, sosyalist ideolojinin oluşumunda da feminist bilinç yeterince temsil edilmemiştir.

(23) V. I. Lenin: *What is To Be Done?* a.g.e., s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN EZİLMESİ

KADINLARIN DURUMU : I

Radikal feminizm kadınların ezilmesine yaklaşım sorununun çözümlemeye çalışırken, bu ezilmeyi asıl sorun haline getirir en büyük, birinci ve baş sorun. Böyle bir kuram (yaşanan) deneyimleri betimlemenin ötesine geçememekle birlikte, yine de sorunun büyüklüğünü vurgulamaktadır. Yapmamız gereken, aynı zamanda hem yeterince geniş, hem de özgül olabilecek bir kuram oluşturmaktır. Kadınların neden hep ezilmiş olduklarını, hem şimdi nasıl ezildiklerini, hem de bu ezilmenin başka yerlerde nasıl farklılaştığını anlamamız gerekir. Radikal feministlerin savundukları gibi, kendimizi, bütün kadınların ezilmeleri üstüne bir kuramı oluşturmaya adanmalıyız; ama aynı zamanda da, genel anlatım içinde tarihsel özgüllüğü gözden kaçırmamalıyız. Feminist sorular sorup, bunlara bazı Marksist yanıtlar bulmaya çaba göstermemiz gerekir.

Kadınların durumu, ezilen herhangi bir başka toplumsal grubun durumundan farklıdır: Onlar, insan türünün yarısını oluştururlar. Bir bakıma kadınlar, işçi sınıfı, siyahlar vb. gibi başka sömürülen ve ezilen sınıflarla birlikte sömürülmekte ve ezilmektedir. Üretimde bir devrim olana dek, kadınların erkeklerin dünyasındaki yerini emeğin durumu belirleyecektir. Ama kadınlara,

kendilerine özgü bir dünya sunulmuştur: aile. Kadınlar işte sömürülürler ve ardından da eve gönderilirler: Bu iki durum birarada onların ezilmişliklerini oluşturur. Üretimdeki boyun eğişleri, kendi dünyalarında yani ailede egemen oldukları varsayımı ardından gizlenir. Aile nedir? Ve bir kadının aile içinde gördüğü somut işlevler nelerdir? Kadının kendisi gibi, aile de doğal bir nesne gibi görünür, ama aslında kültürel bir yaratıdır. Nasıl kadının kişiliği veya rolüne ilişkin kaçınılmaz hiçbir şey yoksa, aynı biçimde ailenin biçimi veya rolü de hiçbir kaçınılmazlık taşımaz. Bu verilmiş toplumsal tipleri, doğanın kendisi olarak sunmak ideolojinin işlevidir. Her ikisi de, paradoksal bir biçimde, idealler olarak yüceltilebilir. «Gerçek» kadın ve «gerçek» aile barış ve bolluk imgeleridir; gerçekte ise her ikisi de şiddet ve umutsuzluğun alanı olabilirler. Görünüşte doğal olan bu durum, insanların uygarlık yolundaki zorlu çabalarından daha çekiciymiş gibi gösterilebilir. Ancak, Marx'ın eski Altın Çağ'a ilişkin burjuva söylenceleri üzerine yazdıkları kadınların dünyasını tam tamına betimlemektedir.

«... bir açıdan, eskilerin çocuksu dünyaları daha üstün gibi görünür; kapalı düzen, biçim ve koyulmuş sınırlar peşinde olduğumuz sürece bu böyledir de. Eskiler sınırlı bir doyum sağlarlar; oysa çağdaş dünya bizi doyumsuz bırakır, ya da kendisinden doyum duyuyor gibi görüldüğü durumlarda da bayağı ve değersizdir.»⁽¹⁾

«Kadın» ideolojisi kadını farklılaşmamış bir bütün olarak sunar: dünyanın her yerinde ve her zaman aynı olan «bir kadın». Aynı biçimde, aile «kavramı» da tüm

(1) Karl Marx: *Pre-Capitalist Economic Formations*, der. Hobsbawm, Lawrence and Wishart, 1964, s. 85.

zaman ve uzam boyunca süren bir birime ilişkindir; her zaman aileler olmuştur... Ailenin, sürekli olduğuna inanılan yapısı içinde, ölümsüz kadın yerini bulur. Genel anlayış budur... Kadın ve aile üstüne herhangi bir çözümlemenin, bunların sürekli oldukları, anne ile çocuğun monolitik bir bütün oluşturdıkları ve bir kadının yerinin ve doğal yazgısının, bu olduğu yolundaki ideolojik kavramı parçalaması gerekir. Kuramsal çözümleme ve devrimci eylem bu bileşimin yapısını kırmak ve kaçınılmazlığını yıkmak zorundadır.

Bundan önceki sosyalist kuram, kadının durumunu yalın değil karmaşık bir bütün olarak oluşturan farklı yapıları birbirinden ayırmayı başaramamıştır. Bunun yapılması, kadının durumunun doğrudan doğruya iktisadi ilişkilerden türetilebileceği (Engels), ya da bir simge olarak toplumla özdeşleştirilebileceği (genç Marx) düşüncesinin yadsınması anlamına gelecektir. Aslında kadının durumunun, farklı öğelerin birliğinden oluşan özgül bir yapı olarak görülmesi gerekir. Böylece kadının durumunun tarih boyunca uğradığı değişiklikler, bu öğelerin farklı biçimlerde biraraya gelmelerinin sonucu olarak ortaya çıkacaktır. Bu öğeler farklı zamanlarda farklı biçimlerde bileşecekleri için, doğrusal bir iktisadi gelişme öyküsü (De Beauvoir) de bir yana bırakılacaktır. Karmaşık bir bütünde, her bağımsız kesimin kendi özerk gerçekliği vardır, her birini son çözümlemede -ama yalnız son çözümlemede- iktisadi etken belirlese de. Bu karmaşık yapı, toplumda hiçbir çelişkinin, hiçbir zaman yalın olmadığı anlamına gelir. Her kesim farklı bir hızla devindiğine göre, değişik zamansallıkların yapının bütünündeki bireşimi alındığında, çelişkiler kimi zaman birbirinin etkisini ortadan kaldırıyor, kimi zaman da birbirini pekiştiriyor demektir. Kadının durumunun verilmiş bir anda oluşturduğu birlik, böyle farklı hızlar-

«da devinen birçok yapının ürünü olduğu için, «üst-belirlenmiş»⁽²⁾ bir birliklidir.

Kadının durumunun belli başlı yapıları şöyle sıralanabilir: Üretim, yeniden üretim, cinsellik ve çocukların toplumsallaştırılması. Bunların somut bileşimi, kadının durumunun «karmaşık birliği»ni verir; ancak her bir yapı, herhangi bir verilmiş tarihsel zamanında, farklı bir «an»a varmış olabilir. Bu yüzden belli bir anda varolan birliği ve bu birliğin nasıl değiştirilebileceğini anlamak için, yapıların ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Aşağıdaki notlar her bir kesimin tarihsel açıklamasını sunma savını taşımıyor; yalnızca, kadınların değişik rolleri ve bunlar arasındaki karşılıklı bağlantılar üstüne bazı genel düşünceler vermeyi amaçlıyor.

I. Üretim

Cinslerin biyolojik olarak erkek ve dişi diye ayrılması ve bu ayrılığa dayanan işbölümü, tarih boyunca iç içe girmiş bir gereklilik olarak görünmüştür. Anatomisi bakımından daha ufak-tefek ve güçsüz olan fizyolojisi ve psiko-biyolojik metabolizması kadının, iş-gücünün daha az yararlı bir üyesi olarak görünmesine yolaçar. Özellikle toplumsal gelişmenin ilk aşamalarında, erkeğin fiziksel üstünlüğünün, kadından esirgenen, doğaya egemen olma araçlarını ona nasıl sağladığı hep vurgulanır. Önceleri, erkek, doğaya egemen olma ve yaratmayı üstle-

(2) Bkz. Louis Althusser: «Contradiction and Overdetermination», For Marx, Allen Lane, Londra 1970, içinde. Bu devrimin karmaşıklığını betimlemek için Althusser, yukarıda da belirttiğim gibi, Freudcu «üst-betimlenme» kavramını kullanıyor. (Aşağıda kullanılan) «kopuş birliği» (unité de rupture) deyimini çelişkilerin, devrimci bir değişimin koşullarını oluşturacak kadar birbirlerini pekiştirmiş olduğu anı ifade ediyor.

nirken, kadına bakımla ilgili önemsiz işler verilmişti; kadın da, özel mülkiyet ve çocuklar gibi korunacak şeylerin arasına girdi. Bu konu üzerine yazmış olan Marx, Engels, Bebel, De Beauvoir gibi belli başlı sosyalistler, ağır kol işlerinde fiziksel olarak yetersiz oluşu bir kez belirlendikten sonra, kadının ezilişinin kesinleşmesi ve sürüp gitmesini özel mülkiyetin ortaya çıkmasına bağlarlar. Ancak fiziksel olarak güçsüz olması, kadının (çocuk büyütmenin dışında) hiç iş yapmamasına değil, yalnızca belli toplumlarda belli tür işleri yapmamasına yol açmıştır. İlkel toplumda, eski çağda, Doğu dünyası'nda, Ortaçağ'da ve kapitalist toplumda, kadının yaptığı işin oylunu her zaman, küçümsenmeyecek kadar büyük olmuştur ve kadın genellikle şimdikinden çok daha fazla çalışmıştır. Sorun işin biçimindedir yalnızca. Üretken emek olarak ölçüldüğünde evemeği miktarı, bugün bile, çok büyüktür.⁽³⁾ İsveç'de kadınların bir yılda evişine harcadıkları 2340 milyon saate karşılık, sanayide 1290 milyon saat harcandığı saptanmıştır. Chase Manhattan Bankası, bir kadının haftalık toplam çalışma saatinin ortalama olarak 99,6 olduğunu hesaplamıştır. Ama yine de, kadınlar hiçbir zaman ,salt fizik yapıları yüzünden ne sürekli olarak ne de ağırlıklı olarak günlük evişleriyle uğraşmak zorunda bırakılmamışlardır. Birçok köylü toplumda, kadınlar tarlalarda erkekler kadar veya onlardan fazla çalışmışlardır.

(3) Evişinin, çok zaman almasına karşın hafif ve görece zevkli bir iş olduğunu ileri süren özürçüler (apolojistler), evişi yapmanın yol açtığı sıkıcı ve alçaltıcı etkisizliği görmezlikten geliyorlar. Lenin'in zekice yorumu şu: «Hepiniz bilirsiniz ki, kadınlar tüm haklarına kavuştuklarında bile aslında hâlâ eziliyorlardır çünkü bütün evişi onlara bırakılmıştır. Çoğu durumda, evişi bir kadının yapabileceği en üretken-olmayan, en barbarca ve en zahmetli iştir. Küçültücüdür ve kadının gelişmesini sağlayacak hiçbir yönü yoktur.» (Toplu Eserler, cilt XXX, s. 43).

Fiziksel Güçsüzlük ve Baskı

Sosyalist çözümlemelerin çoğunun ardında yatan varsayım, kadının tâbi olma sürecinin gelişmesini başlatan en önemli etkenin, kadının erkekten daha az fiziksel iş kaldırabilmesi olduğudur. Ama, gerçekte, bu aşırı bir basite indirgemedir. Aynı terimlerle söylendiğinde, tarihsel olarak kadının tâbi olmasını belirleyen, iş yeteneğinin olduğu kadar şiddet yeteneğinin de erkekten daha az olmasıdır. Çoğu toplumda, kadınlar, yalnızca ağır işleri yapmada değil doğuştan da erkeklerden daha az yetenekli olmuşlardır. Erkek kendisini yalnızca doğaya karşı değil, türdeşlerine karşı da ortaya koyma gücüne sahiptir. Biyolojik yeteneğe dayalı doğrudan işbölümü ile toplumsal baskının karşılıklı etkileşimi, genellikle kabul edildiğinden çok daha büyük ölçüdedir. Kadınlar «kadın işleri»ni yapmaya zorlanmışlardır. Bu zorlama, kuşkusuz, dolaysız saldırganlık biçiminde ortaya çıkmamıştır. İlkel toplumlarda, kadının fizik yapısının av için erkeğinkinden daha az uygun olduğu açık bir gerçeklik olarak varsayılmıştır. Kadının aşağı durumunun toplumsal olarak kurumlaştığı tarım toplumlarında ise, çift sürmek ve ekin ekmek gibi ağır işler kadına verilmiştir. Bunun için baskı gereklidir. Gelişmiş uygarlıklarda ve daha karmaşık toplumlarda, kadının fiziksel eksiklikleri yeniden gündeme gelir. Kadınların ne savaşta, ne kentlerin kurulmasında hiçbir işe yaramadıkları düşünülür. Ama sanayileşmenin başlaması ile birlikte, baskı bir kez daha önem kazanır. Marx'ın da dediği gibi: «Makina, kas gücünü vazgeçilmez bir öge olmaktan çıkardığı ölçüde, kasları zayıf, beden gelişmesi eksik, ama kolları-bacakları kıvrak işçileri çalıştıran bir araç halini alır. Bu nedenle de, kadın ve çocuk emeği, makina kullanan kapitalist için aranan ilk şey olmuştur.»⁽⁴⁾

(4) Karl Marx: Capital, I, s. 394.

René Dumont, Afrika'nın birçok tropikal bölgesinde kadınlar bütün gün çalışmaya zorlanırken, erkeklerin genellikle boş gezdiklerine dikkati çeker. «Afrikalı kadın, zorla evlendirilme, çeyiz, erkeklerin boş zamanını ve saygınlığını arttıran çokeşlilik kurumu ve son derece eşitsiz bir işbölümü aracılığıyla üçlü bir kölelik yaşamaktadır.»⁽⁵⁾ Bu sömürünün hiçbir «doğal» kaynağı yoktur. Çağdaş Afrika köylü toplumlarında, kadınlar «ağır» görevlerini, erkekleri tarafından fiziksel olarak cezalandırılacakları korkusuyla değil, bu görevlere «alışılmış» olduğu için, toplumdaki yapılaşmış rol bölüşümünde bu görevler varsayıldığından yerine getiriyor olabilirler. Ayrıca baskının, baskıyı yapanla baskı altında tutulan arasında, sömürüde olduğundan farklı bir ilişkiye yol açtığı da önemli bir noktadır. Baskıyı betimlerken Marx, efendinin köleyi ya da serfi, «kendi yeniden üretiminin inorganik ve doğal bir koşulu» olarak gördüğünü söylemiştir. Başka bir deyişle, emeğin kendisi, hayvan ve toprak türünden başka doğal şeylere benzer: «Üretimin ilksel koşulları, doğal ön koşullar, yani üreticinin varoluşunun doğal koşulları olarak görünürler; tıpkı, kendisi tarafından yeniden üretilmiş ve geliştirilmiş olsa da, başlangıçta kendisi tarafından ortaya konmamış olan canlı bedeninin üreticinin önkoşulu olarak görünmesi gibi.»⁽⁶⁾ Bu tam tamına kadının durumudur. Çünkü, fiziksel güçsüzlüğünün kadını üretken çalışmanın dışında bırakması hiç söz konusu olmadığı gibi, toplumsal güçsüzlüğünün, bu durumlarda, onu üretken çalışmanın asıl kölesi yaptığı çok açıktır.

Bu, her ne kadar ilkel bir gerçek gibi görünse de, bu konuda yazan sosyalistler tarafından hep görmezlik-

(5) René Dumont: *L'Afrique Noir est Mal Partie*, 1962, s. 210.

(6) Karl Marx: *Pre-capitalist Economic Formations*, a.g.e., s. 87.

ten gelinmiştir; sonuç olarak, bu yazarların geleceğe ilişkin öngörülerinde temelsiz bir iyimserlik ortaya çıkar. Çünkü, eğer kadınların tâbi durumda olmalarını en ağır işler için biyolojik olarak yetersiz olmaları belirliyorsaydı, o zaman, yoğun fiziksel çaba harcama gereğini ortadan kaldıracığı için, ileri bir makine teknolojisi umudu kadının kurtuluşunu sağlayacak demektir. Böylece, bir an için, sanayileşmenin kendisi kadının kurtuluşunun müjdecisi gibi görünür. Örneğin Engels şöyle der: «Kadının kurtuluşunun ilk öncülü, dişi cinsin tümünün toplumsal sanayiye girmesidir... Ve bu tümüyle, çağdaş büyüklük ölçekli sanayinin bir sonucu olarak olanak kazanmıştır; bu sanayi, yalnızca kadınların kitlesel olarak üretime katılmasını olanaklı kılmakla kalmaz, bu katılmayı gerekli de kılar; ve bunun da ötesinde özel evişini bir toplumsal sanayiye dönüştürmeye girişir.»⁽⁷⁾ Marx'ın, sanayinin ilk dönemi ile ilgili olarak söyledikleri, otomasyonun yerleştiği bir toplum için ne daha az, ne daha çok geçerlidir: «... ortak çalışma grubunun her iki cinsten ve her yaştan bireylerden oluşmasının, uygun koşullar altında, zorunlu olarak insanın gelişmesi için bir kaynak oluşturacağı açıktır; ancak, üretim sürecinin emekçi için değil, emekçinin üretim süreci için varolduğu, kendiliğinden gelişmiş, yabancı, kapitalist biçimiyle bu ortak çalışma grubu yozluğun ve köleliğin kaynağıdır.»⁽⁸⁾

Sanayi emeği de, otomasyon da, erkeğin yanısıra kadının kurtuluşunun önkoşullarının habercisidir ama yalnızca önkoşullarının. Sanayileşmenin bugüne dek ne Doğu'da ne Batı'da kadınları bu anlamda özgürleştirmedigi çok açıktır. De Beauvoir, otomasyonun cinsiyetler-

(7) Friedrich Engels: a.g.e., II, s. 233, 311.

(8) Karl Marx: *Capital*, I, s. 394.

arası fiziksel farklılığı tümüyle ortadan kaldırarak belirleyici, nitel bir değişikliğe yolaçacağını ummuştur. Ancak, tek başına buna güvenmek, tarihin hiç de haklı çıkarmadığı bir biçimde tekniğe, bağımsız bir rol yükler. Kapitalizm altında otomasyonun, emek gücüne en geç katılmış onunla en az bütünleşmiş olan ve bir burjuva toplumu için ideolojik olarak (göçmenlerle birlikte) en kolay vazgeçilebilecek üyeleri olan kadınları, kısa bir süre için üretime kattıktan sonra, oradan atarak, giderek artan yapısal bir işsizliğe yolaçması olasıdır. Teknolojiyi yapının bütünü dolayım ve kadının iş ilişkilerinde geleceğini belirleyecek olan da budur. İşte Firestone'un «çevre» devriminin gözardı ettiği de, toplumsal güçler ile teknoloji arasındaki bu ilişkidir.

Fiziksel eksiklik, ne geçmişte ne de şimdi, kadının toplumda aşağı bir düzeye itilmesinin yeterli bir açıklaması olamaz. Baskı, artık, her iki cinsin de paylaştığı bir ideoloji olacak biçimde düzeltilmiştir. Viola Klein, çalışan kadınlar üzerinde yaptığı anketin sonuçlarıyla ilgili olarak şöyle diyor: «Kadınların ankete verdikleri yanıtlarda, militan olsun olmasın, kadın eşitlikçiliğinin hiçbir izi yok; kadınlar «çalışma hakkı»na sahip oldukları örtük olarak bile varsayılmamış.»⁽⁹⁾ Üretimde rolü alması başkaları veya kendisi tarafından yadsındıkça, kadın, kurtuluşunun önkoşullarını bile yaratamaz. Ama iş gücünün bir parçası olması bile kadının ailedeki ezilmişliğini aşındırmaz.

II. Çocukların Yeniden-Üretimi

Tarihsel olarak, kadınların, çok belirleyici bir alan olan üretim kesiminde yer almamalarının tek nedeni, bir bas-

(9) Viola Klein: «Working Wives», Institute of Personnel Management Occasional Papes, sayı 15, 1960, s. 13.

kı bağlamında fiziksel olarak güçsüz kabul edilmeleri değildir; yeniden-üretimdeki rolleri de bir etkindir bu olayda. Annelik zaman zaman işten çekilmeyi gerektirir; ancak bu belirleyici bir olgu değildir. Asıl belirleyici, kadınların yeniden-üretimdeki rolüdür: Bu rol, en azından kapitalist toplumda, erkeklerin üretimdeki rolünün tinsel «tamamlayıcısı» olmuştur. Bu ideolojide, çocuk doğurmak, çocuk yetiştirmek ve eve bakmak, kadının doğal uğraşının çekirdeğini oluşturur. Bir insan kurumu olan ailenin, evrenselmiş gibi görünmesi yüzünden, bu inanç çok güçlüdür. Hiç kuşkusuz, marksist çözümlemeler, burada ortaya çıkan temel sorunları yeterince önmselemiştir. Ailenin «ortadan kaldırılması» sloganına işlerliği olan bir içeriğin verilmesinde tümüyle başarısızlığa uğranması, bunun (ve bu anlayışın içiboş bir kavrama dayandığının) çarpıcı bir kanıtıdır.

Biyolojik bir işlev olarak annelik evrensel ve zamandışı bir olgudur ve bu niteliği ile, Marksist tarih çözümlemesinin kategorilerine uymaz gibi görülmüştür. Ancak buradan, ailenin sağlamlığı ve kalıcılığı denen şeye ve çok farklı biçimler altında da olsa ailenin her yerde varolduğu sonucuna ulaşılır.⁽¹⁰⁾ Bir kez bu kabul edilince, onurlu ama farklı bir rol olduğu (Güneyli ırkçıların, eşit-ama-«ayrı» ideolojisi gibi) ne denli vurgulanırsa vurgulansın, kadının üzerindeki toplumsal boyunduruğu, kaçınılmaz olarak, aşılamaz bir biyolojik-tarihsel olgunun izlediği görülebilir. Ve buradan da şu nedensellik zincirine varılır: Annelik, aile, üretimde ve toplum yaşamında yer almama, cinsiyetler-arası eşitsizlik.

(10) *Centuries of Childhood*, 1962, adlı yapıtında Philippe Ariès, ailenin, şu ya da bu biçimde hep varolmuş olsa bile, çoğu kez, daha güçlü toplumsal yapıların içine gömülmüş olduğunu gösteriyor. Aslında, Ariès'e göre, aile günümüzde taşıdığı anlamı sanayileşmeyle birlikte kazanmıştır.

Bu usyürütmede püf noktası aile düşüncesidir. «Aile»nin sona erdiği yerde «toplum»un da neredeyse sona ereceği, ya da devrimcilerin tüm çabalarına karşın, artık temelinde çekirdek ailenin olmadığı ileri bir toplumun düşünölemeyeceği anlayışı hâlâ çok yaygındır. Bu konuyu ciddi bir biçimde tartışmanın tek yolu ailenin, ya da daha doğrusu kadının aile içindeki rolünün tam anlamıyla ne olduğu sorusunu sormaktır. Bir kez bu yapılnca, sorun yepyeni bir biçimde çıkar karşımıza. Çünkü kadının ilkel, feodal ve kapitalist aile içindeki rolünün, birbirinden oldukça farklı üç yapıdan kaynaklandığı açıktır: Yeniden-üretim, cinsellik ve çocukların toplumsallaştırılması. Bunlar çağdaş ailede birbiriyle bağıntılıdır; ama bu bağıntı öze ilişkin değil, tarihseldir. Bu öğelerin birbirlerine bağıntılı olmalarının gerekli olmadığını kolayca görebiliriz. Örneğin, biolojik anne-baba olma, toplumsal anne-baba olma (evlât edinme) ile zorunlu olarak özdeş değildir. Dolayısıyla, asıl tartışılması gereken, çözümlenmemiş bir birlik olarak aile değil, bugün aileyl bir bütün olarak oluşturan, ama yarın birbirinden ayrılıp başka bir biçimde yeniden düzenlenebilecek bağımsız yapılardır.

Dediğim gibi, yeniden-üretim sözde-durağan, zamandışı, tarihe değil biyolojiye ilişkin bir olgu olarak görülür. Gerçekte bu bir yanılsamadır: «Yeniden-üretim tarzı», «üretim tarzı» ile birlikte değişmez ve birçok farklı üretim tarzından fiilen aynı kalabilir. Çünkü şimdiye dek yeniden-üretim tarzını denetlenemez, doğal niteliği belirlemiştir ve bu ölçüde de, değişikliğe uğramamış biyolojik bir olgu olarak kalmıştır. Yeniden-üretim doğal bir olay olduğu sürece, kuşkusuz, toplumsal sömürü kadınlar için fiilen bir yazgı niteliği taşımıştır. Ne olursa olsun, kadınlar, yaşamlarının büyük bir bölümünün «efendi»si değillerdi. Güvenilemez doğum kontrol yön-

temleri veya çok sayıda tehlikeli kürtaç dışında, çocuk doğurup doğurmayacakları kaç çocuk doğuracakları konusunda seçimleri yoktu; varoluşları esas olarak kendi denetimleri dışındaki biyolojik süreçlere bağılıydı.

Doğum Kontrolü

Ussal bir teknik niteliğine ancak 19. yüzyıl gibi son derece yakın bir geçmişte kavuşan doğum kontrolü, dünya tarihi açısından önem taşıyan bir yeniliktir. Doğum kontrolünün sonuçlarının erişebileceği boyutlar, hapla birlikte, yeni yeni ortaya çıkıyor. Çünkü sonunda yeniden-üretim tarzının dönüştürülmesi olanağı belirlemektedir. Çocuk doğurmak bir kez istence bağılı olunca (bugün bile, Batı'da bu ne kadar böyledir?), anlamı temel olarak değişiktir artık. Bundan sonra çocuk doğurmanın kadının tek ve en önemli işi olması gerekmez; birçok seçenekten biri durumuna gelir.

Tarih, insanın farklı üretim tarzlarında, doğayı ve dolayısıyla da kendisini, yani insan doğasını dönüştürmesinin gelişmesidir. Günümüzde, insan kültürünün en doğal bölümünün dönüştürülmesi ve «insanlaştırılması» için teknik olanaklar vardır. İşte yeniden-üretim tarzında değişikliğin anlamı bu olabilir.

Henüz bu durumdan çok uzağız. İtalya'da doğum kontrolü haplarının ve aygıtlarının satımı yasallaştırılmamıştır. Brçok ülkede güvenilebilir araçlar bulmak güçtür. Ağızdan alınan ilaçlarla korunma, pek az sayıda Batı ülkesinde paralı bir azınlığın ayrıcalığıdır. İlerleme, burada bile her zamanki tutucu ve sömürgeci biçimi altında olmuştur. Hap yalnızca kadınlar için yapılmıştır; böylece, her iki cinsi de ilgilendiren tehlikeli bir deneyde kobay olarak kadınlar kullanılmaktadır.

Şu olgu çok önemlidir: Kolay elde edilebilen doğum kontrolü araçları, cinsel yaşantıyı yeniden-üretimden koparma tehdidini taşır; oysa, tüm çağdaş ideoloji bu ikisini, ailenin varoluş nedeni olarak birarada tutmaya çalışmaktadır.

Yeniden-Üretim ve Üretim

Şimdiki durumda toplumumuzda yeniden-üretim, çoğu kez, üretimin acıklı bir taklidi gibidir. Kapitalist bir toplumda çalışma, sermayenin elkoyduğu toplumsal bir ürünün üretiminde emeğin yabancılaştırılmasıdır. Ama, en aşırı sömürünün olduğu koşullarda bile, kimi zaman, çalışma erekli ve sorumlu, gerçek bir yaratma edimi olabilir. Annelik genellikle bunun bir karikatürüdür. Biyolojik ürün olan çocuğa cisimsel bir ürünmüş gibi davranılır. Annelik-babalık, çalışmanın yerini alan bir etkinlik olur; burada çocuk, tıpkı işçinin yarattığı bir meta gibi, annenin yarattığı bir nesne olarak görülür. Kuşkusuz, çocuk anneden maddi bir anlamda uzaklaşmıyor, ama annenin yabancılaştırılması, ürünü patronu tarafından mülk edinilen işçinin yabancılaştırmasından çok daha kötü olabilir. Özerk bir kişi olan çocuğun, kendisini sürekli bir biçimde yalnızca anne-babanın mülkü olarak yaratmayı amaçlayan etkinliği tehdit etmesi, kaçınılmazdır. Mülkler, benin bir uzantısı olarak algılanır. Bir mülk olarak çocuk da tam tamına budur işte. Bu yüzden, çocuğun yaptığı herşey, yeniden-üretim rolünü böyle yanlış algılayarak kendi özerkliğinden vazgeçen annenin kendisine bir tehdit oluşturur. Bundan daha tehlikeli bir yaşam dayanağı az bulunur.

Bunun da ötesinde, kadının çocuğu üzerinde duygusal açıdan denetimi olsa bile, hukuksal ve iktisadi açıdan hem kendisi, hem çocuk babaya bağılıdırlar. Toplumdaki

analık yüceltmesi, annenin gerçeklikteki toplumsal-iktisadi güçsüzlüğü ile uyum içindedir. Erkeklerin bundan sağladıkları psikolojik ve pratik çıkarlar açıktır. Kadının kendi yaratıcılığını çocukta aramasının tam karşısı, erkeğin işinden ailesine kaçışıdır: «Eve gelince, maskemizi bir kenara bırakır, aletlerimizi yere atarız; artık, avukat, denizci, asker, devlet adamı ya da din adamı değil, yalnızca insanızdır. Yeniden en insanca ilişkilerimize dalarız; sonuç olarak bu ilişkiler, biz kendimiz olduğumuz zaman bizim olan şeylerin tümüdür».⁽¹¹⁾ Üretken olmayışı kadını tanımlamaz; ama annelik yetisi onu tanımlayan bir şeydir. Ancak bu yalnızca fizyolojik bir tanımdır. Ne var ki, bu yetinin eylem ve yaratıcılığın yerini tutmasına, evin, erkeklerin rahatlamaları için gereken bir yer olmasına izin verildiği sürece, kadın, türünün, yani evrensel ve doğal durumunun ötesine geçemeyecektir.

III. Cinsellik

Geleneksel olarak, cinsellik, kadınların durumunun tabularla en yüklü olan boyutudur. Cinsel özgürlük ve cinsel özgürlükle kadınların özgürlüğü arasındaki bağlantının anlamı, çok az sosyalist yazarın irdeleme zahmetini gösterdiği bir konudur. Sovyetler Birliği'ndeki «sosyalist ahlâk», uzun bir süre, konunun, dünya sosyalist hareketi içinde ciddi bir biçimde tartışılmasını engellemiştir. Bu açıdan, bir anlamda Engels kadar açık görüşlü olmayan Marx da, gençliğinde bu sorun üstünde geleneksel görüşleri dile getirmiştir:

«... dışlayıcı ilişkiler yoluyla cinsel güdünün kutsallaştırılması, güdülerin yasalarla denetlenmesi, doğa-

(11) J. A. Froude, *Nemesis of Faith*, 1849, s. 103.

nın buyruğunu duygusal bir bağ biçiminde «ideal»-
leştiren ahlâk güzelliği işte evliliğin özü.»⁽¹²⁾

Ancak tarih boyunca, kadınların anne ya da üretici kimlikleriyle olduğu kadar, cinsel nesneler olarak da mülk edinildikleri açıktır. Gerçekten de cinsel ilişki, üretim ya da yeniden-üretim ilişkisinden çok daha kolaylıkla ve tümüyle mülkiyet yasasına özümmlenebilir. Çağdaş cinsel sözcükler dağarcığı bu olgunun apaçık bir göstergesidir. Geniş kapsamlı bir söyleştirmeler sözlüğüdür bu: «yavru, fasulya, piliç vb.» Sonraları Marx da bunu bilincine varmıştır: «Evliliğin... dışlayıcı özel mülkiyetin bir biçimi olduğu karşı çıkılmaz bir doğrudur.»⁽¹³⁾ Ama ne Marx'ın kendisi, ne de onun ardılları, bunun sosyalizm açısından, ya da en azından kadınların durumunun yapısal bir çözümlemesi açısından ne anlam taşıyacağını hiçbir zaman ciddi bir biçimde gözönüne getirmeye çalışmamışlardır. Aynı parçada Marx, ortaklaşmacılığın, kadınların ortak mülkiyet olarak «ortaklaşa kullanılacakları» anlamını taşımayacağını vurgulamıştır. Hiçbir zaman da bunun ötesine gitme yürekliliğini göstermemiştir.

Burada, tarihe bir göz atmak yerinde olacaktır. Sosyalistlerin hiçbir şey söylemeyerek açık bıraktıkları boşluğu liberal ideologlar doldurmuştur. Oldukça yakın bir geçmişte çıkan **Eros Denied (Eros'un Yadsınması)** adlı kitabında Wayland Young, Batı uygarlığının cinsellik konusunda en baskıcı uygarlık olduğunu ileri sürmekte ve cinsel özgürlük talebi bağlamında, bu uygarlığı uzun uzun Doğu toplumları ve eski çağ ile karşılaştırmaktadır. Ne var ki, kitapta, kadınların bu farklı toplumlardaki

(12) Karl Marx: «Chapitre de Mariage», *Oeuvres Complètes*, der Mollitor, *Oeuvres Philosophiques*, I, s. 25.

(13) Karl Marx: **Private Property and Communism**, a.g.e., s. 153.

durumundan, ya da buralarda geçerlikte olan farklı evlilik-sözleşmesi biçimlerinden hiç söz edilmemesi oldukça çarpıcıdır. Bu da, tüm tartışmayı salt biçimsel bir işleme dönüştürmektedir ve sosyalistlerin, kadınların durumu üstüne tartışmalarında cinsel özgürlük ve bunun ne anlam taşıdığı sorununu görmezlikten gelmelerinin öbür yüzüdür. Çünkü, bazı Doğu toplumlarının ya da eski (hatta ilkel) uygarlıkların, Batı toplumlarından çok daha az ahlâkçı oldukları doğru olmakla birlikte, bunu toplumsal yapıdan soyutlanabilecek bir «aktarılabılır değer» olarak görmek saçmadır. Gerçekte, bu toplumların bir çoğunda cinsel açıklık bir tür çok eşli sömürü ile bir arada gitmiştir; bu da, bu durumda cinsel açıklığın erkek egemenliğinin bir belirtisi olduğu anlamına gelir. Sanat da erkeğin alanı olduğu için, bu özgürlük sanatta doğal ve genellikle güçlü bir ifadesini bulur; bu olgu, çoğu kez, toplumdaki insan ilişkilerinin bütünsel niteliğinin bir kanıtıymış gibi anılır. Bundan yanıltıcı bir şey olamaz. Asıl gerekli olan, bu saf ve yüreklendirici tarihsel örneği vermekten çok, farklı toplumlarda cinsel özgürlük ve açıklık derecesiyle kadının durumunun ve saygınlığının birlikte değişmesine bir açıklama getirmektir.

Cinsellik ve Kadınların Durumu: Bazı Tarihsel Örnekler

Bazı noktalar kendiliklerinden çok açıktır. Gerçek tarih herhangi bir liberal açıklamanın ortaya koyduğundan çok daha diyalektiktir. Hukuksal sınırı olmayan çok eşlilik, bu kuruma eşlik eden kültürde cinselleşmenin derecesi ne olursa olsun, kesinlikle kadının özerkliğinin tümüyle karşıtıdır ve baskının çok aşırı bir biçimini oluşturur. Eski Çin bunun çok yetkin bir örneğidir: Bir yandan duygusallığın çok önem taşıdığı bir kültürdür bu,

Öte yandan da, evin reisi olarak babanın olağandışı bir despotluk (düzeni) kurduğu bir toplum. Çinli aile babası «akraba topluluğunun dini (yarı-resmi) polisi»⁽¹⁴⁾ idi. Öte yandan, Batı'da tekeşliliğin gelmesiyle de bir mutlak düzelme olmamıştır. Tekeşlilik kesinlikle birebir bir eşitlik yaratmamıştır. Hiç ilgisi yoktur bu tür bir eşitlikle. Engels'in yorumu çok doğrudur:

«Tekeşlilik tarihte kesinlikle kadınla erkeğin uzlaşması olarak ortaya çıkmaz, hele böyle bir uzlaşmanın en olgun biçimi hiç değildir. Tersine, bu kurum, bir cinsin öteki tarafından boyunduruk altına alınmasıdır ve tarihöncesinde o güne dek hiç bilinmeyen bir cinsiyet çatışmasının duyurusu olarak ortaya çıkar.»⁽¹⁵⁾

Ancak, tekeşlilik Hristiyanlık döneminde Batı'da çok özgül bir biçime bürünmüştür. Burada tekeşlilik daha önce görülmemiş bir genel cinsel baskı düzeniyle birleşmiştir. Hristiyanlığın St. Paul'den kaynaklanan yorumunda, Yahudilikten miras alınmış belirgin bir kadındüşmanlığı eğilimi vardı. Zamanla bu tavır sulandırıldı; feodal toplum sonraları her ne kadar çileciliğiyle tanınmışsa da, burada en azından yönetici sınıf içinde, biçimsel tekeşlilik, somut yaşamda, çokeşliliğin oldukça yaygın olarak benimsendiği bir çerçeve olarak uygulanıyordu. Ama burada da cinsel özgürlük derecesi, bir kez daha, erkek egemenliğinin bir belirtisiydi yalnızca. İngiltere'de gerçekten önemli değişiklik, militan bir ahlâkçılığın yükselmesi ve ekonomide pazar ilişkilerinin yayılmasıyla oldu. Lawrence Stone şu gözlemi yapıyor:

«Kuramsal olarak olmasa bile pratikte, 16. yüzyılın başlarında soylu sınıf çokeşli bir topluluktan ve bo-

(14) Karl Wittfogel: *Oriental Despotism*, 1957, s. 116.

(15) Friedrich Engels: a.g.e., II, s. 224.

şanmanın resmen yasak olmasına karşın, bazı soy-
lular birbiri ardından birçok kadınla yaşamanın yo-
lunu buldular. Ancak yüzyılın sonlarında, çifte ölçü-
nün Calvinci eleştirilerinden etkilenen kamuoyu,
açıktan açığa metres tutulmasına karşı çıkmaya baş-
ladı.»⁽¹⁶⁾

Kapitalizm ve yeni doğan burjuvazinin kapitalizmle
(birlikte ortaya çıkan talepleri kadına, eş ve anne olarak
yeni bir statü tanıdı. Yeni haklara kavuştu kadın; top-
lumsal durumu üstüne ateşli tartışmalar yapıldı: Kadın-
ların dövülmesi kınanmaya başlandı. «Burjuva erkeği
kadında tamamlayıcısını arar, eşitini değil.»⁽¹⁷⁾ Toplu-
mun kıyısındaki (peripheral) kesimlerde kadın, zaman
zaman, pazara dayalı bir toplumdaki kadınca işlevinin
ötesine geçen bir eşitliğe kavuştu. Katolik kilisesinden
en uzakta yeralan mezheplerde kadınlar çoğu kez tümü-
yle eşit haklara sahiptiler: Quaker'ların öncüsü Fox, «Kur-
tarılış»nın düşüşten önceki eşitliği geri getirdiğini ve
böylelikle Quaker kadınlarının gerçek bir özerklik ka-
zandığını ileri sürmüştü. Ama mezheplerin çoğu kurum-
sallaşınca, aile disiplininin gerekliliği ve onunla birlikte
kadının yumuşak başlılığı yeniden vurgulanmaya baş-
landı. Tarihçi Keith Thomas'ın da dediği gibi, Puriten'ler
«kadının saygınlığını arttırmak için birşeyler yapmışlar-
dı, ama çok da fazla birşey değil.»⁽¹⁸⁾ Ataerkil sistem,
yeni ekonomik üretim tarzı, yani kapitalizm tarafından
korunmuş ve sürdürülmüştür. İşlerliği olan tam bir te-
keşliliğe geçiş, bugün bildiğimiz anlamda çağdaş burju-

(16) Lawrence Stone: *The Crisis of the Aristocracy*, 1965, s. 663-664.

(17) Simone de Beauvoir: *La Marche Longue*, 1957, İngilizce çevirisi:
The Long March, 1958, s. 141.

(18) Keith Thomas: *Women and the Civil War Sects, Past and Pre-
sent*, sayı 13, 1958, s. 43.

va toplumuna geçişe eşlik etti. Kapitalist pazar sisteminin kendisi gibi tekeşlilik de, tarihsel bedeli büyük olan bir tarihsel ilerlemeydi. Kapitalist toplumun biçimsel, hukuksal eşitliği ve kapitalist ussallık, artık emek sözleşmesinde olduğu kadar evlilik sözleşmesinde de uygulanıyordu. Her iki durumda da, sözdeki eşitlik gerçeklikteki sömürüyü ve eşitsizliği gizler. Ama her iki durumda da, biçimsel eşitliğin kendisi, daha öte bir ilerlemeyi olanaklı kılar.

(Cinsellik ve Kadınların Durumu: Günümüzde)

Bugünün durumunu yeni bir çelişki belirlemektedir. Cinsel özgürlük çokeşlilik koşulları altında genellikle bir sömürü biçimidir. Ancak, eşler-arası biçimsel eşitlik (tekeşlilik) bir kez kurulduktan sonra, cinsel özgürlük, artık tersine, kurtuluşu olanaklı kılacak bir güç durumuna gelir. Bundan sonra bu kavram, her iki cins için de, varolan cinsellik kurumlarının sınırlarını aşma özgürlüğü anlamını taşır.

Öyleyse, tarihsel olarak şöyle bir diyalektik devinim olmuştur: Oldukça bağınaz bir baskı döneminde cinselliğin dile getirilmesi gözden çıkarılmıştır; ancak bu dönem, yine de, cinsel roller arasındaki eşitliğin artmasına yol açmış, ve böylece, iki anlamda, yani hem eşitlik hem özgürlüğe dayanan gerçek bir cinsel kurtuluşun önkoşulunu yaratmıştır. Kurtuluşun bu iki anlamının birliği sosyalizmi tanımlamaktadır.

(Aşk ve Evlilik)

Bu devinim «duygu» tarihinde doğrulanabilir. Aşk yüceltmesi ancak 12. yüzyılda ve hukuksal evlilik biçimlerini karşısına alarak ortaya çıkar; bu dönemde kadınlara

verilen değer de artar (şövalye aşkı). Bundan sonra gı-
dererek yayılır «aşk geleneği» ve tümüyle evlilik kurumu-
na özümlenip, «tüm yaşam için yapılmış özgür seçim» gi-
bi bir saçmalığın üretilmesine yolaçar. Burada ilginç
olan, Batı'da tekeşliliğin bir kurum olarak, aşk düşün-
cesinden yüzyıllarca önce ortaya çıkmış olmasıdır. Aşk
ve tekeşlilik, sonraları resmi olarak birbiriyle uyumlu
duruma getirilmiştir, ama aralarındaki gerilim hiçbir
zaman ortadan kalkmamıştır. «Evliliğin» istence bağlı
sözleşmeli niteliği ile, «aşk»ın, tam da istenç dışı gücü-
le tanınan bu tutkunun, denetlenemez, kendiliğinden
oluşu arasında biçimsel bir çelişki vardır. Herkesin, ya-
şamı boyunca ancak bir kez aşık olabileceği ve bu yüz-
den de bunun istence dayalı bir sözleşmeye bağlanabile-
ceği anlayışı, psikolojik-ideolojik bir sistem olarak cinsel
baskı biraz gevşediğinde, gündelik yaşantılar ışığında
giderek daha az inandırıcı olmaya başlamıştır.

Kuşkusuz, şimdilik, geleneksel değerler sisteminde-
ki en önemli çatlağı, evlilik öncesi cinsel deneyimlerdekı
artış oluşturmaktadır. Çağdaş toplumda bu tür ilişkiler
artık neredeyse yasallaşmıştır. Ancak bu artışın mantık-
sal sonuçları, toplumda egemen olan ve evliliği, dışlayı-
cı ve sürekli bir bağ olarak gören ideolojik evlilik anla-
yışını sarsıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu, Amerika'da ya-
yınlanan Aile ve Cinsel Devrim adlı bir derlemede çok
açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır:

«Evlilik-dışı ilişkiler açısından bakıldığında, cinsel-
liğe karşı olanlar, sonunda yenilecek olsalar bile,
verdikleri mücadelede hâlâ güçlü durumdalar. Er-
keklerin ve kadınların evlenene kadar bekâretlerini
koruma, evlendikten sonra da eşlerine tümüyle bağlı
kalma zorunlulukları, Yahudi-Hıristiyan cinsel ahlâ-
kının çekirdeğini oluşturur. Evlilik öncesi iffet açı-

sından ise bu ahlâk açıkça dönemini doldurmuş gibidir; toplumun birçok kesiminde de giderek içi boş bir kalıp haline gelmiştir.»⁽¹⁹⁾

Günümüz koşullarında, cinsel özgürleşme dalgası kadınların genel anlamda daha özgür olmalarını getirebilir. Ve yine bu gelişme yeni baskı biçimlerinin habercisi de olabilir. Püriten-burjuva düşüncenin yaratısı olan «tamamlayıcı» (eşit değil) anlayışı kurtuluşun önkoşulunu sağlamıştır. Ancak, bu anlayışın getirdiği cinsiyetler-arası hukuksal eşitliğin bedeli, baskının çok yoğunlaşması olmuştur. Sonraları, özgür bir cinselliğin daha çok gelişmesini, tıpkı özel mülkiyet gibi, frenlemiştir bu anlayış. Kapitalist pazar ilişkileri tarihsel olarak sosyalizmin önkoşulunu oluşturmıştır; (Komünist Manifestosu'ndaki suçlamanın tersine) burjuva evlilik ilişkileri de pekâlâ kadınların kurtuluşunun önkoşulu olabilir.

IV. Çocukların Toplumsallaştırılması

Kadın, çocuklarının toplumsallaştırıcısı kimliğine büründüğünde, biyolojik «anne olma yazgısı» kültürel bir göreve dönüşür. Çocuklarının yetiştiricisi olmak, kadının en temel toplumsal tanımıdır. Toplumsallaştırma işlevine uygun oluşu, kadının fizyolojik durumundan kaynaklanır; bir yandan süt verme yetisi öte yandan zaman zaman ağır işleri yüklenebilmekteki görece yeteneksizliği, bu durumu belirler. Daha baştan, uygunluk ve kaçınılmazlığın aynı şey olmadığını söylemek gerekir. Birçok antropolog bunu açıkça belirtmiştir. Lévi-Strauss şöyle der. Örneğin:

(19) Albert Ellis: «The Folklore of Sex», *The Family and the Sexual Revolution*, der. E. M. Schur, 1966, içinde, s. 35.

«Bütün insan topluluklarında, kadınlar çocuk doğurur ve onlara bakar; erkeklerin uzmanlık alanı ise avcılık ve savaş gibi etkinliklerdir. Ne var ki burada bile ikircikli durumlarla karşılaşırız: Kuşkusuz, erkekler hiçbir zaman çocuk doğurmazlar, ama birçok toplumda... sanki doğuruyorlarmış gibi davranmaya itilirler.»⁽²⁰⁾

Evans-Pritchard'ın Nuer kabilesi betimlemesi tam tanıma böyle bir durumu tanımlamaktadır. Margaret Mead, kadınlık ile besleyicilik arasında doğal bir bağlantı olduğu varsayımının bir dileği ifade ettiğini söyler:

«Bir annenin çocuğuna bakmasının kendisi açısından elverişli olmasına dayanılarak, bunun, bir ereksele evrim sürecinde kadınlara, özenle ,bir ayrıcalık olarak sunulmuş bir özellik olduğu varsayılmıştır. Erkeklerin avcılık yapmış olmalarına, avcılığın da girişimcilik, yüreklilik ve girişkenlik gerektiren bir etkinlik olmasına dayanılarak, bu yararlı tavırların onlara cinsel kişilik özellikleri olarak sunulduğu varsayılmıştır.»⁽²¹⁾

Ancak, çocuk yetiştirmede rollerin kültürel olarak dağıtılması ve burada çeşitliliğinin olmayışı, ele alınması gereken temel sorun değildir. Bundan daha önemli olan, toplumsallaştırma sürecinin kendisini ve bu sürecin gereklerini çözümlemektir.

Sosyolog Talcott Parsons ayrıntılı çözümlemesinde, birisi «anlatımcı» öteki de «araççı» rolü yüklenmiş iki ebeveynin olmasının çocuk için önemli olduğunu ileri

(20) Claude Lévi-Strauss: «The Family», *Man, Culture and Society*, der. H. L. Shapiro, 1956, içinde s. 274.

(21) Margaret Mead: «Sex and Temperament», *The Family and the Sexual Revolution*, a.g.e., içinde, s. 207-208.

sürer.(²²) Çekirdek aile, bir yandan kuşaklararası hiyerarşinin (anne-baba ve çocuklar), öte yandan da anne-babanın üstlendiği farklı rollerin (anne-anlatımcı; baba-araç) oluşturduğu iki eksenin yörüngesinde döner. Rol dağılımının temelinde annenin emzirebilmesi, babanın da emzirememesi yatmaktadır. Parsons ve çalışma arkadaşları, bütün topluluklarda, babanın çocuğu besler gibi görüldüğü en ilkel kabilelerde bile (örneğin, Evans-Pritchard ve Mead'ın ele aldığı türden topluluklar), erkek eş anne'ye karşı araççı rolü üstlenir. Çocukla ilişkisinde anne, bir aşamada hem araççı hem anlatımcı rolü oynar; bu, kadının sevgi ve şefkat kaynağı olmanın yanı sıra, onaylama ya da onaylamama görevini de yüklediği ilk yıllardır yalnızca. Ne var ki, bundan sonra, baba, ya da onun yerini tutan erkek (ana-soyuna dayalı toplumlarda annenin erkek kardeşi ya da ağabeyi) bu rolü devralırlar. Çağdaş bir sanayi toplumunda iki tür rol çok belirgin bir önem taşır: Yetişkinin ailedeki doğurganlık rolü ve dışarıda, iş dünyasındaki mesleki rolü. Kendi içinde ailenin işlevi, kadının aile içindeki işlevini yansıtır; bu, her şeyden önce, anlatım işlevidir. Bütünleşme -uyarlama- anlatım rolünü üstlenmiş bir kişi zamanının tümünü dışarıda, araççı mesleki işlerinde geçiremez; dolayısıyla da, kadınların evin dışında çalışmaları için çok derin yapısal engeller vardır. Parsons'un çözümlemesi, çağdaş Amerikan toplumunda anneye özgü toplumsallaştırma rolünün sınırlarını çok

(22) Talcott Parsons/Robert F. Bales: **Family, Socialization and Interaction Process**, 1956, s. 47. «Araççı işlevler, sistemle sistemin sistem dışındaki durumu arasındaki bağlantıları... ve dışsal hedef-nesnelerle istenen türden ilişkileri «araççı» bir biçimde kurmayı ifade eder. Anlatımcı işlevler ise, sistemin «dışel» işleyişini, yani üyeleri arasındaki bütünleşme (davranış) kalıplarının ve gerilim düzeylerinin düzenlenmesini ifade eder.»

açık bir biçimde belirlemektedir.⁽²³⁾ Toplumsallaştırmanın başka yönleri ve başka biçimlerinin de olabileceğini ortaya koymaz. Parsons'un yapıtında değerli olan yön, yalnızca, toplumların oluşmasındaki belirleyici süreç olarak toplumsallaştırmanın taşıdığı önem üstünde ısrarla durulmasıdır (hiçbir Marksist'te bu tür bir çözümleme yoktur). Parsons'un vardığı genel sonuç şudur:

«Yetkili kişilik ruhbilimcileri, ciddi sayılacak hiçbir kayıt getirmeden, kişiliklerin katılık derecesi açısından çok farklılık göstermesine karşı, belirli «kişilik» biçimlerinin (kalıtsal olmayanların) çok genel hatlarıyla daha çocukluktan oluştuğu ve yetişkinlik çağının deneyimleriyle köklü bir biçimde değişmediği kanısındadırlar. Burada önemli olan, bunun tam olarak doğru olup olmadığı, ya da esnekliğin önemli ölçüde azalmasının tam olarak hangi yaşlara rastladığı sorunu değildir. Önemli olan, kişiliğin çocuklukta oluştuğu ve ondan sonra görell olarak durağan olduğu olgusudur.»⁽²⁴⁾

Çocukluk/Bebeklik

Şu, tartışma götürmez bir olgu gibi görünmektedir: Çağdaş psikolojinin gerçekleştirdiği en önemli devrimlerden

(23) Parsons'un en önemli kuramsal buluşlarından biri, çocuğun içselleştirmeye çalıştığı şeylerin, içine girdiği karşılıklı rol ilişkilerinin içeriğine bağlı olarak değişeceği savıdır. R. D. Laing, *Family and Individual Structure*, 1966, adlı kitabında, çocuğun tüm bir sistemi -yani «aley»- içselleştirebileceğini savunmaktadır.

(24) Talcott Parsons: *The Social System*, 1952, s. 227. Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin, çocuk bakımının önemini hem pratik hem de kuramsal olarak vurguladığı ve bu konuya gereken ciddiyetle eğildiği hiç kuşku götürmez. Örneğin bkz. «Women's Liberation: Notes On Child-Care», Kadın Merkezi, 36 West 22 nd St, New York, yayını.

biri, bireyin yaşam süresinde, çocukluğun özgül ağırlığının belirleyici olduğunu ortaya çıkarmak olmuştur. Ruh-sal zaman olarak çocukluk, kapladığı kronolojik zamandan karşılaştırılamayacak kadar daha uzundur. Freud, çocuk cinselliği üstündeki çalışmalarıyla bu devrimi başlatmıştır; Melanie Klein, çocuğun ilk yılı üstüne yaptığı çalışmayla daha da ileri götürmüştür bu süreci. Sonuç olarak, bugün artık, doğumdan çocukluğa uzanan sürenin herkes için ne denli nazik ve tehlikeli olduğunu, eskiden olduğundan çok daha iyi biliyoruz. Yetişkin kişiliğin yazgısı, çocukluğun ilk aylarında büyük ölçüde belirleniyor gibi görünmektedir. Çocuğun ileride dengeli ve toplumla bütünleşmiş bir kişi olmasının önkoşulları, onu toplumsallaştıran yetişkin kişinin olağanüstü bir özen ve zekâyâ sahip olmasını ve zaman içinde süreklilik taşımasını gerektirir.

Çocukluğun bilimsel olarak anlaşılmasında kuşku götürmez ilerlemeler olan bu ilkeler, geleneksel ailenin giderek aşılır gibi görüldüğü bir dönemde, kadının en güzel işlevinin analık olduğunu yeniden doğrulayacak bir tartışma olarak kullanılmıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşında, boşaltılan bölgelerden gelen çocukları inceleyen ruhbilimci Bowlby'nin savı şudur:

«Bebeğin ve küçük çocuğun annesiyle sıcak, yakın ve sürekli bir ilişki yaşaması ruh sağlığı için çok önemlidir.»⁽²⁵⁾

Bu savıyla Bowlby, o günden bu yana giderek artan bir eğilimi başlatmıştır. Aile ideolojisinin vurgusu, analı-

(25) John Bowlby, aktaran Bruno, Bettelheim: «Does Communal Education Work? The Case of the Kibbutz», «The Family and the Sexual Revolution, a.g.e., içinde, s. 295. Boşaltılan bölgelerden gelen bu çocuklar, annelerini yitirmenin ötesinde başka şeylerden, örneğin bombardımanlardan ve hava saldırılarından etkilenmişlerdi büyük bir olasılıkla.

ğın biyolojik sıkıntısının yüceltilmesinden (çekilen acının çocuğu ne kadar değerli kıldığı vb.), anne bakımının bir toplumsal edim olarak kutlanmasına kaymıştır. Gülünç noktalara varmaktadır bu tavır:

«Anne için süt vermek, yaratma ediminin tamamlayıcısı olur. Bu olay, anneye yoğun bir kendisini gerçekleştirmişlik duygusu verir ve bir kadın için umulabilecek en yetkin ilişkiye girmesini sağlar... Ancak, yalnızca doğurma olayı kendi başına karşılamaz bu gereksinimi ve bu isteği... Anaçlık bir yaşam biçimidir. Yumuşak duygularda, koruyuculukta olsun, anaç kadına özgü sarıp sarmalayan sevgide olsun bir kadının tüm benini dile getirmesini sağlar annelik.» (26)

Buradaki totolojiler, yutturmacalar, düpedüz saçmalıklar, gerçeklik ile ideoloji arasındaki uçurumun belirtisidir.

Aile Biçimleri

Bu ideoloji, aile biçimindeki gerçek bir dönüşümün çarpık bir ifade biçimidir. Aile küçüldükçe her bir çocuğun önemi artmıştır. Yeniden-üretim ediminin kendisi giderek daha az zaman almaktadır; buna karşılık, toplumsallaştırma ve besleme sürecinin önemi buna orantılı olarak artmaktadır. Çağdaş toplumda, çoğunlukla ve ergenlik çağına özgü fiziksel, ahlâki ve cinsel sorunlarla uğraşmak bir tutku hâline gelmiştir. Bütün bunların sorumluluğu, son çözümlemede, anneye yüklenir. Böylece, annenin toplumsallaştırıcılık rolü öne çıkarken yeniden-üreticilik rolü giderek geri planda kalmıştır. İngiltere'

(26) Betty Ann Countrywoman: Redbrook, Haziran 1960, aktaran Betty Friedan: The Feminine Mystique, Penguin, 1965, s. 51.

de, bir anne 1890'larda onbeş yılını gebelik ve emzirmeyle geçirirken, 1960'larda bu süre ortalama dört yıla düşmüştür. Beş yaşında başlayan zorunlu eğitim, çocuğun zedelenmeye en açık olduğu ilk birkaç yılından sonra, analık işlevini çok büyük ölçüde azaltmaktadır, kuşkusuz.

Dolayısıyla, günümüzde, çocuğun ilk yıllarına rastlayan toplumsallaşmanın önemi nitel olarak geçmişte olduğundan çok daha fazladır; buna karşılık, gebelik ya da çocuk yetiştirmenin bir annenin yaşamında tuttuğu süre nicel olarak azalmıştır. Bundan şu çıkar: Toplumsallaştırmayı hemen annenin yeni görevi düzeyine çıkarmamak gerekir. Gizemli bir perde olarak kullanıldığında, bu görev bir baskı aracına dönüşür. Bunun da ötesinde, biyolojik anneyle toplumsal annenin örtüşmesini gerektiren hiçbir özsel neden yoktur. Toplumsallaştırma sürecinin kendisi değişmez; ama toplumsallaştırıcının kimliği değişebilir. İsrail'deki 'kibbutz'larda ortaklaşa çocuk yetiştirme yöntemlerini gözlemleyenler, özel olarak yetişmiş bir bakıcı tarafından yetiştirilen (ama anne sütü ile beslenen) çocuğun yaygın anne-baba kaygılarından doğan sorunlarla karşılaşmadığına ve dolayısıyla da bu sistemden kazançlı çıkıyor olabileceklerine dikkati çekmektedirler. Bu olanağı da putlaştırmamak gerekir. (Örneğin, Jean Baby, dört yaşını geçmiş çocuklarla ilgili olarak, «çocuğun da annenin de özgürlüğünün sağlama alınması için tam bir ayrılığın kaçınılmaz gibi görüldüğü»⁽²⁷⁾nü söyleyecek kadar ileri gitmektedir.) Ancak bu olasılık, ne çekirdek aileye, ne de biyolojik ebeveyne, ya da daha doğrusu biyolojik ebeveynden birine, yani anneye zorunlu olarak bağlı olmayan, birden fazla toplumsallaştırma biçiminin geçerli olabileceğini ortaya koymaktadır.

(27) Jean Baby: *Un Monde Meilleur*, Maspero, 1964, s. 99.

Bu düşüncelerden çıkarılacak ders, kadınların kurtulmaları için, içinde yeraldıkları dört yapının tümünün —Üretim, Yeniden-üretim, Cinsellik ve Toplumsallaştırma— dönüştürülmesi gerektiğidir. Bunlardan bir tane sinin değiştirilmesi bir başkasının güçlendirilmesiyle etkisiz duruma gelebilir (örneğin, toplumsallaştırmadaki artışın, yeniden-üretimdeki azalmayı kapattığı gibi). Bu, yalnızca, sömürü biçiminin öğelerinin yer değiştirmesi demektir. Son altmış yılın tarihinde bu yönde fazlasıyla kanıt bulunabilir. Yirminci yüzyılın başında, İngiltere ve A.B.D.'deki militan feminist hareket, şiddet açısından işçi hareketini geride bırakmıştır. Bunun sonunda, siyasal hak olan oy hakkı kazanılmıştır. Ama yine de, bu gelişme, burjuva toplumunun biçimsel hukuk eşitliğinin tamamlanması olmaktan öteye geçmediği için, kadınların toplumsal-iktisadi durumlarında neredeyse hiçbir değişikliğe yolaçmamıştır. Oy hakkının sağlanması kendinden başka hemen hemen hiçbir miras bırakmamıştır kadınlara; oy hakkı için savaşımlar çoğunlukla kendi başlangıç taleplerinin ötesine geçememişlerdir ve önderlerinin çoğu, daha sonraları, aşırı gericiler durumuna gelmişlerdir. Rus Devrimi ise oldukça farklı bir deneyime yolaçmıştır. 1920'lerde, Sovyetler Birliği'nde getirilen ileri toplumsal yasalar, kadınları herşeyden önce cinsellik alanında özgürleştirmeyi amaçlıyordu; boşanma, eşlerin ikisi için de serbest ve otomatik olmuş ve böylece evlilik pratikte ortadan kalkmıştı; yasadışı çocuk anlayışı yıkılmış, kürtaj serbest bırakılmıştı, vb. Geri nüfusunun yarısı okuma yazma bilmeyen, hızlı sanayileşmeye yönelmiş (dolayısıyla da yüksek bir doğum oranına gereksinimi olan) bir ülkede, bu yasaların toplumsal sonuçları, beklenebileceği gibi bir felâkete

yol açtı.⁽²⁸⁾ Stalinizm, çok geçmeden, geleneksel çelik kuralları yeniden yerleştirdi. Kalıtım yeniden getirildi, boşanma güçleşti, kürtaj yasaklandı, vb.

«Devlet, aile olmadan varolamaz. Sovyet Sosyalist Devleti için evlilik, ancak, eşler tarafından yaşam boyu süren bir birleşme olarak görüldüğünde olumlu bir değer olur. Sözde-özgür aşk burjuvazinin bir buluşudur; bu kavramın bir Sovyet vatandaşının davranış ilkeleriyle ilgisi yoktur. Ayrıca, evlilik, ancak, çocuk olduğunda ve eşler en yüksek mutluluk olan ana-baba olma mutluluğunu yaşadığında Devletin gözünde gerçek değerine kavuşur. (1939, Adalet Bakanlığı'nın resmi gazetesinden...)»⁽²⁹⁾

Çalışma hak ve zorunluluğu alınmamıştı kadınların elinden; ama bu kazanımlar, daha önceki cinsel özgürleşme ve aileyi ortadan kaldırma çabalarıyla bütünleştirilmediği için, genel bir kurtuluş olmadı.

Bugün Çin'de daha farklı bir deney yaşanmaktadır. Devrimin bu aşamasında, tüm vurgu kadınları üretim içinde özgürleştirme üstündedir. Bu, kadınların toplumsal olarak önemli ölçüde ilerlemelerini sağlamıştır. Ancak, kamu yaşamında gittikçe artan, korkunç bir cinsel baskı ve katı bir ahlâkçılık bu gelişmeye eşlik ediyor gibi görünmektedir. Bunun gerisinde yatan, yalnızca, kadınları iktisadi yaşama kitlesel olarak katma gereksinimi değil, aynı zamanda da, İmparatorluk döneminde ve Kuo Ming Tang yönetiminde, Çin'de, Çarlık Rusya'sıyla karşılaştırılamayacak bir ölçüde kol gezen insan dışılığı, yozluğa ve fahişeliğe karşı duyulan derin tep-

(28) Bu konuda daha etraflı bir açıklama için bkz. Kate Millett, *Sexual Politics*, a.g.e., Ayrım IV A.

(29) *Sotsialisticheskiye Zakonnost*, 1939, sayı 2, aktaran N. Timasheff: «The Attempt to Abolish the Family in Russia», *The Family*, der. N. W Bell/E. F. Vogel, 1960, içinde, s. 59.

kidir. Eski düzende kadınların sömürülmesi öyle boyutlara ulaşmıştı ki, Çin Devrimi'nde köylerde kadınların katılım düzeyi özel olarak yüksekti. Yeniden-üretim gelince, 1930'larda ve 40'larda Rusya'da görülen annelik yüceltmesi burada, nüfus sorunu yüzünden ortaya çıkmamıştır; gerçekten de, Çin, nüfusunun tümüne devlet eliyle parasız doğum kontrolü olanakları sağlayan ilk ülkelerden biri olabilir, dünyada. Ancak, burada da, düşük sanayileşme düzeyi ve emperyalizm kuşatmasının doğurduğu korku nedeniyle bütünsel bir ilerleme beklenemezdi.

Günümüzde, kadınların gerçekten kurtulması herhalde ancak çok-gelişmiş Batı toplumlarında beklenebilir. Ama, bunun için, kadınların özümrlenmiş olduğu bütün yapıların dönüşmesi ve bütün çelişkilerin 'bir kopuş birliğinde' bir araya gelerek, bir patlamaya yol açması gerekir. Devrimci bir hareketin, tahlilini yapıların eşitsiz gelişimi temeli üstüne oturtması ve bileşimdeki en zayıf halkaya saldırması gerekir. Bu, sonradan, genel bir dönüşümün başlangıç noktası durumuna gelebilir. Günümüz koşullarında farklı yapıların durumu nedir? Kadınların, kendilerini içinde buldukları durumların her birindeki koşulları nelerdir?

Kadınların Durumu : II

Kadınların İngiltere'deki durumunu bir örnek olarak aldım. Buraya kadar ele alınan kuramsal noktalar oldukça 'yoğun'du ve çok az örneklendirilmişti. Bu bölüm, bir yandan çalışma hayatındaki ve de bunun dayanağını oluşturan eğitim sistemindeki, öte yandan da evdeki kadınların, annelik, eşlik ve toplumsallaştırıcılık rollerinin ve cinsel statülerinin hem olgulara hem izlenimlere dayanan bir anlatımı.

Söz konusu 'dört yapı' şunlar: Üretim, Yeniden-üretim, Toplumsallaştırma ve Cinsellik. Bu bölümün, ayrıştırma ve örnekleme işlevini göreceğini umuyorum.

İngiltere'de Kadınlar Üretim : Çalışma Koşulları

İngiltere nüfusunun yüzde altmış sekizini işçiler oluşturur. Bununla tutarlı olarak da, kadınların da yüzde altmış sekizi işçidir; kadınların çoğunlukla, erkek işçilerin karıları ve kızlarıdır ve yine çoğunluğu işçi olarak çalışır. Ancak, evlilikte kadınların alışkanlığı aşağı doğru, çalışmada ise yukarı doğru olduğu için durum oldukça karışıktır. İşçi kadınların önemsiz sayılacak kadar az bir bölümü sekreterliğe, memurluğa ve genel olarak, düşük ücretli beyaz-yakalıları grubuna geçmekte-

dir. Bu kadınlar burada, yalnızca bu tür işler bulabilen orta-sınıf kadınlarıyla karşılaşır. Ancak, örneğin Amerika ya da Almanya'da olduğundan farklı olarak İngiltere'de, hizmet kesiminde çalışan kadınların sayısında çok büyük bir artış olmamıştır. Kadınların çoğu, temel olarak, besin, giyim, dokuma, elektrikli aygıtlar sanayilerinde, niteliksiz ya da yarı-nitelikli işçi olarak, veya serbest meslek ve bilim kuruluşlarında ve dağıtım şirketlerinde yardımcı memur olarak çalışmaktadırlar.

İngiltere'de Eşit Ücret Yasası 1970'de kabul edildi. Ülkede aşağı yukarı dokuz milyon çalışan kadın vardır ve bunların yüzde 12'si erkeklerle eşit ücret almaktadır. Ancak eşit ücret kavramı oldukça kuşku dolu bir kavramdır; genellikle bu ilke işçi sınıfını bölecek bir biçimde sunulmaktadır, sanki çalışan kadınların eşit ücret almalarını çalışan erkekler engelliyormuş gibi. Çoğu kadına eşit ücret isteyip istemediğini sorduğunuzda alacağınız yanıt büyük bir olasılıkla 'hayır!' olacaktır. «Haksızlık olur bu; erkekler daha ağır işlerde çalışıyorlar; bizim ücretlerimiz artacak diye onlarınkinin azalmasını istemeyiz; ekmek parasını onlar kazanıyor, biz yalnızca ek gelir sağlamak için çalışıyoruz...» diyeceklerdir. Erkekler de aynı tepkiyi göstereceklerdir. Sanki ücretler kâra göre değil de insanların gereksinimlerine göre saptanıyormuş gibi. İşçi Sendikaları Birliği'nin (T.U.C.) ve tek tek sendikaların, eşit ücreti desteklemek ve sorunun böyle bölücülüğe yol açacak biçimde sunulmasını önlemek için gösterdikleri çabaların da sürekliliği olmamıştır; sorun gündeme geldiğinde vurgulanan şudur: Eşit ücretin sağlanması tüm işçilerin çıkarınadır, çünkü başka nedenlerin yanı sıra, iktisadi durgunluk ve zorla işten çıkarma dönemlerinde (şimdi içine girmekte olduğumuz dönem gibi), kadınlar bir ucuz emek kaynağı oluşturmurlar. Oysa, bu tehditin varlığı kadınlara bağlı

değildir, kadın işçiler zaten sürekli bir ucuz emek kesimidir. Yüzde 95'i yalnızca kadınların çalıştığı işlerde çalışır. İstenen, 'eşit' ücret değil, daha yüksek ücrettir. Hem de çok daha yüksek: Kadın ücretlerinin erkek ücretlerinin ulusal ortalamasına varması için, iki katına çıkması gerekir.

'Eşit ücret', erkeklere düşen payın daha büyük bir bölümünün çalışan kadınlara verilmesi anlamını taşıdığına —ki bu çağrışımı yapmaktadır bu talep— işçi sınıfının bölümü bir tutunu ortaya çıkarmaktadır. Yeni Yasa'ya göre, hem kadın hem erkek işçilerin çalıştığı bir sanayi dalında ücret artışı olduğunda, kadınların ücretlerinin de aynı oranda artması gerekmektedir. Kadınlara verilecek ek ücret erkeklerin istediği artıştan kesilecek diye, kadınlardan ya da erkeklerden, tüm işgücünün taleplerini düşük tutmalarını istemek anlansızdır. Kadınlardan 'eşit ücret' için mücadele etmeleri istenmektedir (ki bu durumların yüzde 95'inde eşit olunacak kimse yoktur); bu yüzden de, kadın işçiler kendilerini, erkeklere 'yetişmeyi' bekleyen ikincil kişiler olarak görürler: Artış istemeleri ,artış almaları, gerekli olduğu için ve erkek militanlar yıllar önce bile bu yüzden grev yaptıkları için değildir. Sonuç olarak 'eşit ücret', bir ücret anlaşmasına hukuksal bir madde olarak eklenebilir: Militanlık yolunda toparlayıcı bir çağrı değildir.

Kadınlarla birlikte çalışan, 'kadın işleri' yapan, ucuz emek olarak kullanılan, ücretlerini ikincil olarak gören kadınların aralarında toplumsal bir dayanışma olabilir, ama siyasal dayanışma olamaz. En çok ilgilendikleri iktisdi (ve dolayısıyla siyasal) sorun kocalarının geliridir. Kadınlar grev-kırıcıları olarak sunulurlar hep. Bu doğru olsa bile, şaşılacak bir şey yoktur burada. Kendileri grev yapamazlar, çünkü onların işi zaten önemli değildir; oysa grev yapmaları, önemli olduğu anlamına

gelecektir. Ayrıca, evli olanları genellikle kendi adlarına sigortalı değildir ve çok azı sendikalıdır; dolayısıyla, grev yaptıklarında, çok ender olarak gelir sağlayabilirler. Erkeklerine bağımlı oldukları için onların grev yapmasına da izin veremezler. İşyerindeki ya da genel olarak çalışma hayatındaki cinsiyete dayalı işbölümü, kadınlarla erkeklerin işçiler olarak bir ilişki içine giremeyecekleri anlamına gelir: Birbirine bağımlı ve dolayısıyla işveren- den değil birbirinden talepleri olan bağımsız çiftler biçimindedir ilişkileri.

İngiltere’de 1971 yılının Ocak ayından Mart ayına kadar süren ve en önemli Postane görevlileri grevi olan grevde, bu durum özellikle dikkati çekmiştir: Söz konusu olan hem kadınların hem erkeklerin bulunduğu bir sendikanın yasal greviydi; ve kadınlarla erkekler büyük ölçüde ayrı işlerde çalışmaktaydılar. Basın her zaman- ki gibi, greve rağmen işbaşı yapan kadın telefoncuların sayısının büyüklüğü üzerine yaygarayı koparmıştı. Buna değer veren ‘halk’ da kızlara çiçek göndermişti. Bu haberleri okumak gerçekten çökertir insanı. Bu ‘kız- lar’, ya işlerini bir kamu hizmeti olarak görüyorlardı (kocalarının işleri kadar önemli olmayan bir iş; zaten, tam da hizmet etmek için yetiştirilmiş yardımcılar ola- olarak, başka nasıl bakabilirlerdi işlerine?), ya da tek odalı bir evde yalnız başlarına yaşayan bekâr kadınlar- dı: O zaman da, kiralarını nasıl öderlerdi greve çıksa- lardı? Kadınların oynadığı tutuculuk rolü, «devrimin ol- masını bekleyin» önerisinde bulunan erkek militanların hep vurguladığı bu olgu, kendi seçtikleri bir rol değil, iş- gücünün cinsel olarak bölünmesinin ve işçi dayanışma- sından çok, çiftin birliğini güçlendiren bir ekonomik sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir örnek vermek ge- gerekirse: Bir arkadaşıma, çiçeklere boğulmuş, soylu, grev- kırıcı telefonculardan birisi olan kızkardeşi telefon et-

mişti. Kız gözyaşları içindeymiş: Kocasını greve çıkmasına izin vermiyormuş; kazandığı 'ek gelir'e çok gereksinimi varmış ailenin; ve grevdeki kadın arkadaşlarının duygularını yakından izlemek için, kapıdaki kızgın grevcilerin arasından geçerek arabasıyla karısını işe kendisi götürmüş.

Öyleyse, aile yapısı işyerinde bile egemen olduğuna göre, ya da çalışma hayatını perde arkasından yönettiğine göre, aşağıdaki örnekler ve benzerleri şaşırtıcı sayılabilir mi?

«Birmingham'da, Typhoo çay fabrikasının tüm çalışanlarını oluşturan dört yüz işçi, dün, bir kadın ustabaşı bir erkek işçiyi azarladığı için grev yapmıştır. Bir işçi temsilcisi, 'Kadın ustabaşının, herhangi bir disiplin sorununu adamın kendi ustabaşısına iletmesi ve erkek işçiyle o biçimde konuşmaması gerekirdi', demiştir.»⁽¹⁾

Bu disiplin bozucu olay yüzünden grev yapan dört yüz yetmiş işçinin üç yüzü kadındı. Evin reisi olan erkeğin, bu statüyü işyerinde de koruması gerekiyor.

İşçi sendikaları, çoğu kez, erkeklerin ve kadınların bireyler olarak içine hapsoldükleri çalışma koşullarındaki bölücü öğeyi, yalnızca yansıtmakla yetinirler. Görünüşte sınıf-mücadelesi temeli üzerinde kurulmuş bir örgütten bu koşullara karşı çıkması umulabilirdi. Erkek işçilerin yüzde 50'si sendikalı olduğu halde, bu oran kadın işçiler için yüzde 25'tir. Çok yakın bir geçmişe kadar olduğu kadarıyla işçi sınıfı mücadelesinin büyük ölçüde sendikacılık yoluyla sürdürüldüğü bir ülkede, oldukça ciddi bir durumdur bu. Birçok kadın işçi için —örneğin evişleri— hiç bir sendika yoktur. İnanılmaz derecede yüksek bir sömürü oranıyla, evle-

(1) Daily Telegraph, 16 Aralık 1963.

rinde çeşitli işler yapan kadınların sayısı hiç hesaplanmamıştır; genellikle, zarflama, daktilo yazma, el ilânları hazırlama, örgü, dokuma fabrikalarından alınmış 'elişlerini bitirme' türünden işlerdir bunlar. Resmi olarak, işgücünün bir bölümü olarak görünmez bu kadınlar. İşçi Sendikaları Birliği (T.U.C.) sürekli olarak sendikalara yeni üye alınmasını ısrarla savunmaktadır, ama bu arada sendikalaşmamış alanlardaki işçilerin korunması, yeni ve daha kapsayıcı sendikaların oluşturulması konusu görmezlikten gelinir. Yukarıda anlatılan bölücü iş koşullarının gülünç bir taklidine benzeyen şu tür tavırlara karşı çıkmaya hiç çaba gösterilmeyecek midir:

«Eski kongre müdavimlerinden biri (bir erkekti bu), kadın delegelerin, özellikle T.U.C.'de ciddiye alınmadıklarına inandırdı beni. Kadınlar, ya kadınsı davranışlarıyla hoşta gidiyor ve özel bir alkış topluyorlarmış, ya da yeterince kadınsı olmadıkları için horlanıyorlarmış.»⁽²⁾

Sendikalaşmamış ucuz emek kaynağı olan kadınlar, tıpkı göçmenler gibi, bir tehdit oluşturmaktadırlar: «Dün 2,500 dolayında işçi, fabrikalarının eksik eteklerin eline geçeceğinden korktukları için grev yapmışlardır. Grevciler, haftalık kazançları erkeklerden yaklaşık 2 Sterlin daha az olan kadınlara, iki otomatik montaj şeridinde erkek işi verildiğini ileri sürmüşlerdir.

Ancak, Britanya'nın en büyük fren diski fabrikası olan fibrikanın yöneticileri, sözkonusu olan işlerin kadın işi olduğunu savunmaktadırlar. Buna karşı çıkan 500 kadın işçi ise grevcilerle birlikte işi bırakmıştır... Birleşik Makina Sanayi İşçi-

(2) Guardian, 8 Eylül 1966.

leri Sendikası'nın işyerindeki görevlilerinden olan Bay Bryn Richards şöyle demiştir: 'Bu olay yangını başlatacak bir kıvılcım olabilir. Otomasyonun yerleşmesiyle birlikte, bazı şirketler fabrikadaki tüm işleri kadınların yürütebileceğini ileri sürebilirler. Oysa, otomasyon işleri kolaylaştırıyor diye bir erkeğin işini elinden alıp bir kadına vermek anlamsızdır.'

Şirketin yaptığı bir açıklamada, erkek emeği kıtlığı olduğu nedeniyle yönetimin önerilerinin gerçekte çalışanların çıkarına olduğu ileri sürülmüştür.»⁽³⁾

Her iki cinsin de içine hapsolmuş olduğu kültürel tutuculuk, insanların birbirlerini avlamaları için kurulmuş olan iktisadi sistemle bir bütün oluşturmaktadır. Kendi iş güvenceleri olmayan kadınlar erkeklerin karşısında yer almaktalar. Tek korunma yolları, kadının kurallara uyma geleneğine bağlı kalmaktadır. İktisadın böldüğünü, kendine özgü hiyerarşisiyle kibarlık birleşmektedir.

Ford (Dagenham) fabrikasındaki kadın makine işçileri, İngiltere'de Kadın Kurtuluşu hareketinin sıçrama tahtalarından birini oluşturan 1968 grevinde, kadın işçilerin ücretlerinin artması için mücadele ediyorlardı, bu yapılan işin niteliğini belirleme sorununu ortaya çıkardı. Kadınların işi 'hafif iş' olarak görülür, ama aslında, (belirli otomatize işlerde) 'hafif' iş korkunç bir zihinsel gerilime ve bedensel yorgunluğa yol açar. Kısa bir süre önce, farklı tür işlerin yapıldığı üç fabrikanın kadın işçileriyle konuştum. İlki, otomatize bir bisküvi fabrikasıydı. İkincisi, geleneksel ve otomatik makinelerin birarada bulunduğu bir domuz pastırması fabri-

(3) Daily Herald, 23 Temmuz 1964.

kası, üçüncüsü ise kadınların ve erkeklerin aynı barakalarda birarada çalıştığı bir dökümhaneydi.

Bisküvi fabrikasındaki kadınlar, kentin eteklerinde, yaklaşık 60 km uzaklıktaki bölgelerden şirketin otobüsleriyle gelip gidiyorlar ve günde üç saatlerini, karşılıksız olarak yolda harcıyorlardı. Çoğu evli barklı kadınlardı. Haftada 42 saat çalışıyorlar ve bunun sonunda ellerine aşağı yukarı 10 pound geçiyordu. Çalışma koşulları, ilk sanayileşmiş ülke olmama mirasının devralındığını anımsatırcasına, sanayileşmenin başlangıç dönemine özgü koşullardı. Kadınlar sıraya dizilmiş, aktarma kayışlarıyla gelen çeşit çeşit bisküviyi çeşit çeşit kutulara yerleştiriyorlardı yalnızca. Bir ustabaşına bu işi kendisinin yapması konusunda ne düşündüğünü sordum. Yanıt şu oldu: «Ben denediğim gibi, başka birkaç ustabaşı ile şuradaki adamlar da denediler bu işi.» Eliyle, yerleri süpürmekte olan Pakistanlıları gösteriyordu; bunlardan başka erkek de yoktu etrafta. «Yirmi dakika geçince uyuklamaya başlıyoruz. Erkeklerin sorunu bu işte, yaptıkları şeyin nereden gelip nereye gittiğini görmek istiyorlar. Kadınlara gelince, onlar daha iyiler: İşin niteliği farketmez kadın için, ilgilenmez işle; elleri çalışır, kendisi komşusuyla gevezelik eder; erkekler gibi bir o yana bir bu yana çevirmez başını. Sonuç olarak da, kadınların başı dönmüyor ve uyuklamıyorlar.» Kadınlar aradaki bu farklılığı doğruladılar. Daha sonra, arkadaşlar arasında bu konu tartışılırken, kadınlardan biri şöyle dedi: «Ama bu çok doğal; bir kız çocuk olarak büyürken, ağır başlı olman ve gözlerini aşağıda tutman, sokakta yürürken sağa sola bakmaman öğretilmedi mi? Şimdi bile, kahvede, eline bir kitap almadan tek başına oturup, erkeklerin yaptığı gibi etrafına bakınabilir musun?» Kadınların toplumsal yetiştirilme biçimi onları tekdüze işlere uygun mu kılıyor?

Domuz pastırması fabrikasının otomatize bölümünde çalışan kızlar çok gençti. Gerçekten de, 27 yaşından sonra o hıza dayanabilenin çok az olduğu ortaya çıkmıştır: Sabah vardiyasında beş kez çay molası veriliyordu; bu zorunlu ödüne karşın yine de ciddi başağrıları çekiyorlar ve gözleri de çok yoruluyordu. Beş dakika içinde benim hem başım ağrıdı, hem gözlerim yoruldu: «op-art*» yapmak gibi birşeydi. Gözünüzlün önünden, sağdan sola doğru, hızla parlak metal bantlar geçiyordu; bunu dikey olarak da hızlı atan bir nabız gibi, yukarı doğru gelen, yine parlak, içiçe girmiş başka metal şeritler vardı; bu iki dizi metal şerit kesiştiğinde yeşil ışıklı bir gösterge domuz pastırmasının istenen ağırlıkta olup olmadığını gösteriyordu; ve etin ağırlığı buna göre ayarlanıyordu. Şeritlerin sonundaki kocaman bir ışıklı levha tamamlanmış kutu sayısını veriyordu. Kadınlar, her bin kutuda sevinçle bağırıyorlardı.

Dökümhanede, kadınları koruyucu yasaların anlamı açıkça ortaya çıkıyordu. Bütün işçiler parça başına ücret alıyordu. Kadın işçilerin fazla mesai yapmalarına, gece çalışmalarına, ağır yük taşımalarına izin verilmiyordu (bu kısıtlama sürekli olarak görmezlikten geliniyordu). Eşit ücretin uygulandığı bu işyerinde, kadınlar en önemsiz işleri yapmış ve dolayısıyla da en düşük ücreti almış oluyorlardı. Toplumsal koşullanma, bir kez daha, kâra hizmet ediyor, kadınların önünde bir engel oluşturunuyordu. İş kendi içinde farklılaşmıştı. Traktörlerin değişik parçalarının yapımı, ya da montajı söz-konusuydu. Bir işten öbürüne alınan hep kadınlardı. Ustabaşı şöyle açıkladı durumu: «Bir erkek işçiye bir

(*) Op-art : Geometrik biçimlerin, seylrcide yanılısamalara yolaçacak biçimde düzenlenmesinden oluşmuş görsel sanat yapısı. (ç.n.)

işten öbürüne geçmesi söylendiğinde tartışma öyle uzar ki, o süre içinde iş tamamlanabilir bile; gördüğünüz gibi, erkeklerin iş değiştirmesi zaman ve para savurganlığıdır. Oysa kadınları, istediğiniz kadar bir işten alıp ötekine getirin, hiç yakınmazlar, yalnızca verilen işi yerine getirmeye koyulurlar.» Ağızları var dilleri yok!

Kadınlar kendi işlerini ikincil olarak gördüklerine ve çalışmaları genel olarak da böyle görülüp değerlendirildiğine göre, kendileri çalışmalarını nasıl 'gerekçelendiriyorlar'? Çoğu kadın ailenin 'ek gelir'e gereksinimi olduğunu söyler; sosyolojik araştırmalarda da kadının çalışması böyle geçer. Biraz kurcalandığında, 'ek gelir'in, çocukların giysileri gibi eve ya da aileye başka türlü alınamayacak şeyler için kullanıldığı ortaya çıkar. Sık sık rastlanan bir başka gerekçe de yeni insan tanıma ve öteki kadınlarla sohbettir. Dökümhanede çalışan kadınlardan biri bu gerekçeyi göstermişti. Kadının yanında duruyor ve gürültüden konuşurken avaz avaz bağıırıyordum; boyaları aşındırdığı kabul edilen bir metal tozundan genzim yanıyordu. «Ama nasıl beceriyorsunuz birbirinizle konuşmayı?» «Dudak hareketleriyle.»

İngiltere'de meslek kadınlarının durumu, genel çizgileriyle başka ileri kapitalist ülkelerdekiyle aynıdır. Ya kadınların çoğunlukta olduğu işlerde çalışırlar (böyle durumlarda, hastabakıcılık ve öğretmenlikte olduğu gibi, mesleğin kendisi hor görülür; bir hizmet statüsü taşır ve meslekler ve bir 'sadaka'ya yakışacak kadar para getirir); ya da mesleklerinde öyle küçük bir azınlığı oluştururlar ki, o çok alaya alınan «ender kadın» yaftası altında yalıtırlar. Bu tür sınıflandırma, bu kadınların «sıradan» erkekler olan meslekdaşlarının «ben»lerini yüceltiyor mu acaba? Kadınların bu mesleklerde sızmayı başarısızlıkları en dar alanlar bile, buna uygun

olarak kadınsıdır: Doktor olduklarında kadın-doğum-
da uzmanlaşır kadınlar, avukat olduklarında boşanma
ve aile yasalarında. Belki de bu konudaki en anlamlı
yorum 8 ayrı şirkette çalışan 142 üniversite mezunu
kadın üstünde yapılan araştırmadan çıkanıdır: Kadın-
ların tümüne mesleğe ilişkin tutkularının ne olduğu
soruldu; «mezuniyette onur listesine geçmiş onbeş ka-
dın arasından bile yalnızca ikisi özel olarak meslekler-
inde ilerleme tutkusuna sahipti; ancak bir üçüncüsü
de, belki de çok anlamlı bir biçimde, çoktandır tut-
kularının bastırılmış olduğunu ve artık yalnızca eşit
ücret almayı amaçladığını ekledi.»⁽⁴⁾ Madalyonun
öbür yüzü de şudur: «Yöneticilere, çok özel olarak, ka-
dınların ne tür işlerde çalışıp çalışamayacakları sorul-
duğunda, belli bir şirketteki bir yöneticinin kadınlar
için uygun bulmadığı bir işin, çoğu kez, bir başka şir-
kette kadınlar tarafından yapılmakta olduğu ortaya
çıkmıştır.»⁽⁵⁾ İşçi sınıfı içinde, kadınlar 'kadın işleri'n-
de toplanırlar. Orta sınıflarda ise 'erkeklerin dünyası'
içinde yalıtılırlar. Bu çok önemli ayrım kadınları bir
kez daha bölmektedir; ama burada bölünme sınıflar
arasındadır. Yalnızca sınıfsal açıdan değil, çalışma ha-
yatının düzenlenişi açısından da, böyle tümüyle farklı
yaşantıları olan kadınların işçiler olarak, ya da Kadın
Hareketi'nin olmadığı yerde kadınlar olarak, ortak bir
temel bulmaları çok güçtür; işte Kadın Hareketi tam
da bunu sağlamaktadır. Çalışmanın kapitalist toplum-
lardaki yapısı ironik bir biçimde, hangi sınıftan olur-
sa olsun erkekleri, Lionel Tyger'ın o çok övdüğü 'grup'-
larda⁽⁶⁾ biraraya getiriyor gibi görünmektedir. Ama

(4) New Society, 17 Eylül 1964.

(5) Aynı yerde.

(6) Lionel Tyger, *Men in Groups*, Random House 1969.

kadınlar bir kadınlar topluluğu oluşturdıkları zaman bile, örneğin 'kadın işleri'nde çalıştıklarında ilişkilerini teke tek değil, evli çiftler olarak kurmaya itilirler.

İşçi kadınların durumunda ekonomi belirleyici öge gibi görünmektedir. Bu kadınların çoğu, çevresindeki fabrika ya da bürolarda açık olan 'kadın işleri'ne girebilmek için mesleki eğitimden geçerler. Ev-kadınlığını öğrenmek ve düşlenen burjuvalaşmaya hazırlıklı olmak için okul eğitimi görmek de kuşkusuz çok yaygındır. Gerçekten de kızların çalışma hayatı için yetiştirilmeleri üstüne yapılan bir incelemede şu bile söylenmiştir: «Okuldan ayrılmayla evlenme arasındaki süre, yakın bir gelecekte o kadar kısalabilir ki, belki de artık 'sıradan kızı ne yapacağız?' sorusunu sormamıza gerek kalmaz.»⁽⁷⁾ Çok kaba bir genelleme yapmak pahasına da olsa, bu durumda, iş piyasasının eğitimi büyük ölçüde belirlediği söylenebilir. Ancak, orta sınıftan kızların durumunda ideolojik yapı birincildir, iktisadi yapı ikincil. Kuşkusuz, her iki durumda da bu iki yapı içiçedir. Anne-babaların ya da öğretmenlerin tutumu, orta sınıftan kızları ya tümüyle meslek alanının dışına yöneltir, ya da belirli 'uygun' alanlara.

Eğitim

İngiltere'deki okulların üçte birinden çoğu, ya yalnız kız, veya yalnız erkek öğrenci alır. Bu, on yıl öncesine göre nüfusun oldukça küçük bir oranını oluşturmaktadır; ama bu değişikliğin ardında yatan, siyasal nedenler değil yararcılıktır. Eğitimin yüzeyi yükseldikçe, kızlarla erkeklerin ayrılması olasılığı artmaktadır.

(7) Londra Belediye Meclisi, Gençlik İşbulma Servisinde çalışan danışman sözleri.

Dolayısıyla, erkeklerin dünyasında başarılı olmuş 'ender' kadınlar, çocukluklarını büyük bir olasılıkla kız okullarında geçirmişlerdir. 'Sıradan'(⁸) kız genellikle erkeklerle birlikte okula gider ve sonra kendisini yalnızca kadınlara ayrılmış işlerde bulur. Bu yüzden de, erkeklerle bir arada büyüme deneyimi yalnızca ev hayatında işine yarayacaktır. Tersine, okuyan kız, erkeklerde okul yaşamında değil, yalnızca toplumsal yaşamında (o da varsa) karşılaşacak ve daha sonra üniversitede ve meslek yaşamında onlar arasında hep azınlıkta kalacaktır. Bu durumda iki cins de iş arkadaşları olarak birbirini ciddiye almayı öğrenemez. Bu, meslekte egemen olan ve zaten kadınlar olmadan da tasarımlarını sürdürebilenleri ve gerçekleştirebilen erkekler açısından bir sorun yaratmaz, ama 'ender' kadın üstünde, üretiminde erkekliğin gereklerine, davranışlarında ise kadınlığın ölçülerine uyması için dayanılmaz baskılar yaratır ve çok kötü bir biçimde yalıtır onu. Ciddiyetinden 'eksilteceği' için başka kadınlarla birlikte olmaktan da ürker bu kadın. Erkeklerin dünyasındaki yerlerini korumak için 'Kadınların davaları' uğruna mücadele etmekten kaçınan gazeteci ve milletvekili kadınlar arasında bu davranış biçimine çok rastlanır.

Kızlarla erkeklerin ayrı okullarda okumalarının, cinsler-arası ilişkiler üstündeki özel ya da toplumsal

(8) 'Sıradan' ve 'Ayrıcalıklı', her yerde yaygın olarak kullanılan, ama aynı zamanda hem eğitim olanağı bulmaları olasılığı düşük çocuklara hem de bu olanakları yüksek olan çocuklara uygulanan standart eğitim araştırmalarında en çok geçen yutturmaca terimlerdir. Çoğunlukla bu terimlerin işçi-sınıfı ve orta-ve-yüksek-sınıf için kullanıldığı kolayca anlaşılır. Nüfusun yüzde 68'ini işçi çocuklarının oluşturduğu bir ülkede ayrıcalıklar işçi çocuklarının üniversiteye girebilmiş olan yüzde 6 oranında bir bölümüdür. (Bkz. R. Titmuss, *Commitment to Welfare*, 1968, s. 32.)

etkilerini tam tamına belirlemek güçtür, ama çok büyük önem taşıdığı açıktır bunun. Eşit olduğu ileri sürülen eğitim sistemindeki cinsiyet ayrımını belirlemek ise daha kolaydır. 'Farklılaşma' adı altında gizlenen bu ayrım, hem karışık okullarda, hem kız veya erkek okullarında geçerlidir. Bu ayrımı belirleyen, kızların başarılarını önemsememe tutumuyla, onlara somut olarak fırsat tanınmamasının birleşimidir. Çünkü kızların eğitim süresi incelendiğinde, herşeyden önce şu olgu açık bir biçimde ortaya çıkar: Kızların doğal yetenekleri ve zekâlarıyla toplumda giderek daha az değer taşımaları arasında uyum yoktur.

Çocukların büyük çoğunluğu, ilkokuldan orta öğrenime onbir yaşında geçerler. Gittikleri okulun türü, okulda hangi 'kol'da, ya da bölümünde oldukları, yeteneğe göre, sınav yoluyla, ya da öğretmenin değerlendirmesiyle belirlenir. Çocukların çoğu onbeş yaşında okuldan, bitirme sınavlarına girerek veya girmeyerek ayrılırlar; kalanlar ilkin onaltı yaşında Orta Dereceli Genel Eğitim Sertifikasını, onsekiz yaşında da İleri Dereceli olanı alırlar ve bundan sonra büyük bir olasılıkla Yüksek Öğrenim'e, yani Üniversite'ye, Eğitim, Sanat ya da Teknik Yüksek Okullarına giderler. Kızlar her değerlendirme aşamasında, yani onbir, onaltı ve onsekiz yaşında, erkeklerden biraz daha başarılı olurlar; ancak, başarılarının doğrultusu erkeklerinkinden farklıdır ve gerek mevki, gerekse de piyasadaki geçerliliği açısından daha az değer taşır. Kızlar 'Orta' dereceli sınavlara hazırlanırken daha az konuda ders alırlar. Kızlardan daha fazla sayıda erkek, zorunlu eğitimden sonra eğitimini sürdürür; bu yüzden de onsekiz yaş grubunda 'İleri Dereceli' sınavına giren kız sayısı erkek sayısının yarısı kadardır ve okuldaki erkek sayısı kız sayısının iki katıdır. Üniversite'ye gelindiğinde, kadınlar öğren-

cilerin yalnızca dörtte birini oluştururlar. Daha az kadın üniversiteye girmek için başvurur, ama kabul edilenlerin sayısı da erkeklerden azdır. Bir-iki en yeni üniversite dışında hiçbir, bir cinsler-arası eşitlik politikası uygulamamaktadır. Ayrıca, kadın/erkek öğrenci oranı, üniversitenin türüne göre de değişir. Üniversitenin ünü arttıkça kadın öğrenci oranı da düşer. Küçük kent üniversitelerinde kadınlar öğrencilerin kabaca yüzde 35'ini oluştururlar, kent üniversitelerinin daha büyüklerinde ise yüzde 25'ini. Ancak Oxford ve Cambridge'de kadın öğrenci oranı yalnızca yüzde 12.5'tur. Lisansüstü eğitim, kadın/erkek öğrenci oranındaki farklılığın en yüksek düzeye vardığı aşamadır; lisansüstü öğrencilerinin yüzde 22'si kadındır; ancak Eğitim Diploması almak üzere okuyanlar dışarıda tutulduğunda, bu oran yüzde 14'e düşer.

Orta öğrenim sırasında ve yüksek öğretim kurumlarında okunan akademik konulu derslerde kızlar sürekli bir düşüş ve yeteneklerinin yadsınmasını yaşarlar. Sistem, fırsatların giderek daha büyük bir ölçüde azalmasına dayanır. Toplumsal düzen ve toplumdaki genel hava, anne-babaların, öğretmenlerin ve kızların tutumlarını öyle bir belirler ki, kızlara ufku giderek daralan bir gelecek sunulur. Bu ayrımın sınırları içinde bile, daha da öfkelenendirici bir 'farklılık' ortaya çıkar. İlke olarak, kızların ve erkeklerin okudukları akademik konuların türünde bir ayrım yoktur. Pratikte ise, sınav konularında açıkça görülebilen ve geleceğe ilişkin anlamlı bir gösterge olan bir ayrım vardır. Erkeklerin üçte ikisinden daha az sayıda kız doğa ve teknik bilimlerinden, erkeklerin yarısından az sayıda kız da matematikten sınavı girer. Kızların sınavına girdiği bilim, fizik ve kimya değil de biyolojidir; bu, görünüşte, insana ilişkin ve somut olanın, soyut ve kuramsal ola-

na yeğlendiğinin (kim tarafından belli değil!) belirtisidir. Üniversite'ye gelindiğinde, doğa bilimleri bölümlerindeki az sayıda kadın öğrencinin yalnızca yüzde 2'si uygulamalı bilim dallarındadır; yarısından çoğu ise biyolojide. Her yerde kızların bilimsel olmaları engellenir; kız okullarında doğa bilimleri eğitimi ve öğrencilere sunulan araç-gereç yetersizdir. Eğitim büyük ölçüde bir kadın mesleğidir ve kızlar da kendilerine öğretilmeyen şeyi başkasına da öğretemezler. Bunun da ötesinde, bilimsel konulardan uzak olmaları, kızların eğitiminin erkeklerinkine göre giderek daha da kötüleşme olasılığı anlamına gelir. Bunun nedeni basittir ve doğrudan doğruya kızların yeteneklerinin bastırılmasına bağlıdır. Günümüzde Yüksek Öğrenim, doğa bilimleri ve teknoloji alanlarında, başka alanlarla karşılaştırılmayacak bir ölçüde genişlemektedir. (1980'e kadar yalnız üniversitelerde yüzde 7 oranında bir göreceli artış beklenmektedir. Bu oran sanat ve edebiyatta düşmektedir.) Dolayısıyla, gelecekte kızlar, üniversitede şimdi olduğundan da daha az yer alacaklardır. Daha şimdiden, doğa bilimleri okuyan kızların yüzdesi savaş öncesinde olduğundan daha düşüktür. Buna ek olarak, İleri Teknoloji Yüksek Okulları, yüksek öğrenimdeki büyük genişlemenin odak noktasını oluşturur. Buralarda tam gün okuyan tüm öğrencilerin yüzde 95'i doğa bilimleri ve teknoloji dallarındadır; bu okullara girenlerin yüzde 80 kadarı erkektir.

«... Genellikle doğa bilimi dersi erkek çocukları heyecanlandırır... Bu derste çocuk bir mucize yaratma, bir güçlülük duygusu duyar... Öğretmenine, heves içinde, olayları denetimi altına almayı öğrenme umuduyla gelir... Kızlar doğa bilimleri derslerine daha az bir öğrenme isteğiyle gelebilirler, ama onların da makinalara alışması gerekecektir.

Onlar da bilimlerin dünyada gördüğü saygınlığa uyarlanacaklardır.»⁽⁹⁾ (Vurgu benim)

Yorum yok...

Bu sözler, okul çağındaki çocukların aşağı yukarı tipte ikisini oluşturan ve akademik eğilimleri olmayan çocuklara uygun okul türünü tanımlayan Hükümet Komisyonu'nun raporundan (Newsom Raporu) alınmıştır; bu çocuklar, Modern Orta Öğrenim kurumlarına veya eski tür genel eğitim yapan orta öğrenim kurumlarının düşük düzeydekilerine gönderilen çocuklardır. Rapor- da, bu tür bir eğitimin amaçları ve işlevi çok açık bir biçimde belirtilmiştir. Bunlar şöyle sıralanmıştır: «Pra- tik, gerçekçi, mesleğe yönelik seçim.» Çocuk büyük bir olasılıkla el sanatlarında yetiştirilecektir. Raporda şö- yle denmektedir:

«Bu çocukların kimileri için, araç-gereç kullanımı- nı ve belki de yapımını, çeşitli maddeleri işleme- yi, makinaları kullanmayı ve bunların bakımını te- mel alan kursların düzenlenmesi çok mantıklı ola- cak gibi görünmektedir. Böyle bir çalışma, çevrede bulunan sanayi dallarından gereç sağlama ve ör- neklerini buradan alma yoluna giderse çok gerçek- çi olabilir; ancak bir okulun varolmayan işler için umut besleyen çok fazla sayıda aday yetiştirmeme- ye özen göstermesi gerekecektir.»⁽¹⁰⁾

Öte yandan, kızlar çalışma hayatlarına büyük bir olasılıkla bir büroda, bir dükkanda, lokantacılıkta, gi-

(9) *Half Our Future*, HMSO, 1963, s. 142 'Newsom Raporu' olarak anı- lır. Yüksek Öğretim sayılamaları Robbins Raporundan (HMSO, 1963) alınmıştır.

(10) Aynı yerde, s. 36.

yım ya da başka hafif sanayi dallarında başlayacaktır. Gelecek için büyük ufuklar açan bu raporun yazarları, bu çeşitli işlerin hepsinden «farklı yetenek düzeylerine göre düzenlenmiş kurslar için gereken materyelin sağlanabileceğine» inanıyorlar. Bir yandan çocuğu işçilik, ya da aşağı-orta-sınıfa özgü bir iş için yetiştirirken, öte yandan da bu tür işlerden eğitim için yararlanmak gibi ikili bir süreç ortaya çıkmaktadır böylece. Bu iki yönlü süreç, yazarların, örneğin steno konusundaki gözlemlerinde açık olarak dile getirilmiştir: «Mesleki kurslarda öğretilen pek çok el sanatından farklı olarak, stenodan genel eğitime ilişkin bir içerik ya da kendi dışında bir uygulama çıkarmak son derece güçtür.»⁽¹¹⁾

Ancak erkeklerin tek bir mesleği olacakken, kızların çift mesleği olacaktır. Bir şey yapmak, yani o sırada geçerli olan sekreterlik ya da fabrika işi türünden 'kadınsı' bir iş için yetiştirilirlerken, öte yandan da bir şey olmak, yani eş ve anne olmak için eğitilirler. Her ikisi için de aynı sözcük, 'uğraş' sözcüğü kullanılmaktadır: «Kızlar için, evlenme uğraşının özellikle kişisel yönü daha baştan açıktır. İlgi hazırdır; bunun ötesinde yapılabilecek tek şey evliliğin anlamının derinleştirilmesi mesidir ancak.»⁽¹²⁾ Raporu yazan komisyonun üyelerinden biri olan Kathleen Ollerenshaw, daha önceki Kızlar İçin Eğitim (Education for Girls) adlı yapıtında şöyle diyordu: «Kızlarda, kendilerini evlilik ve evkaddınlığı için donatma dürtüsü kalıtımsaldır.»⁽¹³⁾ Evişinin kızlar için hiç de doğal bir seçim olmadığı bir yana, tersine, bunun, daha baba evindeyken bile ağırlığını hissettikleri bir yük olduğu yolundaki kanıtların çoklu-

(11) Aynı yerde, s. 37.

(12) Aynı yerde, s. 116.

(13) Kathleen Ollerenshaw, *Education for Girls*, 1961, s. 186.

şu konusunda da büyük bir soğukkanlılıkla şu gözlem yapılır:

«Yer silmekten, bulaşıktan, ailenin yemeğini hazırlamaktan baba evinde yeterince usandıkları için, kimi kızlar evişine hiç istekli olmayabilirler; ama tam da bu yüzden bu kızların, evkadınlığını daha geniş boyutlarıyla verebilecek ve evişinin tatsızlığını azaltan becerileri öğretebilecek iyi bir dersten edinecekleri eğitime daha çok gereksinimleri olabilir.»⁽¹⁴⁾

Ollerenshaw, zamanını evişine değil de, matematik ve doğa bilimlerine ayırmayı yeğlediğini söyleyen bir kız öğrencinin bu yakınması ile ilgili olarak şu eş bulunmaz yorumu yapar: «Bu eleştirinin evişi konularının modası geçmiş yöntemlerle öğretilmesinden kaynaklandığını söylemek çok yerinde olur.»⁽¹⁵⁾

Bu akademik olmayan öğretimde, aşağı yukarı beş günden üçü pratik konulara ayrılır: Kızlar için sanat, elsanatları ve ev yönetimi ile ilgili konular ve daktilo, erkekler için demir işi, teknik resim, inşaat işleri... Cinsiyetler, mesleki açıdan farklı gruplar olarak sınıflandırılır.

Akademik yetenek büyük ölçüde onbir yaşında değerlendirilir: Yukarıda sözü geçen çocuklar(hem kızlar, hem erkekler) 'başarısız' olmuşlardır. Burada da, giderek daha kötü olana uygun görülmenin belirtilmesi ve 'farklılığın' vurgulanması için epey çaba gösterilir. Bunlar olumsuz çocuklardır, geçmişleri önemsizdir. Hangi konularda yetenekleri olabileceği tartışılmaz bile. Çocuğun, anne-babanın ve öğretmenin, gözlerini ge-

(14) *Half our Future*, a.g.e., s. 135.

(15) *Education For Girls*, a.g.e., s. 24.

leceğe ('uygun' yetişkin işine) evirmeleri, gerçekte bu geleceği geçmişteki eğitim belirlemiş olsa da, bu verilmiş geleceğin yine de bir seçmenin sonucuymuş gibi görünmesi gerekmektedir.

İngiltere'de eğitim sınıfsal temele göre yapılanmıştır. Ama alışma hayatında olduğu gibi burada da kadınların içinde bulundukları sınıfların olanakları içinde de özel bir konumu vardır: Ezilmişlik. Sorun, ezilmiş bir grup olarak kadınların, onları bölen sınıf ayrılıklarını aşan bir birlik oluşturmasıdır. Üniversiteye giden 'ayrıcalıklı' orta ve st sınıf kadını, aslında kendisinin değil başkalarının ne kadar ayrıcalıklı olduğunu hiçbir zaman görmemiştir; çünkü kendi sınıfının erkekleriyle birlikte gitmemiştir okula. İşçi kız ise, erkek çocuklardan daha kötü durumda olduğunu büyük bir olasılıkla göremez; çünkü hem okul, hem iş bir karabasandır. Tersine, kendisinin şanslı olduğunu bile düşünebilir, çünkü 'uğraş'larından biri, yani evlilik, bir 'kaçış' yolu olarak sunulmaktadır. zgrlk ve seçme ideolojisinin en geçerli olduğu yer burasıdır. Okula gitmeyi siz semezsiniz, işinizi seçtiğiniz anlayışı da artık pek tutmamaktadır; ama ya aşk ve evlilik... İşte burada, kadın olsun, erkek olsun birey oşkulu bir dalgalanmayla kendisini tümüyle ortaya koyar; kendiliğindenlik zorlamanın duvarlarını yıkar; hem içeriden, hem dışarıdan griliğin içinden bir ışık parıldar. Kızların ve erkeklerin büyük çoğunluğu mahallelerinden biriyle evlenir ve kızlar için evlilik, bulunduğu toplumsal konunun altına dşmekse de, çoğunluğu kendi sınıfından biriyle evlenir.⁽¹⁶⁾

(16) Eş-seçimi alışkanlıklarıyla ilgili ayrıntılı bir açıklama için bkz. Rosser/Harris: **The Family and Social Change**, 1965. Bu araştırma Swansea'de yapılmış, ama ulus çapındaki eğilimleri de yansıtır büyük olasılıkla.

Kızların çoğu yirmi-yirmibeş yaşına kadar tam gün çalışırlar: Ya onbeş yaşında okuldan ayrılır, aşağı yukarı üç-dört yıl sonra evlenir ve yirmibir yaşında ilk çocuklarını doğururlar; ya da okulda kalır, sonra yüksek okula gider ve yirmibeş yaşlarında evlenip ilk çocuklarını doğururlar. Kadınların çoğunun yaşam düzeni kabaca şöyledir: Birkaç yıl çalışmak, birkaç yıl evde küçük çocuklarına annelik etmek,⁽¹⁷⁾ sonra belki kesintili olarak ve büyük bir olasılıkla yarım günlük bir işte yeniden çalışmak; Bu, çocuklar aile bütçesine katkıda bulununcaya veya koca emekli olup da eşlerin ikisi de yaşlı çiftlere verilen emekli maaşıyla geçinmeye başlayıncaya dek böyle sürer. Orta sınıf kadını için ise durum şudur: Birkaç yıllık yetişme süresi ve çalışmadan sonra, hem küçük çocuklarına, hem büyüme çağındaki çocuklarına göreli olarak daha uzun bir süre annelik etmek ve çocuklar ekonomik bağımsızlıklarını elde edip evden ayrıldıktan sonra yine çalışmaya dönmek. Çocuğu olduktan sonra, tam gün olsun, yarım gün olsun, uzunca sayılabilecek bir süre çalışmayan kadınlar en uçtaki iki grubu oluşturur. Bir yanda, çok yoksul, geçimini sağlayacak kimsesi olmayan kadınlar veya azgelirli büyük ailelerin anneleri vardır; öte yanda, genellikle çok az ya da hiç yüksek eğitim görmemiş, meslek sahibi olmayan, az çocuklu orta sınıf kadınlarının oluşturduğu grup vardır. Büyülü «anne ve ev kadını» imgesi bu ikinci tür kadından doğar. Toplumsal anlamı olan bir olgu olarak ilkin 1870'lerde önem kaza-

(17) Küçük çocuklara annelik etme deneyiminin öznel bir anlatımı için bkz. *The Politics of Housework*, Peckham Rye Kadın Kurtuluşu grubu, Agitprop tarafından 1970'de yayınlanmış.

nan «çalışmayan evli kadın» kategorisi, önceleri varlıklı olmanın bir belirtisi, sonraları da simgesi olmuştur. «Çalışmayan kadın»ın toplumsal anlamı şuydu: Aile yiyecek üretimi vb. gibi feodal evkadınlığı işlevlerini önce hizmetçilere sonra da dükkanlar ve ev araçlarına devredecek ekonomik güce sahiptir ve her ne olursa olsun kadının dışarıda gelir getiren bir işte çalışmasına gereksinimi yoktur. «Tam gün evkadını» hâlâ bu anlamı taşır: «Benim karımın çalışmasına gerek yok»; «Karımın çalışmasına izin vermezdim» türünden sözler, iktisadi olarak ve işin statüsü açısından «Durumum iyi» demenin farklı biçimleridir. Tıpkı köylülükten küçük burjuvalığa yükselmiş esnaf, zanaatkâr, ya da küçük toprak sahibinin uzatılmış küçük parmak tırnağı gibi, bu evkadını da «Kocam köşeyi döndü» demektedir. Bunlar kadınlık gizemine kapılmış kadınlardır: Briç oynarlar, yardım derneklerinde çalışırlar, çarşaf-ları hep temizdir. Sayıları çok yüksek değildir. Evde çalışsınlar, dışarıda çalışsınlar, kadınların çoğu için evişi güç bir iştir ve haftada 70 ilâ 100 saatlerini alır. Kadınlık gizeminin bir parçası olan evaletleri aslında aldattıcıdır. Britanya'daki sıradan çamaşır makinası, çamaşırı kendiliğinden yıkamaz (bu yalnız en pahalı modellerde olur); ortalama buzdolabı, hâlâ bir aile için neredeyse her gün alışveriş yapılmasını gerektirecek kadar küçüktür; halı makinası ise ağırdır; ve çoğu evde bu aletler bile yoktur. 19. Yüzyıldan kalma evlerin çoğunda odadan çok merdiven vardır; merkezi ısıtma çok enderdir; kömür sobası hâlâ yaygındır; konserve veya dondurulmuş ve paketlenmiş yiyecekler, ayıklanması ya da soyulması gereken taze sebzelerin iki ilâ altı katı fiyatıdır. Evlerin yüzde 22'sinde, hem sıcak hem soğuk su çok yetersizdir; yüzde 18'inden çoğunda tuvalet evin dışındadır ve banyoda küvet yoktur; yüzde

40'ında ise buzdolabı yoktur ve bunun da adı, yoksulluk oranı düşük bir refah devleti... Ve 'tüketim toplumu'dur. Gerçekten de, «Gurur Anıtı» yoksulluk bataklığının üzerinde yükselmiştir; ayakları bu bataklığa gömülmüş, yuvaya gurur duyulacak bir görünüm vermek için mücadele edenler de kadınlardır.

Kımlı Sonuçlar

Eylül 1968'de, rastgele seçilmiş bir haftalık gelirler üzerinde yapılmış bir incelemeden ortaya çıkan sonuç şudur: Erkek kol-emekçilerinin yüzde 90.6'sı, erkek kafa-emekçilerinin yüzde 95.4'ü, kadın kol-emekçilerinin 13.8'i ve kadın kafa-emekçilerinin yüzde 44.5'i, 15 Sterling ve daha fazlasını kazanmaktadır.⁽¹⁸⁾ Çalışan kadınların üçte birinin çok üstünde bir bölümü kol-emekçisi'dir. Burada hayati önemi taşıyan sorun, bir kadının kazancının bir erkeğin kazancının yarısından biraz fazla olmasının 'eşitsiz'liği ve 'haksız'lığı değil, kadının geçinilebilecek düzeyde bir ücret almamasıdır. Geçimini sağlayacak kınısesi olmayan annenin durumu bir felakettir; bekâr kadının ki işe oldukça ciddi. Her beş bekâr kadından biri bir başka kişiyi de geçindirmek zorundadır; bekâr erkeklerden yalnız sekizde biri için bu böyledir.

Kadınlar kendilerini herşeyden önce anne ve eş olarak görmek üzere yetiştirilirler; ama buna karşın yine de kendilerini çalışma hayatında bulunca, işleriyle ve iş arkadaşlarıyla ilişkilerini bu ailevi özdeşleştirme belirler. Kadının aileye, ailenin de kadına bağımlılığı ideolojik ve iktisadidir. Kadın, aile ilişkileri düzenini her gittiği yere taşır. Kocasının işi her anlamıyla en önemli şey-

(18) **Employment and Productivity Gazette.** Mayıs 1969.

dir ve herşeyden önce gelir; kadın için iş arkadaşları 'sosyal' çevreden başka bir şey değildir. «Arkadaşlardan hoşlanıyorum», «birlikte çok iyi gülüp konuşuyoruz», gibi sözler bu berbat durumu özetlemektedir. Ev kadınının yaptığı iş, iş değildir, 'evde olmaktır', yani boş zamanın geçirildiği yerde olmaktır. Bir büroda ya da fabrikada çalışması da çalışma demek değildir; 'Birazcık evden çıkmaktır'. Evde çalışırken yalıtılmıştır kadın, dışarıda çalışırken de biraz sosyal yaşamı tatmaktadır. Bu durumda, yoldaşlık ya da mücadelede birlik söz konusu olamaz. Kadın işçilerin kendi aralarındaki ilişki yalnızca evdeki yalnızlığın öteki yüzüdür; ya bir dostluktur bu, ya da tam karşıtı. Kadınların iktisadi rolleri açık olarak ortada olmadığı için (emeklerinin ucuzluğu gizler bu rolü), kadın işçiler sınıf-bilincinin önkoşullarına sahip değildirler. Çalıştıklarını tümüyle gizleyen bir ideolojinin perdesi, kadınların sömürüldüklerini göstermez; çalışmaları önemsiz olarak görünür. Bunun ötesinde, kadınların çalışması çoğu kez iktisadi değil, ruhsal açıdan ele alınır. Neye gereksinimi olduğu ('biraz evden çıkması onun için iyi olur'), neyi becerebildiği ve bunun gibi. Psikolojik çözümlemeler her zaman bireyseldir; kadının yalıtılmışlığı, sürekli olarak bireyciliğiyle birleşerek daha da güçlenir. Evde başka kadınlardan kopuk olan ve işe 'arkadaşlık için' giden kadın, yine de (bunalm dönemlerinde) allenin yalıtılmışlığını, ortak sorumlulukları etkileyecek biçimde oraya taşır; bölünmüş de olsa hiçbir bağlılığı yoktur, çünkü özünde bağımlılık olan bir durumda bağıllık gereksizdir.

Aileye bağımlılığı ile iş arkadaşlarından kopan kadın, ailesinde daha da temel bir bölünme yaşar: Kendisi ile kocası arasındaki başlangıçta birlik olan bölünme. Kısa bir süre önce söz konusu olan bir duruşma, sorunu özet bir biçimde ortaya koymaktadır: Bir yargıç,

karısı ölmüş olan bir adama, artık karısından göremeyeceği 'hizmetlere' karşılık saat başına 10 sentlik bir toplam verilmesini kararlaştırmıştır. Haftada yirmi saat olarak hesaplanan evişinin her saati için 10 sent-her iki sayı da hukuksal sistemle günlük yaşam gerçekleri arasındaki kopukluğun bir betimidir. Kadınların çoğu, dışarıda çalıştıklarında saat başına yalnızca 5 sent kazanır ve çoğu evkadını evişinde yukarıda ileri sürülenin üç katından fazla zaman harcar. Hayattayken ne kocası, ne de başka herhangi biri hizmetlerinin karşılığını vermemiştir kadına; ayrıca, bundan önce geçimini kocası sağlıyor idiyse bile, şimdi kadın öldüğüne göre bu söz konusu değildir artık; dolayısıyla, kadının geçimi için fazla bir para gerekmiyor olmalı, yoksa yargıç bunu toplamdan çıkarırdı. Kocasının ölümüyle uğrayacağı kaybın karşılığını kadının talep ettiği varsayılrsa, bu durumda «ekmek parası kazanan birinin »yitirilmesinden doğacak kaybın karşılığı olacaktı bu- yani çok daha büyük bir toplam. Kadın ile kocası arasındaki bu rol dağılımı basit bir 'işbölümü' değildir; burada söz konusu olan, işlerden birinin hizmet katına indirgenmesi, ötekini de 'üretim' katına yükseltilmesidir. Bütün bölünmeler gibi, eşitsizliğe dayanan bir bölünme.

Bölünmüş, bireyselliğine indirgenmiş, yalıtılmış olan kadın, paradoksal olarak, yine de ideolojilerin en türdeşleştiricisinin, en bireysel olmayanının -adına 'kadınlık', 'kadınsılık' denen şeyin doğasına ilişkin ideolojinin- boyunduruğu altındadır. 'Kadınlar dünyanın her yerinde aynıdır', 'Tam bir kadın gibi', 'Ah şu kadınlar...'

Cinsellik

Sözde 'cinsel devrim' ve serbestlik yüceltmesi, herhalde İngiltere'de, Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin varoldu-

bu öteki ülkelere göre toplumun daha derinlerine sız-
mıştır. Amerika'da, kentlerdeki şiddet ve yalnızlık evli-
liğe duyulan gereksinimi ayakta tutarken, İngiltere'de
öğrenciler ve meslek sahibi gençler arasında bu kurum
Amerika'da görülmeyen bir ölçüde yadsınmaktadır. Bu
yadsıma, İsveç veya Danimarka'da benzer grupların
uzun bir süredir gösterdiği aynı olumsuz tutumdan fark-
lı bir anlam taşır. Bu farklılığı tanımlamak güç. Bence,
bunu ifade etmenin en iyi biçimi buralarda olayın cid-
diyet taşıdığını söylemek. Çocuk yaparak olsun, yapma-
dan olsun, evlenmeme, İsveç'te ve Danimarka'da yüce
bir seçenek değildir- yalnızca doğru gibi görünen bir
seçenektir bu. İngiltere'de bu gelenekdışılık, sonradan
çoğu dönemlik eden popüler müzik ve film yıldızları ta-
rafından bir gelenek olarak yerleştirilmiştir; şimdilerde
geçerli olan «bir çiçekle bahar olmaz» ideolojisinin, ve-
ya arkadaşların yaptığını yapma isteğinin ötesinde bir
ideolojik bağlılık anlamını taşıdığı pek söylenemez. Ame-
rika'da gençlik yüceltmesinin ve Hipi topluluklarının,
öteki ülkelerden çok daha yaygın ve güçlü olduğu açık-
tır; ama bunlar her düzeyde- cinsellik, uyuşturucu, şid-
det, toplumsal örgütlenme, vb.- dışsal bir biçimde ve
toplumsal olarak geçerli olana karşı geliştirilmiş biçim-
lerdir... İngiltere'de bu tür toplulukların töreleri daha
az aşırı, ama aynı zamanda da daha yaygındır; burada
iki yönlü işleyen bir etki sözkonusudur: Toplum dışı
olanlar daha kolay dönmektedirler geriye. Bunun en
gözle görülür belirtisi giyim ve kişisel görünüştür. Ge-
çerlikte olan herhangi bir şeyin kabul edildiği, ama bu-
nun dışında da hiçbir şeyin kabul edilmediği tek yer,
Londra'nın King's Caddesi değildir. Değişen modalara
uymak ne denli güçse, uymamak da o denli güçtür. İçin-
de yaşadığımız sevmeye ve giderek yayılan narsistlik ça-
ğında güzellik herşeydir. Bunun ticari 'sömürüsü'de

(hangisi önce gelir?) olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Eski İmparatorluk (ya da onun kalıntıları), kendisini, Oxford Caddesinde bir araya gelmiş minyatür bir imparatorluk olarak yeniden üretmek üzere, yeniden yağmalanmıştır: Hint, Eski Çin Arap, Afrika lokantalarında yemek yiyebilir, bu ulusların dükkanlarından giyinip süslenebilirsiniz... Ve, kapitalizmin ticari boyutu, kendinizi yüceltmeniz için tüm olanakları sunduktan, sizi cinsel olarak ısıldayan bir kişi olarak ürettikten sonra, yeniden kullanabilir sizi; fahişelik ürünlerinin satılması için bu kez siz, kendiniz, çaba göstereceksiniz: Arabalar, çamaşır makineleri, hayat sigortası. Dünyanın hiçbir kentinin ilân tahtalarında ve metro reklamlarında Londra'daki kadar yoğun bir «cinsel nesneleşme»ye rastlanamaz.

İşte, Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin karşı çıktığı, cinselliğin bu biçimde kullanılması, yani «tüketim malı olması»dır. Ama, ya daha baştan cinselliğin üretilmesine ne demeli? Bedenin edilgin «sağlığı»nın, canlılığından daha önemli olduğu Kuzey Amerika'daki «ikincil» narsizm yaygınlığından sonra, kesinlikle, İngiltere'de görülen türden canlı duyusal güç kazanmaktadır günümüzde. Rengârenk, türlü-çevit elbiseler, kahvaltı masasındaki rengârenk, türlü-çeşit vitamin haplarından çok daha canlılık vericidir.

Cinselliğin etkin olarak üretilmesiyle edilgin olarak tüketilmesi arasındaki çelişkide «cinsel devrim»in gizilgücü yatmaktadır. Çünkü, cinselliğin üretilmesi, nehri yatağının dışına taşıabilir; insanların kendilerini geliştirmelerine izin verilen tek yer olan bu adacıkta, bireyler belli bir ölçüde gerçek kurtuluşu bulabilirler. Cinselliğin üretilmesinin taşıdığı özgürleştirme gizilgücü, bu üretimin yarattığı gerçek bir ortodoksluk yadsımasıyla, yerleştirmeye çalıştığı yeni-ortodoksluk arasındaki geri-

hinden kaynaklanır. Ama, ilk durumda yalnızca bir gizil-güçtür sözkonusu olan; çünkü bu, henüz incelenmemiş bir çelişkidir. İkinci durumda da, bu çelişki incelenmiş olsa bile, sorunun yalnızca bir yönüdür bu ve öteki yönler üstünde harekete geçirici bir etkisi bile olmayabilir.

«Cinsel devrim», kadınlar için ve daha az ölçüde de olsa erkekler için, cinsel ve bu nedenle toplumsal özgürlüklerinde olumlu bir gelişme anlamını taşımıştır; ama, aynı zamanda, cinsel nesneler olarak «kullanılma-larında» da bir artış anlamına gelmiştir. Bu gelişmelerden birinin ötekini kaçınılmaz bir sonuç olarak getirmesinin yarattığı gerilim, kendi içinde, Kadın Kurtuluşu Hareketi'ni başlatan bir itki oluşturmuştur.⁽¹⁹⁾ «Cinsel devrim» bize, kendimizi özgürce ve şanlı bir biçimde ifade etme olanağını yanıltıcı bir biçimde sundu ve sonradan daha öte bir yabancılaşıma olarak çıktı ortaya: Kendimizi, bir tüketim toplumunda kullanılmak üzere el koyulan ürünler haline getirmiştik.

İngiltere'de kadınların günümüzdeki durumu ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Değişik düzeylerdeki bir yığın çelişki oldukça açıktır. Burada kadınlar, açıkça yelpazenin her iki uç noktasında birden yer almaktadırlar: Hem en 'ilkel'dirler, hem de en 'ileri'. İngiltere'de kadınların yaptığı işlerin ve içinde bulundukları iş koşullarının çoğu, ilk kapitalist toplumların belirtilerini taşır. Sorun, yalnızca, en temel malların üretildiği sanayi dallarında yani, feodal evin yerini alan giyim ve yiyecek

(19) Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin tutucu muhalifleri, harekette yer alan kadınların çirkin ve erkeksiz kadınlar, yani başka bir deyişle, «kıskaç kaltaklar» olduklarını ileri sürerler. Sosyalist muhalifler ise, püritenlik gelenekleri doğrultusunda, hepimizin genç, güzel ve orta sınıftan, yani başka bir deyişle «ciddiyetsiz» olduğumuzu savunurlar. Yukarıda betimlenen çelişki her iki durumda da geçerlidir ve buna karşı çıkılması gerekir.

sanayinde çalışıyor olmaları değildir; asıl önemlisi, sürekli ucuz emek kaynağı olarak kadınların hâlâ, evden işyerine gidiş-gelişle 80 mil süren bir yolculuk yapmak zorunda olan kadın işçiler örneğinde olduğu gibi bir **kullanıma açık olmalarıdır**; işçi oldukları kabul edilmeyeni işçiler olarak, evlerinde gizli bir ev sanayi emek gücünü oluşturmalarıdır. Öteki uçta ise, kadınlar geç kapitalizmin en ileri ideolojik kullanımına açıktırlar; kapitalizmin pazar yaratmak için kullandığı başlıca ideolojik araçların konusudurlar. Kuşkusuz, bu kapsamlı çelişki, bütünüyle değil ama belli yönleriyle yaşanmaktadır.

Evişinin niceliğini ve ağırlığını vurguladım; söylediklerimin hepsi de doğru. Ancak, bu tartışmanın «eviş hiçbir şey değildir» sloganının karşılığını oluşturduğunu unutmamız gerekir. Bu türden hiçbir ideolojik slogan tümüyle içi boş olamaz. Örneğin kentte, altında çamaşırhanesi olan, gereksinim maddelerinin eve getirildiği, bir apartman dairesinde yaşayan, hazır yiyecekler kullanan, büyük bir buzdolabı olan, çocukları okula giden, vb. bir Amerikalı ev kadını için, bir anlamda gerçekten de hiçbir şey değildir evişi ama, hep vardır bir türlü kaçamazsınız ondan İngiltere’de kızların daha kötü bir eğitimden geçtiklerini vurguladım ama, bu da çok yaygın olan «eğitim eşittir» inancının karşıtı olarak düşünülmelidir. Yine, bir anlamda, kimi kızlar için doğrudur bu. Kadınların çoğu eğitimsiz kalmaz, kullanabileceklerinden çok eğitim görürler. Evde de, eğitimde edindikleri şeyler açısından da kadınlar gereksizdir. Gözle görülmeyen, ilksel iktisadi temeli oluştururlar ama, teknolojinin egemen olduğu bir dünyada, yaptıkları tümüyle gereksiz gibi görünür. Kuşkusuz, uçları birbirinden ayıran sınıf bölünmesi bu çelişkiyi gizler; işçi kadınlar daha çok yelpazenin bir ucunda, orta sınıf kadınlar da

öteki ucunda yereldikleri için, bu çelişki çok ender olarak tek bir bireyde ortaya çıkar. Ancak bu, kapitalizmin sınıf engelini kullanma biçimidir. Orta sınıfın ayrıcalıkları herkesi kısıkacı altına alır: Her iki sınıfın kadınları da, çalışan kadına çalışmadığını, çalışmayan kadına da zaten hiçbir zaman çalışmasının düşünülmediğini söyleyen bir ideoloji tarafından ezilirler.

İleri kapitalist toplum türdeş değildir. Kadınların, kapitalist toplumun hem en 'ilkel' hem en 'ileri' yönlerini kendilerinde taşımaları dolayısıyla yaşadıkları çelişki (ve bu yönlerde içkin başka çelişkiler), 1960'larda kapitalizmin ileri yönünün gelişme biçimi ile karşı karşıya geldi. Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin bu sırada yükselmesinin nedenlerinden biri herhalde budur.

KADINLARIN DURUMU : III

Bazı Genel Sonuçlar

1. Üretim

Günümüzde, otomasyon üretimde kadın ve erkek arasındaki fiziksel farkın tümüyle ortadan kalkmasını teknik olarak olanaklı kılıyor. Ama kapitalist üretim ilişkileri altında bu ortadan kaldırışın toplumsal olanakları sürekli olarak tehdit altındadır; kolaylıkla karşıtına, yani iş gücü gereksinimi azaldıkça kadının üretimdeki yerinin azalmasına dönüşebilir.

Bu, geleceği ilgilendiren bir sorundur; şimdi vurgulanması gereken asıl olgu, üretimdeki kadınların rolünün hemen hemen hiç değişmeden kalmasıdır ve bu uzun süreden beri böyle sürüp gitmiştir. İngiltere'de 1911'de, çalışan kadınların %30'u kadındı, 1970'de %37'si. Bu işlerin türü de önemli ölçüde değişmeden kaldı. Bu işler çok ender olarak birer meslek'tir: Ya fabrikadaki işlerin en düşük düzeydekileridir bu işler, ya da genel olarak, (sekreterlik gibi) beyaz yakalıların yardımcılığı, yani erkek rolünü destekleyen işlerdir. Bunlar, «hizmetler» gibi, içeriği yoğun olarak «anlatımcı» olan işlerdir. Sosyologlar bu olguyu kesin olarak ortaya koyuyorlar: «İş örgütlenmesindeki durum, kadının

ailedeki eş-anne rolüne çok benzer.⁽¹⁾ Eğitim sistemi bu rolün yapısını temellendirir. Bugün İngiltere'de on sekiz yaşındaki kızların yüzde yetmiş beşi ne bir iş için yetiştiriliyor, ne de eğitim görüyorlar. Kazançlı bir işte çalışsa bile kadının yaptığı iş erkeğin işinden daha aşağı olma eğilimini taşıdığı sürece ailede de bu rol benimsenir. Böylece bugün bulunabilen biçimiyle ve ölçüsüyle iş, temelde, kadın için bir kurtuluş olmamıştır. Tam karşıtı bir durum söz konusudur.

2. Yeniden-Üretim

Doğum kontrolundaki bilimsel gelişme, görüldüğü gibi, bugün, istenmeyen gebelikleri geçmişte kalan bir olgu durumuna getirebilirdi. Ama günümüzde dünyada doğumların büyük bir çoğunluğu istenmeyen gebeliklerin sonucudur ve bu Batı'da bile böyledir. Batı toplumundaki cinsel eşitsizliği tam olarak yineleyen bir biçimde üretilen doğum kontrol hapları bile henüz yenedir. Sınıflar-arası ve ülkelerarası dağılımı farklılıklar gösteren bu hapların teknik yönünden daha çok geliştirilmeye gereksinimi vardır. Gelişmiş ülkelerdeki ilk önemli etkisi büyük olasılıkla psikolojik olacaktır ve kadınların cinsel yaşantılarını her zaman etkilemiş olan kaygılarını ve sınırların çoğunu ortadan kaldıracaktır.⁽²⁾ Cinselliği, zorunlu tamamlayıcısı olarak görülen üremeden kesinlikle ayıracaktır.

(1) Parsons ve Bales, a.g.e., s. 154.

(2) Jean Baby'nin 1959'da Çekoslovakya'da 3191 kadın arasında, evliliğe karşı tutumlar üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarından biriydi: Kadınların yüzde 80'i gebe kalmak korkusu nedeniyle cinsel doyumluluklarını sınırlıyorlardı.

Batı'da nüfus ile yeniden üretimin arasındaki oransal ilişki, doğum kontrol hapları tarafından etkilenebilir de etkilenmeyebilir de. Birleşik Devletler'de doğum oranının birdenbire artması son yıllarda en çok dikkati çeken olgulardan biridir. Bu oran, son on yılda, Hindistan, Pakistan ve Burma gibi az gelişmiş ülkelerdekinden daha yüksek olmuştur. Aslında, bu belki de, yalnızca, dünyanın en zengin ülkesinde, büyük bir ailenin ekonomik yükünün daha az olduğunu gösterir. Ama aynı zamanda aile ideolojisinin toplumsal bir güç olarak yüceldiğini de gösterir.

3. Toplumsallaştırma

İşgücü bileşimindeki, ailenin üye sayısındaki ve eğitimin yapısındaki değişiklikler ve öteki etkenler, ideal olana göre ne kadar sınırlı olursa olsun, hiç kuşkusuz, ailenin toplumsal işlevini ve önemini azalttı. Bir örgüt olarak aile siyasal iktidar sisteminde önemli bir birim değildir, iktisadi üretimde çok az rolü vardır ve çok ender olarak toplumla bütünleşmenin tek aracıdır; böylece, en genelde, çok az amaca hizmet eder. Bunun sonucunda, ailenin çocuk ve eş açısından ruhsal-toplumsal işlevinin üzerindeki vurgu başka bir yöne kaydı.⁽³⁾ Çocukların toplumsallaştırılmasının vurgulanmasında ne denli önemli bir doğruluk payı olduğunu tartıştım. Bu gerçeğin görülmesi ve kadınların kurtuluşu için yapılacak herhangi bir programa tümüyle alınması çok önemlidir. Bunun Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin ele aldığı ilk maddelerden biri olması dikkati çekiyor. Ancak, ailenin öteki işlevlerinin gözle görülür bir biçimde

(3) Evlilik ve ana-babalığın «gelenek-olusturucu» ('nomic-building') yapısının çözümlenmesini için Berger ve Kellner'in «Evlilik ve Gerçeğin Yapısı» adlı yazısına bakınız. Dlogenes, Yaz, 1964.

azaldığı bir durumda, çocukların yaşamlarının ilk üç dört yılında gerekli olan sürekli ve dikkatli bakım, aileyi bölünmez bir birim olarak sürdürmek amacıyla ideolojik olarak sömürülebilir ve öyle de olmuştur. Gerçekten de, çocuk yetiştirmeyi, kadının varoluşunun tek odağı durumuna getirmek çocuklara da açıkça zarar verir. Toplumsallaştırma, ciddi ve olgun bir toplumsallaştırıcı gerektiren son derece nazik bir süreçtir; tek rolü eş-annelik olan bir kadının yaşadığı bunalımlar, bu tür bir toplumsallaştırıcı olmasına izin vermez. Yalnızca annelik bu anlamda çoğu kez amaçladığının tam tersini üretir. Anne, kendi kaygılarını ve bunalımlarını çocuğu bir tutku durumuna getirerek dışarı vurur. Toplumsallaştırmanın öneminin daha çok farkına varılması, klasik anne rolünün geri verilmesine değil, çocuk için güvenliği ve sürekliliği sağlayabilecek bir toplumsallaştırıcının nasıl olması gerektiğinin yeniden değerlendirilmesine yol açmalıdır.

Benzer us yürütmeler, daha da güçlü olarak, ailenin çiftler üzerindeki ruhsal ve toplumsal etkisi için de geçerlidir. Ailenin, parçalanmış ve karmakarışık bir dünyada gizliliğin ve güvenliğin adasını, içine girilemeyen bir sığınağı oluşturduğu inancı, ailenin topluluktan yalıtılabileceği ve ailedeki iç ilişkilerin, toplumda hüküm süren dış ilişkileri, kendi kuralları içinde yeniden-üretebileceği gibi saçmalıkları da varsayar. Topluma karşı bir korunak olarak görülen aile aslında onun bir yansıması durumuna gelir.

4. Cinsellik

Günümüzde, hızlı bir evrim sürecinde olan en önemli yapı cinselliktir. Üretim, yeniden-üretim ve toplumsallaştırma, bugün Batı'da az çok duragandır. Çünkü bun-

lar, otuz yıldan fazla bir süredir değişmeden kalmışlardır. Buna karşılık cinsel baskı, kendiliğinden davranışları düzenlemede giderek daha az başarılı oluyor. Tüm toplumsal sınıflarda evlilik öncesi ve sonrası ilişkilerin özgürleşmesi, klasik evliliği her gün daha fazla tehdit ediyor. Bu anlamda, cinsellik çok açık olarak zincirin en zayıf halkasıdır ve çelişkilerin çoğunu içinde barındıran özel bir yapıdır. Bu çelişkilerin taşıdığı gizil ilericilik üzerinde daha önce durmuştum. Yasal eşitlik bağlamında, cinsel deneyimin üreme ve mülkiyet gibi ona yabancı olan ilişkilerden kurtarılması cinsler-arası gerçek bir özgürlüğe yol açabilir. Ve yine, yeni-kapitalist ideolojinin ve pratiğinin yeni biçimlerine de götürebilir. Son zamanlarda cinsel özgürlüğün artmasının arkasındaki güçlerden biri, hiç kuşkusuz, çağdaş kapitalizmin üretim-ve-çalışma ahlakından tüketim-ve-eğlence ahlakına dönüşmesidir. Bu ellilerin başlarında belirtilmişti:

«...boş zamanın artmasının yanı sıra, çalışmanın kendisi de bir çokları için eskisinden daha az ilginç duruma geldi... işe yönelimlilik azaldıkça, cinsellik, tatillerde olduğu kadar, gün boyunca da yaygınlaşıyor. Cinsellik, yalnızca, eski çalışmayan sınıflar tarafından değil, çağdaş çalışmayan yığınlar tarafından da tüketim maddesi olarak görülüyor.»⁽⁴⁾

Riesman'ın tartışmasının özü, cinselliğin çalışmaktan bıkmış bir toplumdaki tek etkinlik, insana enerjisini anımsatan tek yarışmalı davranış biçimi ve eylemsizliğe karşı tek korunak olduğudur. Aynı görüş daha geniş bir kuramsal derinlikte Marcuse'nin 'baskıcı yüceltmeme' (repressive de-sublimation') kavramında da vardır. Cinselliğin eş-güdümlü ve uyuşturulmuş bir top-

(4) Riesman, *The Lonely Crowd*, 1950, s. 154.

lumsal makinenin hizmetinde, kendi kendini engellemek üzere özgürleştirilmesi.⁽⁶⁾ Günümüzde toplum, evlilik öncesindeki üretici olmayan bir cinselliğe oyun olarak yer ayırabilir. Hatta evlilik, boşanma ve yeniden-evlenme oranını yükselterek kendini koruyabilir, ve bu da bu kurumun önemini gösterir. Bu düşünceler, cinselliğin, bir yandan özgürleşme gizilgücünü taşıırken, öte yandan insancıl yönlerinin gelişmesine karşı pekala örgütlenebileceğini ortaya koyuyor. Cinselliğin şeyleştirilmesi ve ticari tüketimin yeni biçimleri, cinsel özgürlüğün tüm anlamını ortadan kaldırabilir. Bu, bize şu olguyu bir kez daha anımsatmakta: Kadının koşullarının oluşturduğu bir bütünde, yapılardan biri zayıf halka olabilir, ama yalnızca onunla hiç bir zaman çözüme ulaşamaz.

Öyleyse devrimci bir yaklaşım nasıl olabilir? Bu, sorunun hiç bir boyutunu fetişleştirmeyen, ivedi ve temel istekleri de içeren, kadınların durumunun toptan bir eleştirisi olmalıdır. Çağdaş sanayideki gelişme, üreme, toplumsallaştırma, ekonomik yaşam vb. gibi ailenin başlangıçta bir birlik oluşturan işlevlerini, bu «yapısal farklılaşma» her ne kadar aile ideolojisinin sürdürülmesi ile denetlenip gizlenmiş de olsa, birbirinden ayırma eğilimini taşır.

Pratik olarak bu, tutarlı bir talepler sistemi anlamına gelir. Kadınların koşullarının dört ögesi birbirinden ayrı olarak ele alınamaz; kendi aralarında özgül ilişkileri olan bu ögeler belirli bir yapıyı oluşturur. Çağdaş aile, cinsellik, yeniden-üretim ve toplumsallaştırma işlevlerinin (kadının dünyası) oluşturduğu ve üretim (erke-

(6) Bkz. Marcuse, *Aşk ve Uygarlık*, Routledge, 1965 ve Reimut Reiche, *Sexuality and Class Struggle*, New Left Books, 1970.

ğın dünyası) tarafından kavranan bir üçlü olarak görülebilir. Bir yapı, son kertede iktisat tarafından belirlenir. Kadınların üretimden (yani, toplumsal insan etkinliğinden) dışlanmaları, tüm işlevlerin bir araya toplandığı monolitik bir birliği ve tam da bu işlevlerin doğal yönlerinin bileşiminden oluşan aileye kapatılmaları, kadınları doğal varlıklar olarak sunan çağdaş toplumsal tanımın temel nedenidir. Tüm kurtuluş hareketleri iktisadi ögenin yani kadının toplumsal sanayiye tam olarak girmesi ve yaşamını kazanma hakkını elde etmesi üzerinde durmalıdır. Eski sosyalistlerin yanlış, öteki öğelerin iktisadi öğeye indirgenebileceğini düşünmekti; böylece kadınların üretime katılmaları çağrısı, ailenin ortadan kaldırılması gibi tümüyle soyut bir sloganla bir arada gidiyordu. İktisadi taleplere, öteki üç öge için öne sürülebilecek olan tutarlı siyasetler eşlik etmelidir, bu siyasetler, özel koşullarda, ivedi eylemlerde ilk sıraya geçebilir.

İktisadi alanda en temel talep, çalışman hakkı veya eşit işe eşit ücret gibi geleneksel istekler değil, eşit iş hakkının kendisi olmalıdır. Şu anda kadınlar niteliksiz emek gerektiren, yaratıcı olmayan hizmet işleri gibi, ailedeki «anlatımcı» rollerinin «uzantısı» olarak görülebilecek işlerde çalışıyorlar. Büyük çoğunluğu garsondur, büro temizlik işçisidir, kadın berberidir, memurdur, sekreterdir. İşçi sınıfı içinde iş değiştirme bu yüzden kimi zaman kızlar için erkekler için olduğundan daha kolaydır. Beyaz yakalılar arasında erkeklerden daha aasğı bir düzeyde de olsa kabul edilirler. Ama, yalnızca yüz kadından ikisi idare ve yönetim işinde çalışabilir ve binde beşten azı meslek sahibidir. Kadınlar çok az sendikalaşmışlardır ve kol-emeği için erkeklerden çok daha az ücret alırlar. Bu, başka şeylerle birlikte, işveren sömürüsünün büyük ölçüde arttığını gösterir.

İktisadi ayırım, sağlam bir iktisat-dışı eğitim temeli üzerinde yükselir. Britanya'da eşit iş isteği eşit bir eğitim sistemi isteğiyle birleştirilmelidir. Zorunlu eğitim sonrasında gelişmenin ne olduğu konusunda elimizde bir kanıt yok. Üniversitedeki kız öğrencilerin oranı 1920'lerdekinin aynıdır. Bu haksızlıklar sona erene dek, kadınlar içi eşit iş şansı olamaz. Eğitim sisteminin, kız öğrencilerin özelemlerini yavaş yavaş sınırlayan içeriğinin ve eleme yöntemlerinin değişmesi gerektiği ortadadır.

Üretim, ancak eşitlik üzerine temellenirse, yeniden-üretimden ve aileden gerçekten ayrılabilir ve çalışan kadının da evdeki davranış biçimlerini iş hayatına taşımaz. Ama bu da, bir tamamlayıcı olarak bir dizi iktisadi olmayan talebi gerektirir. Yeniden-üretim, cinsellik ve toplumsallaştırma da, bir biçimde birleştirilmemelidir. Geleneksel olarak sosyalist hareket «burjuva ailesinin ortadan kalkmasını» istedi. Bu gün, bu yanlış bir slogan olarak reddedilmelidir. Sözcüğün kötü anlamında maksimalisttir (aşırı) ve kendisinden sonrası için hiç bir tutarlı yapı önermeyen bir olumsuzlamadır yalnızca. Bu kavramın tarihte güçsüz kalışının nedeni, ailenin yapısının, hiç bir zaman, farklı işlevleri göz önüne alınarak çözümlenmemiş olmasıdır. Bu anlayışta, aile, tıpkı çağdaş toplumdaki aile ideolojisinde olduğu gibi, bir bütün olarak mutlaklaştırılmış bir varlıktı. Ortadan kaldırılması isteğinin soyutluğu bu anlayışın soyutluğuna uygun düşer. Stratejik amacımız ailenin ortadan kaldırılması değil, kadının kurtuluşu ve cinsiyetler-arası eşitliktir. Bu isteğin sonuçları daha az radikal değildir, ama somut ve olumludur; ve tarihin somut akışıyla da bütünleşebilir. Bugün varolan biçimiyle aile, gerçekte, hem kadının kurtuluşuyla hem de cinsiyetler-arası eşitlikle bağdaşmaz.

Ama eşitlik, ailenin tepeden bir biçimde ortadan kaldırılmasından değil, işlevlerinin tarihsel olarak farklılaşmasından gelecektir. Devrimci talep, ailenin bu işlevlerinin monolitik ve baskıcı birliğinden kurtarılması olmalıdır. Yeniden-üretimin cinsellikten ayrılması, cinselliği istenmeyen yeniden-üretimdeki (ve bu korkunun getirdiği) yabancılaşmadan, yeniden-üretimi de denetlenemeyen nedenlere ve rastlantılara boyun eğmeden kurtaracaktır. Bunun için, devletin parasız doğum kontrol haplarını sağlamasını istemek önde gelen bir taleptir. İsveç'te ve Rusya'da, yasadışı çocuk anlayışının hukuksal bir kavram olarak ortadan kaldırılması aynı anlamı taşıyor: Evliliğin ana-babalıktan hukuksal olarak ayrılması.

Toplumsallaştırma, görüldüğü gibi, daha güç sorunları ortaya koyuyor. Ama bir çocuğun yaşamının ilk yıllarında yoğun bakıma gereksinimi olması, bu bakımın şimdi kabul edilen tek biçimi olan evlilik ve ailenin kaçınılmaz olduğu anlamına gelmez. Ne de, annenin olası tek bakıcı olduğu anlamına gelir bu. Toplumumuzda bugün geçerli olan evlilik ve aile sistemimizin temel özelliği monolitizmdir (bütüncülük); cinsler-arasında ve kuşaklar-arasında yalnızca tek bir kurumlaşmış ilişki biçimi olasıdır. Ya bu olacaktır ya da hiç birşey. Bu nedenle de bu, yaşamın yadsınmasıdır. Cinslerarası ve kuşaklar-arası ilişkilerin kapitalist toplumumuzdaki kurumsallaşmış biçimleri her ne kadar yalın ve katı ise de, insanlığın tüm deneyimleri bunların sınırsız derecede çeşitli olduğunu gösterir; gerçekten de yaratıcı yazınınızın çoğu bu olgunun açığa vurulmasıdır. Bu denli baskının nedeni, bu alandaki kurumların azlığı ve yalınlığıdır. Her toplum kişisel ilişkilerin kurumsal ve toplumsal olarak belirli bir biçimde benimsenmesini gerektirir. Ama yalnızca bir tek yasal biçim ve çok sayıda yasal ol-

mayan yaşantı olması için kesinlikle bir neden yoktur. Ailenin ortadan kaldırılmasını değil, bugün zorla ve katı bir biçimde onunla birleştirilmiş olan toplumsal ilişkileri farklılaştırmayı amalamalıyız. Aynı ya da farklı cinslerden birlikte yaşayan ya da yaşamayan çiftler, çocuklu veya çocuksuz uzun sureli birliktelikler, yalnız anelerin ya da yalnız babaların ocuk yetiştirmesi, çocukların biyolojik anne-baba yerine sonradan edinilmiş ana-babalar tarafından toplumsallaştırılmaları vb... bütün bunlar, erkeklerin ve kadınların zgr yaratıcı ve çeşitliliklerine uygun düşen bir kurumlar dizisinde toplanabilir.

İşte bunun için mücadele edebiliriz. Bugün hâlâ, kadınlar, üretimden ve dolayısıyla insanın toplumsal etkinliğinden büyük ölçüde ayrılmış ve toplumun monolitik bir parçası olan aileye kapatılmışlardır. Bunun gerekleēebilmesinin nedeni kadınlardan şu üç rolü yerine getirmelerinin beklenmesidir: Eşlerin cinsel doyumunu sağlamalıdırılar, ocuk doğurmalıdırlar ve onları byt-melidirler. Ama aile, yalnızca, kadının tüm zamanını almakla kalmaz, onu üretir de. Erkeklerin ve kadınların ruh durumu ailede temellenir. Tanımları buradan kaynaklanır. Bu tanım nedir ve günümüzde aile kurumunun toplumun temel birimi olduğuna ilişkin ideolojide ailenin rolü nedir?

Aile İdeolojisi

Toplumsal örgütlenmenin ilk biçimi olan aile, iktisadi üretim yöntemleri geliştikçe pek çok değişikliğe uğradı ve her seferinde ona eşlik etmesi için daha karmaşık toplumsal biçimlemelere gerek duydu. «A Woman's Work is Never Done»⁽¹⁾ adlı yazısında Peggy Morton, kapitalizmin ilk dönemlerinde, kadınların asıl iktisadi görevlerinin çok sayıda işçi gerektiren yeni sanayi alanında çalışmak üzere çok sayıda çocuk yapmak olduğunu belirtiyor; ama ileri kapitalizm altında emek-yoğun sanayi yerini, büyük sayıda işçiden çok, nitelikli işçiye gerek duyan sermaye-yoğun sanayiye bırakır ve aile de kendini buna uyarlar :

«Kâr giderek daha çok, yalnızca hızlandırma ve öteki doğrudan sömürü biçimlerinin yerine, çalışmanın daha verimli örgütlenmesine ve işçilerin 'öz disiplinine' dayanıyor. Bu yüzden, hem yükselen öğretim harcamaları yükünü taşıması, hem de çocukların baskıya dayalı toplumsallaştırılmalarını yürütmesi gerektiği için aile önem kazandı. Aile, hiyerarşik toplumsal ilişkileri içselleştir-

(1) Peggy Morton, «A Woman's Work is Never Done», *Leviathan*, Cilt 2, sayı 1.

miş, öz disiplinli, ve sürekli denetim olmadan etkin olarak çalışabilen çocuklar yetiştirmek zorundadır..., Kadınlar bu toplumsallaştırmanın büyük bölümünü getirmekle yükümlüler.»⁽²⁾

Ailenin gelişme biçiminin kadın için giderek daha çok sayıda çelişki ürettiği konusunda Peggy Morton'a katılıyorum. Aynen cinsellik alanının kendi içinde bir çelişki olduğu gibi. Ancak, yalnızca aile içinde değil, aileyle onun çevresini saran toplumsal örgütlenme arasında da bir başka canalcı çelişki vardır. Aile ilk ortaya çıkışından bu yana değişmiş olsa da, tüm uyarlamalara karşın, yalnızca idealist bir kavram olarak değil, çok önemli bir birim olarak belirli bir katılık ve özerklikle varlığını da sürdürmüştür.

Kapitalizm-öncesi toplum özel mülkiyet üzerinde gelişir; köylülerin küçük bir toprağı vardır, zanaatçıların aletleri. Emegın kapitalist örgütlenmesi bireyleri özel mülkiyetten yoksun kılar ve özel mülklerinin her bir parçasını (toprak, araç gereçler vb.) ellerinden alır; bunları bir araya toplar ve bu yeni birikmiş zenginliği, azınlığın, yani kapitalistlerin özel mülkü durumuna getirir. Bireysel özel mülkiyete el konulması, mülkiyetin toplumsal olarak örgütlendiğı (erkeklerin bir araya gelerek çalıştıkları) bir mülkiyet biçimini gerekli kılar; ama aynı zamanda da bunu yadsır. Yığın halinde insanlar bir araya gelip çalışır, ama ürettikleri herşeye ve bunları üretme biçimlerine bir 'azınlık' tarafından kişisel özel mülkiyetleri olarak el konur. Buna karşın, geniş kitlelerde, özel mülkiyet bu yeni süreçle birlikte, ailede sürer. Engels kadının ezilmesinin kaynağında özel mülkiyet görmüştür. Bu özel mülkiyetin kalıtım yoluyla aktarılacağı kalıtıcıyı üretecek, evliliğe sadık kadınlara «sahip» olunma-

(2) Aynı yerde, s. 34.

sı gerektir. Ama belki de, Marx ve Engels'in öteki sorunları çözümleyişlerinde ortaya koydukları gibi, ezilmişliğin sürdürülmesi, «kaynağından» daha ilginçtir. Kölelikten feodalizme, feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme geçişi gerçekleştiren her devrimde, yeni çoğunluğu temsil ediyormuş gibi görünmek zorundadır (Yalnızca son örnekte bu gerçekten böyle olmuştur). Bu nedenle belirli bir «sınıf» gibi değil de, toplumun tümü gibi görünür yönetici sınıf.

«Çünkü eski yönetici sınıfın yerini alan her yeni sınıf, yalnızca amaçlarına ulaşmak için, kendi çıkarlarını toplumun tüm üyelerinin çıkarları gibi göstermek, düşüncelerine evrensellik biçimi verecek ve yalnızca onları ussal ve evrensel düşünceler gibi gösterecek olan en uygun formülü kullanmak zorundadır. Devrim yapan bir sınıf, başlangıçta bir sınıf olarak değil, toplumun tümünün temsilcisi olarak ortaya çıkar; bunun nedeni de bir sınıfa karşı olmasıdır. Tek bir yönetici sınıfın karşısında, toplumun tümüymüş gibi görünür. Bu yüzden her yeni sınıf, egemenliğini bir önceki yönetici sınıfından daha geniş bir temel üzerine kurar..»⁽³⁾

«Düşüncelerin» oynadığı rolün önemi, bu belirli «sınıf» çıkarlarının genel ve evrensel çıkarlar olarak gösterilmelerindendir. Yeni oluşmakta olan kapitalist toplum, feodal toplumu karşısına alıp altederken, çoğunluğun isteklerini sunarmış gibi görünmek zorundadır: Bu, doğallıkla bir önceki sosyo-ekonomik sistemin, kaçınılmaz olarak hiç de ideal olmayan bir biçimde, kendi temeli diye sunduğu şeylerin idealleştirilmesine dönüşür. Tüm insanların düşünceleri ve istekleri sahip oldukları şeylerle belirlenir: Yalnızca daha fazlasını ve daha iyisini

(3) Karl Marx: *The German Ideology*, 1845-1846, *Collected Works*, Cilt 1, s. 35-7.

İsterler. Bunu somutlaştırmak gerekirse, feodal toplumda, köylü yığınları özel mülkiyete sahipti; idealleri yalnızca daha fazlasına sahip olmaktı. Kapitalist toplum daha fazlasını sunuyor gibi göründü, çünkü bireysel özel mülkiyet **düşüncesini** yeni bir bağlamda (veya yeni bir düşünceler bağlamında) vurguladı. Böylece (eski bir değer olan) bireyciliğin ve buna ek olarak, sözde, bireyciliği daha çok gerçekleştirecek olan yeni araçları, yani (feodalizmde olmayışıyla dikkati çeken) özgürlük ve eşitliği sundu. Ancak, bu idealin görünüşteki tek somut temeli, eski bir kurum olan ailenin sürdürülmesidir. Böylece, aile feodalizmde özel mülkiyetin iktisadi temeli iken, ana üretim tarzı bu ekonomik biçimi dışına atan bir sistemde, yeni kapitalizmde, özel mülkiyet **düşüncesinin** odak noktası durumuna geldi. Nesnelere, özel ve kişisel olarak gerçekten sahip olmakla, burjuva ailesi bu düşünceyi gerçekleştirir. Özel mülkiyet bunun dışında ideal bir talep olarak, kalır: Tek gerçekleşme olanağı, kendine tam karşıt olan bir biçimde çalışmanın özendirilmesidir. İşçi sınıfı, bir kaç kapitalistin özel mülkiyetini üretmek üzere kendisi ve ailesi için bir özel mülk edinme **umudu** ile toplumsal bir üretim sürecinde çalışır.

Ama kuşkusuz, yönetici sınıfın başlangıçta evrensel çıkarlarmış gibi görünen çıkarları, giderek daha çok, «yalnızca idealize eden sözler bilinçli yanılsamalar ve amaçlı aldatmacalar düzeyine inerler. ... Bunlar, yalan olmakla suçlandıkları ve daha az ikna edici oldukları ölçüde, daha da dogmatik bir biçimde öne sürülürler ve kurulmuş toplumun dili de giderek daha aldatıcı, ahlâkçı ve tinsel olur.»⁽⁴⁾ Bu betimleme, ondokuzuncu

(4) Aynı yerde, s. 27. Aslında bu dil de saldırdığı şeyin alanında kalıyor: Çözümleyici olmaktan çok ahlâkçı ve betimleyici olan ideolojik bir dil bu da. Ancak burada çok uygun kaçıyor böyle bir dil.

yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de özel mülkiyetin ve onun cinsimleşmesi olan ailenin durumuna tam tamına uyuyor. Feodalizm tam anlamıyla yenildikten sonra ve kapitalizm iyice yerleştikten sonra, yirminci yüzyıl boyunca, temel ideoloji varlığını sürdürdü; ama doğal olarak dizginleri elinde tutabilmek için daha esnek bir duruma geldi.

Bu, ailenin, feodalizm altında iktisadi bir işlevi olduğu, kapitalizm altında ise yalnızca ideolojik işlevi olduğu anlamına gelmez. Böyle bir anlayış ekonomi ve ideoloji arasındaki özgül ilişkiyi yanlış tanıtır ve dahası ailenin gereksizliği yorumuna yol açma tehlikesini doğurur. İdeolojiye ahlâki açıdan bakan yukardaki alıntı bu yaklaşıma yol açabilir. İdeoloji hiç bir biçimde ekonomiden daha az «gerçek», daha az «doğru» veya daha az «önemli» değildir. Her ikisi de yaşamımızı belirler. Zaten ailenin işlevi ne yalnızca ekonomiktir, ne de ideolojik: Ailenin kapitalizm altında hem ideolojik, hem de ekonomik rolü vardır. Kabaca ailenin rolü belli bir üretken iş gücünü ve kitle tüketimi alanını sağlamasıdır. Bu rol kapitalizme özgüdür. Bu iktisadi işlev, köylü feodal toplumda olmayan, özel mülkiyette özgürce ve eşit olarak sahip olma idealini üretmek için gereken ideolojiyle karşılıklı birbirini etkiler. Temeli geçmişte yatan bu ideoloji, yine de, bugün için büyük bir önem taşır: Bu olmadığında insanlar geçmişi «altın çağ» olarak özleyebilirler. Bir kez ütopyacılığın herhangi bir biçimi ortaya çıkınca da ütopyacılık geçmişe yöneldiği gibi geleceğe de yönelebilir ve böylece statükoyu tehlikeye sokar. Dolayısıyla, aile varolan en tutucu kavramları cisimleştirir: Geçmişteki idealleri kalıplaştırır ve onları günün beğenileri olarak sunar. Doğası gereği, ailenin varoluş nedeni geleceği önlemektir. Devrimcilerin aileyi ortadan kaldırmak gibi kaba ve umut-

suz bir sloganı ortaya atmalarına şaşmamak gerekir: Aile, gerçekten de, hem ilerlemenin ötüindeki tek engel, hem de, kapitalizm için kuşkusuz gerekli olduğu halde, onun bile aşmış olduğu bir geriliği korumanın tek aracı gibi görünür.

İdeolojinin, bu geçmiş bir gerçeklikten kaynaklanan idealleri kavrayıp koruma görevi, en azından bu bağlamda, ideolojik üst yapı ile ekonomik temel arasında varolan ayrımın derecesini açıklar. İdeolojik yapı, üretim biçimindeki devrimci değışikliklere karşın, kendini koruyan, daha az değışken bir yapı gibi görünmektedir. Bugünkü ailenin değeri, köylü üretimine uygundur. Ama, gelişen bir süreklilik duygusunu vermek, tam da, ideolojinin işlevidir. Egemen ideolojik yapı egemen ekonomik yapıdan ayrılamaz, ama bu bağliğa karşın, belirli bir özerkliği ve kendi yasaları vardır. Böylece, bireycilik, özgürlük ve eşitlikten oluşan aile ideolojisi (evde insan «kendisidir» anlayışı), toplumsal ve ekonomik gerçeklik bu tür kavramlara ters düşse de, varlığını sürdürebilir. Ailenin ideolojik amaçlarıyla sosyo-ekonomik temeli arasındaki çelişkiler, ideolojik amaçların gerçek olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine, ailenin duvarları daraldıkça, buna ideoloji adına karşı çıkarız: «Ne desem kıızıyorsun bana... Kendi düşüncelerimi düşünme özgürlüğüm yok... Kendimin diyebileceğim hiç bir şeyim yok..»

Hiç kuşkusuz ideolojik aile kavramı, aileyle egemen kapitalist üretimi düzenleme yöntemleri arasındaki çelişkiyi yansıtan bir paradoksu cisimleştirir. Daha önce de değindiğim gibi, bu örgütlenme yöntemi toplumsal üretimi (yığın veya 'grup' halinde işçileri) içerir. Aile de, görünürde özel mülkiyeti sağlayarak, işçileri, bu üretime el konması olayından kurtarır. Aynı çelişki bugün ailenin içinde sürüyor. Aile en temel en eski ve ilkel top-

lumsal örgütlenme biçimidir. Bu toplumsal örgüt feodalizmdeki ekonomik işlevini kapitalizm altında bir ideal olarak ortaya koyunca, **kronik** bir çelişki doğdu. O ana kadar, bütününde farklılaşmış bir toplumsal yapı içinde **birleşik** bir birim olan aile, toplumsal koşulların değişmesi sonucu **bölünmüş** bir birim durumuna geldi. Köylü ailesi hep birlikte kendisi için çalışır; **tektir**. Aile ve üretim türdeşdir. Ama işçi ailesinin üyeleri ayrı yerlerde, başka patronlar için çalışırlar ve aile çıkarları onları birleştirse de, ayrı yerlerde ve farklı koşullarda olmaları zorunlu olarak bu birliği parçalar. Kapitalizm altında, aile ideolojisinin işlevlerinden biri, bu kurumun özünde varolan dağılmaya karşı bu birliği korumaktır. Buna karşın, bunu yaparken aile kendi etrafına düğümler atar. Kapitalizmde çalışmanın toplumsal doğası ailenin birliğini parçalar, bunun sonucunda ailenin toplumsal doğasını güçlendirir.

Köylü ailesinin özel mülkiyeti ailenin özel mülkiyeti idi; ama kapitalizmde, ideolojik bireycilik (çağdaş aile kadar küçük olan) toplumsal bir gruba bağlanamaz. Bu ideoloji, bireyciliği toplumsal çalışmaya karşıt olarak koyduğu için bireye bağlanmalıdır. Aile, sanki üyelerinin dış dünyadaki eşitsizliğine karşı canını dişine takarak verdiği mücadelede 'tek' olmak için giderek daha küçülmüş gibidir. Kapitalizm altında, ailenin her üyesinin «bir birey» olması gerekir; bireyselleşen aile birimi değildir. Bu durumda gerilimlerin olmasına şaşmamak gerekir. Herkesin bir başkası için olması beklenir, ama okul, üniversite, iş türünden her yüzleşme, bireyi yalnızca kendisi için olması durumuna getirir. Kapitalizmin, çalışmanın toplumsal örgütlenmesi yoluyla ortaya çıkardığı, ailenin özel ve bireysel ideolojisi ile temel toplumsal özelliği arasındaki bu çelişki de, İngiltere'de psikiyatrist Laing, Esterson ve Cooper'in çalış-

malarında belgelenen ruhsal sorunların temelini oluşturur. Her üye bir birey olmak ister; ama «birey» olması gereken ailenin kendisidir... «Mary öteki çocuklarıma benzemez, o hep farklı oldu.. kendi bildiğini yapar ve istediği yere gider.. çok dikbaşı olduğu için herşey ters gitti ve onu size getirdim, doktor...» Kadının görevi, ailenin her atomu parçalanarak ayrı yerlere dağılırken, onun birliğini sürdürmektir.

Ailenin, kapitalizm koşulları içinde şimdiden görülebilir bir geleceğe ait olan nihai çözülüşü bu ikili çelişkide yatıyor olabilir. Üretimin toplumsal niteliği, aileye, toplumsal biçimini, bireylerden oluşan bir toplumsal grup olma özelliğini yeniden geri verir. Hatta neredeyse yalnızca biyolojik anlamda bir aile olduğu durumuna geri getirir aileyi. Ama yalnız ve yalnız «neredeyse»; son biçimler, yanıltıcı bir biçimde, tahmin edilen ilksel biçimlere benzerler; ama ikisi arasında koskoca bir toplumsal gelişme sürecinin getirdiği ayrım vardır ve özel çıkarılara dayalı aileden önce gelen toplumsal gruplarla, ondan sonra gelen toplumsal gruplar arasındaki ayrım, «altın çağın» ilkel ortaklaşmacılığı ile devrimci ortaklaşmacılık arasındaki farktır. Birisi için artık çok geçtir, öteki için de zaman çoktan gelmiştir. Bu arada, kendi içinde çelişik olan aile ideolojisi birimin bireyselliğini, yalnızca üyelerinin giderek daha bölücü olan bireyselliklerinde korurken, bu anı hem geciktirir hem de hızlandırır.

Psikanaliz ve Aile

Kadın Kurtuluşu Hareketi, çekirdek aileye karşı karmaşık bir yaklaşımı benimsemelidir. Hareketin çabalarını, baskıcı bir biçimde ailenin içinde eritilmiş olan yapıları, yani kadın rollerini, birbirinden ayırmaya yoğunlaştırması gerekmektedir. Ailenin birliğini parçalamak zorundadır.

Bunu yapmak için, günümüz ailesinin somut rolünü ve doğasını içeriden bakarak incelemeliyiz. Ailenin, her düzeyde, tam tamına ne işlev gördüğünü anlamamız gerekir. Ama aynı zamanda da, aileyi, toplumsal tarihin tüm akışı boyunca görece sabit kalmış bir birim olarak görmek zorundayız. Bu açıdan bakıldığında, bir bütün olarak toplumun ekonomik gelişme evresi ne olursa olsun, ailenin belli bir özerkliği vardır ve esnek değildir. Bunun nedeni, kısmen, ailenin açık bir biçimde ideolojik üst-yapıda yer alması ve her zaman burada yer almış olmasıdır. Bu, köylü ailesinde olduğu gibi, ideolojinin ekonomik işlevle örtüştüğü durumlarda böyledir: (Tapınağa) «insanlar tütsü yakmaya ve hem talihlerinin açık, ürünlerinin bol olması için, hem de çok sayıda çocuk sahibi olmak için dua etmeye gelirlerdi.»⁽¹⁾ (Vurgu benim.)

(1) William Hinton: a.g.e., s. 20.

Ve...

«[... devrim-öncesi Çin'de] ailenin büyüklüğü çok ilginç ve önemli bir etkendi. (Büyük) toprak sahipleri ve zengin köylüler, hane başına ortalama beş kişiden fazlaydılar; orta boy toprak sahipleri beş kişiden az, yoksul köylüler üç-beşbuçuk kişi arasında, ücretli işçiler yaklaşık üç kişiydiler... Topraksız köylüler, ya da çok küçük toprakları olanlar çoğunlukla evlenemezlerdi bile. Evlenseler de, ailelerini ayakta tutamazlardı; hastalık ve açlıktan diğerlerine göre daha çok sayıda çocuk yetirirler, çocuklarını ve hatta karılarını satmak zorunda kalırlardı; dolayısıyla ailenin büyüklüğü öbürle-
rinkinin yarısı kadar olurdu.

Devrim-öncesi dönemde toprak mülkiyeti, kişi başına değil, aile başına hesaplanırdı ve servetin büyük toprak sahipleri ve zengin köylülerin ellerinde toplandığı daha belirgin bir biçimde ortaya çıkardı. Böyle hesaplandığında —ki geleneksel olarak ailenin her zaman bireylerden daha çok önem taşıdığı Çin için bu çok gerçekçi bir yöntemdir— aile sayısı olarak yüzde beşi oluşturan büyük toprak sahipleri ve zengin köylüler, toprakların yüzde otuzbirini ellerinde tutuyorlardı...»⁽²⁾

Günümüzde, hâlâ, ideolojik işlevle ekonomik işlev arasında açık bir bağlantı vardır; bu bağlantı, her ikisinin de farklı oranlarda değişmiş olmasına ve aralarında önemli bir uyumsulzuğun oluşmasına karşın geçerliliğini korumaktadır.

Yalnızca ilk tahlili, yani ailenin ya da kadın rollerinin incelenmesini, üstlenecek olursak toplumbilime varırız. Bu da, son on yılda (anlamalı bir biçimde) Anglo-

(2) Aynı yerde, s. 23. Burada, benim savlarımın ikisi birden dile getiriliyor: Ekonomik gereksinim ile ideolojik tavrın örtüşmesi bir yandan, kapitalizmin tekil birey üzerindeki vurgusundan farklı olarak tekil aile üzerindeki vurgu, öte yandan.

Sakson dünyasının akademik kitaplıklarını çöplüğe çeviren araştırmaların ötesine götürmez bizi. Öte yandan, yalnızca, ailenin kapitalist toplum içindeki yerini inceleyecek olursak, aileyi soyut bir kavram olarak görme tuzağına düşeceğimiz için basit bir idealizmde takılıp kalırız:

«Başlangıçta biricik toplumsal ilişki olan aile, sonraları, artan gereksinimler -yeni toplumsal ilişkilere ve büyüyen nüfus yeni gereksinimlere yolaçtığında- tâbi bir duruma gelir... artık ailenin 'aile kavramı'na göre değil, varolan ampirik verilere göre incelenmesi ve tahlil edilmesi gerekmektedir.»⁽³⁾

Hem evet hem hayır. Kadın Kurtuluşu Hareketi'nin gelişmesi açısından canalcı bir önemi olan ailenin siyasal olarak incelenmesi ikili bir yaklaşımı içerir: Bir yandan ampirik veriler, öte yandan, ideolojik kavramın yapısı ve önemi: 'Kavramsal' birliği içinde ailenin kendisi.

Kadını Aile «Yapar»

Bizi burada en çok ilgilendiren, kapitalist ailenin, onun ağına düşmüş kadın açısından taşıdığı anlamdır. Bir düzeyde, günümüz ailesinde kadınlar toplumumuzun en göze çarpan yanlısamalarının taşıyıcılarıdır: Özgürlüğün, eşitliğin, bireyselliğin. «Karım ve ben eşitiz» demek, «sanayinin iki tarafı» demekle sıkı sıkıya bağlantılıdır. «Eşitlik» ve «iki taraf» tam ortadan çizilmiş soluk bir çizgiyi akla getirir. İki durumda da, bir üst taraf vardır, bir de alt taraf; en hafifinden, eşitsiz iş bölümü ve eşitsiz bir kâr paylaşımı sözkonusudur.

Aile kapitalizmin korunması gerektiği ama aslında yokettiği şeylerin, yani özel mülkiyetin ve bireyciliğin, ka-

(3) The German Ideology; a.g.e., s. 18-19.

lesidir. Evkadını-anne bunların bekçisi ve temsilcisidir. Bu durumdaki kadın gerici, tutucu bir güçtür ve ezilmişliğinin anlamı da budur. Nehirde bir taş olmak zorundadır. İş özeldir ve yalnızca özel olduğu için de denetlenmez. Evkadınlarına, büyük bir rahatlıkla sunulan, «Zamanın sana ait, kendi kendinin patronusun» yutturmacasının kaynağı budur işte. Toplumsal güçlerin bileştirilmesine ve (gönüllü ya da zorla) işbirliğine dayanan her türlü üretim süreci denetim ya da yönlendirme gerektirir; yalnızca yalıtılmış emek için gerekli değildir bu. Evkadının «özgürlüğü» onun yalıtılmışlığında yatar.

Baskının Etkileri

Aile içinde kadın, tek başına çalışıp, bireysel mülkiyetin kalıntılarıyla cebelleşirken, toplumsal emeğin akışının ve sonuçlarının yönünü değiştirmekte kullanılır. İçinde yaşadıkları durumunun giderek artan sayısız ilişkileri, kadınların ezilmişlik duygularının giderek güçlenmesine yolaçmakta. Bu ezilmişliği yıkacak devrimci dürtü buradan kaynaklanabilir. Ancak baskının üzerimizde bıraktığı izleri de görmezlikten gelmemeliyiz.

Bir yandan, kadınların gizilgücünü azımsamamamız gerektiği gibi, öte yandan da, durumumuzun güçlüklerinin bilincinde olmalıyız. Başka bir bağlamda (askeri mücadele bağlamında) Mao, mücadeleyi, tek başına üstlenmeyi ve güçlükleri azımsamayı «Sol Sekterlik», kendi gücünü azımsamayı ve mücadeleden kaçınmayı ise «Sağ Oportünizm» olarak nitelendirmişti. Bir yandan mücadele etme ve kazanma yürekliliğini göstermeli, öte yandan da, mücadeleyi ciddiye almalıyız. Kadın Kurtuluşu Hareketi'nde, ilk adımı (en azından Amerika Birleşik Devletleri'nde) olanaklı kıldık; ama güçlükleri tam

kestiremezsek «Sol Sekterlik», yani en azından geçici bir ölümün habercisi olan voluntarizm yanlısına düşmüş olacağız.

Karşımıza çıkan güçlükler, yalnızca, yüzyüze bulunduğumuz sistemin direnmesinden kaynaklanmıyor; aynı zamanda onun kendi etkileri bunlar. Kanımca, asıl içinde bulunduğumuz tehlike bu güçlükleri önemsememek. Ezilmişliğimiz bizi kesinlikle koşullandırır. Kadınların politik bir güç olarak zaafalarını iyi değerlendirmemiz gerekir ki ona boyun eğmeyelim. Kadın Kurtuluşu Hareketi bütün kadınlara yöneliktir; bu yüzden de ne istediğimizi iyi bilmeliyiz.

Aile içindeki ezilmişliğimiz biz kadınları ne hale getirir? Bu durum, bizde, küçük insanlar olma eğilimini, adi kıskançlıkları, usdışı bir duygusallığı ve rastgele bir öfkeyi doğurur; bizi bağımlılığa, rekabetçi bir bencillığe tekelciliğe, edilgenliğe, bir tür görüş sınırlılığına ve tutuculuğa yöneltir. Bu nitelikler ne erkek şovenliğinin basit ürünleridir, ne de «cadı karı» deyimini küfür olarak kullanan bir cinsiyetçi toplumun kadınlara yanlış yere atfettiği özelliklerdir. Bunlar, kadının, kendisi de cinsiyetçi bir toplumun içine gömülmüş olan aile içindeki nesnel koşulların sonucudur. Dar ve geri bir dünyada yaşayıp bundan etkilenmemek olanaksızdır. Gizil bir devrimci güç olan köylülerin durumunda da benzer sorunlar vardır. Tüm yaşamları, bir karış toprak için bireysel mücadelelere ve piyasada birbirlerinin fiyatlarını kırmaya dayanır. Bu yaşam biçimi de, onlar için devrimci dayanışmayı güçleştirir; bölücü ve bencil bir biçimde bireysel kazanç edinme eğilimine karşı durmalarını neredeyse olanaksızlaştırır. Aynı biçimde, kadınlar da hep, en iyi erkekler, en güzel ev, en başarılı çocuklar için yarışmışlardır, yaşam koşulları böyle bir ola-

sılığı dışlamaya yönelikken, onların da toplumsallaşmış bir siyasal güç olarak bir araya gelmeleri güçtür. İşçi sınıfı, toplumsal olarak örgütlenmiş bir işte çalıştığı için kapitalizmin devrimci sınıfıdır. Bu örgütlenme bu toplumda antagonistik bir biçim taşır; bu da, işçi sınıfına kendi toplumsal gizilgücünü yani sosyalizmi ortaya çıkarabilmesi için bu antagonistik biçimi yıkması gerektiğini gösterir. Bu, ezilmiş insanların hiçbir devrimci gizilgüç taşımadıkları anlamına gelmez; baskı zaten bunu sağlar. Ama baskının niteliği mücadelelerindeki bazı güçlükleri belirler de.

«Kadınlar harikadır» ve «Siyah güzeldir» sloganları, «mücadele etmeye ve kazanmaya cesaret» çağrısı aşamasında çok önemli öğeleridir; ancak bunların, üzerimizdeki baskının bizi nasıl gerilediğinin bilinciyle bir arada ele alınması gerekir. Kanımca, radikal feminizmin işte bu ikinci boyutu anlamadığı için başarısız kalıyor.

Bizi ezenler, kocalık ve babalık gibi özel rollerle nesnel bir baskının uygulayıcılığını yapan erkekler değil de, genel olarak erkekler olsaydı, o zaman bütün yapacağımız bu ezilmişlik özelliklerini tersine çevirmek olurdu; böylece de kurtulurduk. Mücadele çok daha kolay olurdu, çünkü bu olanaksız birşey. Kadınların, yukarıda sıralanan olumsuz kadın özelliklerinden hiçbirine sahip olmadığını (ya da olmaları gerekmediğini) söylemek politika yapmak değil ahlâkçılıktır. Ve bu, ahlâkçılık alanında savaşa girişmektir: «Kadınlardan hiç büyük sanatçı çıkmamıştır... Evet çıkmıştır, siz farketmediniz, ya da bizi engellediniz... Bu kitabı karıma adıyorum; onun çileci sabrı ve sonsuz yardımı olmasaydı... kes sesini.» Tamam; konuşma sanatı açısından diyeceğim yok, güzel konuşmanın ve kızgınlığın da önemli olduğu yerler var; ancak bu yer, siyasal stratejinin alanı içinde, didişmenin değil.

Şu halde, incelenmesi gereken ailenin kadın üstündeki etkileridir. Bunların içinde en önemlilerinden biri, aile bireylerinin ruh durumunu etkiliyenidir. Radikal feminizm, erkeklerdeki psikolojik bir iktidar gereksiniminin kadınların ezilmesinin ilk kaynağı olduğunu bir önkabul olarak benimser. Bunu yaparken, hareketimizde zaten varolan ve bana göre oldukça önemli olan bir yanlışı da pekiştirir. Psikolojiyi basite indirger ve sevimsiz ideolojisi yüzünden psikanalizi reddetmeye de razı olur. Amerikan Kadın Hareketi'nin Freud'u reddetmesi, özellikle, ayrıntılarını verdiğim olumsuz kadın niteliklerine verilen ahlâki bir tepkinin ifadesidir.⁽⁴⁾

Bu yanlışı, büyük ölçüde Freud'un izleyicilerinin çözümlemelerinden ve psikoloji, psikanaliz ve psikiyatri'nin birbiriyle karıştırılmasından kaynaklanıyor. Her üçü de, Freud'un bir bilimi keşfini bayağı bir ampirizme indirgedi. Kadın kurtuluşçuları da, doğallıkla, bu anlayışın sınırları içinde kalarak karşılık verdiler.

(4) Bu, Shulamith Firestone'un *The Dialectic of Sex*, a.g.e. adlı kitabında, Freud'un önemli konusunda yaptığı çok ilginç açıklamaya karşı bir haksızlık oluyor. Özellikle de, yazarın, radikal feminizmi başlatanlardan biri olduğu düşünüldüğünde, bunun bir haksızlık olduğu çok açık. Belki, ileri sürdüğüm görüşü değiştirmeden, şöyle tamir edebilirim bunu: Radikal feminizm, kadınların ezilmişliğini psikolojik bir savaşa indirgemekle, hem psikolojiyi hem ezilmeyi kesinlikle basite indirgiyor, ama her ikisini de ciddiye alıyor öte yandan da. Şunu da belirtmem gerekir ki, Firestone da ben de Freud'a büyük bir önem atfediyoruz, ama bunu karşıt açılardan yapıyoruz. Benim için psikanaliz bilimselliği ile değer taşıyor; Firestone için ise «... değerli bilimselliğinde değil şiirselliğinde; (Freud'un) düşünceleri gerçeğe uygun doğrular olarak değil, metaforlar olarak değer taşıyor.» (s. 52).

Freud'u izleyenlerin, Freud'dan alıp kendi 'kuramları' haline getirdikleri ideolojinin kadın için zararlı olduğu ve buna karşı olunca güçle mücadele edilmesi gerektiğine kuşku yoktur. Ayrıca bu psikanalize de zararlıdır. Bunun örnek durumu Prenses Marie Bonaparte'ın «Kadın Cinselliği» adlı yapıtında yer alır:

«Öte yandan, genellikle, gerçek bir kadın olması için kız çocuğun, kastrasyon kompleksi duyana kadar normal sayılacak fallik mastürbasyonu, eğitsel yasaklamalardan ziyade biyolojik kastrasyon kompleksine boyun eğmelidir. Dolayısıyla, ergenlikte erotik duyarlık kazanan vajina, bundan sonra, onu uyaracak olan penisi edilgin bir biçimde beklemeye rıza göstermelidir. Yumurtadan sevgiliye dişi olan herşeyin davranışı bir bekleyiştir. Tıpkı yumurtanın spermi beklediği gibi, vajina da edilgin, gizil ve uyanmamış bir biçimde penisin gelişini beklemelidir. Gerçekten de, oldum olası kadıncı bir söylence olan Uyuyan Güzel bu ilk biyolojik ilişkinin yeniden anlatılmasıdır.»⁽⁵⁾

Kitabın her sayfası bir öncekinden daha korkunçtur. Frijit kadınların klitorislerinin yerini değiştirmek için yaptığı ameliyatı betimlediği noktaya kadar, kitabın okunması oldukça eğlenceli oluyor. Ne kadar tuhaf ki, düşünüldüğü gibi olmuyor. İktidarsız bir erkeğin göbeğinin ortasına bir penis yerleştirildiğini düşünün. Ancak, Bonaparte ve onun gibiler, eninde sonunda bizi ampirizmin batağına götürüyorlar diye onların terimlerini kullanarak döğüşmek gereksizdir. Freud'un izleyicileri bizi vajinal orgazm oluyoruz diye aldattılsa, Masters ve Johnson'un bizim aklımızı başımıza getirmiş olması çok yararlı. Ama bunun yararlılığı gittiği yere kadardır. Sonuç olarak, insan orgazmı düşünerek de orgazm ola-

(5) Marie Bonaparte: *Female Sexuality*, Evergreen, 1965, s. 57.

bilir. Deneyisel psikolojinin sunduğu araştırmaların her birini desteklemekle ya da ona karşı çıkmakla yüzyıllar harcayabilirsiniz. Kadınlara yaklaşımla ilgili deneyler söz konusu olduğunda, bu bir karşı ideoloji olarak insanları bir araya toplayabilir; ama hepsi o kadar. Naomi Weisstein'ın «Dişiyi Psikoloji Oluşturur»⁽⁶⁾ adlı makalesi, araştırmacıların tutumlarının, üzerinde araştırma yapılanın (bunlar fare olduklarında bile) tepkisini nasıl koşullandırıldığını ve kadınların davranışları hakkındaki araştırmalarını 'kadınsı' davranışı nasıl bulup ortaya çıkardığını betimler. Fakat biz bunu, bu deneylerin aptallığı (kuşkusuz öyle oldukları halde) karşısında kızıp köpürmek için değil, ideolojinin önemini ve yaygınlığını görmek için kullanmalıyız. Ufacık bir yazının bir erkek tarafından yazıldığı söylendiğinde, insanların onu kusursuz bulduğunu, bir kadın tarafından kaleme alındığı söylendiğinde ise, «kötü» diye değerlendirmekle «ilgisiz kalma» arasında oynayan tavırlar olduğunu görmek eğlencelidir. Ama zaten bunun böyle olduğunu bilmiyor muyuz? Bu tür tutumlar zaten bizim ezilmemiz için hayati değil mi! Eğer baskı altında olduğumuza inanıyorsak, kim olduğumuza inanmayanları ikna etmenin dışında, bu tür ayrıntılara gereksinimimiz var mı?... Bunlar teorimizin özü değil örnekleridir.

Naomi Weisstein, kadın ya da erkeğin kişiliğinin onun kendi toplumsal bağlamı içinde anlamaya çağırır bizi. Bu, tabii ki çok önemlidir.⁽⁷⁾ Bizim acımızdan an-

(6) Dr. Naomi Weisstein: «Kinde, Küche, Kirche as Scientific Laws: Psychology Constructs the Female», **Sisterhood is Powerful**, der. Robin Morgan, Random House, 1970, içinde yeniden yayımlanmış. (Çok yararlı bir derleme).

(7) Freud'un vaka incelemelerinin; hastanın çevresine ilişkin tahlil modelleri oldukları söylenebilir. Örneğin bkz. «Dora: A Fragment of an Analysis of a Case Study of Hysteria», 1905, **Collected Works**,

lamli olacak bir biçimde, psikoterapist Laing, Cooper ve Esterson'un aile çözümlemelerinin amacı da budur. Bu psikoterapistler bireyler-arası ilişkileri inceleyerek, kuşaklar-arası anlaşmazlık konusunda psikolojik belgeler ve açıklıklar getirdiler. Bunu yaparken, gençlik hareketlerinin hem bir habercisi, hem de bu hareketlerin ideologları oldular. Kadın Kurtuluşu Hareketi bu çözümlemeyi varolan değerleriyle birlikte miras edinmiş ve bu arada, belki de, şu gerçeği gözden kaçırmıştır: Kuşaklar-arası sürtüşmeyi kavrayışı ne kadar zenginse, cinsiyetler-arası gerilimleri sadece fark etmede bile, o denli yetersiz kalır bu çözümleme.

Şimdiye değin, ne aile üstüne uzmanlaşmış psikiyatrlar, ne cinsel devrim psikiyatrları (Reich), ne de Freud izleyicisi Anglo-Sakson çözümleyiciler, kadın hakkında ilgiye değer bir şey sundular. Ama bu, Freud'un kendi eserleri ya da onun başlattığı bilimin olanakları için geçerlidir.

Freud ve Psikanaliz

İlkin, bizim için, psikanalizin bir bilim olarak taşıdığı anlamı kavramak oldukça önemlidir. Naomi Weisstein şöyle der:

«Bir kastrasyon kompleksinin varlığını ve bunun bir fobiyle ilintisi olduğunu ampirik bir biçimde gösterdiği sanılan «Çocukların Cinsel Açından Aydınlatılması» adlı klasik belgesinde Freud, küçük bir oğlan çocuk hakkındaki çözümlemesini çocuğun babasının —kendisi de terapi altında ve sadık bir Freud'cu olan babasının— verdiği bilgilere dayandırdı. Bu tür kanıtlardaki bulanıklık

c. VII. Bu hem ilk örneklerden biri, hem de bir kadın hastanın vaka incelemesi.

üzerine daha fazla yorum yapmama gerek yok. Yıllar boyu sürdürülen yoğun klinik deneyleri ampirik kanıtlardan farklıdır.»⁽⁸⁾

Farklı değildir ve hiçbir zaman da olması istenmedi. Bu iddia bütün bilimlerin aynı yolla —doğa bilimleri yoluyla— sınandığını ileri sürmekte. Oysa yeni bir bilim yeni bir alan keşfeder ve yeni olan, kendisine uygun kanıtlama yöntemleri vardır. Freud'un dediği gibi, «Psikanalizin bir bilim olarak taşıdığı özellik, ele aldığı maddelere değil, kullandığı tekniktir... amaçladığı ve ulaştığı şey düşünsel yaşamda bilinçaltının ne olduğunu göz önüne sermektir yalnızca.»⁽⁹⁾

Naomi Weisstein'in yargısında belirgin olarak ortaya çıkan ampirik doğrulama eğilimi, Freud izleyicilerinin «tedaviyi yorumlayışlarında da vardır. Freud'un tedaviden anladığı şey ise, kesinlikle, bugün yaygın olan «uyarlama süreci» değildi.⁽¹⁰⁾ O psikanalizi devrimci, çarpıcı, yıkıcı bir şey, toplumu çökertecek salgın bir hastalık gibi gördü. Freud'un bu inancı yeni bir bilimin gelişiminde (içkin olarak varolan inanç), ondokuzuncu yüzyılın diğer büyük bilimsel buluşu olan diyalektik ve tarihsel maddeciliğin —Marksist siyasal iktisatın— aynı yöndeki inancına eşitti. Psikanaliz, bilinçaltını ve düşünsel yaşamın ürettiği yapıları irdelerken, en yaygın yüzeysel biçimi aile olan alanda çalışır. Kadınları incelerken, kadının nasıl kadın, erkeğin nasıl erkek olduğunu açıklamaya çalışan bir kuramı, düşünsel yaşamı konu edinmiş bir bilimin yöntemlerini görmezlikten

(8) Weisstein: a.g.e. s. 209-210.

(9) Sigmund Freud: Introductory Lectures, XXIV, «The Common Neurotic State», 1916-1917, Standard Edition, cilt XVI. s. 389.

(10) Bence Freud üzerine İngilizce olarak çıkmış en iyi kısa tanıtım olan Octave Mannoni: Freud, Pantheon Books, 1970, adlı yapıtına bakınız.

gelemeyiz. Biyolojik ve toplumsal belirlenimler arasında yer alan ve kendisini ailede ifade eden sınır bölge psikanalizin çizmeye çalıştığı alandır. Cinsiyet ayrımı da bu alandan kaynaklanır. Freud'un kişisel olarak kadınlara karşı gerici bir ideolojik yaklaşımı olması bilimini hiç bir biçimde etkilemez. Etkileseydi, bu bir bilim olamazdı. Freud'un yaşadığı çağın toplumsal törelerini ve ideolojisini yıkacak bir bilim geliştirirken bunlardan pay almış olması, ne bir çelişkidir, ne de yapının sınırlılığını gösterir. Kendisinin de söylediği gibi, «Kişisel yaşamım, yalnızca psikanalizle ilintili olduğu ölçüde ilgi konusudur...»⁽¹¹⁾

Freud'un cinsel farklılıklar konusundaki geçici çözümlerlerinin kaba ve saldırgan bir katılık içinde dondurulması Freud izleyicilerinin ampirizminin ürünüdür. «Penis kıskançlığı» gibi adı kötüye çıkmış kavramlar, çoğu kimsede nesnenin kendisine duyulan bir isteği çağrıştırmaya başlamıştır. Oysa aslında, bu kavramın önemini belirten, Freud'un çok daha karmaşık bir kavram olan, insan toplumunda fallus imgesinin güçlü kavramıdır. Burada sözkonusu olan, peniste cisimleşmiş toplumsal, ideolojik ve psişik güçtür. Psikanaliz kuramı açısından en canalcı nokta, düşünce ile düşüncenin nesnesi arasındaki (Platonik anlamda olmayan) bu temel ayrım ve ilişkidir. Bu ayrımın gözden kaçırılması ampirik çürütme yöntemlerinin bütün saçmalıklarına yol açar. Örneğin, Freud her yerde ortaya çıkan suçluluk duygusunun kaynağını, bireyin (ve toplumun) yaşamındaki baba imgesinde bulur; bunun beliriş biçimlerinden biri, çocukların mastürbasyon yapmasının yasaklanmasıdır. Günümüzde, «ilerici» bir anlayışla yetiştirilen çocukların mastürbasyon yapmalarına izin veriliyor olması, hiç bir

(11) Sigmund Freud: Aktaran Mannoni, a.g.e., s. 8.

şekilde bu tahlili çürütmez, genel suçluluk duygusunu azaltmaz ve mastürbasyonun simgesel anlamından hiçbir şey eksiltmez. Küçük çocukların, şimdilerde, annelerini çıplak görüyor olmaları, çocukların, annenin bir zamanlar bir penisi olduğu ama şimdi bundan yoksun kaldığı yolundaki 'teorilerini' ortadan kaldırmaz. Önemli olan, bütün bebeklerin ve hatta bütün insanların, yokluğun kendisine yükledikleri anlamdır. (Bu anlamı, sınırları belli bir toplumsal bağlam değil, tüm insanların toplumlar halinde yaşadığı gerçeği belirler).

Freud'un cinsel farklılıkları anlamak için attığı ilk ve kısmi adımların ampiristler tarafından uyarlanması ve çürütülmesi çok ağır sonuçlara yol açtı. Bu ampiristler, yalnızca, Freud'un önkabullerini çözümler gibi görmekle kalmayıp, bunun da ötesinde bu bilimden doğası gereği veremeyeceği şeyleri de istediler. Bu, tıpkı Newton'un bilimsel araştırması, elmanın çürütmesi konusunda değil, yerçekimi üzerindeydi. İlki bize ikincisi hakkında da bilgi sağlarsa pekâlâ; ama görevi bu değildir.

Freud şöyle demiştir:

«... doğasına uygun olarak, psikanaliz kadının ne olduğunu betimlemeye çalışmaz —bu, onun pek yerine getiremeyeceği bir görev olurdu; psikanalizin yaptığı, kadının nasıl kadın olduğunu, çiftcinsel bir çocukta, nasıl olup da bir kadının geliştiğini araştırmaktır.»⁽¹²⁾

Kadının, nasıl, bir kadın olarak «oluştüğünü» bilmek istemiyorsak, Freud'un bilimini rahat bırakalım. Ama, en azından, kendi alanı, kendi yöntemi ve kendi yaratıcısı açıkça buna karşı çıkarken, bu bilimi, bize «kadının ne olduğunu» söylemesi için itip kakmayalım.

(12) Sigmund Freud: New Introductory Lectures, XXXIII, «Femininity», 1933, Collected Worky, cilt XXII, s. 116.

Ancak, Freud'u görmezlikten gelmek Marx'ı görmezlikten gelmek gibidir —bilimsel buluşların yerine bilim-öncesi ideolojiyi tercih eden bir anlayışı ortaya koyar. Şiirsel doğrular hâlâ Batlamyus (Ptolemy)'dan yanadır: Doğu'dan doğan güneş (gerçekten de) gökyüzünde hareket ediyormuş gibi görünür. Elimizde kullanabileceğimiz, irdeleyebileceğimiz, eleştirebileceğimiz, düzeltilebileceğimiz bir bilim varken, Kadın Kurtuluşu Hareketi kendini, kadınlar hakkında edebiyat yapmaya kaptırma lüksüne sahip olamaz. Çünkü bütün bilimler gibi psikanaliz de kapalı değil açıktır. Kadının oluşumu hakkındaki en bilinen tahlillerini ortaya attığında Freud kanserden ölmek üzereydi; elimizde özgül olarak kadınlarla ilgili başka birşey de yok. Ama bu bilimin tüm alanı geliştirmek üzere bizi bekliyor. Freud, insan-hayvanın toplumsal olarak oluşmasındaki hayati önemi ve kişiyi kişi yapanın, aklı, bilinci, bilinç-dışını oluşturanın, anatomik-biyolojik olguların biyolojik-toplumsal yorumu olduğunu keşfetti. Bu toplumsal yorum hem tek tek bireylerde ortaya çıkar, hem de tür olarak bir arada. İnsan-hayvan insan haline doğuş anında gelmez: Bu, yüzbinlerce yıl önce oldu. Kişisel tarihçe, insan kültürünün tüm mirası (hem genel hem özgül olanı) ve anatominin biyolojik yazgısı karşılıklı etkileşim içindedir. Bunların etkileşim alanını, birincil ilişkilerin düzeneği oluşturur; bu birincil ilişkiler ise, zorunlu olarak değil ama genellikle ikincil ifade biçimlerini ailede bulurlar. Freud, bu ilişkiler düzeneğini ve bugüne dek bildiğimiz kadarıyla bunun insan kültürü açısından anlamını Ödipal durum olarak adlandırdı. Bu durum, farklı cinsten iki ebeveyni, bunlar arasındaki ilişkiyi, bunların çocuğunu ve onunla aralarındaki ilişkileri içerir. Ampiristlerin hatırı olsun diye şunu da eklemek olanaklı: Çocuğun, doğuşunda evlât edinilmiş olması hiçbir şeyi değiştirmez. Bu düzenek, bi-

yolojimizde olduğu kadar kültürümüzde de içkindir. Freud bu düzeneğin sonuçlarını tahlil etmiştir. Çalışmalarını ataerkil bir kültür içinde sürdürmüş olması bulgularını doğallıkla belirlemiştir; ama zaten bugüne dek, insanların çoğu ataerkil kültürler içinde yetişmiştir. Bu biçimde belirlenen, yalnızca Freud değil, biziz. Anasoylu ya da anaevine bağlı (matrifocal) toplumların varlığı da bununla çelişmez aslında: Bu toplumlar çok az sayıdadır ve psikanaliz açısından belgelenmemiştir. Ayrıca, burada babanın varlığına yüklenen anlamın ne olduğu konusunda da pek fikrimiz yoktur. Çünkü yasal —ya da yöresel— durum ne olursa olsun, baba «düşüncesi» yine de çok egemen olabilir. Dolayısıyla şunu akılda tutmak gerekir: Her zaman bir baba vardır ve Freud'un yaptığı da, bu babaya ilişkin düşünce konusunda gözlemlerde bulunmak olmuştur.

Klâsik Ödipal durumda, erkek çocuk, anneyi sever ve annesine duyduğu bu sevgiyi bastırır; annesi konusunda rakibi olan babasından nefret eder ve nefret ettiği nesneyle kendisini özdeşleştirerek nefretini gömer. Kız, babasını sever ve rakibi olduğu için annesinden nefret eder; ancak onun bu nefreti erkek çocuğun yaptığı kadar köklü bir biçimde bastırması gerekmez. Kız annesini taklit edebilir (oğlanın babasını talkit ettiği gibi) ve babasıyla flört etmeyi sürdürebilir (oğlan ise annesiyle flört edemez). Erkek çocuk annesini arzu etmeyi sürdüremez, çünkü kendi penisinin babasınınkiyle rekabet edemeyeceğini anlar. Kastrasyon korkusu duymaya başlar. Ama kız, penisi olmadığına göre kastre olamayacağını keşfeder; ancak annesinin de penisi yoktur, dolayısıyla da aralarında bir seçim yapmak söz konusu değildir. Böylece, kız annesi gibi olacaktır, erkek çocuk ise bir başka baba olarak büyüyecektir. Kızın Ödipal sahneyi terketmesi için pek bir neden yoktur. Bütün bunlar

iki şeyi varsaymaktadır: (1) Bir cinsin diğerini istemesine yol açan temel bir heteroseksüel dürtünün varlığı; (2) Toplumun oluşmasında, fallüs düşüncesinin öteki bütün düşüncelerden daha güçlü olduğu. Ama ne olursa olsun, anatomik olarak dişi olanı toplumsal yazgısına, yani kadınlığa, anatomik olarak eril olanı da erkekliğe götürecek olan yolun başlangıcı Ödipal durumdur. Erkek ve kız çocuğun özelliklerinin çoğunu belirleyen de, bu durumdan çıkışlarındaki biçim (ve derece) farklılıklarıdır. Bizim açımızdan özellikle anlamlı olan, kadınların durumunda bu özelliklerin, daha önce betimlediğim, ezilmişlikle ilintili, olumsuz davranış özellikleri ile bağlantılı olmasıdır.

Yaşamının sonlarında Freud, Ödipal anın belirli bir dönemde (diyelim, iki yaşında) yer almadığını, herhangi bir cenin ya da küçük çocuğun topluma girişinin (ya da çeşitli girişlerinin) öncesine ve sonrasına yayıldığına karar vermiştir. Psikanalizin konusunu, bu, biyolojik verilerden toplumsal yoruma geçiş ve katılış alanı oluşturur. Eril ya da dişi cinsel organlara sahip olup, yine de çiftcinsli bir yönelimi taşıyan (yani, her iki cinsiyetin de toplumsal-cinsel özelliklerini geliştirebilecek bir noktada olan) çocuğun, herşeye karşın olanaklardan birine göre toplumsallaştığı (insanlaştığı) yer bu alandır. Gerçekleşen olanak, çocuğun anatomisine uygun düştüğü düşünülen olasılıktır.

Kadınların durumu ve anlamı konusundaki her tahlilin irdelenmesi gereken alan budur. Gerici ideoloji bizi hep biyolojik yazgımıza geri götürür (daha küçük daha zayıf demektir, çocuk doğurmak hayvanlara eşit olmaktadır, vb.). «Ama önemli olan toplumun bunu nasıl anlamlandırdığıdır; (meydan okuyacağımız) sorgulayacağımız ve değiştireceğimiz şey budur,» deyip geçemeyiz. Çünkü

bu anlam topluma girdiğimiz an verilmiştir; hatta toplumla birlikte başlar.

Psikanaliz, tek tek hayvanlar arasında kurulan ve bunları insan haline getiren birincil ilişkileri araştırır. Tanım gereği, ifadesini çeşitli aile biçimlerinde bulan en temel toplumsal kuruluşun tahlilidir:

«Psikanalizin malzemesini oluşturan olguların doğası gereği, vaka tarihçelerinde, somatik verilere ve bozukluğun belirtilerine gösterdiğimiz dikkati hastalarımızın salt insani ve toplumsal koşullarına da göstermek zorundayız. Dikkatimizi, herşeyden önce, hastaların aile koşullarına yönelteceğiz; daha sonra görüleceği gibi, bunun tek nedeni de hastaların kalıtsal durumlarını anlamak değil.»⁽¹³⁾

Altıncı, Sekizinci ve Dokuzuncu Ayrımların Sonuçları ve Bunlar Üzerine Yorumlar

Aile üzerine çözümlemelerimiz üç cephede ilerleyecek. Ailenin tohumu, psişik olarak bireylerin yaratılışlarının kaynağıdır. Bu «tohum»un bazı evrensel özellikleri vardır: Heteroseksüel ebeveyn ve çocuk (bkz. Ayrım 9). Egemen aile ideolojisi, ailenin çok çeşitli biçimlerine ve işlevlerine bir zaman-dışılık ve kalıcılık atfeder. (Bu ideoloji, geriye dönüklüğüyle öyle bir süreklilik yaratır ki, geçmişteki sistemlerin idealleri olan bazı değerler çağdaş aile içinde korunurlar.) (Bkz. Ayrım 8). Ailenin ekonomik işlevi ona zamana bağlı özgül biçimini verir: Bu işlevi sağlayanın ideolojinin aile içindeki rolü olmasıyla —çocukların işlevine işlemiş yumuşakbaşlılık, kadının boyun eğişi, vb.— ideolojik aile kavramı, yani biraz önce anılan egemen ideolojiyi birbirine karıştırmamak ge-

(13) Sigmund Freud: «Dora», a.g.e., s. 18.

reker. (Bkz. Ayrım 6). Biyolojik-toplumsal olanın evrenselliliği, ideolojik olanın zaman-dışılığı, ekonomik olanın özgüllüğü karmaşık bir biçimde içiçe geçmiştir; bu öğelerin aralarındaki karşılıklı ilişkiler ağı her birini tek tek anlamamızı gerekli kılar. Bunlardan ilkinii araştırmanın bilimsel yöntemi olan psikanaliz, sonuncuyu, yani ekonomik boyutu, anlamak için bilimsel sosyalizmin gerekli olduğu kadar gereklidir. Öte yandan, her ikisi de ideolojik boyutu kavrayacak bir anlayışı geliştirmek için gereklidirler.

EZİLMİŞLİKTE ÇIKMAYA DOĞRU...

Gözlemler ve Sonuçlar

Kadın Kurtuluşu Hareketi, 1960'ların ikinci yarısında, iki değişik gücün birleşmesi sonucu ortaya çıktı. Bunlardan ilki, ileri kapitalist toplumda kadınların durumunun yarattığı çelişkilerin su yüzüne çıkmasıydı.

Toplumda kadınların konumu ev içindedir; ev dışında ise üretimde. Onların salt üretimdeki yerleri bile çelişkilerle doludur. Kadınlar ya en ileri, ya da en geri ekonomik sektörlerde yer alırlar. Erkekler ise, sınıflarına göre, bütün sektörlerde yer alabilirler. Kadınlar, hem tüketicilik bilincinin yayılması için gereklidirler (örneğin, reklam sanayiinde «cinsel nesne» olarak kullanılmaları gibi), hem de en erken kapitalistleşen geleneksel sanayi kollarında kullanılacak en ucuz iş gücü kaynağıdırlar (İngiltere'deki dokuma fabrikalarındaki çalışma koşullarını düşünün). Kadınların üretimdeki yeri ile onları, sonuçta, bu alanın dışında tutan ideoloji arasında bir çelişki vardır. (Çoğu insan ne kadar çok kadının ev dışında çalıştığını bilmez bile). Bu, onların aile içindeki rolleri ile iş gücü kitlesi içinde yüklendikleri rol arasındaki çelişkidir. Biri ötekini yadsımadır. Ayrıca ailenin kendisi (onu değişmez kılan) aile ideolojisi ile (onu değiştiren) ekonomik işlevinin çelişkile-

rini taşır. Ailenin içinde çocukların yeniden-üretimi ve toplumsallaştırılmaları birbirini dengeler, ama giderek nazikleşen bir dengedir bu: doğum kontrolü ve nüfus patlaması, kadının daha az doğum yapmasının olanaklı ve gerekli olduğuna işaret etmektedir; öte yandan psikoloji, çocukluğun ilk döneminin hayati bir önem taşıdığını öne sürmektedir: Kadın, daha az doğum yapmanın ona bıraktığı enerjiyi çocuk yetiştirmek için harcamalıdır. Ama, zorunlu eğitim ve erken olgunlaşma gözönüne alındığında, tam-gün annelik kaç yıllık bir süre için gerçekten gereklidir? Büyük bir olasılıkla, kadına seçim özgürlüğünü tanıyan toplumsal olanakların (gün boyu çocuk bakımı, ekonomik bağımsızlık, vb.) yadsındığı süreye boyunca— Cinselliğin kendisi bir çelişkiyi içermektedir: Değişen ahlâksal yaklaşımlar ve gelişen güvenilir doğum kontrolü yöntemleriyle kadınlar yeni bir cinsel özgürlüğü yaşıyorlar; ancak bu, genellikle, onların bu özgürlük içinde «cinsel nesneler» olarak daha fazla sömürülmelerine yol açmakta. Cinsel özgürlüğün sağladığı çıkar açıcı olanaklar ve evlilik kurumu konusunda daha gevşek tutumların yaygınlaşması, sonuçta aileyi zayıflatabilecekken en azından kadının açısından bu hiçbir zaman böyle olmuyor; o neredeyse her zaman elinde bir çocukla kalıyor. Kadınların (en düşük gelirli gruplarda bile) yerleştirildikleri konum ile kişisel yoksullukları arasında her zaman çelişkiler vardır; bu durumda cinsellikteki yeni kavramsal özgürleşme ve evlilik kurumunun gevşemesi, kadını duygusal olduğu kadar iktisadi bir güvensizliğin içine iterek özgürleştirmektedir. Çalışan kadınların bile iktisadi bağımsızlıktan yoksun olmaları, bütün bu tehditlere karşı aileyi korumaktadır. Bunu ne kadar vurgulasak azdır. Evlilik 'yaşam boyu süren' bir birliktir. Ancak çağımıza kadar, genç yaşlarda yapılan evlilikler ve erken ölümler nedeniyle bu süre 20 yılı

aşmazdı; bunun da on beş yılı doğumlar ve çocuk bakımıyla geçerdi. Günümüzde çocuklar, evlilik yarısına bile gelmeden ana babanın yanından ayrılıyorlar. Erkek, bir zamanlar kendilerine bağımlı olan çocuklarının yokluğunda da karısına «bakmak» için çok çalışıp kazanmak zorundadır. Bu zorunluluk, kendini iktisadi saçmalıklardan da çok, yol açtığı cinsel gerilimlerde göstermektedir. Victoria dönemindeki evliliklerde, kadın her hangi bir doyum beklemezdi; o sık sık gebe kalır, cinsel istek de zamanla gerilemeye bırakılırdı. Bu gün ise alınan gıdalar ve psikoloji, kadında ve erkekte cinsel gücü, ölüm onları ayırana kadar, canlı tutmaktadır. Artan boşanmaların nedeni, belki de, evlilikteki dengenin sarsılmasından çok yaşam süresinin uzamasına bağlıdır.

Öyleyse bunlar, kadınların kendi dünyaları içindeki —ailedeki— ve «erkek dünyası»ndaki —ekonomik— durumlarının taşıdığı çelişkilerin bazılarıdır. Kuşkusuz, feminizmin yeniden-doğuşuna bu etkenler neden olmuştur. Ancak, özel olarak bu dönemde ortaya çıkması ve taşıdığı özgül nitelikler (devrimci gizilgücü) aynı zamanda ikinci bir güce bağlıdır. Bu güç, 1960'ların, feminizmden önce balşayan ve onunla eşzamanlı olarak gelişen siyasal hareketleridir.

Siyah iktidar, öğrenci, gençlik ve barış hareketleri öyle değerleri içeriyorlar ki bunlar, Kadın Kurtuluşu Hareketi'nde şu ya da bu şekilde kolaylıkla ifadelerini buluyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri'nde siyah kadınlar, hem beyaz ırk, hem de kendi ırkları içinde en fazla ezilenlerin kendileri olduğunu gördüler: Ancak onlar kendi konumlarının bilincine vardıkları zaman, siyahların siyasal hareketi onların konumunu tanımaya hazırды. Siyah İktidar'ın Kadın Kurtuluşu Hareketi açısından önemi, yalnızca iktisadi sömürüye değil, ezilmenin her türüne karşı çıkması ve ayrılıkçı siyasetleri haklı

kılmasıdır. Bütün gençlik hareketlerinin yeni politikaları, özneliği, duygusallığın önemini, kişisel özgürlüğün gereğini ve başkalarının da özgür olma haklarına saygı duymanın önemini yüceltmış ve yeniden keşfetmişlerdi. Öznellik, duygusallık, başkalarına önem vermek ve 'ilgilenmek', 'kadınsı' nitelikler olarak bilinegelmiştir. Gariptir ki, karşı-kültür, kişiselliğin öncelik kazandığı «Savaşma Seviş» gibi, o güne dek 'Kadınsı' olduğu için küçümsediği değerlere sarılarak kendini dile getirdi. Kadınlar için kişisel kaçınılmaz bir biçimde hep öncelik taşıyordu zaten. Eskiden beri kadını aile içinde boğulmaya, evin yalıtılmışlığına iten 'Birliktelik' ve 'Kendi işini kendin yap' kavramları, artık yeni anlamlar kazanmaya başlamıştı. Bu kadınsı değerlerin erkek radikallerce sahiplenilmesi, başlangıçta kadınların bu hareketlere umutla bakmalarına yol açmıştı. Burada onların ezilmişliklerinden kaynaklanan özellikleri gündemdeymiş gibi görünüyordu. Ancak kadınlar, bu hareketler içinde bile kendilerine (en iyisinden) ikincil roller verildiğini anlayınca, haklı kızgınlıkları daha da yükseldi.

Hem '60'lı yılların başındaki, hem de daha sonraki gençlik hareketlerinde ortaya çıkan ve kuşaklar arası kopukluk olarak anılan şeyi yaratan durum ile Kadın Kurtuluşu Hareketi'ni yaratan çelişkilerin kimileri ortaktı.

Gençlik yüceltmesi ve onun mutluluk hakkına gösterilen saygı, gerçekte var olan ekonomik yoksunluk ile birlikte ele alınmalıdır. 15 yaşında okuldan ayrılan gençler (İngiltere ve Kuzey Amerika'da) ciddi bir işsizlik sorunuyla karşı karşıyadırlar. İş bulsalar bile ücretler çok düşüktür. Bir yandan, yasal erginlik yaşını 21'den 18'e indirgemekle, erken fiziksel erginliği tanıyoruz; öte yandan, gerek iktisadi koşulların, gerekse ideolojik tutumların baskısıyla bu «olgun» insanları, okullar, ko-

lejlere gibi hiç de «olgun» olmayan kurumlarda kalmaya zorluyoruz. Bunu reddettiklerinde de, bağımsız yaşamlarına yetecek ücretler vermeyerek, duygusal ve cinsel deneyimleri normal bir aile baskısının sınırlarını aştıktan sonra bile kendi ana-babalarının yanında oturmaya zorluyoruz. Kendisine gençliğin güçlülük ve özgürlük demek olduğu söylendiği halde, bunları gerçekleştirebilecek en temel araçlardan —yeterli gelir sağlayan bir iş— bile yoksun olduğu için '70'li yıllarda gençlik, olgunluk döneminden uzun bir süre sonra da aile ve/veya okul gibi çocukluk kurumları içinde kalmaya zorlandı: Kadınları da kucaklayan bir ikilemin kapanına kısıtılmış bir durumda buldu kendini. Bu ikilemin kaynağında, özgür oldukları ideolojisi ile bu ideolojiyi bir maskaralık durumuna indirgeyen gerçek iktisadi yoksullaşma arasındaki çelişki yatmaktaydı. Gençliğin radikal bir bilinç edinmesi, ne öğrencilerin yeni 'yoksullar' sınıfını oluşturması, ne de genel olarak tüm gençliğin yoksul olmasıyla ilgiliydi. Bunun temel nedeni, gençlerin içine yerleştirildikleri varsayımlar ve bu varsayımlar ile neredeyse alay eden iktisadi koşullar arasındaki çelişkiydi.

Radikal protesto hareketlerinin çoğu, tadını zaten çıkarttığımız varsayılan armağanların gerçekten elde edilmesine yönelik bir talep biçimini aldı. Kişisel özgürlük talebi, uyuşturucu kültüründe, okulu yarım bırakıp terketme eğiliminde ve yaşam tarzının yeni biçimlerinde dile geliyordu.

Egemen ideolojinin de kabul ediyor gibi görüldüğü haklardan, ayrıcalıklardan ve olgunluktan yararlanma talebi, öğrencilerin üniversite yönetimine katılmak istemelerinin temelinde yatar. Madem toplum bizim ne kadar şanslı, ne kadar olgun vb. olduğumuzu söylüyor, haydi, o zaman, zaten sahip olduğumuzu söyledikleri şeylere sahip çıkalım. Bakalım ne olacak? Sahip olduğumuzu

muvar sayılan şeyleri gerçekten elde etme çabaları, sonuçta oldukça radikal bir etkinlik gerektirir. İşin içine polis girer ve bize her şeye karşın yalnızca inançlarla yaşamamız gerektiğini söyler.

Kadın Kurtuluşu da bu genel çerçevenin dışına çıkmaz. Bizim toplumumuzda kadınların eşit olduğu varsayılır. Pekiyi öyleyse; sonuca bakalım! Tıpkı «Özgür» oldukları ile övünülen gençlerin durumu gibi, kadın-erkek eşitliği varsayıldığı ölçüde, bunun ardında yatan eşitsizlik gerçeklik kazanıyor.

Tabii ki, özgürlük, eşitlik ve bireyin hakları, «hür teşebbüs» ekonomisinin temel ideolojileridir. Oysa, bunların hiç birine izin vermeyen bir sistemde, bu kavramlar eşanlamlıdır. İşin ilginç yanı, gerçek yaşamda geçerli olan ve olması gereken tam tersi bir anlam taşımalarıdır. En çok «inandığımız» bu üç nitelik, kapitalist toplumun en kesin şekilde dışladığı üç niteliktir: Ekonomisi eşitsiz gelir dağılımı ve mülkiyet üzerine kurulan bu toplumda, bireyselliği var edecek özgürlük ve olanakların bulunmaması gecenin gündüzü izlemesi kadar doğaldır.

‘60’ların sonlarında ve ‘70’lerdeki «yeni politikalar» böyle bir ideolojik düzeyde işe başladılar. Toplumun sunduğu efsanelerin gerçekleşmesini istediler. Sık sık, meydan okudukları anlamsızlığa kendileri saplandılar; bu değerleri bulduklarını iddia ettiler. İşte, işlevi iktisadi gerçeği gizlemek olan ideoloji düzeyinde verilen mücadele, ekonomik gerçeklikten kopuk olarak sürdürüldüğünde bu tehlikeyle karşı karşıyadır. Bir hipi komününde özgürlük, eşitlik ve bireyselliği bulduğunuzu düşünebilirsiniz; ama hipi komünleri tam da bu yüzden yaşayamadı; yok olmalarının nedeni uyuşturucular ve şiddet uygulamaları değildir. Hipiler yaptıklarının doğru olduğuna inandıkları anda, bu komünleri de ölüme mah-

kûm ettiler; aldıkları uyuşturucu, kapitalist toplumun ideolojik vaadlerinin, gerçekleştikleri takdirde aslında geçerli vaadler oldukları yolundaki güvendi. Bu değerler için verilen mücadelenin, tanım gereği onların gerçekleştirmelerini engelleyen sisteme karşı verilecek olan mücadeleden geçtiğini unuttular.

Kadınlar bu ideolojik çelişkinin merkezindedirler, Gençlik hareketlerinin yanı sıra Kadın Kurtuluşu Hareketi de belirli niteliklerin geçerli olmasını istedi; aynı zamanda da baskı altında bu niteliklerin almış olduğu eski biçimlerine de karşı çıktı. Böylece bir yandan, erkeğin üstün olduğu dünyada konum sahibi olmak için ve «insan doğasına» kadınların bir katkısı olduğuna inanarak kadınsı özellikleri —biz naziğiz, yumuşak konuşuruz, içe dönüğüz— geliştiriyoruz; ama öte yandan bu değerler kötüye kullanıldığında onları yeneceğiz, böylece kendimizi korumayı ve saldırganlığı öğreneceğiz. Bu sezgide bir yanlışlık yoktur, ancak yalnızca bir sezgidir bu. Aynı biçimde kendi değerlerimiz çevresinde örgütlenmeye çalışırken erkeklerin egemen olduğu radikal grupların üsluplarını ve yapılarını örnek almamaya çalışmalıyız. Önderlerin doğmasına izin vermemek bunun en belirgin yönüdür. Bu iyi bir sezgidir ama kimi sorunları da yaratabilir. Siyasal olmaktan çok ahlâkî bir karardır ve devrimci bir örgütlenme oluşturmaktan değil, ahlâkî değerleri koruma isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu sakıncalıdır çünkü, kadınların ezilmelerini anlayabileceğimiz kuramsal ve bilimsel bir temel olmadığından, kendi bastırılmış, ezilmiş özelliklerimizin ortaya çıkıp bizi kolay incinir duruma sokmasına yol açar. Zaten geçen yıl Amerika'daki etkin ve egemen olan kurtuluşçuların ve feministlerin bir çoğu ortada görünmez oldular— liderlik suçlamaları korkusu bir çok insanı kendi potansiyellerinden geri çekilmeye zorladı. Çoğun-

lukla, geçerli olan, demokrasi politikaları değil, imrenme psikolojisidir. Başkalarının yerinde gözü olanlar, o yerlerin boş kalmasını garanti altına almak isterler. «Önderleri» yerlerinden edenler, ender olarak, önderliğe oynayanların dışındakilerdir. «Erkekler» gibi davranmak istemiyoruz diye «kadınlar» gibi davranmamıza da hiç gerek yok. Ezilenlerin yükselişi, ezilmişlik özelliklerinin yüceltilmesiyle olmamalıdır; böyle bir süreç bir kısır döngü içinde dönüp durmaya yol açar.

Bunun, bu sırada, hareketin karşı karşıya olduğu tehlike olduğuna inanıyorum. Siyasal değil de ahlâki ilerlemelerin sakıncaları her yerde karşımıza çıkıyor. Küçük gruplar içinde yapılan «bilinç-yükseltme» toplantıları, kendi çevresinde dönüp durabilir ve kendini yineleyen, bitip tükenmeyen kişisel sorunların tartışıldığı oturumlara dönüşebilir: «Erkek şovanizmi» kavramı olarak toplumumuzda erkek-kadın ilişkilerinden kaçmada ve «kim kimden daha çok eziliyor» türünden bir kampanyada kolaylıkla kullanılabilir⁽¹⁾. Cinsel ezilişin öteki tüm ezilme biçimlerinden önce geldiğini varsayan feminizmin, bu savı için hiçbir bilimsel kuramı yoktur: Neden ortaya çıktığını, neden ve nasıl sürdüğünü hiç bir şey gerçekten açıklayamaz ve bu nedenle de, nasıl üstesinden gelineceği konusunda akla hiçbir şey gelmez.

(1) Benzer bir ahlâk yarışmacılığı, Kadın Kurtuluşu'nun sol kanat muhaliflerinin tartışmalarında sık sık görülüyor: İşçi sınıfının erkeklerinin orta sınıf kadınlarından daha güç koşullar altında olduklarını söylüyorlar. Haftada on sekiz sterlin geliri olan, 6 çocuk annesi bir arkadaşına ekonomik eşitsizliğin mi, cinsel eşitsizliğin mi daha fazla olduğunu sordum. Biraz düşündükten sonra bana kadın olmanın en büyük eşitsizlik olduğunu söyledi. Bu yanıtlanması güç olan bir sorudur. Ve hiç de önemli değildir. Sömürünün ille de baskı yoluyla gerçekleşmesi gerekmez; devrimci gizilgüç kaba bir biçimde yoksulluk grafiğini izlemez.

Eğer bunu erkeklerin psikolojik iktidar zorunlulukları yarattıysa, bu zorunluluğu yaratan nedir? ve bunun yerine kadının psikolojik iktidar zorunluluğundan başka ne konabilir? Kısasa kısas bir psikolojik-ahlâksal çözüm.

Kadınların durumundaki derin çelişkiler hareketin yükselmesine yol açtı; eğer siyasal bir strateji getirilmek isteniyorsa bunların incelenmesi gerekir. Engels, kadınların kurtuluşu için önkoşulun sanayi ekonomisine —ücretli iş-gücüne— katılmaları olduğunu düşünür. İş-gücünün yüzde 42'sini kadınların oluşturduğu A.B.D.'de bu «önkoşul» neredeyse gerçekleşti ama işgücü bileşiminin ve kapitalist sanayinin gereklerinin on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki durumundan oldukça farklı olduğu bir dönemde. Emperyalizm, ana vatanındaki kâr getiren sanayilerin büyük bir bölümünü, emek-yoğun sanayilerden, sermaye-yoğun sanayilere dönüştürdü. Fakat kadınlar, Üçüncü Dünya sömürgelerindeki (ya da eski sömürgelerdeki) işçiler ve kapitalizmin ilk dönemlerindeki toplumların işçileri gibi hâlâ emek-yoğun alanlarda çalışıyorlar. Buralarda, toplam harcamalarda yüklü bir kalem oluşturduğundan ücretler düşük tutulmak zorundadır. Böylece kadınlar, büyük bir olasılıkla iş-gücünün en fazla sömürülen kesimini oluşturmakta. Ancak, işçi sınıfının bir bölümü olarak uğradıkları bu sömürü, içinde bulundukları koşulların öteki yönü ile —aile içinde yaşadıkları ezilmeleriyle— özdeşleşmelerinden ötürü gözden kaçmaktadır. İktisadi açıdan, burada, her sınıftan kadının kapitalizm-öncesi bir üretim tazında çalıştığını görürüz. Kadınlar burada feodalizm altındaki köylülere daha yakındırlar. Örneğin, devrim-öncesi Çin'de «zengin», «orta» ve «yoksul» köylüler ve «zengin», «orta», «yoksul» ev kadınları vardı. Bu kategoriler, (kadınlarda ve köylülerde) grup içinde farklı iktisadi ve top-

lumsal konumları oluşturunuyordu. Grubun genel sistem ile ilişkisi bir ezilme ilişkisi olduğu için, (hangi alt-grup olursa olsun) bu grubun bütün olarak bir devrimci gizilgücü vardır: «Zenginlerin» kendilerini grupla özdeşleştirmeleri pek beklenmese bile ve «orta» sınıfın kazanacakları şeyler «yoksullardan» çok daha az olsa bile, ezilenler konumunu yıkmak, tümü için ortak bir amaçtır.⁽²⁾.

Bu arada tam bir benzerlik olduğu anlamına gelmez.⁽³⁾ Tam bir benzerlik olabilseydi, kadınların konumunu anlamaya çalışmamıza gerek kalmazdı. Ama kadınların sınıfsal durumlarının canalcı noktasındaki karmaşıklığı anlamamıza yardımcı olacağını düşündüğümünden böyle bir benzetmeyi kullandım. İş yaşamında kadınlar çoğunlukla bir sınıfa —daha çok işçi sınıfına— ait olurlar. Ancak bu durumun iki temel nedenden ötürü sınıf bilincine yol açtığı çok ender görülür: (1) Çünkü iktisadi bağımsızlığı içermez; (2) Çünkü herşeyden önce esas kimlikleri ailede **bakılan** kişiler oluşlarıdır. Geçimlerini sağlayacak bağımsız ücreti elde etmeleri gereğine inanmadan, kadınların sendikal bilince varmaları ve bunun için mücadele etme hakkına sahip oldukları duygusunu bile geliştirmeleri zordur. Bunun ötesindeki her şeyi kesinlikle olanaksızdır: Böyle iktisadi koşullar altında (bunlara bir de ideolojik yutturmacaları eklersek) yaşayan kadınlar, yalnızca, kendi erkeklerinin yanında bir sınıf bilincine varabileceklerdir. **Bu da bir sı-**

(2) «Zengin» kadınlar ya da köylüler türsel kategorileriyle pek özdeşleşmezler. Onlar, daha çok toprak ağaları ve yüksek sınıf gibi egemen sınıfla özdeşleşirler. Bu nedenle, kendi altlarından gelecek olan devrimci çıkışlara karşı koyarlar.

(3) Kadınlar ve köylüler arasındaki benzerliğe değişik bir yaklaşım için bkz. Margaret Benston: «The political Economy of Women's Liberation», *Monthly Review*, XXI. cilt, 4 Eylül 1969, s. 13-28.

mf bilinci durumu değildir. Açıkça görülüyor ki, kadınların iş-gücüne katılmaları yeterli değildir: İş-gücüne, kendi adlarına ve kendi bağımsız iktisadi çıkarlarıyla girmeleri gerekir.

İşte bu olanaksızdır; çünkü, bir yandan ekonomi kadınları ucuz emek olarak kullanırken, öte yandan da aile içinde üstlendikleri toplumsal iktisadi ve ideolojik rolleri vardır— ileri kapitalist ülkelerde, kadınlar iş-gücü içinde yüksek bir yüzde oluşturmalarına karşın, iş-gücünün yarısı bile değillerdir. İş-gücünün dışında bırakılan kadınların kimler olduğunu düşündüğümüzde, sorun yeni boyutlar kazanmaktadır. Bunlar, bir yandan varlıklı orta sınıf kadınları, öte yandan küçük çocukları olan her sınıftan kadınlardır; sonuncuların yaş ortalaması yirmi civarındadır. İlk kategoridekiler kapitalist toplumun yönetici ve egemen sınıf kadınlarıdır. İş-gücü içinde bulunmamalarının kadınların durumu açısından can alıcı bir önemi vardır; bunlar ve ait oldukları sınıf, tüm kadınları ezen toplumsal ideolojilerin en önde gelen üreticisidirler. Öteki kategoride en az onun kadar can alıcı olmakla birlikte, onlardan çok farklıdır. Büyük çoğunluğu oluşturan bu kadınlar, sınıf bilincini kazanmak açısından, yaşamlarının en elverişli döneminde iş-gücünün dışına itilirler. Meslek sahibi kadınlar bu dönemde işlerinden uzaklaşmalarının mesleklerini gerilettiğini her zaman belirtmişlerdir. (Özellikle bilimsel çalışma yapan kadınların meslekleri ile ilişkileri kopmakta, öteki meslek kadınlarının terfileri gecikmektedir vb.) Ama yirmilerindeki işçi sınıfı kadınlarının işten ayrılmaları aynı ölçüde önemli görülmez: İşten uzaklaştıkları için şanslı oldukları düşünülür. Niteliksiz emek gerektiren işlerde çalıştıklarından, ücret artışlarının gerisinde kalma, ya da yeteneklerinin körelmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaz; ama sendikal mücadeleye katılmaları da en çok

bu yaş grubunda gerçekleştiği için bu çok önemlidir aslında. Bu dönem, yetişkinin ruhsal ve siyasi oluşunun olgunlaştığı dönemdir. Geçmişi ve geleceği ne olursa olsun, işçi sınıfı kadını için bu dönemi belirleyen iş-gücünün dışında olması, potansiyel sınıf bilinci- nin dışında olması durumudur; bu dönem, kadının evde olmasıyla belirlenir. Bu açıdan ele alındığında, kadınların konumunun bir benzeri daha yoktur. Ezilsin ya da ezilmesin, başka hiç bir sınıf, ırk, göçmen grubu yoktur ki, hem egemen kesim (kapitalizmde burjuvazi) mensupları toplumsal iş-gücünün sürekli olarak dışında olsunlar, hem de ilerinden en geniş ve devrimci sınıfa mensup olanları, can alıcı önemdeki yıllar boyunca iş-gücünün (onları devrimci sınıf yapan durumun) dışında bırakılsınlar. Sosyalizm ya da kapitalizm altında kadınların yüksek sayılarda iş-gücüne katılmaları, tek başına, durumu kökünden değiştiremez. İktisadi bağımsızlık olanaklarından yoksun bırakılan ve bu yüzden hem de en belirleyici dönemde işten kalmaları nedeniyle, özerk bir sınıf bilincini geliştirme olanakları ellerinden alınan kadınların, iş-gücüne, işçi sınıfının büyük bir kesimi olarak katılmaları, acı dolu ve zorlu bir biçimsellikten öteye geçemez. Egemen sınıftan burjuva kadınlarının iş-gücünün dışında olmaları, durumun toplumsal-iktisadi sonuçlarını daha da ağırlaştırır, çünkü bu sonuçlara bir de onları doğrulayan bir ideolojiyi ekler. Toplumsal nedenler yüzünden (ocuklar için almaşık çareler bulunmadığından) hemen hemen tüm kadınların aslında evde olmaları gerekir. Çalışmayan sınıfların ideolojisi, onlara, her ne olursa olsun bulunmaları gereken yerin zaten ev olduğunu söyler. Örümcek ağı hem yoğun hem de karmaşıktır... odama gelin ve gerçek bir kadın olun.

Bir grup olarak kadınların toplumsal işlevleri ve ruhsal kimlikleri evde temellenir. Burada, işteki sınıf

ayrımı (ki bu hiçbir zaman sınıf bilincini doğurmaz), konum ayrımı ile yer değiştirir: «Zengin, «orta halli», «yoksul». Bu, bunları küçümseydiğim anlamında alınmasın. Ancak kadınların kadın olarak durumları öncelik taşır: Onlar, özel koşulları ne olursa olsun ezilmektedirler. İşte bu nedenle her devrimde feminist bilincin önemi.. İşte bu nedenle Kadın Kurtuluşu...

DÜZELTME

Kitabın bazı yerlerinde diğer bölümlere gönderme yapılmıştır. Kitabın aslına göre yapılan göndermeler elimizde olmayan nedenlerden dolayı Türkçe çeviriye doğru olarak korectamamıştır. Göndermelerin elinizde bulunan kitaba göre karşılıkları aşağıda verilmiştir:

Sayfa	Yanlış	Doğru
23	72 - 74	105 - 107
32	87 - 96	124 - 137
76	65 - 66	97 - 98
79	61 - 63	90 - 93
83	84 - 86	121 - 124

Aile içindeki ezilmişliğimiz biz kadınları ne hale getirir? Bu durum, bizde, küçük insanlar olma eğilimini, adi kıskançlıkları, usdışı bir duygusallığı ve rasgele bir öfkeyi doğurur; bizi bağımlılığa, rekabetçi bir bencilliğe, tekelciliğe, edilgenliğe, bir tür görüş sınırlılığına ve tutuculuğa yöneltir. Bu nitelikler *ne* erkek şovenliğinin basit ürünleridir, *ne de* "cadı karı" deyimini küfür olarak kullanan bir cinsiyetçi toplumun kadınlara yanlış yere atfettiği özelliklerdir. Bunlar, *kadının* kendisi de cinsiyetçi bir toplumun içine gömülmüş olan *aile içindeki nesnel koşullarının sonucudur*. Dar ve geri bir dünyada yaşıyıp bundan etkilenmemek olanaksızdır.